

e-ISSN: 2587-2559



Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi

International Journal
of
Economics, Business and Politics

Yıl / Year
2018
İlkbahar / Spring

Cilt / Volume
2

Sayı / Issue
1

e-ISSN : 2587-2559

**ULUSLARARASI
EKONOMİ, İŞLETME VE POLİTİKA
DERGİSİ**



**INTERNATIONAL JOURNAL
OF
ECONOMICS, BUSINESS AND POLITICS**

e-ISSN : 2587-2559

Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi
International Journal of Economics, Business and Politics
2018, 2 (1)

ULUSLARARASI EKONOMİ, İŞLETME VE POLİTİKA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMICS, BUSINESS AND POLITICS

Uluslararası Hakemli E-Dergi

(<http://dergipark.gov.tr/ueip>)

YIL / YEAR	CİLT / VOLUME	SAYI / ISSUE
2018 İlkbahar / Spring	2	1

e-ISSN : 2587-2559

Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi
International Journal of Economics, Business and Politics
2018, 2 (1)

Sahibi / Owner

Doç.Dr. Ali Rıza SANDALCILAR

Editör / Editor

Doç.Dr. Ali Rıza SANDALCILAR

Editör Yardımcısı / Editorial Assistants

Dr.Öğr.Üyesi Seven ERDOĞAN

Türkçe Dil Editörü / Turkish Language Editor

Doç.Dr. Bilal KIRIMLI

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Doç.Dr. Nihada DELİBEGOVİĆ DZANIĆ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç.Dr. Ali Rıza SANDALCILAR

Dr.Öğr.Üyesi Ali ALTİNER

Dr.Öğr.Üyesi Haydar KARADAĞ

Dr.Öğr.Üyesi Kemal ÇELİK

Dr.Öğr.Üyesi Önder ÇALCALI

Dr.Öğr.Üyesi Önder DİLEK

Dr.Öğr.Üyesi. Seven ERDOĞAN

Sekretarya / Secretariat

Arş.Gör. Kezban CİHAN AYRAN

Arş.Gör. Vildan YAVUZ

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

UEİP Dergisi Editörlüğü

No: 409 53100

Rize / TÜRKİYE

İletişim / Contact

Tel: +90 542 761 95 17 Fax: +90 464 223 58 65

E-Posta: ueipdergisi @ gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/ueip>

<https://www.facebook.com/ueipdergisi>

<https://independent.academia.edu/ueip>



E-ISSN 2587-2559

Bilimsel Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

- Prof Dr. A. İlter TURAN** (İstanbul Bilgi Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah NARALAN (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Adem KALÇA (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Alaattin KIZILTAN (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Sait ALBAYRAK (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersan ÖZ (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Ertuğrul DELİKTAŞ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Halis DEMİR (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Havva TUNÇ ÇELEBİ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. İstiklal Yaşar VURAL (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan ÇELİK (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk Ömer EMSEN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfettin ARTAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Tea KHORGUASHVİLİ (Gori State Teaching University)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Doç.Dr. Ali Rıza SAKLI (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç.Dr. Bilal KIRIMLI (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç.Dr. Cemalettin KALAYCI (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç.Dr. Davut AYGÜN (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç.Dr. Erol USTA AHMETOĞLU (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç.Dr. Halil TUNALI (İstanbul Üniversitesi)
Doç.Dr. Hasan Bülent KANTARCI (Kocaeli Üniversitesi)
Doç.Dr. İsmail Hakkı İŞCAN (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Doç.Dr. Nihada DELİBEGOVİĆ DZANIĆ (University of Tuzla)
Doç.Dr. Rudolf WAWRZYNIEC (University of Lodz)
Doç.Dr. Salih TÜREDİ (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç.Dr. Sebahattin YILDIZ (Kafkas Üniversitesi)
Doç.Dr. Serkan DİLEK (Kastamonu Üniversitesi)
Doç.Dr. Süleyman BOLAT (Aksaray Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi Furkan BEŞEL (Sakarya Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi İlkay NOYAN YALMAN (Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi Memet MEMETİ (South East European University)
Dr.Öğr. Üyesi Murat BELKE (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi Mustafa ERSUNGUR (Atatürk Üniversitesi)
Dr.Öğr. Üyesi Mustafa ŞİT (Harran Üniversitesi)
-

Teşekkür Acknowledgement

Dergimizin bu sayısında yayınlanmasına karar verilen makalelerin değerlendirilmesinde hakem olarak katkılar sunan aşağıda isimleri yer alan öğretim üyelerine teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız.

We are sending our sincere appreciation and respect to the scholars listed below for their contributions to the selection of the articles in this issue.

- Doç.Dr. Cemalettin KALAYCI Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç.Dr. İsmail Hakkı İŞCAN Bilecik Şeyh Edibali Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet ŞENTÜRK Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç.Dr. Salih TÜREDİ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç.Dr. Süleyman BOLAT Aksaray Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Ali AKAY Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Ali ALTİNER Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Çağatay KARAKÖY Cumhuriyet Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Dilek ÖZDEMİR Atatürk Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Fevzi ENGİN Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Furkan BEŞEL Sakarya Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Haydar KARADAĞ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Kasım KAYA Harran Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Mustafa ERSUNGUR Atatürk Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Mustafa ŞİT Harran Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Önder DİLEK Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

e-ISSN : 2587-2559

Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi
International Journal of Economics, Business and Politics
2018, 2 (1)

İndeksleme / Indexing



Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi (UEİP), araştırmacıların bilimsel çalışmalarını yayınlayabilecek; akademik gelişimlerine katkı sağlayabilecek bir platform oluşturmayı amaçlamaktadır. UEİP; ekonomi, işletme, bankacılık, finans, maliye, çalışma ekonomisi, ekonometri, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler alanlarında Türkçe ve İngilizce dillerinde hazırlanmış özgün, bilimsel araştırmaları yayınlayan hakemli bilimsel bir dergidir. Dergi, yılda iki kez elektronik olarak yayınlanmaktadır.

UEİP’de yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Dergide yer alan yazılar dergi editörünün izni olmadan kısmen ya da tamamen çoğaltılamaz, yayınlanamaz. Dergide yayımlanan yazılar kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

Editörden

Nisan 2018 tarihi itibarıyla dergimizin üçüncü sayısını (İlkbahar) yayınlamış olmanın mutluluğu ve gururu içerisindeyiz. Adım adım yol almaya çalıştığımız akademik yayıncılıkta temel hedefimiz, akademik etik kurallarından taviz vermeden her yeni sayının bir öncekisinden daha zengin ve daha nitelikli olmasıdır.

Bu sayımız sekizi araştırma makalesi, biri kitap incelemesi olmak üzere toplam dokuz özgün eserden oluşmaktadır. Dergimize gelen bütün makaleler editörün ön kontrolünden geçtikten sonra alanında uzman en az iki hakemin incelemesine tabi tutulmuş ve hakem raporları doğrultusunda yayın kurulunca yayına kabul edilmişlerdir. Bu bağlamda dergimizin çıkmasında emeği geçen yayın kurulu üyelerimize, danışma kurulu üyelerimize, hakemlerimize ve yazarlarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz. UEİP'nin daha ilerlere taşınmasında görüş ve önerilerinize daima ihtiyacımız olacaktır.

Önceki sayımızda dergimizde yayınlanan makalelere DOI numarası alabilmek için çalışmalar içerisinde olduğumuzu belirtmiştik. Emeğimiz boşa gitmedi ve artık dergimizde yayınlanacak makalelere DOI (Digital Object Identifier) numarası verebilmekteyiz. Bu sayede makalelerimize erişebilirlik kolaylaşmış; dergimizin yayın standardı yükselmiş oldu. Bu bağlamda yayıncılıkta bir engeli daha geriye bırakmanın gururu içerisinde olduğumuzu vurgulamak isteriz.

Yakın gelecekteki hedefimiz çok sayıda akademik dergiyi içinde barındıran DOAJ'a (Directory of Open Access Journals) dahil olmaktır. Bu kapsamda çalışmalarımızın devam etmektedir. DOAJ'da yer aldığımızda makalelerimize "erişebilirlik" yükselecek ve dolayısıyla yapılacak atıflarda da artışlar olacaktır.

Sözlerimizi, Konfüçyus'dan bilgiyi paylaşmanın önemini vurgulayan bir alıntıyla tamamlıyoruz. Konfüçyüs derki: **"Bende bir yumurta var, sende bir yumurta var. Eğer sen bana bir yumurta verirsen, ben sana bir yumurta verirsem; yine sende bir yumurta, bende bir yumurta olur. Şayet sende bir bilgi var, bende bir bilgi varsa; ben sana bir bilgi verirsem, sen bana bir bilgi verirsen sende iki bilgi, bende de iki bilgi olur."**

Üçüncü sayımızın bilim dünyasına hayırlı olmasını diliyor, okurlarımızın değerli görüş ve önerilerini bekliyoruz...

Paylaşmak Güzeldir...

Doç.Dr. Ali Rıza SANDALCILAR

Editör

From the Editor

It is a great honour for us to publish the third (spring) issue of our journal by April 2018. While getting ahead step by step in the field of academic publishing, we aim to make each issue more contentful and qualified without making any concession from academic ethical standards.

This issue includes nine original studies. While eight of them are research articles, one of them is a book review. All the articles submitted to our journal are sent to the two referees from the field for review after an editorial check. The published ones are selected by the editorial board acting upon the referee reports. In this context, we are sending our gratitude to the editorial board members, advisory board members, referees and writers endeavouring in the publication of the latest issue. We are in need of your opinions and guidance in carrying the UEIP ahead.

We made you aware of our effort for assigning a DOI (Digital Object Identifier) number for the published articles. Our efforts were rewarded and we started to assign a DOI number for the published articles. This enhanced the publication standard of our journal by easing the access to the articles. In this sense, we experience the pride of leaving an obstacle behind in our publication life.

We aim to become a part of DOAJ (Directory of Open Access Journals) online directory, including high number of academic journals, in the short-run. This will make the articles published in our article more accessible and will influence their citations positively.

*We are ending our remarks with a quotation from Confucius stressing the importance of sharing information: **“I have an egg. You have an egg. If you give me your egg and I give you my egg, still I will have one egg and you will have one egg. I have an information and you have an information. If I give you my information and you give me your information we will both have two information.”***

We hope that our third issue makes a contribution to the academic world. We are open to the valuable feedbacks of our readers...

Sharing makes life better...

Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza SANDALCILAR

Editor

İçindekiler / Contents

Petrol Fiyatlarının BRIC Ülkelerinin Borsalarına Etkisi <i>The Impact of Oil Prices on BRIC Countries' Stock Markets</i> Aziza SYZDYKOVA.....	1-20
Kamu Ekonomisi Teorisinde Yerelleşme Rasyoneli ve Kuşaklar Arası Mali Federalizm Teorilerinin Karşılaştırılması <i>Localization Rational in the Public Economy Theory and Comparison of Fiscal Federalism Theories Belonging to Different Generations</i> Önder ÇALCALI.....	21-42
The Importance of International Financial Centers of Economic Development: The Case of Istanbul <i>Ekonomik Gelişimde Uluslararası Finans Merkezlerinin Önemi: İstanbul Örneği</i> Mustafa ŞİT & Haydar KARADAĞ	43-50
Bölgesel Kalkınmada Yeni Kurulan Üniversitelerin Rolü: Bingöl Örneği <i>The Role of Newly Established Universities in Regional Development: The Case of Bingöl</i> Meltem ERDOĞAN & Veysel KARAGÖL.....	51-78
Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Ekonomisine Katkıları: Cumhuriyet Üniversitesi Örneği <i>Contributions of University Students to the Provincial Economy: Cumhuriyet University Example</i> Necati Alp ERİLLİ.....	79-96
Geçiş Ekonomileri Arasında Uluslararası Girişimcilik Faaliyetlerinin Önemi <i>The Importance of International Entrepreneurship Activities between the Transition Economies</i> Yalçın YALMAN & İlkey NOYAN YALMAN	97-110
Gıda Rejimi Çerçevesinde Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme <i>An Evaluation on Turkish Agricultural Foreign Trade within the Framework of Food Regime</i> M. Mustafa AYDIN & Bahadır AYDIN	111-130
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Altın Rezervinin Holt-Winters Üstel Düzleme Yöntemi Ve Yapay Sinir Ağları İle İncelenmesi <i>Investigation of the Republic of Central Bank's Gold Reserve with Holt-Winters Exponential Smoothing and Artificial Neural Networks</i> İbrahim DEMİR & Tuğçe GENÇ & Hasan Aykut KARABOĞA.....	131-146
Kınalızade Ali Efendi'nin Ahlak-ı Alai (Devlet Ve Aile Ahlakı) Adlı Eserinin İncelenmesi <i>A Review of Kınalızade Ali Efendi's State and Family Ethics (Ahlak-ı Alai)</i> Ali Rıza SAKLI	147-152

e-ISSN : 2587-2559

Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi
International Journal of Economics, Business and Politics
2018, 2 (1)

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

**PETROL FİYATLARININ BRIC ÜLKELERİNİN BORSALARINA
ETKİSİ**

Aziza SYZDYKOVA¹**Öz**

Petrol fiyatları dünya ekonomisine yön veren ekonomik göstergelerden birisidir. Petrol fiyatında meydana gelen değişimler hem makroekonomik değişkenleri hem de hisse senedi piyasası değişkenlerini etkileyebilmektedir. 2017 yılı itibarıyla karasal alan olarak dünya yüz ölçümünün % 25'ini; dünya nüfusunun da % 41'ini oluşturan BRIC ülkelerinin ekonomileri ve borsaları, petrol ve petrol fiyatlarına dünyanın diğer ülkelerinden daha çok duyarlıdır. Kısaca BRIC olarak adlandırılan ülkeler Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'den oluşmaktadır. Brezilya ham petrol üretimi ve ihracatı noktasında dünyada ilk 20'de yer almaktadır. Rusya petrol ürünleri ihracatında dünyada birinci, ham petrol ihracatında Suudi Arabistan'dan sonra ikinci ülkedir. Hindistan, sanayileşmenin hızla artmasına bağlı olarak dünyada ham petrol ithal eden en büyük üçüncü ülke konumundadır. Çin dünyada 200 milyar ABD doları üzerinde ham petrol ithalatı yapan iki ülkeden birisidir. Bu çalışmada petrol fiyat değişimlerinin BRIC ülkelerinin borsalarına etkileri araştırılmıştır. Bu kapsamda panel regresyon analizi yapılmış, bulgular beklentilerle tutarlıdır.

Anahtar Kelimeler: Petrol Fiyatları, BRIC, Hisse Senedi Getirisi, Panel Regresyon

**THE IMPACT OF OIL PRICES ON BRIC COUNTRIES' STOCK
MARKETS**

Abstract

Oil prices are one of the economic indicators that guide the world economy. Changes in the price of oil can affect both macroeconomic variables and the stock market variables. By 2017, the BRIC countries' economies and stock markets are more sensitive to oil and oil prices than the rest of the world, 25 % of the world's surface area as a terrestrial area and 41 % of the world's population. Brazil, Russia, India and China are named at BRIC in the world market. Brazil is in the top 20 petroleum and exporting countries. Russia is the first and Saudi Arabia is the second biggest petroleum producer and exporter. India is the biggest third petroleum importer country in the world, because of it is developing industry. China is one of the two 200 billion US dollars raw petroleum importers. In this study, BRIC country stock markets were examined and the effects of oil price changes on the stock markets of this countries were investigated. In this content, panel regression analysis was performed, and the findings are consistent with expectations.

Keywords: Oil Prices, BRIC, Stock Return, Panel Regression

¹ Arş.Gör. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, azizayesevi@gmail.com, orcid.org/0000-0002-1377-0026

1. Giriş

BRIC terimi, gelecek 40 yıl içinde dünyanın en güçlü ekonomileri olması beklenen büyüyen piyasaları (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) ifade etmektedir (Baytar, 2012). BRIC ülkeleri, dünya yüzölçümünün % 25'ine, döviz ve altın rezervlerinin % 40'ına, dünya nüfusunun % 41'ine ve iş gücünün %44'üne sahiptir (Slobodnikova ve Nagyova, 2011: 303). Gelecek yıllar içinde mal ve hizmet ticaretinde, sermaye akışının, doğrudan yabancı yatırımların ve küresel ekonomik dinamiklerin odak noktasının OECD ülkelerinden BRIC ülkelere doğru yöneleceği tahmin edilmektedir. BRIC ülkelerinin ekonomilerindeki bu gelişmeye paralel olarak, enerji üretimi ve kullanımı da zaman içinde artış göstermektedir (Tezcan, 2014).

Dünya devletleri için önem arz eden enerji kaynaklarının başında petrol gelmektedir. Petrol, küresel düzeyde tüm ihracat ve ithalat dengelerini etkileyebilecek bir güce sahiptir. Bu güç, borsa, değerli taşlar ile diğer yeraltı zenginlikleri, dolar/euro oranları gibi ekonominin pek çok unsurunu küresel ölçekte belirlemektedir (Berikan ve Hüseyinli, 2017).

Petrol fiyatları, petrol şirketlerinin hisselerinin değerini, ekonomik büyüme hızını, petrol ihraç eden ülkelerde enflasyon düzeyini, merkezleşme sürecinin yoğunluğunu ve üretim konsantrasyonunu belirleyen ekonomik ve siyasi süreçleri etkilemektedir. Ayrıca belirtmek gerekmektedir ki petrol fiyatları, diğer enerji fiyatlarını belirlemekte bir rehber olarak hizmet etmektedir. Doğal olarak dünya petrol fiyatları hem petrol ihraç eden hem de petrol ithal eden ülkelerin ekonomisini etkilemektedir. Petrol fiyatlarında aşağı yönlü bir hareket olması durumunda, ithalatçı ülkelerin dış ticaret ve cari açık düzeyinde olumlu sonuçlar oluşturmaktadır. Petrol fiyatlarındaki düşüşle beraber ithalatçı ülkelerin enflasyon oranı ve girdi maliyetleri azalarak rekabet gücü artar. Petrol ihraç eden ülke ekonomileri ise petrol fiyatlarındaki düşüşten olumsuz etkilenecektir.

Petrol, çeşitli endüstriler için hammadde olarak ya da bu endüstrilerin temel ürünleriyle birlikte tüketilen temel bir hammaddedir. Nakit akışını ve karlılığını etkileyebilecekleri için sanayi için kritik olan enerji ve ulaşım fiyatlarının tamamı petrol fiyatıyla bağlantılıdır. Petrol fiyatları, endüstrilerin doğasına bağlı olarak firmaların nakit akışlarını da etkileyebilir. Ayrıca, enflasyon ve reel faiz oranlarını etkilediğinden, iskonto oranı tahminlerini de etkileyen petrol fiyatları varlık fiyatlamasında da rol oynamaktadır. Bütün bu nedenlerden ötürü, petrol ve onun küresel ekonomiyle ve makroekonomik göstergeler ile olan ilişkisi artan sayılarda araştırmanın odağı haline gelmesine neden olmuştur.

Petrol fiyatlarının hisse senedi piyasası üzerindeki etkisi ilk olarak Jones ve Kaul (1996) ve Huang vd. (1996) tarafından ele alınmıştır. Jones ve Kaul (1996), petrol fiyatlarındaki değişimin ABD, Kanada, Japonya ve İngiltere'de savaş sonrası dönemde çıktı ve reel hisse senedi getirileri üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermişlerdir. Huang vd. (1996), petrol fiyatlarının ABD ekonomisi üzerinde önemli bir rolü olduğu yönündeki literatürden yola çıkarak petrol fiyatlarındaki değişimin hisse senedi fiyatlarındaki değişim ile yüksek düzeyde bir korelasyona sahip olacağını ifade etmişlerdir. Eğer petrol ve hisse senedi piyasaları etkin ise

her bir piyasa diğer piyasalardaki bilgi şoklarına hızlı bir biçimde tepki göstererek petrol fiyatları ile hisse senedi fiyatları eş zamanlı hareket edecektir. Jones ve Kaul (1996) ve Huang vd. (1996)'ni izleyerek petrol fiyatlarının hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini inceleyen çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde BRIC ülkelerinin ortaya çıkış süreci ve dünya ekonomisindeki yeri açıklandıktan sonra, ikinci bölümde petrolün söz konusu ülke ekonomileri için önemine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde BRIC ülkelerinin hisse senedi piyasalarının incelemesi yapılmıştır. İzleyen bölümde literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra çalışmada kullanılan veri seti ve ekonometrik yöntem tanıtılarak bulgulara yer verilmiştir. Son olarak analizlerden edinilen bulgular değerlendirilmiştir.

2. BRIC Ülkelerinin Ortaya Çıkış Süreci ve Dünya Ekonomisindeki Yeri

BRIC ülkeleri, gelişmekte olan ekonomilerin toplam GSYH'sinin beşte ikisini oluşturan en büyük dört gelişmekte olan ekonomidir (Gay, 2008). BRIC kısaltması, Goldman Sachs ekonomisti Jim O'Neill'in 2001 yılında, bu ülkelerin ekonomik güçler olarak ortaya çıkacağını açıkladığı yazısında ilk olarak kullanılmıştır. 2011 yılında Güney Afrika'nın da katılımıyla BRICS haline gelen bu ülkelerin sadece bir kısaltma olarak mı kalacağı yoksa bir entegrasyon haline mi geleceği belirsizliğini sürdürmektedir. Ekonomik performanslarındaki, demografik yapılarındaki ve jeopolitik çıkarlarındaki farklılıklar bu ülkelerin hem tek başına hem de grup olarak gelecek performansları hakkındaki soruları arttırmaktadır (Baytar, 2012).

Tablo 1: BRIC Ülkeleri ve G7 Ülkelerinin GSYH Verileri (Milyar ABD Doları)

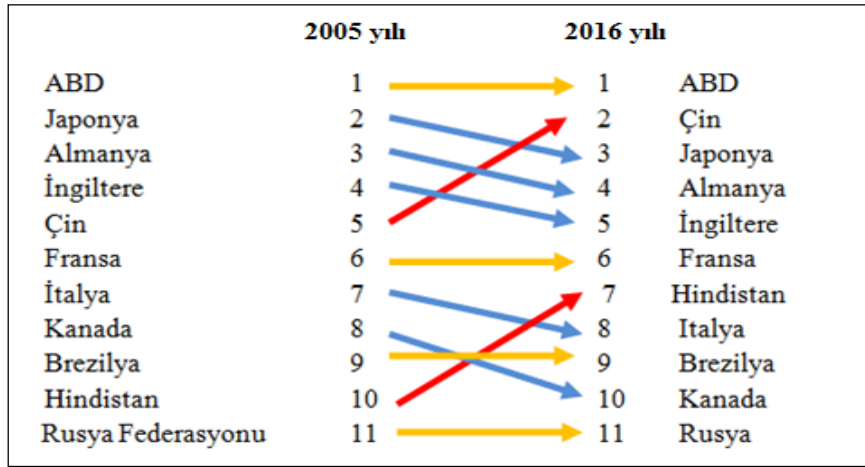
Ülke ve Ülke Grupları		2005	2016	% Değişim
BRIC Ülkeleri	Brezilya	891.6	1,796.2	101.46
	Çin	2,286.0	11,199.1	389.90
	Rusya	764	1,283.2	67.96
	Hindistan	808.9	2,263.5	179.82
Toplam BRIC Ülkeleri		4,750.5	16,542.0	248.22
Dünya GSYH içindeki (%) payı		0.10	0.22	118.42
G7 Ülkeleri	ABD	13,093.7	18,569.1	41.82
	Almanya	2,861.4	3,466.8	21.16
	Fransa	2,203.7	2,465.5	11.88
	İngiltere	2,508.1	2,618.9	4.42
	İtalya	1,852.7	1,850.0	-0.15
	Japonya	4,755.4	4,939.4	3.87
	Kanada	1,169.4	1,529.8	30.82
Toplam G7 Ülkeleri		28,444.4	35,439.5	24.59
Dünya GSYH içindeki (%) payı		0.60	0.47	-21.85
Dünya Toplam GSYH		47,385.6	75,543.5	59.42

Kaynak: World Bank World Development Indicators, 2017.

Öz (2010), BRIC ülkeleri için, siyasi rejim, gelişme modeli ve ekonomik çıkarlar gibi pek çok açıdan önemli farklılıklar gösteren Çin, Hindistan, Brezilya ve Rusya'nın, diğer yükselen piyasalardan ayrı bir grup olarak ele alınmasının ardında yatan nedenin, dünyanın en yüksek gelire sahip 10 ülkesi arasında yer almaları olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, bu ülkeleri ayrı bir grup olarak kategorize etmenin; bu ülkelerin birbirlerine benzer dinamiklere sahip olmaları ya da son zamanlarda kaygılanıldığı gibi iktisadi hatta siyasi bir kimlik oluşturma potansiyeli taşımaları olmadığını da vurgulamaktadır.

Tablo 1'e bakıldığında, 2005 yılında 47,385.6 trilyon ABD doları olan toplam dünya GSYH'si 2016 yılında yaklaşık %60 artarak toplam 75,543.5 trilyon ABD dolara ulaşmıştır. BRIC ülkeleri 2005 yılında dünya toplam GSYH'sinin yalnızca %10'luk kısmını oluştururken, 2016 yılına gelindiğinde bu oran %22'ye ulaşmıştır. Dolayısı ile 11 yıllık süre içerisinde BRIC ülkelerinin toplam dünya GSYH'daki payı yaklaşık %118 oranında artmıştır. G7 ülkelerine bakıldığında ise 2016 yılında, toplam dünya GSYH'si içindeki payının 2005 yılına kıyasla %21.85 oranında azalarak, %47'ye düştüğü gözlemlenmektedir. Sonuç olarak 11 yıllık süre içerisinde BRIC ülkelerinin toplam GSYH'sinin yaklaşık 3.5 kat, G7 ülkelerinin toplam GSYH'sinin ise 1.2 kat arttığı dikkat çekmektedir.

Şekil 1: BRIC ve G7 Ülkelerinin GSYİH Sıralaması



Kaynak: Tablo 1'deki verilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1'e bakıldığında, turuncu renkli 4 tane ok görülmektedir ki, bu ülkelerin dünya GSYH sıralamasındaki yeri 2005 ve 2016 yılında değişmeyerek aynı yerlerini korumuştur. Buna göre ABD, toplam dünya GSYİH sıralamasında 2005 yılındaki birinciliğini, 2016 yılında da devam ettirmiştir. BRIC ülkelerinden Çin 2005 yılında toplam dünya GSYİH sıralamasında 5.sırada iken, 2016 yılına gelindiğinde 2.sıraya yükselmiştir. Ayrıca Hindistan 2005 yılında 10.sırada iken 2016 yılında ise yaklaşık 2.3 trilyon ABD dolarlık GSYİH ile 7.sıraya yükselmiştir.

Geçen elli yıl boyunca dünya ekonomisinin oldukça değiştiği ve gelecek elli yıl boyunca da, bu ülkelerin dünya GSYH'sından aldıkları paydaki artışla orantılı olarak oldukça değişeceği öngörülmektedir. BRIC ekonomilerini, G7

ekonomileriyle karşılaştırdığımızda; 2025 yılında bu ülkelerin, G7 ülkelerinin büyüklüğünün yarısına ulaşacağı ve 2050 yılında ise, G7 ülkelerinden sadece ABD ve Japonya'nın en büyük altı ekonomi arasında yer alacağı öngörülmektedir (Baytar, 2012).

BRIC ülkeleri hakkında çok sayıda çalışması bulunan Goldman Sachs'ın 2050 yılında dünyanın en büyük ekonomisinin Çin, üçüncü büyük ekonomisinin Hindistan, dördüncü büyük ekonomisinin Brezilya ve altıncı büyük ekonomisinin ise Rusya olacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Ayrıca Çin ve Hindistan'ın imalat ve hizmet sektöründe, Brezilya ve Rusya'nın ise hammadde sektöründe küresel bir aktör olacakları tahmin edilmektedir (Sandalcılar, 2012).

3. BRIC Ülkeleri İçin Petrolün Önemi

Enerji kullanımı, ekonomik büyümeyi etkileyen önemli unsurlardan biridir. Bununla birlikte enerji, sanayi üretiminde pahalı bir girdidir. Bu nedenle enerji kaynaklarının kullanımı ve uygulanacak olan enerji politikaları ülkeler için hayati bir önem taşımaktadır. Bugün, OECD ülkeleri enerji üretimi ve tüketiminde lider ülkeler olurken, hızla büyüyen ve gelişmekte olan BRIC ülkeleri bu tüketime ortak olmaktadır (Tezcan, 2014).

Dünya'da birincil enerji tüketimi incelendiğinde; 2015 yılında %1.8, 2016 yılında ise %2.3 oranında artış olduğu görülmektedir. Küresel enerji tüketiminin %80'i gelişmekte olan ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, petrol, kömür ve nükleer enerji gibi enerji kaynaklarının kullanımının arttığı görülmektedir (BP, 2016).

Küresel ekonomik krizin ortaya çıktığı 2008 yılı dışında dünya genelinde enerji tüketimi sürekli artış göstermiştir. Bununla birlikte, dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, tüketimdeki artışın ülkelere göre değişimidir. OECD ülkelerinde enerji tüketimi önemli bir değişim göstermezken, BRIC ülkelerinde ekonomik krize rağmen, ekonomik büyüme devam ettiği için enerji tüketimi de artmaya devam etmektedir. Tablo 2'de BRIC ülkelerinin yıllar itibarıyla petrol tüketim miktarları gösterilmiştir.

Tablo 2: BRIC Ülkelerinin Petrol Tüketimi (Günlük Bin Varil)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Toplam Tüketim İçindeki Payı (% 2015)
Brezilya	2,721	2,842	2,905	3,106	3,242	3,157	3.2
Rusya	2,878	3,074	3,119	3,145	3,255	3,113	3.3
Hindistan	3,319	3,488	3,685	3,727	3,849	4,159	4.5
Çin	9,436	9,791	10,229	10,732	11,201	11,968	12.9
BRIC	18,354	19,195	19,938	20,710	21,547	22,397	23.9

Kaynak: (BP, 2016)

Tablo 2'den görüldüğü gibi, BRIC ülkeleri dünya toplam petrol tüketiminin yaklaşık %23.9'unu tek başına gerçekleştirmektedir. Bu ülkeler içerisinde en yüksek tüketim payına sahip ülkeler olarak Hindistan ve Çin ön plana çıkmaktadır. Zira bu ülkeler ekonomik olarak hızla değişen ve yüksek nüfusa

sahip ülkeler konumundadır. Genel olarak bakıldığında, söz konusu dört ülkede petrol tüketimi yıllara göre sürekli olarak artış göstermiştir.

BRIC ülkelerinden Rusya ele alındığında ise; petrol ihraç eden ülkeler arasında bulunan Rusya ise Suudi Arabistan ve ABD'den sonra üçüncü büyük petrol üreticisi konumundadır. Diğer taraftan ekonomide yeterli çeşitleme yapamayan ülkelerden olan Rusya'nın ekonomisi petrol fiyatlarına karşı oldukça duyarlıdır. Rusya'nın petrol ihracatına bağımlılığının göstergeleri arasında, petrol fiyatlarında yaşanan şok niteliğindeki düşüslere paralel olarak 2015'te ortaya çıkan ekonomik daralma ve uygulanan ambargo paralelinde yaşadığı borç krizi gösterilebilir. Diğer taraftan küresel büyümenin beklentilerin altında gerçekleşmesi (2014'te %2.6'dan, 2015'te %2.4'e düşmesi) ve petrol fiyatlarındaki düşüşün beklentilerin ötesinde devam etmesi Rus ekonomisinde %3.7'lik bir GSYH daralmasıyla sonuçlanmıştır (Özdemir vd.,2016).

Çin, dünya petrol tüketiminde ikinci sırada ve aynı zamanda en büyük petrol ithalatçısı konumundadır. Hindistan, ihtiyacı olan petrolün dörtte üçünü ithal ediyor. Bunun yanı sıra Brezilya, Güney Amerika'nın en çok petrol üreten ülkesi konumundadır.

4. BRIC Ülkelerinin Hisse Senedi Piyasalarının İncelenmesi

Brezilya

Güney Amerika'nın en geniş yüzölçümüne sahip ve nüfus açısından da dünyanın beşinci büyük ülkesi olan Brezilya, 1980'lerin sonunda liberalleşme politikalarını hayata geçirmeye başlamış, bu politikaların sonucu olarak 1995'ten sonra ülkeye giren yabancı yatırım tutarlarında sıçrama yaşanmış, yaşanan küresel krizlerin ardından ülke ekonomisi yeniden toparlanma sürecine girmiştir. IMF destekli ekonomik programlarla artan ihracat hacmi 2000'li yıllarla birlikte ülkeye dikkat çekici oranlarda büyüme getirmiş, enflasyonla mücadelede önemli başarılar kazanılmıştır (SPK, 2008). 2000-2014 yılları arasında ortalama %3.61 büyüyen Brezilya ekonomisi, 2015-2016 yıllarında ardı ardına küçülme eğilimi yaşamıştır (Dünya Bankası, 2017).

Brezilya borsası (BOVESPA), Latin Amerika bölgesinin gelişmiş borsalarındandır. Brezilya hisse senedi piyasasına ait temel göstergeler Tablo 3'te yer almaktadır. BOVESPA'nın piyasa kapitalizasyonu yıldan yıla artarak bölgesinde ve gelişmekte olan hisse senedi piyasaları arasında gelişmiş piyasalar arasında yer almıştır. 2015 yılında 587,926.0 milyon ABD doları olan piyasa kapitalizasyonu, 2016 yılında 758,565.9 milyon ABD dolara ulaşmıştır. 2015 yılında BOVESPA'da işlem gören toplam şirket sayısı 359 iken bu rakam 2016 yılında 349'dur. BOVESPA'nın işlem hacmi 2015 yılında 489,784.8 milyon ABD doları iken bu rakam, 2016 yılında 523,693.5 milyon ABD dolara yükselmiştir.

Tablo 3: Brezilya Hisse Senedi Piyasası Temel Göstergeleri

	2015	2016
Piyasa Kapitalizasyonu (Milyon ABD Doları)	587,926.0	758,565.9
İşlem Gören Şirket Sayısı	359	349
İşlem Hacmi (Milyon ABD Doları)	489,784.8	523,693.5

Kaynak: World Federation of Exchanges, Annual Statistics Guide, 2016.

Rusya

Dünyanın, 17 milyon km² yüzölçümü ile en geniş ülkesi, 145 milyon kişi nüfusu ile en kalabalık 8. ülkesi olan Rusya, Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasının ardından kurulmuş ve serbest pazar ekonomisine uyum sağlamaya çalışmıştır. 1998 yılında meydana gelen Asya krizinin ardından uygulamaya konan ekonomik tedbirler ve küresel enerji fiyatlarındaki artış ile ülke dış borçlarını ödemek suretiyle büyümesi önündeki engelleri kaldırmaya başlamıştır (Atasoy, 2008).

Bu krizin ardından uygulanan sıkı para politikası ve küresel enerji fiyatlarında artışla birlikte dış borçların ödenmesi hızlanmış, ülke ekonomisinde, özellikle 2003 sonrasında % 6-7 yıllık büyüme oranları ile 1990 yılında 195 milyar ABD doları olan GSYH, 2000 yılında 260 milyar ABD dolara, 2007 yılında 1 trilyon ABD doları sınırına ulaşmış ve 2014 yılında ise 2 trilyon ABD doları aşmıştır. 2015 yılında ise petrol fiyatlarının düşmesiyle birlikte milli gelirden de düşme eğilimi yaşanmış, 2016 yılında GSYH rakamı 1,28 trilyon ABD dolarıdır. Rusya'da kişi başına düşen GSMH 2000 yılında 1,710 ABD doları iken bu rakam 2014 yılında 15,543 ABD dolara ulaşmış ve 2016 yılında 9,329 ABD dolara düşmüştür (Dünya Bankası, 2016).

Rusya'da MICEX (Moscow Interbank Currency Exchange) ve RTSSE (Russian Trading System Stock Exchange) olmak üzere iki büyük borsa bulunmaktadır. 1989'da açılan ve başlangıçta sadece Merkez Bankası'nın döviz işlemleri için kullanılan MICEX, 1992'den beri menkul kıymet borsası olarak çalışmakta olup, Doğu Avrupa'nın en büyük borsasıdır. RTSSE ise yine Moskova'da 1995 yılında Nasdaq benzeri yerel bir tezgah üstü piyasa olarak kurulmuş olup, 1998 yılında ulusal bir borsa haline gelmiş, bugün bünyesinde RTS Money-döviz piyasası, NQS Bills-tahvil piyasası ile FORT-vadeli işlem piyasası bulunduran uluslararası bir borsa niteliği kazanmıştır (SPK, 2008). Rusya hisse senedi piyasasına ait temel göstergeler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Rusya Hisse Senedi Piyasası Temel Göstergeleri

	2015	2016
Piyasa Kapitalizasyonu (Milyon ABD Doları)	473,149.2	622,051.5
İşlem Gören Şirket Sayısı	254	245
İşlem Hacmi (Milyon ABD Doları)	139,167.2	126,834.9

Kaynak: World Federation of Exchanges, Annual Statistics Guide, 2016.

MICEX' te işlem gören şirket sayısı 2002 yılında 20 iken, 2003 yılında 91; 2004 yılında 97; 2005 yılında 161; 2006 yılında 190; 2008 yılında 233 ve 2009 yılında 234' tür (Süslü, 2010: 33). 2016 yılında ise bu rakam 245'tir. MICEX'in piyasa kapitalizasyonu 2015 yılında 473,149.2 milyon ABD doları iken bu rakam 2016 yılında ise 622,051.5 milyon ABD dolara ulaşmıştır. İşlem hacmi ise 2016 yılında 126,834.9 milyon ABD dolardır.

Hindistan

Son yıllarda etkileyici bir ekonomik performans sergileyen ülkelerden biri olarak, Hindistan, geçmiş 4 yıllık dönemde ortalama %7,5 oranında büyüyerek, dünyanın en hızlı büyüyen ülkeleri arasında yerini almıştır (Dünya Bankası, 2017). Bu gelişmede kamu çalışanlarının artan ücretlerinin uyardığı talep ve vergi alanındaki yapısal reformlar etkili olmuştur (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2016). Hindistan'ın ekonomik büyümesinin kaynağına bakıldığında, Asya ülkelerinin çoğunun tersine, bu ülkedeki büyüme iç talep artışından kaynaklanmaktadır (SPK, 2008).

Ülkedeki büyümenin hızlanması, dışa açık ekonomiye geçişle çakışmakta olup, 1991'den bu yana liberalleşen ticaret politikası, ihracatın rekabet gücünü artırmış, buna ilave olarak, hizmet sektöründe, özel sektörün girişi ve yabancı sermaye ile birlikte, ağırlıklı bilgi teknolojilerinden kaynaklanan ihracat artışı süreci desteklemiştir. Ticaretin liberalleşmesi, vasıfsızların ücretlerinde artışa yol açarak ülkedeki ücret dengesizliğini de azaltmış, Hindistan'ın Asya piyasalarındaki ağırlığı arttıkça, ülke bölgesel bir büyüme motoru haline gelmiştir.

Süreçte önemli rol oynayan bir diğer unsur da ülkeye olan doğrudan yabancı sermaye akımı olup, 1990 yılında 0.2 milyar dolar seviyesindeki doğrudan yatırımlar, 2006 yılında 7.27 milyar ABD dolara yükselmiştir ve 2016 yılında bu rakam 44.5 milyar ABD dolardır (Dünya Bankası, 2017).

Ülkede NSE (National Stock Exchange of India) ve BSE (Bombay Stock Exchange) olmak üzere iki menkul kıymet borsası bulunmaktadır. Tablo 5'e göre BSE'nin piyasa kapitalizasyonu yıldan yıla artarak bölgesinde lider konumuna gelmektedir. 2015 yılında 1,480,317.0 milyon ABD doları olan piyasa kapitalizasyonu; 2016 yılında 1,566,680.5 milyon ABD dolara ulaşmıştır. 2015 yılında BSE'de işlem gören toplam şirket sayısı 5,836 iken bu rakam 2016 yılında 5,821'dir. BSE'nin işlem hacmi 2015 yılında 122,867.3 milyon ABD doları iken bu rakam; 2016 yılında 113,069.4 milyon ABD dolara düşmüştür. Bu düşüş aslında borsada işlem gören şirket sayısının düşmesiyle ilgilidir.

Tablo 5'e göre BSE'nin piyasa kapitalizasyonu yıldan yıla artarak bölgesinde lider konumuna gelmektedir. 2015 yılında 1,480,317.0 milyon ABD doları olan piyasa kapitalizasyonu; 2016 yılında 1,566,680.5 milyon ABD dolara ulaşmıştır. 2015 yılında BSE'de işlem gören toplam şirket sayısı 5,836 iken bu rakam 2016 yılında 5,821'dir. BSE'nin işlem hacmi 2015 yılında 122,867.3 milyon ABD doları iken bu rakam; 2016 yılında 113,069.4 milyon ABD dolara düşmüştür. Bu düşüş aslında borsada işlem gören şirket sayısının düşmesiyle ilgilidir.

Tablo 5: Hindistan Hisse Senedi Piyasası Temel Göstergeleri

	2015	2016
Piyasa Kapitalizasyonu (Milyon ABD Doları)	1,480,317.0	1,566,680.5
İşlem Gören Şirket Sayısı	5,836	5,821
İşlem Hacmi (Milyon ABD Doları)	122,867.3	113,069.4

Kaynak: World Federation of Exchanges, Annual Statistics Guide, 2016.

Çin

Çin, 1980'lerdeki komünist sistemin dışa kapalı ekonomik yapısını 1990'larla birlikte dışa açık hale getirmeye yönelik reformlara başlamış; 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuş ve 2006 yılı itibariyle dünyanın altıncı büyük ekonomisi haline gelmiştir. 2016 yılında Çin ekonomisinin büyüme oranı %6.69 olup, GSYH'sı 11,196 trilyon ABD dolardır (Dünya Bankası, 2017).

Sadece 9,572,000 km² yüzölçümü ve 1.3 milyar kişi olan nüfusu düşünüldüğünde bile bir dünya devi olan Çin; bugün tek başına dünya ithalatının % 7.46'sını, ihracatının ise %10.49'unu gerçekleştirmekte ve cari işlemler dengesi artan ölçüde fazla vermektedir (SPK, 2008).

Sermaye piyasaları bakımından ise, Çin dünya ülkeleri arasında oldukça gerilerde yer almaktadır. Ülkede, 1990 yılında kurulmuş olan Shangay ve Shenzhen borsaları olmak üzere iki borsa faaliyet göstermektedir. Kote şirketlerin büyük bölümü KİT'lerden oluşmakta olup, bu durum borsaların derinliğini ve likiditeyi olumsuz etkilemektedir. Borsalarda yabancı yatırımcılar için yerli firmalarda en fazla %10 pay sahibi olabilmeye kısıtı bulunmaktadır (SPK, 2008).

Şangay ve Shenzhen borsalarının göstergelerine bakıldığında iki borsanın da büyüklüğü ve işlem hacmi açısından yakın borsalardır. Yalnız burada dikkat çekilen nokta borsalarda işlem gören şirket sayısının artmasına rağmen borsaların dolar cinsinden piyasa kapitalizasyon değerinin düşmesidir. Tablodan görüldüğü gibi Şangay borsasında 2015 yılında 1,081 şirket işlem görürken borsanın kapitalizasyon değeri yaklaşık 4,251 milyar ABD dolardır. 2016 yılında ise borsada işlem gören şirket sayısı 1,182'e kadar artmış fakat borsanın değerinde düşüş görülmektedir.

Tablo 6: Çin Hisse Senedi Piyasası Temel Göstergeleri

	Borsalar	2015	2016
Piyasa Kapitalizasyonu (Milyon ABD Doları)	Şangay	4,251,252.2	4,098,789.3
	Shenzhen	3,400,348.5	3,212,671.3
İşlem Gören şirket Sayısı	Şangay	1,081	1,182
	Shenzhen	1,746	1,870
İşlem Hacmi (Milyon ABD Doları)	Şangay	21,208,850.3	7,510,104.6
	Shenzhen	19,562,383.2	11,613,064.0

Kaynak: World Federation of Exchanges, Annual Statistics Guide, 2016.

5. Literatür Taraması

Ulusal ve uluslararası literatürde petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların hisse senedi getirileri üzerindeki mevcut ve olası etkilerini piyasa ve sektör bazında inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları petrol fiyatları ve hisse senedi getirileri arasında doğrusal ilişki olduğunu savunurken bazıları da doğrusal olmayan ilişkinin varlığından söz etmektedir. Ayrıca petrol fiyatları ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin yönüne göre negatif veya pozitif etkiyi kabul eden çalışmalar olarak ayrılmaktadır.

Sadorsky (1999), ABD için petrol fiyatları ve petrol fiyatlarındaki oynaklığın hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerini VAR modeller yardımıyla araştırmıştır. Ocak 1947- Nisan 1996 dönemi için yapılan bu çalışmada, petrol fiyatlarının ve petrol fiyatlarındaki oynaklığın ekonomik faaliyetleri etkilediği fakat ekonomik faaliyetlerdeki değişikliklerin petrol fiyatlarını çok az etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu, etki tepki analizi sonucunda petrol fiyatlarındaki hareketlerin hisse senedi getirilerindeki hareketleri açıklamada önemli olduğudur.

Ciner (2001), petrol fiyatları ve borsa arasındaki dinamik ilişkileri incelediği çalışmasında doğrusal nedensellik testleri sonucunda, petrol fiyatları ve S&P 500 borsa endeks hareketleri arasında herhangi bir ilişkiye rastlamamıştır. Doğrusal olmayan nedensellik testleri kullanıldığında ise, petrol fiyatının ekonomik çıktı üzerine etkisiyle paralel olarak hisse senedi getirileri üzerinde etkisi olduğuna dair kanıtlar tespit etmiştir. Ayrıca, bu çalışma, 1990'larda petrol fiyatları ve borsa arasında daha güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Petrol fiyatları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi geliştirmekte olan ülkeler bazında inceleyen çalışmalardan biri Hammoudeh ve Eleisa (2004)'ya aittir. Hammoudeh ve Eleisa (2004), Bahreyn, Kuveyt, Umman, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri arasından sadece Suudi Arabistan için petrol fiyatları ile hisse senedi fiyatları arasında karşılıklı ilişki olduğunu saptamışlardır.

Apergis ve Miller (2009) petrol fiyatlarındaki değişimin hisse senedi getirilerini nasıl etkilediğini sekiz ülkenin verisini kullanarak (Avustralya, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Birleşmiş Krallık ve Amerika) incelemişlerdir. Yazarların VAR ve VEC modellerini kullandığı bu çalışmada hisse senedi getirilerinin petrol fiyatlarındaki değişime çok büyük bir tepki vermedikleri ortaya konmuştur. Apergis ve Miller (2009) hisse senedi fiyatlarının petrol fiyatlarındaki değişime asimetrik şekilde tepki verdiğini de belirtmiştir. Buna göre yükselen petrol fiyatları hisse senedi fiyatlarının düşmesine neden olurken, düşen petrol fiyatları hisse senedi fiyatlarını yükseltmez.

Ono (2011), çok değişkenli VAR modelini Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya borsa endeksleri ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemek için 1999-2009 yılları arasındaki verilere uygulamıştır. Çin, Hindistan ve Rusya borsa endeksleri ile petrol fiyatları arasında kayda değer pozitif ilişki bulmuştur ve Brezilya için böyle bir durum söz konusu değildir. Diğer bir bulguya göre, petrol fiyatlarındaki artış ve düşüşler Hindistan için asimetrik etkiler yaratmaktadır. Varyans

ayrıştırması sonucunda ham petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların en büyük etkileri ise Çin ve Rusya üzerinde görülmektedir.

Le ve Chang (2011), Ocak 1986-Şubat 2011 dönemine ait aylık veriler ile Japonya, Singapur, Güney Kore ve Malezya'da petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara yönelik hisse senedi piyasa fiyatlarının verdikleri tepkileri incelemiştir. Petrol fiyatlarındaki değişimlere karşı hisse senedi piyasasının Japonya'da pozitif, Malezya'da ise negatif tepki verdiğini, Singapur ve Güney Kore'de ise verilen tepkinin belirsiz olduğu sonucuna varılmıştır.

6. Veri Seti, Model ve Yöntem

6.1. Araştırmada Kullanılan Model ve Değişkenler

Çalışmada ham petrol fiyatının BRIC ülkelerinin borsa endekslerini etkileyip etkilemediği ve etkiliyorsa ne yönde etkilediği analiz edilmektedir. Araştırmada, bağımlı değişken olarak her bir ülkenin borsa endeksinden elde edilen getiriler kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise dünya ham petrol fiyatları, her bir ülkenin kısa vadeli faiz oranı ve her bir ülkenin aylık ortalama döviz kurudur.

Seçilen dönemin bütün ülkelerde ortak olması için 2000-2016 döneminin aylık verileri kullanılmıştır. Tablo 7'de analizde kullanılan veri seti tanıtılmaktadır.

Tablo 7: Veri Seti ve Kaynakları

Değişkenler	Açıklama	Veri Kaynağı
GETİRİ	Borsa Endeksinden Hesaplanmıştır $\left(\frac{P_2 - P_1}{P_1}\right)$	Bloomberg Veri Tabanı
PETROL FİYATI	Brent Ham Petrol Fiyatları	Uluslararası Enerji Ajansı
FAİZ	Faiz Oranı	WDI, GDF, IFS
DÖVİZ	Döviz Kuru	WDI, GDF, IFS

Not: WDI: World Development Indicators; GDF: Global Development Finance; IFS: International Financial Statistics

Uygulama bölümünde kullanılan model ve modeldeki değişkenler belirlenirken literatürden yararlanılmıştır. Araştırma modeli özellikle Tablo 8'de detayları verilen Le ve Chang (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmalardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bu çalışmalar ışığında araştırmanın modeli aşağıda gösterilmiştir:

$$\text{GETİRİ} = F(\text{PETROL FİYATI}, \text{FAİZ}, \text{DÖVİZ})$$

Seçilen değişkenlerin kendi aralarında ve petrol fiyatıyla olan ilişkilerinden dolayı içsellik sorunu yaşanmaması için zaman serileri analizi kullanılmıştır. Zaman serisi analizinde Eviews ekonometrik paket programı kullanılmıştır.

Tablo 8: Ampirik Çalışma İçin Örnek Modeller

Çalışma	Yöntem	Model
Sadorsky P. (1999)	VAR ve Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans (GARCH) modeli	Getiri=f(sanayi üretim endeksi, faiz oranları, reel petrol fiyatları, S&P endeks getirisi, enflasyon)
Park J.ve Ratti A.R. (2008)	Çok değişkenli VAR modeli	Getiri=f(kısa vadeli faiz oranları, enflasyon, sanayi üretimi, petrol fiyat şokları)
Kilian L. ve Park Ch.(2008)	VAR modeli	Getiri=f(dünya ham petrol üretimindeki yüzde değişim, reel ham petrol fiyatı, dünya reel ekonomik aktivite endeksi)
Filis G. (2010)	Eşbütünleşme testi, Vektör hata düzeltme modeli	Getiri=f(tüketici fiyatları endeksi, sanayi üretimi, petrol fiyatları)
Le ve Chang (2011)	VAR modeli	Getiri=f(petrol fiyatları, döviz, faiz oranı)
Li ve Wen (2012)	Doğrusal olmayan regresyon analizi	Getiri=f(tüketici ve üretici fiyat endeksi, faiz oranları, sanayi üretimi büyüme oranı ve ham petrol fiyatları)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

6.2. Araştırmanın Yöntemi

BRIC ülkelerinde petrol fiyatları, döviz kuru ve faiz oranının borsa endeks getirileri üzerindeki etkileri panel veri regresyon modelleri ile analiz edilmiştir. Panel veri analizinde zaman serisi ve yatay kesit verileri bir arada bulunmaktadır. Bir panel veri regresyonunun bilindik zaman-serileri veya yatay kesit regresyonlarından farkı değişkenlerinde çift indisin bulunmasıdır (Baltagi, 2005: 11). Panel veri analizinin ardında yatan temel varsayım bütün bireylerin havuzlanarak (bir araya getirilerek) model parametrelerinin tek bir birey gibi ortak olarak tahmin edilebileceğidir (Asteriou ve Hall, 2007: 344).

Panel veri analizinde birden fazla değişkene dayalı denklem, en küçük kareler ile tahmin edilmektedir. Değişken grupları arasında ve zaman dönemleri arasında istatistiksel bilgiler de elde edilebilmektedir. Söz konusu bilgilerin ortaya konulmasında iki model kullanılabilir. Bunlardan ilki, bireysel etkilerin x_i 'ler ile bağlantılı olduğunu varsayan Sabit Etkiler Modeli veya Kukla Değişkenli En Küçük Kareler Modelidir. İkincisi ise, bireysel etkilerin x_i 'ler ile bağlantılı olmadığını kabul eden Tesadüfi Etkiler Modeli'dir (Greene, 2003: 287-299).

Havuzlanmış en küçük kareler modelinin sunmuş olduğu tahmin sonuçlarının dayandığı varsayımlarından biri yatay kesit (n) veri matrisleri arasında farkın olmadığına dair varsayımdır. Diğer bir deyişle, söz konusu model bütün yatay kesitler (ülkeler) için bir ortak sabit terim tahmin etmektedir (Asteriou, 2006: 369). Havuzlanmış en küçük kareler denklemi ile gösterilebilen modelde her bir yatay kesite ait belirli etkileri yansıtan kukla değişkenler olmadan bütün ülkelerin verileri bir havuzda toplanmakta ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri araştırılmaktadır (Yalçın, 2005: 44).

Sabit etkiler modelinde, gözlemlenemeyen bireysel etkinin (μ_i) sabit parametre olduğu kabul edilerek tahmin yapılır ve hata terimi v_{it} 'den bağımsızdır. x_{it} ' nin bütün i 'ler ve t için v_{it} 'den bağımsız olduğu kabul edilir (Baltagi, 2005).

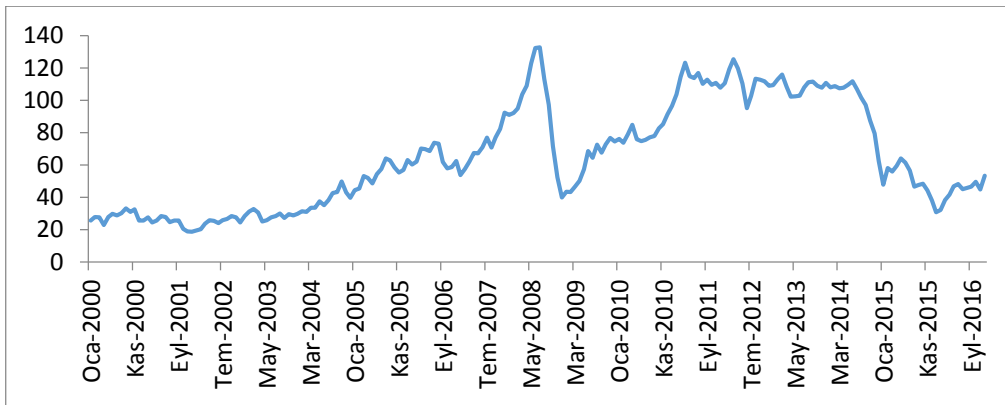
Sabit etkiler modelinde birimlerin davranışlarındaki farklılıklar sabit terimdeki farklılıklarla ortaya konulur. Bu modelde eğim katsayıları sabit olduğu kabul edilir. Modelde sabit terim grup-spesifik sabit terim olarak adlandırılır. Greene (2003) burada geçen sabit nitelemesi katsayısının birimlere göre değişebileceğini ancak zamana göre sabit olduğunu ifade etmektedir. Sabit Etkiler Modelinde gözlemlenemeyen bireysel etkilerin modelde yer alan açıklayıcı değişkenler ile ilişkili olduğu kabul edilmektedir (Greene, 2003: 285). Bundan dolayı birimler arasındaki farklılıklar regresyon fonksiyonunda parametrik olarak modellenir.

6.3. Analiz ve Bulgular

6.3.1. Değişkenlerin Zaman Serisi Özellikleri

Grafik 1'de de görüldüğü gibi petrol fiyatları incelenen dönemde çok fazla dalgalı seyir izlemiştir. 2000'li yılların başında varili 25-30 ABD doları olan Brent petrol fiyatı, 2002 sonrasında küresel ekonomideki büyümeye bağlı talep artışı petrol fiyatlarının hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır. Bu yükseliş süreci 2008 krizine kadar sürmüştür. Bu dönemde petrolün varil fiyatı 132 ABD dolara kadar çıkmıştır. Daha sonra, dünyada yaşanan küresel krizin hemen ardından petrol fiyatlarında sert bir düşüş yaşanarak Aralık 2008'de 39,9 ABD dolara kadar gerilemiştir. 2010-2014 yıllarında tekrar yükselen petrol fiyatları 2015 yılında ABD ihracatının 100 yılın en yüksek seviyeye ulaşmasıyla birlikte 50 ABD dolara kadar düşmüştür (www.iea.org).

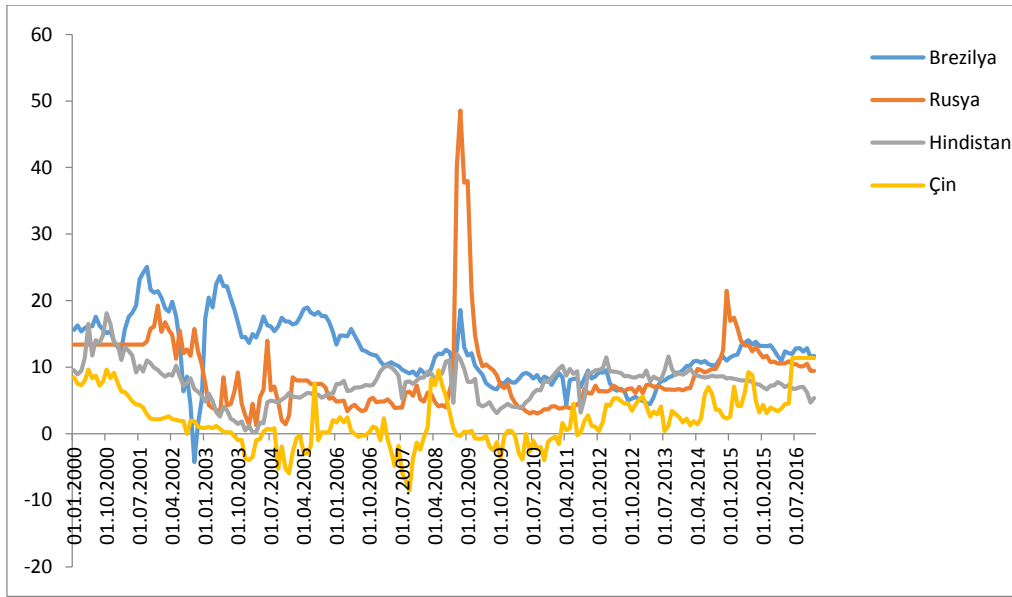
Grafik 1: Dünya Petrol Fiyatlarının Zaman İçindeki Gelişimi (2000-2016 Dönemi)



Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı, 2016.

BRIC ülkelerinin faiz oranı değişkeninin zamana göre eğilimi Grafik 2'de yer almaktadır. Grafik 2 incelendiğinde, faiz oranlarında önemli dalgalanmaların gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle Rusya'da 2008-2009 yıllarında faiz oranında önemli bir artış gözlenmektedir. Söz konusu dönemde Rusya'da %50'lere kadar yükselen faiz oranları dikkat çekmektedir. Diğer bir nokta, BRIC ülkelerinden Çin'de 2002'den sonra daha çok negatif faizin söz konusu olduğudur. Hindistan'daki faiz oranı serisine bakıldığında diğer ülkelere nazaran istikrarlı bir gelişme mevcuttur.

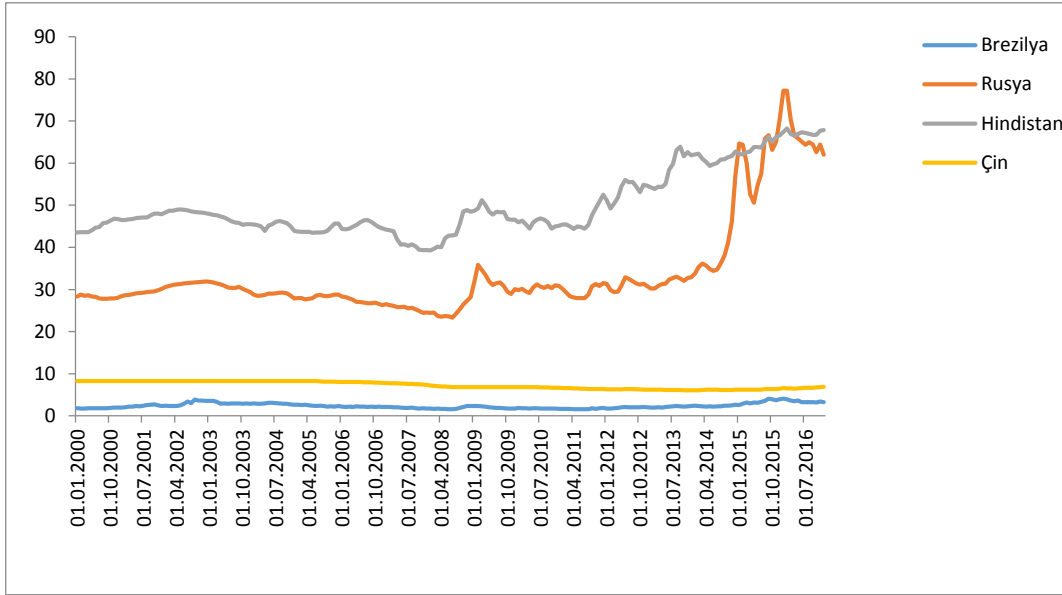
Grafik 2: BRIC Ülkelerinin Faiz Oranları (% Değişim, 2000-2016 Dönemi)



Kaynak: IMF, 2016; IFS, 2016

BRIC ülkelerinin döviz kuruna ait zamana göre genel eğilimi Grafik 3'de yer almaktadır. Bu şekil incelendiğinde, döviz kuru serilerinde önemli dalgalanmaların yer almadığı görülmektedir. Brezilya ve Çin benimsediği politika gereği zaten sabit döviz kuru uygulamaktadır. Rusya ve Hindistan'daki duruma bakıldığında 2000'li yılların başından küresel krizin gerçekleştiği 2008 yılına kadar istikrarlı bir döviz kuru varken, krizin etkisinin bütün dünyaya yayıldığı 2009 yılında itibaren döviz kurundaki istikrar bozulmuş ve daha çok dalgalı seyir izlenmiştir.

Grafik 3: BRIC Ülkelerinin Döviz Kuru Seyri (2000-2016 Dönemi)



Kaynak: IMF, 2016; IFS, 2016

Tablo 9’da BRIC ülkelerinin borsa endekslerine ait getirilerin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmiştir.

Tablo 9: Aylık Getirilerin Tanımlayıcı İstatistikleri (2000-2017)

	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin
Ortalama	0.009434	0.014343	0.009330	0.008141
Medyan	0.010089	0.017708	0.007933	0.008938
Maksimum	0.303233	0.331846	0.365305	0.279088
Minimum	-0.348806	-0.324647	-0.273916	-0.245325
Std. Sapma	0.110064	0.100108	0.081497	0.080288
Çarpıklık	-0.151597	-0.122875	0.059071	-0.139670
Basıklık	3.483230	3.709066	4.584412	4.104887

Tablo 9’den görüldüğü gibi çalışmaya dahil edilen ülkelerin aylık borsa getirilerinin ortalaması % 0,8 ile % 0,14 arasında değişmektedir. Ülkelerin araştırma döneminde hisse senedi ortalama getirilerini bir birleri ile karşılaştırdığımızda en yüksek getirinin Rusya’ya ait olduğu buna karşın diğer üç ülke getirilerinin neredeyse aynı olduğu dikkat çekmektedir. Standart sapma verilerine bakıldığında ülkelerin borsa getirileri volatiliteleri de bir birine çok yakındır. Çarpıklık verilerine baktığımızda Hindistan hariç diğer 3 ülke borsa getirilerinin çarpıklık katsayısı negatiftir, bunun anlamı bu borsa getirilerinin sola çarpık olduğunu bildirmektedir.

Basıklık katsayısı verileri Hindistan borsasının diğer 3 borsaya kıyasla daha az riskli olduğunu göstermektedir. Tablo 10’da BRIC ülke borsa getirilerinin korelasyon matrisi yer almaktadır.

Tablo 10: BRIC Ülkelerinin Borsa Getirilerinin Korelasyon Matrisi

	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin
Brezilya	1	0.590198	0.615608	0.317117
Rusya	0.590198	1	0.482148	0.286166
Hindistan	0.615608	0.482148	1	0.311370
Çin	0.317117	0.286166	0.311370	1

Korelasyon matrisi tablosuna baktığımızda ülkelerin borsa getirileri arasındaki korelasyon katsayıları pozitifdir. En yüksek korelasyon katsayısı Brezilya ve Hindistan borsaları arasında görülmektedir ve katsayı 0.61'dir. Bu Brezilya ve Hindistan borsalarının ilişkisinin diğer ülke borsa ilişkilerine kıyasla daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. En düşük korelasyon katsayısına sahip olan ülkeler ise Çin ve Rusya'dır.

6.3.2. Panel Regresyon Sonuçları

Panel veri analizi iki tahmin içermektedir. Bunlar; havuzlanmış en küçük kareler modeli ve kukla değişkenli en küçük kareler modelidir (sabit etkiler modeli). Etkin tahmin modelinin en küçük kareler modeli mi yoksa sabit etkiler modeli mi olduğuna karar vermek amacı ile F-testinin yapılması gereklidir. Bu teste Chow Testi denilmektedir. Chow testine göre boş hipotez H_0 ve alternatif hipotez H_1 aşağıdaki gibidir (Asteriou, 2006; Baltagi, 2005):

H_0 - Havuzlanmış En Küçük Kareler Modeli (Bütün Sabitler Aynı)

H_1 - Sabit Etkiler Modeli

F-istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanabilir (Baltagi, 2005);

$$F_{(N-1, NT-N-K)} = \frac{(R_{FE}^2 - R_{pooled\ OLS}^2)/(N-1)}{(1 - R_{FE}^2)/(NT-N-K)} \quad (1)$$

Bu eşitlikte; R_{FE}^2 Sabit Etkiler modeline ait determinasyon katsayısını, $R_{pooled\ OLS}^2$ panel verilerin EKK ile tahmininden elde edilen determinasyon katsayısını; T- her birime ait gözlem değerini; N - birim (grup) sayısını ve K- açıklayıcı değişken sayısını göstermektedir.

Çalışmada yapılan Chow testi sonucunda hesaplanan F - istatistik değerinin (0, 624123) %5 anlamlılık düzeyinde kritik F değerinden (1,83) küçük olduğu için boş hipotez kabul edilir. Böylece, etkin tahmin edici modelimiz Havuzlanmış En küçük Kareler Modelidir.

6.3.3. Havuzlanmış En Küçük Kareler Modeli (HEKK) Tahmini

HEKK modeli tahmininde her bir yatay kesite (ülkeye) ait belirli etkileri yansıtan kukla değişkenler olmadan bütün ülkelerin verileri bir havuzda toplanmakta ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. Bu amaçla, HEKK modeli tahmin sonuçları Tablo 11'de

gösterilmiştir. Tablo 11’den görüldüğü gibi, bağımsız değişkenlerin tamamı %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 11: Havuzlanmış En Küçük Kareler Modeli Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std.Sapma	t-İstatistiği	Olasılık
C	0.037045	0.008477	4.370017	0.0000
FAİZ	-0.003427	0.000722	-4.745972	0.0000
DÖVİZ	0.000498	0.000186	2.676016	0.0076
PETROL FİYATI	-0.000321	0.000101	-3.187780	0.0015
R-Kare	0.036090	Bağımlı Değişken Ortalaması		0.010198
Düzeltilmiş R-Kare	0.032502	Bağımlı Değişken Std.Sapması		0.093811
Tahminin std.sapması	0.092274	Akaike Bilgi Kriteri		-1.923192
Artık kareleri toplamı	6.862615	Schwarz Bilgi Kriteri		-1.899997
Log olabilirlik	782.8928	Hannan-Quinn Kriteri		-1.914287
F-istatistiği	10.05925	Durbin-Watson İstat.		1.798051
Prob(F-statistic)	0.000002			

Bunlara ek olarak, döviz kuru göstergesi olan DÖVİZ’in %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Buna karşın faiz oranı ve petrol fiyatları değişkenlerinin katsayısı negatiftir. Yani BRIC ülkelerinde faiz arttığı/azaldığı zaman borsa getirisi azalmaktadır/artmaktadır. Dünya ham petrol fiyatları arttığı zaman borsa getirisi azalmaktadır ve katsayı çok küçük olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu sonuç beklentilerle uyumludur. Teorik olarak bakıldığında petrol fiyatlarının artması firmaların hammadde maliyetlerini artıracak ve dolayısıyla firmanın karını olumsuz yönde etkileyeceğinden hisse senedi fiyatının (getirisinin) düşmesi beklenir.

6.3.4. Sabit Etkiler Modeli

Sabit etkiler modeli, gruplara veya ülkelere kukla vererek, sabit etkileri dikkate almaya çalışmaktadır. Tablo 12’de tahmin edilen nihai sabit etkiler modeli robust standart hatalar ile yer almıştır.

Tablo 12: Sabit Etkiler Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std.Sapma	t-İstatistiği	Olasılık
C	0.051257	0.013809	3.711746	0.0002
FAİZ	-0.004060	0.000763	-5.323104	0.0000
DÖVİZ	0.000345	0.000460	0.173588	0.0422
PETROL FİYATI	-0.000338	0.000101	-3.349384	0.0008
	Etki Özelliği			
Kukla değişkenli en küçük kareler				
R-Kare	0.043842	Bağımlı Değişken Ortalaması		0.010198
Düzeltilmiş R-Kare	0.036697	Bağımlı Değişken Std.Sapması		0.093811
Tahminin std.sapması	0.092073	Akaike Bilgi Kriteri		-1.923859
Artık kareleri toplamı	6.807426	Schwarz Bilgi Kriteri		-1.883267
Log olabilirlik	786.1629	Hannan-Quinn Kriteri		-1.908275
F-istatistiği	6.136529	Durbin-Watson İstat.		1.811313
Prob(F-statistic)	0.000003			

Sabit etkiler yöntemi ile tahmin edilen modelimizde bağımsız değişkenlere ait tahmin katsayılarının işaretlerinin faiz oranı ve petrol fiyatları değişkenleri için beklentilerle uygundur. Tablo 12’de görüldüğü gibi, petrol fiyatı göstergesi olan PETROL FİYATI değişkeninin katsayı işareti negatif yönlü olup % 1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Fakat katsayı çok küçük sayı olmasıyla dikkat çekmektedir. Döviz kuru değişkeni ise %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.

Sonuç

Gelişmekte olan ülkelerin geleceğin merkez ülkeleri olma yolunda ilerlemeleri, bu ülkelerin hisse senedi piyasalarının gelişmiş ülkelerin hisse senedi piyasalarından daha yüksek ortalama getiri sunmaları ve gelişmiş hisse senedi piyasalarının getirileri ile düşük bağlantıya sahip olmaları dikkatlerin gelişmekte olan ülkelere ve onların hisse senedi piyasalarına yönelmesine neden olmuştur.

İnsanoğlunun yaşamında önemli bir rol oynayan, modern ekonominin temel taşlarından biri olan petrol fiyatlarında yaşanan şokların gelişmiş kabul edilen ülke gruplarının ekonomileri ve hisse senedi piyasaları üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Petrol fiyatlarındaki artışın doğrudan hisse senedi piyasa fiyatları üzerinde etkisi olmasının yanı sıra, fiyatlarındaki değişimlerin makroekonomik değişkenler olarak belirlenen faiz oranları ve sanayi üretim değişkenleri üzerindeki etkisiyle dolaylı olarak hisse senedi fiyatları üzerinde etkisi olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada petrol fiyatları, faiz oranı ve döviz kuru değişkenleri ile BRIC ülkelerinin hisse senedi getirileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaçla söz konusu değişkenler arasındaki ilişki panel regresyon modeli yardımıyla analiz edilmiştir. Panel veri analizi tahmin yöntemleri olan havuzlanmış en küçük kareler modeli ve kukla değişkenli en küçük kareler modeli sonuçlarına göre petrol fiyat değişimleri ve faiz oranları hisse senedi getirileri üzerinde anlamlı ve negatif etkiye sahip iken, döviz kuru değişkeni pozitif etkiye sahiptir.

Makroekonomik değişkenlerin hisse senedi getirilerine nasıl etkide bulduklarını araştırıp anlamak finansal piyasaların daha düzgün çalışmasını sağlamaktadır. Hisse senedi fiyatlarını etkileyen faktörlerin bilinmesi, hisse senedi hareket yönünün başarılı bir şekilde tahmin edilmesi açısından önem arz etmektedir. Başarılı bir yatırım stratejisi gütmek isteyen yatırımcı, hisse senetlerine yatırım yaparken hisse senedi fiyatlarını etkileyen bu faktörleri göz önünde tutmalıdır.

Kaynakça

- Apergis, N. ve Miller, S. M. (2009). Do Structural Oil-Market Shocks Affect Stock Prices?. *Energy Economics*, 31(4), 569-575.
- Asteriou, D. (2006). *Applied Econometrics: A Modern Approach Using Eviews And Microfit*. New York : Palgrave Macmillan.
- Asteriou, D. ve Hall, S. G. (2007). *Applied Econometrics: A Modern Approach Using Eviews And Microfit*. New York: Palgrave Macmillan.

- Atasoy, E. (2008). Rusya Federasyonu Sınırları İçinde Yer Alan Özerk Cumhuriyetlerin Etnocoğrafya Işığında Değerlendirilmesi, *Electronic Turkish Studies*, 3(7).
- Baltagi, B. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. 3. B. John Wiley & Sons, Ltd.
- Baytar, R. (2012). Türkiye Ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 403-424.
- Berikan, M. ve Hüseyinli, T. (2017). Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Rusya Ekonomisi Üzerine Etkileri, *İktisadi Yenilik Dergisi*, 4(2).
- BP. (2016). Statistical Review of World Energy. Erişim adresi: <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>
- Ciner, C. (2001). Energy Shocks and Financial Markets: Nonlinear Linkages. *Studies In Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 5(3).
- Filis, G. (2010). Macro Economy, Stock Market And Oil Prices: Do Meaningful Relationships Exist Among Their Cyclical Fluctuations?, *Energy Economics*, 32(4), 877-886.
- Gay Jr, R. D. (2008). Effect of Macroeconomic Variables on Stock Market Returns For Four Emerging Economies: Brazil, Russia, India And China. *International Business & Economics Research Journal*, 7(3).
- GDF. (2017). Global Financial Development Report. Erişim adresi: <http://www.Worldbank.Org/En/Publication/Gfdr/Report>
- Greene, W. H. (2003). *Econometric Analysis*. 5. B. Prentice Hall.
- Hammoudeh, S. ve Aleisa, E. (2004). Dynamic Relationships among GCC Stock Markets And Nymex Oil Futures. *Contemporary Economic Policy*, 22(2), 250-269.
- Huang, R.D., Masulis, R.W. ve Stoll, H.R. (1996). Energy Shocks and Financial Markets. *The Journal Of Future Markets*, 16, 1-25.
- IEA. (2017). International Energy Agency. Erişim adresi: <https://www.iea.org/>
- IFS. (2017). International Financial Statistics. Erişim adresi: <http://www.Imf.Org/External/Pubs/Cat/Longres.aspx?Sk=20095>
- Jones, C. M., ve Kaul, G. (1996). Oil and the Stock Markets. *The Journal of Finance*, 51(2), 463-491.
- Kilian, L., ve Park, C. (2009). The Impact of Oil Price Shocks on the US Stock Market. *International Economic Review*, 50(4), 1267-1287.
- Le, T. H., ve Chang, Y. (2011). The Impact of Oil Price Fluctuations on Stock Markets in Developed and Emerging Economies. *MPRA Paper*, 31936.

- Ono, S. (2011). Oil Price Shocks and Stock Markets in BRICS. *The European Journal of Comparative Economics*, 8(1), 29-45.
- Öz, S. (2010). BRIC Ülkelerinde Ekonomik Gelişmeler: Neden Ayrı Bir Grup?. *TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu*.
- Özdemir, D., Buzdağlı, Ö., Akdağ, M. ve Emsen, Ö. S. (2016). Rusya Borsası'nın Petrol Fiyatlarına Bağımlılığı. *International Conference On Eurasian Economies*, Erişim adresi: <http://Avekon.Org/Papers/1768.Pdf>
- Park, J. ve Ratti, R. A. (2008). Oil Price Shocks and Stock Markets in the US and 13 European Countries. *Energy Economics*, 30(5), 2587-2608.
- Sadorsky, P. (1999). Oil Price Shocks and Stock Market Activity. *Energy Economics*, 21(5), 449-469.
- Sandalcılar, A. R. (2012). BRIC Ülkelerinde Ekonomik Büyüme Ve İhracat Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünleşme Ve Panel Nedensellik. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 161-179.
- Slobodnikova O. ve Nagyova R. (2011). Global Influence of the BRIC Countries. *In The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually In The 21st Century Conference*.
- SPK. (2008). BRICs Ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) İle Güney Kore Ekonomilerine ve Sermaye Piyasalarına İlişkin Temel Göstergeler ve Kısa Değerlendirmeler, Araştırma Raporu. Erişim adresi: <http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/956>
- TC Kalkınma Bakanlığı. (2016). Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler Bülteni, Ekonomik Modeller Ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Küresel Ekonomik Gelişmeleri İzleme Değerlendirme Dairesi, 4.
- Tezcan, N. (2015). OECD Ve BRIC Ülkelerinin Enerji Göstergeleri Açısından Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi İle Karşılaştırılması. *İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, (77), 119.
- WFE. (2016). World Federation of Exchanges, Annual Statistics Guide. Erişim adresi: <https://www.world-exchanges.org/home/index.php/statistics/annual-statistics>
- Wilson, D. ve Purushothaman, R. (2003). Dreaming With BRICS: The Path to 2050. *Goldman Sachs Global Economics Paper*, 99, 1-22.
- World Bank. (2017). World Development Indicators. Erişim adresi: <https://Data.Worldbank.Org/Data-Catalog/World-Development-Indicators>
- Yalçın, E. (2005). İktisadi Büyüme Ve Dış Krediler: Ampirik Bir Çalışma. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Ankara: TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.

**KAMU EKONOMİSİ TEORİSİNDE YERELLEŞME RASYONELİ VE
KUŞAKLAR ARASI MALİ FEDERALİZM TEORİLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI¹**

Önder ÇALCALI²

Öz

Kamu ekonomisi teorisi üzerine yapılan tartışmalar, kamu kesiminin ekonomi içindeki yeri, rolü ve bunun etkileri üzerine yapılmaktadır. Kamu kesimi, merkezi yönetim ile beraber yerel yönetim birimlerini de kapsamaktadır. Kimi ülkelerde merkezi yönetime doğrudan bağlı yerel kamu yönetim birimleri şeklinde bir yapılanma mevcut iken; kimi ülkelerde ise, yerel kamu yönetim birimlerinin merkezi yönetime olan siyasi ve mali bağımlılıkları daha zayıftır. "Özerk" nitelikli olarak kabul edilen bu ikinci tür yerel kamu yönetim birimlerine daha çok federal yapıyı ülkelerde rastlanmaktadır. Kamu yönetiminin asli unsurlarından olan yerel yönetim birimlerinin varlıklarına gerekçe oluşturan unsurlar ve mali özerklik derecelerinin hangi düzeyde olması gerektiği hususlarının analizi önem taşımaktadır. Bu çalışma, mali anlamda yerel kamu yönetim birimlerine daha fazla serbestlik tanınması etrafında şekillenen mali federalizm teorisinin, birinci ve ikinci kuşağını karşılaştırmakta ve iki kuşak arasındaki ortak ve farklı noktaları ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Mali Federalizm Teorisi, Yerelleşme, Mali Yerelleşme

**LOCALIZATION RATIONAL IN THE PUBLIC ECONOMY THEORY
AND COMPARISON OF FISCAL FEDERALISM THEORIES
BELONGING TO DIFFERENT GENERATIONS**

Abstract

The discussions on the theory of public economy are based on the public sector's place, role and its implications in the economy. The public sector includes central government as well as local government units. Whereas in some countries there is a structure in the form of local public administration units directly linked to central government; in some countries, the political and financial dependence of the local public administration units to the central government is weaker. This second type of public administration, which is considered "autonomous", is mostly found in federal countries. It is important to analyse the factors that lie at the basis of the assets owned by local public administration units, which are the main elements of public administration; as well as the proper level of financial autonomy that should be given to the local public administration units. This study compares the first and second generations of the financial federalism theory, which is shaped around the idea of giving greater financial freedoms to local public administration units and presents the common and different aspects between the two generations.

Keywords: Fiscal Federalism Theory, Localization, Fiscal Decentralization

¹ Bu çalışma yazarın Ankara Üniversitesi, SBE, Maliye (Kamu Ekonomisi) Anabilim Dalında kabul edilen "Mali Yerelleşme ve Yerel Vergi Geliri Performansı İlişkisi: Doğu Karadeniz Bölge Belediyeleri Üzerine Bir Uygulama" başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

² Yrd.Doç.Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, onder.calcali@erdogan.edu.tr, orcid.org/0000-0002-8084-4136

1. Giriş

Devletler kamu otoritesi olarak tarih boyunca farklı idari yapılara sahip olmuşlardır. Fakat hemen bütün devlet yapıları içerisinde “yerel kamu yönetim birimleri” var olagelmıştır. Bu yerel birimler bazen, devleti merkezden idare eden yönetim organının birer temsilcileri şeklinde; bazen de idari ve mali anlamda merkezle zayıf bağları olan, özerk (otonom) yapılı birimler olarak yapılanmışlardır. Bu birimlerin ortak noktaları, kamusal otoritenin bir parçaları olmaları yani devlet aygıtının içerisinde yer almalarıdır. Bu durum, söz konusu yerel birimlerin tüm eylemlerine “kamusallık” niteliği kazandırmaktadır.

20. yüzyılın ortalarına doğru neoklasik iktisat temelli kamu ekonomisi teorisi kapsamında Hayek (1945), Tiebout (1956), Musgrave (1959) ve Oates (1972) gibi yazarlar tarafından “mali federalizm teorisi” geliştirilmiştir. Bu teoriye göre, mali kaynakların ve sorumlulukların merkezi yönetimden yerel yönetim birimlerine devredilmesiyle, kamu ekonomisinde daha etkin bir yapının tesisi mümkün olabilecektir. “Mali yerelleşme” olarak da adlandırılan bu sürecin temelinde, kamusal mali kaynakların yönetiminin ve bu kaynaklar ile yapılacak hizmet sunumlarının, merkezi yönetime kıyasla, yerel yönetimler tarafından daha etkin gerçekleştirileceği görüşü yatmaktadır.

Mali federalizmin birinci nesil teorisyenleri konumundaki sözü edilen yazarların yaklaşımlarından sonra, bazı çekinceler ile birlikte, farklı temeller üzerinden mali federalizm literatürüne katkı yapan başka teorisyenler de ortaya çıkmıştır. Bunlar; kamu tercihi teorisyenleri (Buchanan ve Brennan (1980)) ve yine kamu tercihi kuramı argümanlarıyla kurumsalcı yaklaşım çerçevesinde literatüre katkı yapan Weingast (1995), Qian ve Roland (1998), Besley ve Coate (2003) gibi son dönem yazarlardır. Oates (2005)’e göre, bu son dönem yazarlara ikinci nesil mali federalizm teorisyenleri de denilmektedir.

Birinci nesil mali federalizm teorisyenlerine göre, merkezi yönetimden yerel yönetimlere yapılacak eşitleme amaçlı yardımlarla (transferlerle) mali yerelleşmede dengeli bir yapının tesisi mümkün olabilecektir. Söz konusu transferler, kamusal faydanın daha geniş alanlara yayılmasını sağlamanın yanında, yıkıcı vergi rekabetinin önlenmesine³, yönetimler arası yatay ve dikey mali eşitsizliklerin giderilmesine ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasına katkı yapacaktır. İkinci kuşak teorisyenler ise, merkezi yönetimin transfer kaynaklarına umut bağlamak yerine, yerel yönetimlerin kendi öz gelir kaynaklarını artırmaları gerektiğini savunmaktadırlar. Çünkü merkezde bulunan ortak havuzdan yararlanma anlayışı, yerel yönetimin sunmuş olduğu kamusal hizmetlerin fayda ve maliyetlerinin arasındaki farkı açmaktadır. Yerel düzeydeki harcamaların büyük bir kısmı, ülke genelinde toplanan gelir havuzundan (merkezi bütçeden) aktarılan transferlerle finanse edilirse, bu transferin kaynağı olan merkezi vergilerin çok düşük bir kısmına ilgili yöre halkı katılırken; elde edilecek fayda, merkezden aktarılan transferleri kullanan yerel yöneticiler ve halk tarafından içselleştirilir. Söz konusu bu transferler, vergi ödeyenler ile bu

³ Yerel yönetimlerin vergileme konusunda tam yetki sahibi olduğu durumlarda geçerlidir.

kaynaktan yararlananlar arasındaki bağı koparmaktadır. Böyle bir durumda, yerel yönetimlerin kendi öz gelirlerini artırmalarını ve öz gelir - harcama ilişkisini güçlendirmeyi teşvik edecek politikalar da uygulanmalıdır. Aksi halde, yerel yönetimler için zamanla bir “transfer bağımlılığı” durumu ortaya çıkabilecektir.

Bu çalışmada öncelikle kamu ekonomisi teorisi çerçevesinde yerelleşmenin gereklilikleri ve rasyonalitesi ile birlikte, yerel yönetim birimlerinin varlık nedenleri tartışılmıştır. Ardından, birinci ve ikinci nesil (kuşak) ayırımı yapılarak ele alınan mali federalizm teorilerinin karşılaştırılması suretiyle bir sentez ortaya konulmaya çalışılmış, yapılan tespit ve önerilerle çalışma sonlandırılmıştır.

2. Kamu Ekonomisi Teorisinde Yerel Yönetimler ve Yerelleşme Rasyoneli

2.1. Kamusal Müdahale

Klasik iktisat anlayışı geleneğinden gelerek, faydacı temellere dayalı marjinalist yaklaşımlarla türemiş olan neoklasik iktisat teorisine⁴ göre, ekonominin temel mekanizması olan “piyasa” iyi işleyen dengeli bir yapıya sahiptir. Fakat bu mekanizma, kendisini oluşturan ekonomik aktörlerin davranışlarına ya da dışsal faktörlere bağlı olarak bazen aksamakta ya da dengeden sapmaktadır. Aksayan ve dengeden sapan piyasanın tekrar optimal⁵ ya da arzulanan noktaya ulaşamaması durumu “piyasa başarısızlığı⁶” olarak adlandırılmaktadır. Yine neoklasik iktisat teorisi, piyasa başarısızlığının dışarıdan bir müdahale ile giderilebileceğini ve bu müdahaleyi yapacak aktörün de ancak meşru kamusal otorite olan “devlet” olduğunu kabul etmektedir. Bu durum devletin piyasaya yaptığı “kamusal müdahale” olarak adlandırılmakta ve devletin ekonomik rasyonalitesini oluşturmaktadır (Kirmanoğlu, 2009: 5-13)

1929 Dünya ekonomik buhranı, piyasaya gerektiği yerde kamu müdahalesinin zorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Keynes bu müdahalenin çeşitli mali araçlarla yapılabileceğini belirterek devlete fonksiyonel bir görev biçmiştir. Keynesyen ekolün önemli temsilcilerinden Musgrave, 1959 yılında yayınladığı ve kamu ekonomisi literatürünün önemli kaynaklarından olan kitabında⁷, piyasa mekanizmasının gerçekleştirilemeyeceği ya da başarısız olduğu, bazı ekonomik gerekliliklerin bizzat kamu otoritesi tarafından yapılması gerektiğini belirtmiş ve devlete ekonomik istikrar, kaynak dağılımı ve gelir dağılımına ilişkin fonksiyonlar yüklemiştir.

⁴ Neoklasik iktisat teorisi, klasik ekonomi anlayışının bir devamı niteliğinde olan ve faydacı anlayış, marjinal analiz ve subjektif değer (seçim) gibi argümanlarla temellenen; Alfred Marshall, Léon Walras ve Carl Menger gibi iktisatçılar tarafından 19.yy’da farklı ülkelerdeki okullarda temelleri atılmış olan bir paradigmadır (Kirmanoğlu, 2009: 5-13).

⁵ Burada kastedilen “Pareto optimal denge” dir. Pareto optimumu olarak da bilinen bu durum: Bir kimsenin durumunun daha da iyileştirilmesinin ancak diğerinin durumunun kötüleştirilmesiyle mümkün olduğu optimal denge durumudur (Nadaroğlu, 2001: 35). Pareto optimumu ile sağlanan etkinlik, kaynak tahsislerinin genellikle standart değerlendirilmesi olarak kabul edilir. İktisatçıların ‘etkin’ kelimesini kullandıklarında kastettikleri kavram genellikle Pareto etkinliktir (Akalın, 2000: 36)

⁶ Piyasanın başarısız olduğu konular: Kamusal mallar, dışsallıklar, doğal tekeller, eksik piyasalar (piyasa yoklukları), bilgi eksiklikleri ve asimetric bilginin varlığı gibi konulardır.

⁷ Richard Abel Musgrave (1959), The Theory of Public Finance, New York: McGraw-Hill.

Kamu ekonomisinin yapısı özel ekonominin yapısından farklı olarak, toplumsal tercihlerin siyasal karar alma süreçleri sonunda kamusal politikalara dönüştüğü alandır (Stiglitz, 2000: 183). Yani, piyasada fiyat sisteminin üstlendiği rolü, kamu ekonomisi kapsamında siyasal süreç üstlenmektedir. Dolayısıyla söz konusu kamusal müdahalelerin hangi alanlara ve hangi araçlarla yapılacağına toplumu temsilen siyasal iktidar karar vermektedir. Bu bağlamda, piyasanın “birinci en iyi” (Pareto etkin) tahsisi gerçekleştiremediği durumlarda, siyasal karar alma sürecinin sonucunda oluşan kamusal otorite “Pareto iyileştirme”⁸ yapmak suretiyle kamu ekonomisinde toplumsal faydayı artırmaya çalışacaktır. Bailey (1995: 26)’e göre, kamu sektörünün ekonomiye söz konusu müdahalelerinin gerekçesi, ancak bu müdahaleler sonucunda ortaya çıkması beklenen ekonomik etkinlik artışlarıyla açıklanabilecektir.

2.2. Kamu Ekonomisinde Yerel Yönetimler

Kamu sektörünün, ekonomide kendisine biçilen fonksiyonları başarılı bir şekilde yerine getirebilmesi, ancak ideal bir organizasyonel yapıya sahip olması ile mümkündür. Devletlerin organizasyonlarında, iki kutuplu yapılanma söz konusu olabilmektedir. Bunların birinde tam merkezi (özeysel) yönetim birimi yer alırken, diğerinde tam yerel (özerk) yönetim birimleri yer almaktadır (Oates, 1972: 3). Bu iki uç durumda yer alan yönetim birimlerinin tek başına uygulandığı devlet yapılanmaları neredeyse yok gibidir. Uygulamada, bu iki yapının da var olduğu karma devlet yapılanmaları söz konusudur.

Musgrave’e göre, ekonomik istikrarı ve adil gelir dağılımını sağlama görevini doğası gereği⁹ merkezi yönetimler üstlenmeli iken, etkin kaynak dağılımı¹⁰ görevi yerel kamu yönetim birimlerine verilmelidir (Musgrave, 1959: 12-13). Çünkü kamusal malların bazılarının faydaları ulusal ölçekli iken¹¹, bazılarının faydaları ise bölgesel ya da yerel ölçeklidir¹². Ulusal ölçekteki tam kamusal malların sunumunun yerel birimler tarafından sağlanması mümkün olmadığından, bunların merkezi yönetim tarafından sunulması gerektiği konusunda tartışma yoktur. Ancak, diğer bölgesel ya da yerel ölçekteki tam ve yarı kamusal malların¹³

⁸ Pareto optimal durum, “birinci en iyi” teoremi olarak ta bilinmektedir. Pareto optimalitesinin sağlanmadığı durumda piyasada “ikinci en iyi” tahsis gerçekleşmiş demektir. Pareto iyileştirme ise, piyasa süreci sonucunda oluşan bu optimal dışı dengeyi, Pareto optimal düzeye taşımaya yönelik yapılan bütün müdahalelerdir (Akalin, 2000: 9)

⁹ Özellikle ekonomik istikrarın sağlanması makro (ulusal düzeyde) politika uygulanmasını gerektirir. Çünkü, ekonomik istikrar kapsamında; tam istihdam, makul bir fiyat seviyesi, kabul edilebilir bir büyüme hızı ve dış ekonomik dengenin sağlanması (Akalin, 2000: 14) hedeflenir. Bu hedeflere ulaşılması da ancak merkezi politikalar ile mümkündür.

¹⁰ Kamusal mal ve hizmetlerin sunumunda, piyasa mekanizması çalışmadığı için devlet müdahalesi ve kamu ekonomisinin tahsis fonksiyonu geçerli olmaktadır. Böylece ilgili kamu otoritesi: Hangi kamusal mal ve hizmetler üretilmelidir?, ne kadar üretilmelidir?, kim için üretilmelidir?, nasıl üretilmelidir? gibi soruları cevaplandırmış olmaktadır (Stiglitz, 2000: 11).

¹¹ Örn: Dış güvenlik (ulusal savunma), diplomasi vb.

¹² Örn: Çevrenin korunması, cadde ve sokak temizliği, şehir içi yol ve su hizmeti vb.

¹³ Tam kamusal malların özellikleri: Faydaları bölünemez, fiyatlandırılmazlar, tüketimlerinde rekabet yoktur, tüketimlerinden başkaları dışlanamaz. Bunlara örnek olarak ulusal savunma, deniz feneri ve diplomasi verilebilir. Yarı kamusal malların özellikleri ise: Faydaları bölünebilir, fiyatlandırabilirler, tüketimlerinde rekabet vardır, hem bireysel hem de kamusal fayda söz konusudur, tüketimlerinde başkalarının dışlanması söz konusu olabilir. Bunlara örnek olarak eğitim ve sağlık hizmetleri verilebilir (Akalin, 2000: 57-58)

üretim ve sunumlarının yerel birimler tarafından yapılması daha rasyonel olacaktır. Kamu hizmetinin yayıldığı alanın yöre sınırları içerisinde kalması durumunda, yerel birimler bu hizmete olan talebi merkezi otoriteye göre daha iyi bileceklerdir (R. ve P. Musgrave, 1989: 445; Bailey, 1999: 76). Talep seviyesini ve bireylere göre farklılaşmasını iyi bilen yerel yönetimler, hizmetlerin bunlara göre önceliklendirilmesi suretiyle toplumsal faydanın maksimize edilmesi açısından en optimal hizmet üretimini gerçekleştirip, “kamusal kaynakların etkin kullanımını ve dağılımını” sağlamış olabileceklerdir.

Kamu ekonomisinde, toplulukların farklı talepleri (kararları) kamusal mal ve hizmet arzında dikkate alınmak durumundadır. Özel ekonomide ekonomik aktörlerin taleplerinin dikkate alınması gibi, değişik coğrafyalarda farklı yerel taleplere göre yerel yönetimlerin kamusal mal üretip arz etmeleri, kamu ekonomisini Pareto etkin noktaya taşıyabilir. Ancak bu, rekabetçi bir yerinden yönetimli devlet yapılanmalarında mümkündür (Tiebout, 1956’dan aktaran Oates, 2005: 6). Bu bağlamda, kamu ekonomisinde Pareto etkinliğin sağlanması, farklı yerel yönetimlerin varlığı ile mümkündür.

Yerel kamu yönetim birimleri, optimum hizmet kalitesini ve sunumunu kendi yetki alanının gereklerine göre çok daha gerçekçi bir biçimde saptayabilirler. Merkezi yönetim ise genellikle tüm bölgeler için ortak nitelikte standart bir kamusal hizmet üretimini ve sunumunu tercih etmektedir (Oates, 1999: 1123). Nadaroğlu (2001: 40), Oates’in bu kabulünden yola çıkarak, merkezi yönetimin sunduğu hizmet standardının gerekenden büyük olduğu bölgelerde kaynak israfı, düşük olduğu bölgelerde ise yetersiz üretim sebebiyle optimumdan uzaklaşmanın söz konusu olacağını ileri sürmektedir.

Yerel kamu yönetim birimlerinin etkin yapılara sahip olmaları önemlidir. Çünkü Tiebout’a göre, insanları kendi bölgelerine çekmek için vergi ve harcama politikalarıyla yerel birimlerin rekabet halinde olduğu durumda, kişiler kendi faydalarını maksimize etmek için bir yerel birimden diğerine göç etmek suretiyle bu politikaları ayaklarıyla oylamış olacaklardır (vote with feet)¹⁴ (Tiebout, 1956: 420). Bu durumda kişiler kamu mallarına olan tercihlerini açıklamış olacaklardır. Bu sayede, “kişilerin (seçmenlerin) kamu mallarına olan taleplerini açıklamama” sorunu yerel düzeyde çözümlenmiş olacaktır. Bu durum, kaynakların etkin tahsisi için elzem olan talebin bilinmesi ihtiyacını gidermiş olmaktadır.

Kamunun ekonomide üstlenmesi gereken görevler konusunda, Musgrave (1959: 160) gelirin yeniden dağılımı fonksiyonunun merkezi yönetim tarafından yerine getirilmesi gerektiğini belirtirken, yerel yönetimlerin de bu işin idari organizasyonunda rol alabileceklerini belirtmektedir. Bu konuda karar alıcı değil ancak, uygulayıcı rol üstlenebilirler. Oates (1968: 45)’e göre de, yerel yönetimlerin gelir dağılımına müdahale eden vergi ve harcama politikaları uygulamaları durumunda, yüksek gelirli bireyler daha az refah kaybı yaşayacakları, düşük

¹⁴ Tiebout’a göre, yerel kamu yönetim birimleri arasındaki bu rekabet, idareleri bireylerin istedikleri malları etkin bir biçimde üretmeye sevk edecektir. Çünkü bireyler, özel malları satın alırken açıkladıkları tercihlerini, bölgesel (yerel) kamusal mallar için de oy vererek açıklamış olacaklardır. Bu durumda, kamusal mal ve hizmet üretimi yerel düzeyde “daha etkin” gerçekleşmiş olacaktır (Tiebout, 1956: 422).

gelirli bireyler de daha fazla refah artışı elde edecekleri yerlere taşınmaları suretiyle bölgeler arasında kayda değer dengesizliklerin ortaya çıkmasına sebep olurlar ki, bu durum söz konusu politikanın amacına büyük engel teşkil edecektir.¹⁵ Ayrıca, gelirin yeniden bölüşümü konusunda yerel yönetimler arasında politika farklılıkları olmadığı durumda da, ekonomik açıdan bu uygulamaların merkezi düzeyde yapılması daha rasyonel olacaktır. McLure ve Martinez-Vazquez (2001: 5) de bu görüşü desteklemektedirler. Ancak bazı yazarlar (Bailey, 1999: 9; Litvack ve Seddon, 1999: 83), yerel yönetimlerin gelir dağılımına yönelik politikalar üretebilecekleri yönünde görüş belirtmektedirler. Onlara göre, yerel yönetim birimlerinin bireylerin göç etmesine neden olmayacak düzeyde gelirin yeniden dağıtımına yönelik politikalar uygulamaları sakıncalı değildir. Zira yüksek gelirli yerel yönetim sakinleri, diğergam¹⁶ düşünüp bu politikaları destekleyebilirler. Diğer yandan, yerel yönetimlerin sundukları eğitim ve sağlık hizmetleri; düşük gelirliye yönelik uyguladıkları emlak, su ve temel gıda tüketimine yönelik politikaları zaten bu yöndeki yaygın uygulamalarıdır.

Kamu tercihi teorisine göre, devlet kademesinde kamusal mal ve hizmet sunan birimin seviyesi yükseldikçe (merkezileştikçe), devletin başarısızlığı sorunu daha da artmaktadır. Kaynakların etkin dağılımı (ya da dağıtılması) ile kamusal karar biriminin politika oluşturma süreci yakından ilişkilidir. Alt (yerel) kamu yönetim birim politikacı ve bürokratlarının alacakları kararlar ile mükellef (tüketici) taleplerinin kesişmesi ya da örtüşmesi daha fazla muhtemeldir. Bu bağlamda, kamusal mal üretecek karar birimlerinin yerel düzeyde olması, kamu ekonomisinde başarısızlık sorununu azaltabilir. Yani kamu tercihi teorisine göre devletin ekonomideki başarısızlığının azaltılması ya da etkinliğinin artırılmasına yönelik adımların atılması, mali anlamda yerelleşmeyle mümkündür (Boyne, 1996: 718).

2.3. Yerelleşme Rasyoneli ve Yerel Yönetimlerin Varlık Nedenleri

Yerel yönetimlerin merkezi yönetim karşısında gelişerek, ayrı ve güçlü bir kamu yönetim birimi haline gelmeleri, tarihsel süreçte demokrasinin gelişerek yaygınlaşmasına bağlanabilir. Keleş (2012: 25-30), bu noktaya dikkat çekerek, kentli nüfusun zaman içinde artmasıyla bu kesimin merkezi yönetim karşısında demokratik siyasi taleplerinin de arttığını, bunun sonucunda da yerel birimlerin merkezi yönetim karşısında (ya da onun yanında) ayrı bir güç haline geldiklerini belirtmektedir. Bu bağlamda, demokratik yapıya sahip bir sistemde, seçilmişler tarafından yönetilen yerel birimler yerelleşme ideasının temel gerekçesini oluştururlar. Demokrasinin varlığının korunması ve gelişiminin sağlanması için

¹⁵ Oates'in bu fikrinin temeli, Buchanan'ın "Federalizm ve Mali Eşitlik" başlıklı eserinde belirttiği, "farklı bölgelerdeki 'benzer bireylerin', 'benzer muamele' görmesi gerektiği, aksi halde düşük gelirliye gelir aktarımı farklı derecelerde uygulanması durumunda, verimsiz göçün ortaya çıkacağı" önerisine dayanmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. Buchanan, J. M., (1950) "Federalism and Fiscal Equity" The American Economic Review, C. 40 (4), s.583-599

¹⁶ Diğergam: Özgeci, kişisel yarar gözetmeksizin başkalarını da düşünme; bencil olmama. TDK Sözlüğü, Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a93ff3f069fc0.56453802

yerel düzeyde uygulanması şarttır. Yerel yönetimler de bu yapının temel ögesi durumundadırlar.

Yerel hizmetlerin merkezden planlanması; yerel halkın ihtiyaç ve önceliklerinin isabetli bir şekilde belirlenememesi ve bunun paralelinde doğru ve etkili bir programın yapılamaması, karar verme ve kararları uygulamada bürokrasi, gecikme, duyarsızlık gibi yönetsel etkinsizlik sorunlarına neden olabilmektedir. Buna karşın halkın gereksinimlerinin sağlıklı bir şekilde belirlenmesi ve bunlar arasında halkın öncelik tercihlerine göre isabetli sıralamanın yapılması, hiç şüphesiz yerel düzeyde daha olanaklıdır (Oates, 2006: 390). Bu durum, yerel yönetimlerin 'yönetsel' açıdan varoluş nedenini ortaya koymaktadır¹⁷. Aynı zamanda yerel düzeydeki planlama aşamasında, merkezi planlamada karşılaşılan sorunlarla karşılaşmaz ve hizmetlerin sunumu daha hızlı, iktisadi ve verimli bir şekilde gerçekleştirilebilir.

Nadaroğlu (2001: 19)'na göre, idari yapı içerisinde yerel yönetim birimlerinin varlığı zorunluluk arz etmektedir. Çünkü toplumsal ihtiyaçların karşılanması için, herhangi bir devletin kamusal (tam ve yarı kamusal) nitelikli tüm hizmetleri yalnızca merkezi idare örgütü marifetiyle etkin bir şekilde planlanıp uygulanması mümkün değildir. Böyle bir durumun zorlamalar sonucu sağlanmaya çalışılması ise rasyonel bir davranış olmayacaktır. Yani, kamusal hizmetlerin aşırı merkezleşmesi etkinsizlik sonucunu doğuracaktır. Yerinden yönetim birimleri, bürokratik zorluklar ve gereksiz kırtasiyecilik sorunu olmadan, yerel nitelikli hizmetlerin sunumunun hızlı ve kolay yapılmasını sağlamaktadırlar. Bu bağlamda, yerel ihtiyaçların merkezi yönetim tarafından tam olarak değerlendirilememesi sonucunda hizmetlerin optimal sunulmaması, birtakım hizmetlerin yerinden yönetim birimlerince planlanıp sunulmasını gerekli kılmaktadır.

Yeni liberalizmin fikir öncülerinden Hayek, kamu yönetiminde "gelenek motifi"ne vurgu yaparak; yerel kamu yönetim birimlerinin hem yöre halkının hem de ülke yönetiminde rol alacak kişilerin tecrübe kazanmaları için bir okul işlevi gördüğünü belirterek, yerel yönetimlerin güçlü olmadığı ülkelerde demokrasinin iyi işlemeyeceğini, dolayısıyla da bu kamu yönetim birimlerinin demokrasinin teminatı olduklarını ileri sürmüştür (Hayek 1952'den aktaran, Güler, 2006: 50-55). Oates (1972: 48) de, yerel yönetim birimleri olan toplumlarda güç ve yetkinin paylaşımı sayesinde, merkezi otoritenin gücünün sınırlandığını ve muhtemel keyfi yönetime karşı birey ve toplumun korunduğunu belirtmektedir. Bir başka ifadeyle, yerel yönetimler devlet gücünün tek bir elde toplanmasını önleyerek bu gücün dengelenmesini sağlamaktadırlar. Ancak, yine Oates (1972: 49)'e göre, bu durumdan demokrasinin sağlanması ve düzeyinin artırılması için merkezi yönetimin zayıflatılması gerekir anlamı çıkarılamaz. Bu noktada, yerel yönetim

¹⁷ Bazı küçük ölçekli ülkeler bir tarafa bırakılırsa, tüm kamusal hizmetlerin merkezi idare örgütü eliyle istenilen etkinlik ve verimlilik düzeyinde sunulamayacak olmasına bağlayan görüşü Ulusoy ve Akdemir (2009: 44)'de desteklemektedir. Onlara göre, devletin görev ve fonksiyonlarının tarihi süreç içerisinde giderek artmış olması, kamu hizmetlerinin merkezi otorite ile yerel birimler arasında paylaşılmasını gerekli kılmaktadır.

birimlerinde de olası aşırı güç toplanmasının önlenmesi için, merkezi yönetim bir denge unsuru teşkil etmektedir.

Yerel yönetim birimleri, yerel ihtiyaçların belirlenmesi ve bunlara ilişkin hizmet sunumunu merkezi yönetimden daha iyi yaparlar. Yerel yönetimlerin ‘toplumsal’ açıdan varlık gerekçesi; bölgesel veya yerel kamusal malların üretimi konusunda toplumun tercihlerini tespit edip, üretimin buna göre düzenlenmesini merkezi idareye oranla daha etkin bir biçimde gerçekleştirebilmeleridir (Brown ve Jackson, 1990: 256). Çünkü bu, yerel seçim sürecine dayalı demokratik sistemin doğal bir sonucudur.

Kamu sektöründe yerelleşme¹⁸, küçük grupların homojen yapıları nedeniyle, onların tüketim seviyelerinin ve tercihlerinin tespitini kolaylaştırdığı için ekonomik refahı artıracaktır. Oates’in desantralizasyon teoremi¹⁹nde ortaya koyduğu gibi, kamusal hizmetler tek bir merkezden sağlanırsa, bölgesel ve yerel tercih çeşitliliği kavranamaz ve standart türde ve miktarda üretim söz konusu olur. Bu sebeptendir ki, bireylerin refah seviyelerinin artışına katkı yapmasından dolayı, “yerel kamusal hizmetlerin yerinden üretimi”nin tercihi daha rasyoneldir. Smith (1991: 59), bu durumun bilgi ekonomilerinden dolayı ortaya çıktığını ileri sürmektedir. O’na göre, yerelleşmenin merkezi bir yapıya kıyasla, bilgi toplamayı ve bunları değerlendirmeyi daha düşük maliyetler ile yapabilme olanağı sağladığı söylenebilir. Yerel hizmetlerin optimal ölçüde arzı, ancak talep edilen hizmet türünün ve miktarının iyi tespiti ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda, yerel yönetim birimleri bu tespiti iyi yapabildikleri için, hizmetlerin tercihlere uygunluğu sağlanmış olacaktır. Seçmenler, yönetimin idari sınırları küçüldükçe hem yönetime taleplerini daha kolay iletebilecek hem de onları daha etkin bir biçimde denetleyebileceklerdir.

Yerel yönetim birimlerinin varlığı, ‘ekonomik’ açıdan kaynak tahsisinde etkinlik artışına katkı sağlamlarıyla gerekçelendirilebilir. Buna göre, kamusal kaynakların harcanmasına yönelik kararları, mekan olarak toplum bireylerine daha yakın idari birimlerin verecek olması durumunda, harcama öncelikleri toplumun taleplerine daha duyarlı hale gelecektir. Bu sayede de kamusal kaynaklar daha etkin (optimal) dağıtılmış olacaktır. Çünkü yerel yönetim birimleri toplum talebine en uygun harcama tahsisinde bulunabilecekleri için toplumsal fayda, kaynak israfı olmadan artırılabilir (Bailey, 1999: 20; Yılmaz, Emil ve Kerimoğlu, 2012: 24).

R. ve P. Musgrave (1989: 597), belirli bir coğrafi alan ve nüfus ölçüğine sunulacak kamusal hizmetlerin, hizmet alanı genişledikçe marjinal sosyal maliyetlerinin giderek azalacağını belirtmektedirler. Sunulan hizmetler için, marjinal sosyal fayda- marjinal sosyal maliyet denkleğinin sağlandığı nokta ilgili kamu hizmeti için optimal düzey olmaktadır. Ancak, hizmet sunulan alan genişledikçe marjinal maliyetteki azalış, bahse konu noktadan sonra yerini

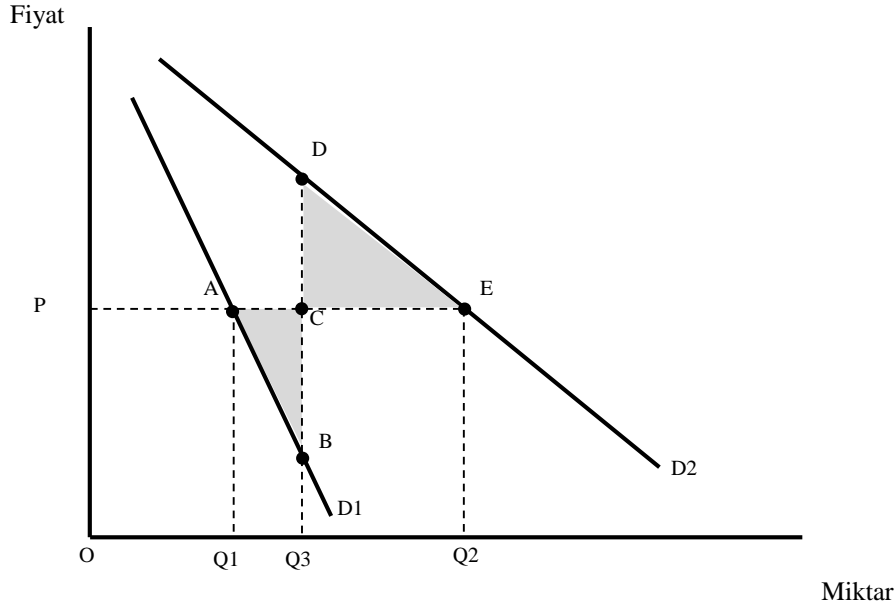
¹⁸ İng: Decentraliz(s)ation. Çalışmanın devamında, bazen yerelleşme kelimesi yerine decentralization kelimesi kullanılmıştır.

¹⁹ Bkz: Oates W. E. (2008), “On the Evolution of Fiscal Federalism: Theory and Institutions”, National Tax Journal ,C. 61(2), s. 314.

yükselişe terk etmektedir²⁰. İşte bu noktaya tekabül eden alan, yerel yönetim için optimal hizmet alanıdır. Bu analize göre, söz konusu ölçeğe uygun bölgesel nitelikli kamusal malları, bu ölçekte üretim yapan yerel yönetimlerin sunması daha rasyoneldir.

Farklı yaklaşımlar ve analizler dikkate alındığında, yerelleşme tezi ile ortaya konulmaya çalışılan temel iddianın: “Toplum refahının artırılabilmesi ve pareto etkinliğe daha da yakınlaşılabilmesi için, herhangi bir kamu hizmetinin yerel tercihlere uygun olarak, rekabet halindeki yerel yönetim birimlerince farklı tür ve miktarlarda sunumunun, tek tip ve aynı miktarda merkezi yönetimce sunumundan daha verimli ve kaynak kullanımı açısından daha etkin olduğunun kabulü” olduğu söylenebilir. Aşağıdaki grafikte yerelleşmeden elde edilen refah kazancı gösterilmektedir.

Grafik 1: Yerelleşmeden Elde Edilen Refah Kazancı



Kaynak: Brown ve Jackson,1990: 262

Grafik 1’de, toplumun iki gruba ayrıldığı ve kamusal hizmetlerin kişi başı maliyetlerinin sabit olduğu varsayılmaktadır. Toplumu oluşturan birinci grubun bireylerinin talebini D₁, ikinci grubun bireylerinin talebini ise D₂ eğrisi yansıtmaktadır. Yine birinci grubun bireyleri Q₁ kadar, ikinci grubun bireyleri ise Q₂ kadar tüketim yapmayı arzu etmektedirler. Q₃ ise, kamusal hizmetlerin merkezden (tek elden) sunulması durumunda tüketime sunulan miktarını göstermektedir. Bu son durumda (yani Q₃ noktasında), toplumu oluşturan iki farklı grup bireylerinin tercihleri dikkate alınmadan standart bir şekilde kamusal hizmetler sunulacaktır. Merkezi yönetim yapısının olduğu bu durumda, toplumun

²⁰ Neoklasik yaklaşıma göre rasyonel olan, azalan marjinal maliyetler ile üretimin sürdürülmesidir.

birinci grubunu oluşturan bireyler *ABC* üçgeni kadar refah kaybına uğrayacaklardır. Çünkü bu grubun bireyleri talep ettikleri seviyeden fazla miktarda (*ABC* üçgenin alanı kadar) sunulan kamu hizmetinin maliyetine katlanacaklardır. Toplumun ikinci grubunu oluşturan bireylerin refah kaybı da *CDE* üçgeni kadardır. Çünkü bu üçgenin alanı, bireylerin talep seviyelerinin altında kalan ve tüketemedikleri kamusal hizmet miktarını temsil etmektedir. Farklı bölgelerde yaşayan bireylerin tercih düzeylerine göre kamusal mal ve hizmet sunumu yapılmış olsaydı söz konusu refah kayıpları yaşanmayabilirdi. Yerleşme, tercih miktarlarını dikkate aldığı ve buna karşılık verebildiği için refah kazançları elde edilmektedir.

3. Mali Federalizm Teorisi

3.1. Genel Yaklaşım

Mali federalizm teorisi, kamusal fonksiyonların ve bu fonksiyonların icrası için zorunlu olan mali kaynakların, devlet yapılanması içerisinde yer alan ve aynı coğrafi alanda bulunan yönetim kademeleri arasında rasyonel bir şekilde tahsis yöntemlerinin analizini içerir²¹ (Bird, 2005: 147).

Mali federalizm kavramı, bilimsel bir bakış açısıyla kamu maliyesi teorisine yirminci yüzyılın ortalarından sonra Tiebout, Musgrave ve Oates tarafından dahil edilmiştir (Darby vd, 2003: 2-3). Bu gelişme, mali alanda yerleşme fikrinin sistematik analizinin kapılarını açmıştır. Bu konuyla ilgili temel normatif soru “hangi mali güçler ve sorumluluklar yönetimin yüksek seviyesinden alt seviyelerine verilmelidir” sorusudur. Bu soruyla ilgili analizlerin seviyesi, günümüzde bilim insanlarının mali federalizm teorisinin birinci ve ikinci kuşağı arasında bir ayırım yapmasına olanak sağlayacak kadar gelişmiştir (Oates, 2005: 349).

Keynesçi kamu maliyesi görüşünün hakim olduğu 1950 ve 1960’lı yıllarda ortaya konan mali federalizm teorisinin birinci kuşağı, kamusal karar alıcıların, sosyal refahı maksimize etmeye çalışan iyiliksever kişiler olduklarını varsayar. Mali federalizm teorisinin ikinci kuşağı ise, sistem içinde yer alan politik ve mali teşviklerin politikacıları iyilikseverlikten uzaklaştıracağı savıyla birinci kuşağın iyiliksever anlayışını reddeder. Yerleşmeyi, sadece merkezi yönetimin değil, yerel yönetimlerin de müdahaleci eğilimlerini kısıtlamanın bir aracı olarak görür. Dolayısıyla her iki kuşak merkezileşme ve yerleşmenin birbirinden üstünlükleri ve sakıncaları olduğunu belirtirler (Karabacak, 2014: 48).

Kamusal mali kaynakların idaresinin, alt yönetim kademeleriyle paylaşımında en optimal olanın arandığı mali federalizm teorisi, kamu ekonomisi teorisinin temel alanları arasındadır. İdeal bir kamu mali yönetimi arayışının bir parçası olan bu alanda ortaya konulan farklı yaklaşımlardaki ortak paydanın, merkezleşmiş bir yapıya karşı yerleşmenin üstünlüklerinin kabulü olduğu söylenebilir. Farklı argümanlara dayalı olarak yine farklı yollardan da olsa yerleşmenin hedefleniyor olması bunun en önemli göstergesi niteliğindedir.

²¹ Bu teorik analizde, ideal “mali yerleşme (fiscal decentralization)”nin yöntemleri araştırılmaktadır. Mali yerleşme kavramı, çalışmanın ikinci bölümünde detaylıca ele alınmıştır.

Yerelleşmeden sağlanacak faydalara daha ağırlık veren ve olası olumsuz sonuçları üzerinde pek durmayan birinci kuşak teorisyenlere karşı; yerelleşmede aşırıya kaçmanın sakıncalarına odaklanan ikinci kuşak teorisyenler, birinci kuşağın bu alandaki açıklarına yoğunlaştıkları için bir anlamda onları tamamlar niteliktedir.

3.2. Birinci Nesil Yaklaşımlar

Kamusal fonksiyonların yerel yönetimlere devri konusunda, birinci kuşak mali federalizm teorisinin önde gelen temsilcileri şunlardır: Hayek (1945-1952), Tiebout (1956), Musgrave (1959) ve Oates (1972). Ayrıca mali denklik görüşüyle birlikte Olson (1969) ve kamu tercihi yaklaşımı çerçevesinde Brennan ve Buchanan (1980) da önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Musgrave (1959), kamu sektörünün üç önemli fonksiyonu olduğunu belirtmiştir: ekonomik istikrar, gelir dağılımı ve kaynak dağılımı. Genel hatlarıyla, her fonksiyon kendi başına tutarlı kuramsal analizin konusudur. İlk fonksiyon ekonomik istikrardır. Mali ve parasal politikalar istikrarlı ekonomik gelişmeye faydalı olabilir. Teorisinin ana meselesi, mali yerleşmenin ekonomik istikrara olumlu ya da olumsuz anlamda nasıl etki edeceği ve hükümetlerin makro-ekonomik hedefleriyle uyumlu olup olmadığıdır. Birinci kuşak kuramcılarının bu konudaki görüşleri açıktır: mali konularda düzenleme yapma yetkilerinin yerleşmesi makro istikrar hedefine katkıda bulunmaz; tersine, makro istikrar hedefi, mali yetkilerin yerel yönetimlere devredilebilme derecesine bir sınır teşkil etmektedir (Oates, 1972: 7).

Kamu sektörünün ikinci fonksiyonu gelir dağılımını ilgilendirir. Mali yetkilerin yerleşmesi toplumun gelir dağılımı hedeflerini sistematik bir şekilde karşılamaz. Kısaca, gelir dağılımı politikası ulusal seviyede uygulanırsa daha fazla başarı şansı vardır (Oates, 1972: 9).

Birinci kuşak kuramcılarının çalışmalarında kaynak dağılımı konusunda mali yerleşmenin önemi görülür. Bunun iki sebebi vardır. İlk olarak, nadir kaynaklar, yerleşmiş mali sistemde daha etkin bir biçimde bölüştürülür çünkü yerel yönetimler, kendi bölgelerindeki kaynaklardan elde edilen faydayı en üst seviyeye çıkarmayı daha iyi bilirler. İkinci olarak, “saf olmayan” veya yöresel kamu mallarının karakteri, merkezi hükümetlerin yönetmek için doğru konumda olmayabileceği bölgesel yığılmaya sebep olur. Kısaca, aynı seviyedeki bu tür ürünlerin tüm bölgelere tedarikinin etkinliği, kamu malları tercihi bölgelere göre değiştiğinde, tehlikeye girer. Sonuç olarak, yerel yönetimlerin, etkin kaynak tahsisinde büyük bir rol oynama potansiyeli vardır. Kamu sektörünün bu fonksiyonunda, heterojen nüfusun tercihleri ve zevklerinin daha iyi karşılanması amacıyla kaynakların bölgesel olarak taşınma isteği vardır. Musgrave’in çizdiği çerçeve içinde, mali federalizmin birinci kuşak teorisi, kaynak dağılımının etkinliğiyle ilgili kamu maliyesi geleneğine vurgu yapar.

Tiebout (1956: 420)’a göre, bir ülkede yerel yönetim birimleri mali anlamda özerk yapılara sahip olduklarında, ilgili yerel idareler hizmet sunumlarını yöre halkının taleplerini dikkate alarak gerçekleştireceklerdir. Bunun bir sonucu olarak, insanlar kendi tercihlerine uygun ya da ona yakın hizmet sunan yörelerde yaşamayı seçecekler ve oraya göç edeceklerdir. Yaşadıkları yeri değiştirme

potansiyeli olan bu insanlardan kendi bölgelerinde olanları tutabilmek, başka yerde olanları da kendi bölgelerine çekebilmek için, yerel yönetimler sundukları hizmetlerde tercihlere uygunluk ve kalite yarışına gireceklerdir. Söz konusu bu yarış, etkin kaynak dağılımının sağlanmasına, dolayısıyla da toplumsal refahın artmasına katkı sağlayacaktır.

Tiebout, bölgeden bölgeye hareketlilik arttıkça, diğer şeyler sabitken, kaynak dağılımında etkinliğin artacak olmasını, tüm yerel yönetimler denge durumuna gelince, herhangi bir hareketliliğinin görülmeyecek olmasına bağlamaktadır. Kısaca, Tiebout'un mali federalizm teorisine iki önemli katkısı olmuştur. İlki, saf olmayan kamu mallarının yerel yönetimlerce sağlandığı fikridir. İkincisi, vergi mükelleflerinin -oy verenlerin- yönetimler arası hareketliliğinin, bireylerin "saf olmayan" kamu malları tercihlerini açıkladığı bir sistem olduğunu göstermiştir.

Olson (1969), mali federalizm üzerine yaptığı çalışmalarda "mali denklik"²² düşüncesini literatüre kazandırmıştır. Mali denklik, kamusal mallar için, maldan fayda elde edenler ile malın maliyetine katlananlar arasında bir denklik olması gerektiğini ifade eder. Burada kamu malından doğacak olası dışsallıklar dikkate alınmaktadır ve kamu mallarının optimal düzeyde sunulabilmesi için fayda ve maliyet alanının çakışması gerektiğini vurgulanmaktadır (Olson, 1969: 483). Bu bağlamda, yerel düzeyde mevcut olan siyasi ve mali yetki alanı tam olarak örtüşmezse (biri diğerinden büyük ya da küçük olursa), kamu malının sunum düzeyinde optimal altı bir durum ortaya çıkacaktır. O nedenle, faydası yerel ölçekli olan kamusal hizmetler yerel yönetimler tarafından sunulmalı ve bunların finansmanı da yerel halktan sağlanmalıdır.

Birinci kuşak kuramcılarının önemli temsilcilerinden Oates'in "yerelleşme teoremi"ne göre, merkezileşmeden elde edilecek maliyet tasarruflarının, dışsallıkların ve ölçek ekonomilerinin bulunmadığı bir durumda, yerel tercih farklılıklarını yansıtan yerelleştirilmiş kamusal mal ve hizmet üretimi, tüm yörelere için tek tip biçimde üretilmiş merkezi üretim ile karşılaştırıldığında daha refah artırıcı olacaktır. Eğer merkezi yönetimin tüm yörelere aynı türde kamu malı ve hizmetini sağladığı varsayılırsa, nüfusun tüm üyelerinin tercihleri homojen olmadığı sürece, merkezi yönetimin etkin seviyeyi sağlaması mümkün değildir (Oates, 1972: 35; Oates, 2005: 358). Bu çerçevede, kamusal hizmetlerin sadece merkezden sunulması yerel tercihlerdeki farklılıkları kavrayamaz ve bu durum, tek tipte ve miktarda üretime neden olur. Bu nedenle, yerel hizmetlerin yerel yönetimler tarafından sunulması tüketici refahını daha da artıracığından,

²² Mali denklik ilkesi, kamusal hizmetlerin sunumu ile bu hizmetlerin finansman kaynaklarının coğrafi sınırlarının uyumuna vurgu yapan bir ilkedir. Yani, kamusal harcamaların merkezi düzeyde yapılması durumunda bunların finansmanının ulusal ölçekte; yerel düzeyde yapılması durumunda ise yine bunların finansmanının yerel ölçekte karşılanması gereği bu ilkenin temelini oluşturmaktadır (Olson, 1969: 483). Bu ilke ile amaçlanan, kamu hizmetlerini sunan ve bunlardan yararlananların bedavacılık problemlerine sebep olmalarına engel olmaktır. Aksi halde, halkın kamusal hizmetlerden yararlanıp bunların maliyetine katlanmamaları ve harcama yapan (yerel) kamu biriminin kendisinin toplamadığı (merkezi yönetimden transferlerle sağladığı) bir kaynağı kullanması sorunları ortaya çıkabilecektir (Oates, 2005: 351). Kısaca mali denklik ilkesi, özellikle yerel harcama ile yerel gelir dengesinin önemine işaret etmektedir.

rasyonel olarak yerel yönetimler merkezi yönetime tercih edilecektir.

Mali federalizm literatürüne önemli katkılar yapan birinci kuşak yazarlar (özellikle Tiebout ve Oates)'ın bu alandaki fikirlerinin düşünsel öncüsünün F. von Hayek olduğu söylenebilir. Hayek, liberal ekonomik politikaları korumak için, eyaletler arası rekabete dayalı federalizmi savunmuştur. Yerel yönetimlerin serbest piyasa aktörlerinin bir benzeri olduğunu belirtmiş ve dış politika hariç, diğer kamusal hizmetlerin yerel yönetimler tarafından sunulması gerektiğini ifade etmiştir (Hayek, 1945 ve 1952'den aktaran, Güler, 2006: 51). Bu anlamda, Tiebout hipotezinin teorik öngörü kaynağının Hayek olduğu söylenebilir. Hayek ayrıca, yerel bilgiyi yerel yönetimlerin daha iyi ve kolay elde edebileceklerini, bu nedenle de yerel nitelikli konularda merkezi yönetime göre daha rasyonel kararlar alabileceklerini öne sürmüştür (Hayek, 1945'ten aktaran, Karabacak, 2012: 391). Bu yaklaşım, Oates'in yerelleşme tezinin alt yapısını teşkil etmektedir.

Birinci kuşak teorisinin son akımı, kamu tercihi literatüründen türemiştir. Brennan ve Buchanan (1980), gereğinden fazla büyümüş devleti leviathan²³ olarak kabul etmektedirler. Onlara göre, hükümetin, harcayacak fazla mali kaynak elde etmek amacıyla ağır vergiler koyma düşüncesi vardır. Bu tasvirde, hükümet daima vergi gelirinin maksimuma çıkarma yolları arayan yekpare bir leviathandır. Bu meseleye karşılık olarak, hükümet fazlalığını ve aşırı vergilendirme sonucunu sınırlamanın tek yolu, siyasi ve mali otoritenin yetkilerini dağıtan (yerelleştiren) etkin yasalarla hükümeti kısıtlamaktır. Brennan ve Buchanan, Tiebout'un yöreler arasında taşınabilir olma varsayımını kullanırlar ve bunu, kamu sektörünün hacmini sınırlandıran hükümlerle ilişkilendiren bir yaklaşımı benimserler. Mali federalizmin varlığı, kamu malı ve hizmeti etkinliğini artırır ve fonksiyonların yerel yönetimlere devredilmesini teşvik ederek merkezi hükümeti sınırlar. Ayrıca yerel rekabet oluşturarak aşırı yerel vergilemeyi kısıtlar. Yerel yönetimler arası rekabet anlamına gelen bu durum, aşırı vergileme üzerinde engel oluşturur. Böylece yerel yönetimlerin hacmi ve dolayısıyla toplam kamu sektörünün aşırı genişlemesi azalır.

Genel olarak, mali federalizmi daha küçük hükümetleri yönetme gücü şeklinde tanımlayan Leviathan hipotezi ve kamu tercihi yaklaşımı, yeni bir perspektif doğurmuştur. Devletin ekonomiye toplam ihlali daha az olmalıdır. Bu durum, vergiler ve harcamaların daha fazla ademi merkezîyetçi olmasıyla sağlanmalıdır. Bu sayede farklı yerel birimler daha homojen oldukça, hükümetler küçülür ve net bölgesel rant azalır (Brennan and Buchanan, 1980: 185).

Geniş anlamda, birinci kuşak teorisinin iki genel akımı olduğu sonucu çıkarılabilir ki her ikisi üzerinde Tiebout'un büyük etkisi vardır. Tiebout'un yerel, saf olmayan kamu malı anlayışından yararlanan ve bunu Musgrave'in düşünce çerçevesiyle birleştiren çalışmalar ve Tiebout'un yönetimler arası hareketlilik düşüncesinden yararlanan ve bunu kamu sektörünün boyutunu sınırlayan güçlerle ilişkilendiren çalışmalar vardır. Oates'in yaklaşımı, burada "çekirdek"

²³ Thomas Hobbes, ulus veya devlet de diyebileceğimiz leviathan düşüncesini "boyutu ve gücü korunması amaçlanan doğal insandan büyük, yapay ruhlu, hükmetme gücü olan ve bu ruh kendisine hayat ve hareketlilik veren yapay bir insan" olarak tanımlamıştır (Hobbes, 1651'den aktaran, Bräutigam, 2002: 18).

birinci kuşak teorisi olarak ifade edilen ilk kategoriye girer. Brennan ve Buchanan'ın kamu tercihi yaklaşımı ise ikinci, çekirdek dışı, kategoriye girer. Mali federalizmin belli sorularıyla ilgili olduğu için çekirdek dışı kamu tercihi yaklaşımı, “çekirdek” ilk kuşak teorisinin tamamlayıcısıdır (Vo, 2009: 660-665).

Hizmet tahsisi ve vergilendirme yetkisi sorumluluklarının yönetimin farklı seviyeleri arasında tahsisi, birinci kuşak teorisinin ilk sıradaki meselesidir. Yönetimler arası mali transferler ise ikinci sıradaki meseledir (Oates, 2005: 361). Birinci kuşak teorisinde mali transferlerle ilgili temel mesele, transferlerin ya “koşullu” ya da “koşulsuz” olmasıdır ve her birinin yerel yönetimlerin otonomisi açısından farklı sonuçları vardır. Koşulsuz ödenekler, yerel yönetimlere daha fazla otonomi sağlarken, koşullu ödenekler bu otonomiyi sınırlar. Birinci kuşak kuramcıları, koşullu ödenekler piyasa başarısızlığını veya yönetimler arası taşma etkisini düzeltmek için gerekli olmadığı sürece, “koşullu” ödeneklerden çok “koşulsuz” ödenekleri desteklerler (Bird, 2004: 15).

Bazı birinci kuşak mali federalizm teorisyenlerine göre, belli şartlarda yerel düzeyde borçlanma mümkündür (World Bank, 2004: 2). İlk olarak, yerel yönetimlerin tamamen mevcut vergi geliriyle finanse edilmesi, mali eşitlik sorunu sebebiyle uygun değildir. İkinci olarak, birçok federal yapıda görülen gelir ve harcama arasında uyumsuzluk, yerel yönetimlerin (yerel yönetimlerin ekonomileri dalgalandığı için) belli yıllarda borçlanmasını gerektirebilir. Üçüncüsü de, yerel yönetimlerin borçlanması siyasi sorumluluklarını geliştirebilir (Olson, 1969: 486; Oates, 1972: 44). Öz gelirler gibi sürekli kaynaklardan farklı olarak, borçlanma gelirleri geri ödenmesi gereken geçici kaynaklardır. Bu sebeple, borçlanma yoluyla sağlanan kaynakların nerelerde kullanılacağı önem arz etmektedir. Bu konuda kabul edilen yaygın görüşe (altın kural) göre: borçlanmalar gelecek kuşakları da yükümlülük altına sokmaları sebebiyle, bu kaynaklar gelecek yıllara yayılan yatırımlara harcanmalı, faydası içinde bulunulan dönem ile sınırlı olan cari harcamalar için kullanılmamalıdır (Musgrave, 1959: 558).

3.3. İkinci Nesil Yaklaşımlar

Mali federalizm teorisinin birinci nesil yaklaşımları, tamamı kamu maliyesinin genel literatüründen geliştirilmiş ve yerelleşme çalışmaları için güçlü bir temel sağlamıştır. Bununla birlikte, yirminci yüzyılın sonlarına doğru, mali yerelleşmede, kamu maliyesi dışından fikirlerden de yararlanan “ikinci” kuşak bir teori oluşmaya başlamıştır. Oates (2005: 356)'ın de belirttiği gibi, bu ikinci kuşak; işlem maliyeti, eksik bilgi ekonomisi, asil vekil sorunu ve sözleşme kuramı düşüncelerden de yararlanarak mali yerelleşmeyi incelemeye çalışmışlardır. İkinci kuşak teorisinin önde gelen yazarları ve eserlerinden bazıları; Weingast (1995), Seabright (1996), Inman ve Rubinfeld (1997), Qian ve Roland (1998), Lockwood (2002) ve Besley ve Coate (2003) şeklinde sıralanabilir.

İkinci kuşak teorisinin gelişiminin altında iki ana düşünce yatmaktadır (Oates, 2005: 356). İlki, siyasi süreç ve katılanların kendi nesnel fonksiyonları olan siyasi aktörleri ilgilendirmektedir. İkinci kuşak mali federalizm teorisyenlerine göre, birinci kuşağın varsaydığı gibi, hükümet yetkilileri kamu yararını düşünme ihtiyacı içinde olmayabilirler; aksine, kendi destek gruplarının

refahını en üst seviyeye çıkaracak şekilde hareket edebilirler. Yerel yöneticilerin fayda maksimizasyonu, yerel halkın fayda maksimizasyonu aynı şey değildir. Çıkarları çatıştığı durumda, sahip oldukları bilgi avantajından ve mevcut politik ve mali teşviklerden yararlanarak, rasyonel yerel lider, yerel halkın çıkarlarının aleyhine bizzat kendi çıkarlarını ençoklaştırmaya girişebilir (Zhang ve Su, 2011: 1). Bu düşünce açık bir biçimde kamu tercihi teorisiyle ilişkilidir ki kamu tercihi teorisi birinci nesil mali yerelleşme teorisinin ana “çekirdek dışı” dalıdır. İkincisi ise asimetrik bilgi ve siyasal aktörlerle ilgilidir. İkinci kuşakta bilgi, birinci kuşak teorisyenlerin varsaydığı gibi, tam değildir. Asimetrik bilgi ortamında işlem maliyeti, asıl ve vekilin birbirini denetleyememesi ve fırsatçılıktan söz edilebilir. Bu bakımdan ikinci kuşak teorisyenler, yönetim ve ekonomik ajanlar arasındaki genel ilişkiyi açıklamak üzere mali sorunların ötesine bakarlar (Jin, Quian ve Weingast, 2005: 1732).

Yeni oluşan ikinci kuşak teori için ayrıca iki önemli konu vardır: teşvik ve bilgi (Vo, 2009: 668). Her iki konu da artan ekonomik etkinliğe katkıda bulunur. Yerel yönetimlerin, o yörede yaşayanlara sağladığı “teşvik”ler, bireylerin ve firmaların dışa göçünü engelleyebilmesi için gereklidir. Kamusal hizmetler yerel yönetimler tarafından sağlandığında, ekonomik etkinliğin elde edilebilmesi için bölgesel zevk ve tercihlerin bilinmesi hayati önem taşımaktadır. İkinci kuşak, yerel yönetimlerin sahip oldukları “bilgi” avantajının önemine vurgu yapmaktadır ve bu noktada birinci kuşak ile buluşmaktadır.

Weingast (1995: 13), rekabet içindeki yönetimlerin, güvenilir taahhüt ve daha düşük işlem maliyeti için nasıl teşvik meydana getireceğini açıklamak amacıyla “piyasayı koruyan federalizm”²⁴ fikrini ortaya atmıştır. Weingast’ın piyasayı koruyan federalizm düşüncesinde:

- Yerel yönetimlerin ekonomi üzerinde sorumluluğu vardır,
- Yerel yönetimlerin diğer yetki alanlarından gelen mal ve hizmet ticaretini engelleyemeyeceği bir ortak piyasa güvencesi vardır,
- Yerel yönetimlere sert bütçe kısıtlaması uygulanır.

Weingast’ın çalışmasında ABD ve İngiltere için genel bulguları şunlardır:

- Federalizm ortak piyasa için siyasi temeli oluşturur,
- Merkezi yönetimin ekonomik düzenlemelerine yönelik engellemeler, hükümetin çıkar gruplarına cevap verebilirliğini büyük oranda azaltır,
- İç ticaret engellerinin azaltılması rekabeti artırarak girişimcilerin, yeni işletmelerin ve yeni ekonomik aktivitelerin farklı bölgelerde ortaya çıkmasını sağlar (Weingast, 1995: 25).

Jin, Quian ve Weingast (2005: 1735)’a göre, yerel yönetimlerin merkezi yönetimden gelen transferlere bağımlı olmaları ve dilediklerinde borçlanma imkânına kolayca erişebilmeleri, elde edilen ekonomik refah ile yerel gelirlere

²⁴ Weingast, B. R., (1995) “The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Growth”, *Journal of Law, Economics and Organization*, C. 11, s. 1-31.

dayanan harcama bağının kopmasına ve yerel yöneticilerin uyguladıkları politikaların mali sonuçlarını göz ardı etmelerine neden olur. Bu bağlamda, devletin piyasayı koruma saikiyle bütçe kısıtlarını sertleştirerek merkezden yapılacak transferlerin azaltılmasını ve yerel yönetimlerin borçlanma kaynaklarına kolay ulaşımını sınırlayacak önlemleri alması gerekir.

İkinci kuşağa göre, yerel kamu yönetim birimleri merkezi yönetimin kendilerine yapacağı transfer gelirlerine bağımlı olmamalıdır. Aksine, kendi öz gelirlerini artırma gayreti içinde olmalıdırlar. Çünkü gelirlerini kendileri sağlayan yerel yönetimler yöre halkına karşı daha fazla hesap verebilir olma, piyasayı geliştirici kamusal mal sunma ve daha az fırsatçı davranma eğiliminde olurlar (Weingast, 2009: 283). Merkezde bulunan ortak havuzdan yararlanma anlayışı, yerelin sunmuş olduğu mal ve hizmetlerin fayda ve maliyetlerinin arasını açar²⁵. Eğer yerel düzeydeki harcamaların büyük bir kısmı, ülke genelinde toplanan gelir havuzundan (merkezi bütçeden) aktarılan kaynaklarla finanse edilirse, yerel yöneticiler kendi siyasi çıkarlarını düşünerek, kaynağı yerel halk olan yerel vergi tabanlarını yeterince kullanmamayı tercih edebilirler. Böylece maliyet, merkez ile yerel arasında paylaşılırken; fayda, merkezden aktarılan transferleri kullanan yerel yönetim tarafından içselleştirilir. Söz konusu bu transferler, vergi ödeyenler ile bu kaynaktan yararlananlar arasındaki bağı koparır. Bu durum sonucunda ortaya çıkan bedavacılık, elde ettiği payı büyütebilmek için yerel yönetimler arasında çıkar çatışması ve yıkıcı bir rekabet meydana getirebilir. Rekabet halinde olan yerel birimler, paylaşılabilir kaynaktan aldıkları bu gelirlerini korumak ve artırmak amacıyla, bütçelerini gereğinden fazla büyütme dürtüsüne sahip olacaklarından bedavacılık, aşırı harcamaya yol açabilecektir. Yerel yönetimlere aktarılan bu transferler, giderek artan bir eğilim gösterdiklerinde zamanla merkezi yönetimin bütçe açıklarının da artmasına neden olacaktır (De Mello, 2000: 373-374).

Transferler, idareler arasında ortaya çıkabilecek dışsallıklarda rol üstlenmenin yanında, mali eşitleme amacının gerçekleştirilmesi sürecinde de ana unsuru teşkil ederler. Ancak bu durum, transferleri alan birimlerin mali sorumluluklarını zayıflatmalarını gerektirmez. Belirtildiği üzere, ikinci kuşak teorisyenlere göre ortaya çıkabilecek sorun, merkezden yerele doğru yapılan transferlerin miktar olarak fazlalığı ve giderek artması suretiyle “transfer bağımlılığı”na (Besley ve Coate, 2003: 2615) dönüşen bir durumun ortaya çıkmasıdır. Sonuç olarak, yerel yöneticiler transferler sayesinde, harcamalarını artırmaları konusunda ve kendi yerel öz gelirlerine fazla önem vermemeleri hususunda güçlü bir teşvike sahip olacaklardır. Bu nedenle ikinci kuşağın başlıca önerisi, merkezden yerele yapılacak transferlerin “sabitlenmesi” ya da “şartlı” verilmesidir (Zeng, 2010: 51). Ayrıca, yerel yönetimlerin kendi öz gelirlerini artırmalarını ve öz gelir - harcama ilişkisini güçlendirmeyi teşvik edecek politikalar uygulanmalıdır.

²⁵ Bu düşünce, Olson (1969)'un “mali denklik” görüşüyle örtüşmektedir.

3.4. Birinci ve İkinci Nesil Yaklaşımların Karşılaştırılması

İki kuşağın yazarlarının, merkezileşme ve yerelleşmenin yararları ve sakıncaları hakkında farklı bakış açıları vardır. Birinci kuşağa göre iyiliksever sosyal planlamacı yerel kamu yönetimi yerel tercihleri belirlemede ve bu şekilde refah artmaktadır. Oysa ikinci kuşağa göre yerel lobiler, kişisel çıkarlar ve rüşvet ile beslenen bir yerel yönetimin toplum yararını sağlaması daha az bir olasılık iken, esnek bütçe kısıtı²⁶ meydana getirerek gereksiz ve kontrolsüz harcama yapması daha fazla olasıdır. Bu nedenle politik iktisatçılar leviathanı sınırlandırmak, böylece yerel yönetimlerin genişleme eğilimlerini kısıtlamak ve özel piyasaları korumak için, yerelleşmiş bir sistemde, yerel yönetimler arası yatay rekabetin, disipline edici bir güç olarak kullanılabileceğini önerirler (Zeng, 2010: 46). İkinci kuşağa göre, söz konusu bu rekabet yönetimlerin rant aktarma gücünü kısıtlar, ekonomik etkinliğe ve büyümeye katkı sağlar.

Birinci kuşak teorisyenlere göre transferler, genel olarak, faydanın daha geniş alanlara yayılmasını sağlamanın yanında, yıkıcı vergi rekabetinin önlenmesi, mali etkinsizliğin azaltılması, yatay ve dikey mali eşitsizliklerin giderilmesi amaçlarını taşır (Oates, 1991: 49; Zeng, 2010: 39). Bu çerçevede birinci kuşak, mali yetkilerin yerele devrinin etkin kaynak dağılımını ve hesap verilebilirliği geliştirebileceğini savunmanın yanında; süreç boyunca meydana gelebilecek dışsallıklar, mali eşitsizlik ve etkinsizlikler nedeniyle yerelleşmeden doğabilecek maliyetleri kabul eder ve bu maliyetleri gidermede yönetimler arası transferleri önerir. İkinci kuşak teorisyenler ise, merkezi yönetimin transfer kaynaklarına umut bağlamak yerine, yerel yönetimlerin kendi öz gelir kaynaklarını artırmaları gerektiğini savunurlar.

Merkezi yönetim tarafından yerel yönetimlere yapılan transferler yoluyla, ülke genelinde her bir yerel yönetim tarafından sunulacak kamusal hizmetlerin miktar ve kalitesinde bir harmonizasyon sağlanması amaçlanmaktadır. Bu transferler, öz gelirleri yetersiz olan yerel birimlerin harcama güç ve kapasitelerini artırmaya (yatay eşitsizlik sorununu gidermeye) yönelik uygulamalardır. Ancak mali federalizmin ikinci kuşak teorisyenleri bu tür bir mali yerelleşmenin bazı olumsuz sonuçları olabileceğini belirtmişlerdir. Öne sürdükleri bu olumsuz sonuçlardan önemli nitelikte olanlar şu şekilde sıralanabilir:

- Yerel yönetimlerin sunduğu kamusal hizmeti tüketenler yerel halk iken, bunun finansmanı tüm ülke genelinden elde edilen vergilerle karşılandığı için, yerel düzeyde sunulan hizmetlerin fayda ve maliyetlerinin arası açılır. Yani, vergi ödeyenler ile bu kaynaktan yararlananlar arasındaki bağ kopar.

- Merkezi transferlerin yüksek olduğu durumlarda, yerel yöneticiler kendi siyasi çıkarlarına uyacak şekilde, kaynağı yerel halk olan yerel vergi tabanlarını yeterince kullanmamayı tercih edebilirler. Bu ahlaki tehlikenin, transferlerin

²⁶ Yumuşak (esnek) bütçe kısıtı (soft budget constraint) kavramı, ilk olarak Macar iktisatçı Janos Kornai (1980) tarafından ortaya konulmuştur. Bu kavram, "bir kurum ya da kuruluş için iflas kurumunun olmaması durumu"nu ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Birsen Nacar Karabacak,(2013), "Yerel Yönetimlerde Esnek Bütçe Kısıtı: Kavram, Ülke Deneyimleri ve Türkiye", Sayıştay Dergisi, Sayı. 90, s. 121.

“şartsız (koşulsuz)” olduğu durumlarda ortaya çıkma ihtimali daha fazladır. Böyle bir durumda maliyet merkez ile yerel arasında paylaşılırken; fayda, merkezden aktarılan transferleri kullanan yerel yönetimler ve yöneticileri tarafından içselleştirilmiş olur.

• Transferler bu durumda bedavacılığa neden olmaktadır. Yerel yönetimler de merkezden aldıkları transfer paylarını artırmak için rekabete ve lobicilik faaliyetine girişebilirler. Böylece bir taraftan yerel harcamalar giderek gereğinden fazla artarken, diğer taraftan yerele yapılan transferlerin artması sonucu merkezi bütçe açıklarının büyümesi de söz konusu olabilecektir.

Aşağıdaki tabloda iki kuşağın yönetimler arası transferlere bakışı gösterilmiştir.

Tablo 1: Mali Federalizm Teorisinde Kuşaklar Arasında Transferlerin Yeri

Birinci Kuşak	İkinci Kuşak
Harcama ihtiyacının gelirlerden fazla olması nedeniyle ortaya çıkan mali yetersizlikler veya dikey mali dengesizlikler: gelir paylaşımı düzenlemeleri, genel amaçlı yardımlar.	Transferler yerine, yerel gelir ve harcamalar arasında sıkı bağın oluşturulması ve idareler arası rekabetin sağlanması.
Bölgeler arasında farklı net mali fayda veya yatay mali dengesizlikler, orantısız göçü önleme: gelir paylaşımı düzenlemeleri, şartsız yardımlar.	Esnek bütçe ve ortak havuz sorunlarına neden olduğundan, transfer bağımlılığının ortadan kaldırılması.
Dışsal faydaları içselleştirmek (fayda yayılmalarını karşılamak): şartlı (koşullu) açık uçlu yardımlar.	Yine de transfer kaçınılmazsa, tahsis yerine göre bir gelir paylaşımı düzenlemesi, miktarının sabitlemesi.
Bütün ülkede minimum hizmet standardını sağlamak: şartlı niteliği olmayan yardımlar.	
Yüksek ulusal, fakat düşük yerel öncelikli alanlardaki kamusal harcamaları teşvik etmek: şartlı açık uçlu yardımlar.	---

Kaynak: Karabacak, 2014: 72

4. Sonuç

Farklı yaklaşımlar ve analizler dikkate alındığında, genel olarak “yerelleşme”, özel olarak da “mali yerelleşme” tezi ile ortaya konulmaya çalışılan temel argüman: “Kaynak dağılımında pareto etkinliğe yakınlaşılabilmesi ve bu sayede de toplumsal refahın daha da artırılabilmesi için, kamusal hizmetlerin rekabet halindeki yerel yönetim birimlerince yerel tercihlere uygun olarak farklı tür ve miktarlarda sunumunun, tekdüze bir biçimde merkezi yönetimce sunumundan daha verimli ve etkin olduğu” şeklinde özetlenebilir. Çünkü yerel ihtiyaçların önceliği, derecesi ve miktarı en iyi şekilde seçilmiş yerel yöneticiler ve yerel yönetim karar organları tarafından bilinir. Bu durumda yapılması gereken,

öncelikli olarak yerel nitelikli hizmetlerin sorumluluğunun ve ardından da bu hizmetlere uygun mali kaynakların idaresinin yerel yönetimlere bırakılmasıdır.

Ekonomiye, “gerektiğinde” kamusal müdahalenin yapılmasını meşru gören neoklasik iktisat anlayışına göre, bu müdahalelerden ekonomik istikrar ve adil gelir dağılımının sağlanmasına (gelirin yeniden dağılımına) ilişkin fonksiyonun, doğası gereği, merkezi yönetimlerce üstlenilmesi; etkin kaynak dağılımının sağlanması fonksiyonunun ise yerel yönetimlere bırakılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu fonksiyon yerleşmenin temel gerekçeleri arasında olduğu söylenebilir.

Birinci ve ikinci kuşak şeklinde iki ana yaklaşım etrafında şekillenen mali federalizm teorisinde, birinci kuşak teorisyenler; mali konularda yerleşmeye gitmenin yararları ve sağlayacağı avantajlardan bahsederlerken olası sakıncaları üzerinde pek durmamışlardır. İkinci kuşak teorisyenler ise; mali yerleşmenin faydalarından daha ziyade, kontrolsüz ve iyi planlanmamış bir yerleşme sürecinin getireceği olası olumsuz sonuçları üzerinde daha fazla durmuşlardır. Ayrıca iki kuşağın ideal yerleşme için önerdikleri argümanlar ve çizdikleri yollar birbirinden farklılaşmaktadır.

İkinci kuşak teorisinin temel farkı veya katkısı, çeşitli siyasal ve mali kurumlarda somutlaşan teşviklerle yönetimler arası yapının politik ekonomisine odaklanmasından gelmektedir (Chandra, 2012: 8). Bu kuşak kuramcılarının çalışmalarının çoğu, mali merkezleşme ve yerleşme derecesi arasındaki dengenin hangi noktada olması gerektiği sorunuyla ilgilidir. Birinci kuşak teorisinde mali yerleşme genel destek görmüşken, “yerleşmede fazla ileri gitmenin ve mali anlamda merkeze bağımlı bir yerleşmenin tehlikeleri” ikinci kuşak teorisinin ayırt edici özelliğidir.

Birinci kuşak teorisyenler, mali yerleşme sürecinde ortaya çıkan dikey ve yatay mali dengesizliklerin giderilmesi için, merkezi yönetimden yerel yönetimlere gelir transferleri yapılması gerektiğini belirtmektedirler. Bunu da, ülke genelinde yerel düzeyde sunulan hizmetlerin kalite ve standardında bir harmonizasyon sağlanmasının istenmesiyle gerekçelendirmektedirler. Ancak ikinci kuşak teorisyenler, merkezi yönetimden yerel yönetimlere yapılan transferlerin yerel yönetimler üzerinde ortaya çıkması muhtemel bir takım olumsuz etkilerini gerekçe göstererek, söz konusu gelir transferlerine “çok gerekmedikçe” başvurulmaması gerektiğini belirtmektedirler. Bunun yerine, yerel yönetimlerin öz gelirlerini artırıcı uygulamalarda bulunmanın daha yerinde bir politika olacağını ileri sürmektedirler

Şunu da belirtmek gerekir ki, Oates (2005: 357)’in de vurguladığı gibi, ikinci kuşak teorisyenler, birçok noktada da, birinci kuşak teorisine çatışmaktan çok onları tamamlar niteliktedirler. Ayrıca, ikinci kuşak teorisi şemsiyesi altındaki modeller, birinci kuşak teorisinden bazı konularda farklı olmalarına rağmen çoğu, merkezleşme ve yerleşme arasında yapılan seçimde birinci kuşaktakilerle benzer tercihte bulunmaktadırlar.

Kaynakça

- Akalın, G. (2000). *Kamu Ekonomisi*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Bailey, J. S. (1995). *Public Sector Economics: Theory, Policy and Practice*, London: Palgrave Macmillan Press.
- Bailey, J. S. (1999). *Local Government Economics: Principle And Practice*, London: Palgrave Macmillan Press.
- Besley, Timothy ve Coate, S. (2003). Centralized Versus Decentralized Provision of Local Public Goods: A Political Economy Approach, *Journal of Public Economics*, No. 87,s. 2611 – 2637.
- Bird, M. R. (2004). Transfers and Incentives in Intergovernmental Fiscal Relations. *Working Paper*. Erişim adresi: www.fiscalreform.net
- Bird, M. R. (2005). Fiscal Federalism, *The Encyclopedia of Taxation And Tax Policy* (ed. Cordes J.J., Ebel R.D., Gravelle J.G.), Washington: The Urban Ins. Press, s. 151-154.
- Boyne, G. A. (1996). Competition and Local Government: A Public Choice Perspective. *Urban Studies*, 33(4-5), 703-721.
- Brautigam, D. (2002). Building Leviathan: Revenue, State Capacity and Governance. *Institute of Development Studies Bulletin*, 33 (3), 10-19.
- Brennan, G. ve Buchanan, J. M. (1980). *The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown C. V. ve Jackson. P. M. (1990). *Public Sector Economic*. Oxford, UK:Blackwell Pub.
- Buchanan, J. M. (1950). Federalism and Fiscal Equity. *The American Economic Review*, 40 (4), 583-599, Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/1808426?seq=1>
- Chandra, J. P. (2012). Theory of Fiscal Federalism: An Analysis. *MPRA Paper*, No. 41769, Erişim adresi: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/41769/>
- Darby, J. vd. (2003). Fiscal Decentralisation in Europe: A Review of Recent Experience. *European Research in Regional Science*, 13, 1-31, Erişim adresi: http://homepages.strath.ac.uk/~hbs03117/ERSA_DMR
- De Mello, L. (2000). Fiscal Decentralization and Intergovernmental Fiscal Relations: A Cross Country Analysis. *World Devolepment*, 28(22), 365-380.
- Güler, B. A. (2006). *Yerel Yönetimler, Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Inman, R. P. ve Rubinfeld, D. L., (1997) The Political Economy of Federalism, in D. Mueller, ed., *Perspectives on Public Choice Theory*, 73-105, New York: Cambridge University Press.
- Jin, H. vd. (2005). Regional Decentralization and Fiscal Incentives: Federalism, Chinese Style. *Journal of Public Economics*, 89,1719-1742.

- Karabacak, N. B., (2012). Mali Yerelleşme Alanında Ortaya Çıkan Yeni Yaklaşımlar: Kuşaklar Arası Çatışma Mı?. *Maliye Dergisi*, 163, 389-415.
- Karabacak, N. B., (2014). Kuşaklar Arası Merkezileşmeye Karşı Yerelleşme Tartışmalarında İdareler Arası Transferlerin Yeri. *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 64, 47-82.
- Keleş, R. (2012). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kirmanoglu, H., (2009). *Kamu Ekonomisi Analizi*. 2. Baskı, Ankara: Beta Yayınevi.
- Litvack J. ve Seddon, J., (1999). Decentralization Briefing Notes, *World Bank Institute, WBI Working Papers* in Collaboration with PREM Network, Erişim adresi: <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/8680/Decentralization%20Briefing%20Notes.pdf>
- Lockwood, B. (2002). Distributive Politics and the Benefits of Decentralisation. *Review of Economic Studies*, 69, 313-338.
- McLure, C. E. ve Vazquez, J. M., (2001). The Assignment of Revenues and Expenditures in Intergovernmental Fiscal Relations. *World Bank Working Paper*, Erişim adresi: <http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/March2004Course/AssignmentRevenues.pdf>
- Musgrave, R. A., (1959). *The Theory of Public Finance*. New York: McGraw-Hill.
- Musgrave, R. A. ve Musgrave, P. B., (1989). *Public Finance In Theory And Practice*. USA: International Student Edition.
- Nadaroğlu, H., (2001). *Mahalli İdareler*. Yedinci Baskı. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Oates, W. E., (1968). The Theory of Public Finance in a Federal System. *The Canadian Journal of Economics*, 1(1), 37-54.
- Oates, W. E., (1972). *Fiscal Federalism*. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Oates, W. E., (1991). *Studies In Fiscal Federalism*. England, USA: Edward Elgar.
- Oates, W. E., (1999). An Essay on Fiscal Federalism. *Journal of Economic Literature*, 37(3), 1120-1149.
- Oates, W. E., (2005). Toward a Second-Generation Theory of Fiscal Federalism. *International Tax and Public Finance*, 12, 349-373.
- Oates, W. E., (2006). Fiscal Decentralization and the Challenge of Hard Budget Constraints. *National Tax Journal*, 59(2), 389-396.
- Olson, M. (1969). The Principle of 'Fiscal Equivalence': the Division of Responsibilities Among Different Levels of Government. *American Economic Review*, 59, 479-487.
- Qian, Y. ve Roland, G., (1998). Federalism and the Soft Budget Constraint. *American Economic Review*, 88(5), 1143-1162.
- Seabright, P. (1996). Accountability and Decentralization in Government: An Incomplete Contracts Model. *European Economic Review*, 40, 61-89.

-
- Smith, S. (1991). Reasons For The Decentralization Of Government. *Local Government: An International Perspective*, Owens, J. ve Panella, G., (ed)., içinde, North- Netherlands, Amsterdam, 55-63.
- Stiglitz, J. E., (2000). *Economics of the Public Sector*. New York, W.W. Norton & Company, Third Edition.
- Tiebout, C. M., (1956). A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*, 64(5), 416-424, Erişim adresi: http://www.unc.edu/~fbaum/teaching/PLSC541_Fall08/tiebout_1956.pdf
- Ulusoy, A. ve Akdemir, T., (2009). Yerel Yönetimler ve Mali Özerklik: Türkiye ve OECD Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 259-287.
- Vo, H. D., (2009), The Economics of Fiscal Decentralization. *Journal of Economic Surveys*, 24(4), 657-679.
- Weingast, B. R., (1995). The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Growth. *Journal of Law, Economics and Organization*, 11, 1-31.
- World Bank. (2004). Decentralization, Subnational Regional Economics. Erişim adresi: www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/data.htm
- Yılmaz, H. H. vd. (2012). *Yerel Yönetimler Maliyesi Temel İlkeler ile Mevzuat ve Uygulama Açısından Türk Yerel Yönetim Yapılanmasında Mali Yönetim ve Kaynak Kullanım Sistemi*. Ankara: Mali Hizmetler Derneği Yayını.
- Zeng, X., (2010). *The Impact of Fiscal Decentralization and Market Transition on Local Public Finance in China*. Doctoral Thesis. Universty College, London,
- Zhang, Yongjing ve Su, Z., (2011). China's Fiscal Federalism as a "Two-Edged Sword: A Public Choice Evaluation. *Public Choice Society*, San Antonio, USA.

**THE IMPORTANCE OF INTERNATIONAL FINANCIAL CENTERS
IN ECONOMIC DEVELOPMENT: THE CASE OF ISTANBUL¹**

Mustafa ŞİT²**Haydar KARADAĞ³****Abstract**

With the increase in efficiency that can be achieved in the financial sector by means of international financial centres, there can be positive effects on macroeconomics, such as employment, capital inflows, and rapid establishment of businesses in the markets. This is an asset for developing country economies trying to achieve their economic development. The purpose of this study is to investigate the importance of International Finance Centres in the economic structure of the country, explaining the importance of becoming an International Finance Centre by taking the Istanbul Financial Centre Project as a case, and evaluating the current state of Istanbul by considering the studies conducted since 2009. The assessment was based on data from the Global Finance Centres Index (Global Financial Centres Index-GFCI) prepared by the UK-based financial organisation named London Finance. As a result of the study, Istanbul can be seen as a regional financial centre and it can be predicted that the city can move to a better position with the stable policies. However, adverse cyclical and internal developments are seen as two of the biggest obstacles in front of Istanbul towards becoming an International Finance Centre.

Keywords: Economic Development, International Finance Centre, GFCI Index, Istanbul.

**EKONOMİK GELİŞİMDE ULUSLARARASI FİNANS
MERKEZLERİNİN ÖNEMİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ**

Öz

Uluslararası finans merkezleri sayesinde finans sektöründe sağlanabilecek verimlilik artışı ile makroekonomiler üzerinde istihdam, yurtdışından fon akışları ve ticari kurumların piyasalarda hızlı kuruluşu gibi pozitif etkiler oluşabilir. Bu durum ise gelişmekte olan ülke ekonomileri için ekonomik gelişimlerini sağlama adına bir fırsattır. Bu çalışmanın amacı, Uluslararası Finans Merkezlerinin, ülkenin ekonomik yapısı içerisindeki önemini araştırılması, İstanbul Finans Merkezi projesi örneğinde Uluslararası Finans Merkezi olmanın önemini anlatılması, 2009 yılından bu yana yapılan çalışmalar ışığında, İstanbul'un mevcut durumunun değerlendirilmesidir. Değerlendirme İngiltere merkezli London Finance isimli kuruluşun hazırladığı Küresel Finans Merkezleri Endeksi (Global Financial Centres Index-GFCI) verileri üzerinden yapılmıştır. Çalışma sonucunda İstanbul'un bölgesel bir finans merkezi olarak görülebileceği ve istikrarlı politikalarla daha iyi bir noktaya taşınabileceği görülmektedir. Ancak olumsuz konjonktürel ve içsel gelişmeler bir Uluslararası Finans Merkezi olma yolunda İstanbul'un önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Gelişim, Uluslararası Finans Merkezi, GFCI Endeksi, İstanbul

¹ This study is an extended version of the oral presentation made in the International Turkish-Georgian Congress on 15-16 December 2017.

² Asst.Prof.Dr., Harran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, msit@harran.edu.tr, orcid.org/0000-0001-9694-0547

³ Asst.Prof.Dr., Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, haydar.karadag@erdogan.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2398-7314

1. Introduction

The flow of international capital into a certain economy intensifies with the rising globalizing tendency of such economy. Financial markets are getting deeper with the enhanced capital inflow. The deepening financial markets reduces the vulnerabilities of the economy in the face of evident capital outflows (Çevik, 2011: 137). This is an asset for the developing countries in achieving their economic development. Companies would like to get service from the financial institutions existing in the country in which they are operating. Thus, financial centres are generally located in the areas including companies densely (SERPAM, 2012: 4).

International Financial Centres (IFC) provides investors some opportunities, namely low transaction costs, low risks and easy access to the capital. Qualified labour force, political stability and income potential are the other apparent characteristics of the financial centres. The factors such as access to airlines, legal setting, regulatory framework, trade tax regime and infrastructure play a significant role in the success of the financial centres (Apak and Elverici, 2008: 12-13). Besides the existence of certain factors, such as an international service demand, a willingness to meet the international service demand, rule of law, good financial infrastructure and qualified environmental settings are necessary for the formation of an international financial centre (Yılmaz, 2011: 149).

After the Industrial Revolution, London, Amsterdam and Paris gained prominence as trade and financial centres. Despite its falling importance in world trade, Istanbul protected its status as a regional centre till the beginning of 20th century. Istanbul lost the status of financial centre from the mid-19th century with the emergence and proliferation of banks. After the defeat in the World War I, the city also lost its regional centre status during the formation of new state. Dubai and Qatar has risen as new financial centres recently. However, the gap emerged when Istanbul lost its status as a trade and financial centre could not have been compensated yet.

Improvements in the macroeconomic indicators of Turkish economy in line with the growth in all branches of the financial sector thanks to the political and economic stability and the cyclical excess liquidity in the Gulf countries led to the emergence of the debates regarding the formation of a financial centre in Turkey (Apak and Elverici, 2008: 11-12). Accordingly Istanbul International Financial Centre Project put in practice in 2009.

This study explains the importance of the international financial centres by focusing on the Istanbul Financial Centre Project as a case and evaluates the current situation of Istanbul under the light of Global Financial Centre Index. In the first part of the study, international financial centres are dealt with theoretically and the role of international financial centres in economic growth is also stressed. Then the development of Istanbul as a financial centre are elaborated on a year basis together with its current state.

2. Theory of International Financial Centre

The theorization of geographical space and the emergence of the approaches focusing on the environmental advantages of the space over the economy are observed at the international level. This new approach makes a competition power definition at regional and city levels by establishing a link between the success in globalization and local conditions. For this purpose; firms which are mutually dependent in trade, using the advantages of infrastructure and technology provided by the state and acting as whole to produce main and sub-industry products in a branch of industry compatible with the conditions of the geography are labelled as the cluster model (Taşdemir, 2008: 42-43).

This model is the most advanced form of the classical trade and production theories in 21st century. Classical international trade theories argues that the relative advantages can be transferred to the next generations. This factor pools covers the concepts such as the territory, natural resources and population (Taşdemir, 2008: 46).

3. The Importance of International Financial Centres in Economic Growth

The performance of the international financial centres in attracting funds needed for the development of the neighbouring economies is an ample indicator of the depth and width of these financial centres. Thanks to this characteristic, financial centres creates positive externalities for the neighbouring countries (Akyol and Baltacı, 2015: 358).

The development and deepening of the financial services sector play a critical role in the development and economic growth of both developed and developing economies. The existence of an international financial sector in an economy can make significant contributions to the development of financial sector, as well as to the deepening of the markets. By means of the efficiency rise in the financial sector with the international financial centres, some positive effects on the macroeconomic indicators, i.e. employment, capital inflows, rapid establishment of business, can be observed. Concomitantly, the liberalization achieved after the formation of international financial centres can help the economies in becoming more transparent and attracting international investments. By this means, the need for the funds necessary for economic growth is met.

4. The Current State of Istanbul as a Financial Centre

The geographical structure of the area it was located, its positioning as a passage point of different continents, its historical richness, its young, qualified and cosmopolitan population, its convenience to trade and tourism thanks to climatic and natural peculiarities, its business life and trade culture dominated by the private sectors, its big share in the GDP of the country can be listed as the advantages of Istanbul for turning into a global metropolis (Taşdemir, 2008: 41-42).

According to the classification of the businesses operating in Turkey in terms of their size called as Fortune500; 4 of 10 biggest firms are operating in

Istanbul and 7 of 10 firms making the largest amount of sales are also located in Istanbul. The planned IFC in Istanbul will also provide many advantages to those firms existing in the classification. By the way, it will pave the way for economic growth by creating boost both in economy and trade.

The negative influences of the 2008 global crisis on Turkish economy stayed limited thanks to the strengthening regulatory and supervisory structure of the banking sector after 2000-2001 crisis. Hence, the ideas labelling Turkish economy as a safe-haven came to the fora in this era. Besides, it was also argued that a new political economy emerged with the changing global political climate and this new setting was found favourable for Turkish economy (Coşkun, 2011: 527).

Financial organisation named as Long Finance has been publishing the GFCI since 2007 twice per year in March and September. This index compares the existing financial centres or the candidate cities for being a financial centre in terms of their competition capacity in six different fields. These fields are human capital, taxation, business environment, infrastructure, brand value (reputation) and development of financial sectors.

Table 1: Rankings and Scores of the Global Financial Centres Index (GFCI)

IFC	GFCI 8		GFCI 16		GFCI 22	
	Ranking	Score	Ranking	Score	Ranking	Score
London	1	772	2	778	1	780
New York	2	770	1	777	2	756
Hong Kong	3	760	3	756	3	744
Singapore	4	728	4	746	4	742
Tokyo	5	697	6	718	5	725
Shanghai	6	693	20	690	6	711
Chicago	7	678	12	702	24	683
Zurich	8	669	7	717	9	704
Geneva	9	661	13	701	15	694
Sydney	10	660	23	682	8	707
Frankfurt	11	659	16	695	11	701
Toronto	12	656	11	703	7	710
Boston	13	655	9	705	19	690
San Francisco	14	654	5	719	16	693
Beijing	15	653	32	668	10	703
Washington D.C.	16	649	10	704	28	676
Paris	17	645	31	669	26	680
Taipei	18	639	27	677	27	677
Luxembourg	19	634	15	697	14	695
İstanbul	70	496	42	655	78	617

Source: Long Finance, Global Financial Centres Index 8, 16, 22.

Table 1 is reflecting the data about the well-established IFCs top-ranked according to GFCI and Istanbul. The data are evaluated on the basis of GFCI 8-16-22 data. GFCI-8 was published in September 2010, GFCI-16 in September 2014 and GFCI-22 in September 2017. The top-ranked four cities (London, New York, Hong Kong and Singapore) stayed unchanged across these data sets. The competition between these IFCs are is remarkable along the years. The development levels of Shanghai, Sydney and San Francisco showed ups and downs in these years in comparison to other IFCs.

With the launch of IFC project in 2009, Istanbul entered to the list as the 70th IFC with a score of 496 in 2010. With its rapid development, Istanbul ascended to the rank of 42nd. After the adverse developments in the years of 2015 and 2016, Istanbul draw back to the rank of 78th.

Table 2 provides the city profiles of the IFCs. Istanbul is grouped under the title of IFCs in the analysis of financial city profiles. It was indicated that the city has an international diversity in this category.

Table 2: City Profiles of the International Financial Centres

Well-established IFC	International Diversity	International Expertise	Rivals
Boston	Bangkok	British Virginia Islands	Almaty
Chicago	Brussel	Casablanca	Bahamas
Johannesburg	Busan	Cayman Islands	Doha
Los Angeles	Copenhagen	Dalian	Gibraltar
Melbourne	Edinburgh	Guangzhou	Man Island
Montreal	Istanbul	Jersey	
San Francisco	Kuala Lumpur		
Saul	Madrid		
Stockholm	Milan		
Vancouver	Munich		
	Roma		

Source: Long Finance, (Global Financial Centres Index 22, 2017:13)

Istanbul was firstly grouped with the African and Middle Eastern cities under the GFCI. Then, it was added to the group of Eastern Europe and Central Asia with the publication of GFCI-16. Istanbul felt behind of its rivals, such as Warsaw, Tallinn, Riga and Prague, in GFCI-22. However, it got ahead of the rivals, namely Almaty, Moscow and Athens.

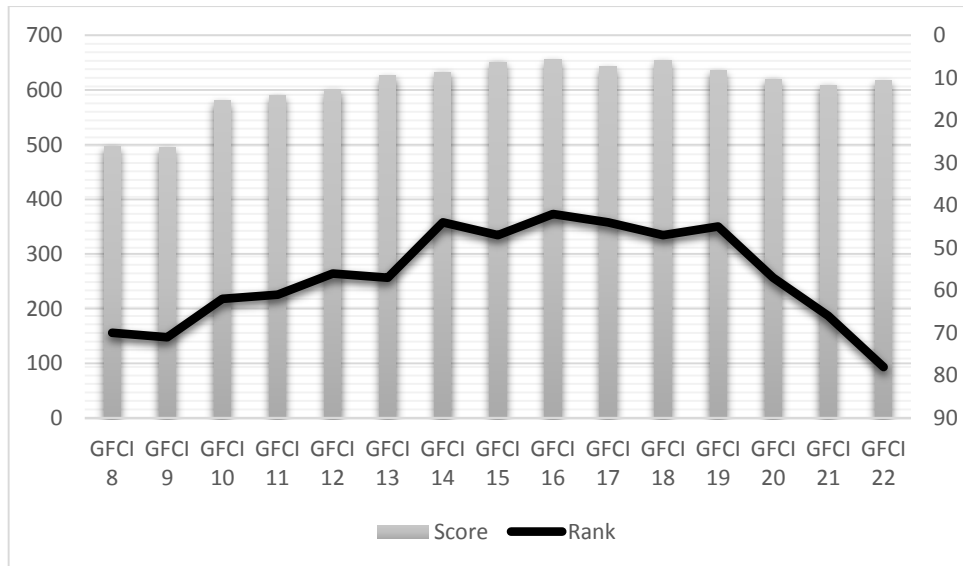
Table 3: IFCs in Eastern Europe and Central Asia

IFC	Ranking	GFCI 22 Score	Ranking	GFCI 22 Score	Change in the Ranking	Change in the Score
Warsaw	36	664	41	645	▲ 5	▲ 19
Tallinn	44	653	42	640	▼2	▲ 13
Riga	53	642	45	631	▼8	▲ 11
Prague	58	637	69	606	▲11	▲ 31
Budapest	72	623	70	604	▼2	▲ 19
Greek Cyprus	76	619	79	590	▲ 3	▲ 29
Istanbul	78	617	66	609	▼12	▲ 8
Almaty	80	615	80	589	---	▲ 26
Athens	84	611	88	522	▲ 4	▲ 89
St. Petersburg	87	603	86	565	▼1	▲ 38
Moscow	89	601	85	566	▼4	▲ 35

Source: Long Finance, (Global Financial Centres Index 22, 2017:2)

Graph 1 provides the data belonging to Istanbul in terms of GFCI on a yearly basis. In the time period starting in 2009 with GFCI-8 data and extending till the publication of GFCI-22 in September 2017, there has been a steady increase in Istanbul’s score as an IFC. Yet, its rank showed a fluctuating course.

Graph 1: The Performance Graph of Istanbul in Terms of GFCI Criteria (2010-2017)



Source: Prepared by the authors with the data in the Long Finance, Global Financial Centres Index.

5. Conclusion

Rising efficiency in the financial sector with the help of IFCs can create positive effects on the macroeconomic indicators such as employment, capital inflows and rapid establishment of business. Owning an IFC is more vital for the developing countries like Turkey. Hence, Istanbul International Financial Centre Project was launched by the designers of the Turkish economy in 2009. The attempts mobilized for transforming Istanbul into an international financial centre in the medium or long term is a sound policy from this perspective.

After explaining the importance of IFCs by focusing on the Istanbul Financial Centre Project, the study evaluated the current state of Istanbul within the light of the steps taken since 2009. The analysis in the study were carried out by using the GFCI data prepared by the UK-based organization named London Finance. Accordingly, it was noticed that the position of the top-ranked four cities (London, New York, Hong Kong and Singapore) didn't change and the position of Shanghai, Sydney and San Francisco showed up and downs in terms of the IFC's development level.

With the launch of IFC project in 2009, Istanbul entered to the list as the 70th IFC with a score of 496 in 2010. With its rapid development, Istanbul ascended to the rank of 42nd. After the adverse developments in the years of 2015 and 2016, Istanbul draw back to the rank of 78th. Istanbul showed better performance in comparison to its rivals between 2012 and 2015. As a result, it was ranked above them. Adverse developments happened in the year of 2016 both within the country and Istanbul, Istanbul lag behind both in score and ranking. Especially the selection of Istanbul as a target in the failed coup attempt in July 2016 has adversely affected the "brand value (reputation)" of the city which constitutes one of criteria taken into consideration by the index. With the recovery in 2017, the score of Istanbul in GFCI increased from 609 to 617. Yet, the city continued to fall behind in the ranking, from the rank of 66 to 78. Better performance of the rivals can also be identified as a reason behind this. Besides, it was also detected that Istanbul has an international diversity under the category of IFCs in the analysis of the financial city profiles.

Istanbul can be seen as a regional financial centre thanks to its advantages, such as historical richness, cosmopolitan diversity, privileged strategic location, easy access to many locations, and size of internal market. Turkish economy can also improve with the stable policies serving to the emergence of Istanbul as an IFC. Finalisation of the ongoing projects like third airport and energy market can bring Istanbul to the highest ranks. However, cyclical and internal developments can emerge as challenging obstacles for the formation of an IFC in Istanbul. Besides, there can be real improvements in the financial markets in Turkey with the emergence of Istanbul as an IFC. If this happens, it is anticipated that new stock market(s) can be formed in Istanbul and new foreign investors can join the Turkish economy.

References

- Akyol, H. ve Baltacı, N. (2015). Uluslararası Bir Finans Merkezi Olarak İstanbul'un Değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 12, 353-387.
- Apak, S. ve Elverici, G. (2008). İstanbul'un Finans Merkezi Olması Projesinin Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 38, 9-20.
- Arslan, H. ve Kayhan, T. (2015). Kira Gelirine Dayanan İcare Sukuk İçin Fiyatlama Modeli.
http://bmd.com.tr/content/userfiles/files/Alternatif_Fiyatlama_Modeli.pdf, Erişim Tarihi: 22.04.2016.
- Coşkun, Y. (2011). *Ekonomi Politik ve Düzenlemenin Gücü İstanbul'u Finans Merkezi Yapabilir Mi?*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Armağanlar Dizisi, Yayın No.: 9.
- Çevik, F. (2011). *Uluslararası Finans Merkezleri, Ülke Ekonomilerine Etkileri ve İstanbul'un Potansiyeli*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2011-7.
- Global Financial Centres Index 8. (2010). Long Finance Report, Erişim Adresi: <http://www.zyen.com/GFCI/GFCI%208.pdf> (Erişim Tarihi: 21/11/2017)
- Global Financial Centres Index 16. (2014). Long Finance Report, Erişim Adresi: http://longfinance.net/images/GFCI16_22September2014.pdf (Erişim Tarihi: 21/11/2017)
- Global Financial Centres Index 22. (2017). Long Finance Report, Erişim Adresi: http://www.longfinance.net/images/gfci/gfci_22.pdf (Erişim Tarihi: 21/11/2017)
- SERPAM İstanbul Üniversitesi Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi. (2012). *İstanbul Bölgesel ve Uluslararası Finans Merkezi (İFM)*, Araştırma Dizisi-1.
- Taşdemir, İ. (2008). *Uluslararası Finans Merkezi Olarak İstanbul'un Yapılanması ve Finans Kümelenmesi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2008-51.
- Yılmaz, H. (2011). İstanbul'un Uluslararası Finans Merkezleri ile Rekabet Düzeyinin Saptanmasına Yönelik Bir Çalışma. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61 (2), 143-163.

**BÖLGESEL KALKINMADA YENİ KURULAN ÜNİVERSİTELERİN
ROLÜ: BİNGÖL ÖRNEĞİ¹****Meltem ERDOĞAN²****Veysel KARAGÖL³****Öz**

Bölgesel kalkınmanın itici güçlerinden biri olan üniversiteler, yetiştirdikleri beşeri sermayenin yanında aynı zamanda buldukları illerin demografik yapılarına, üretim ve istihdam düzeylerine, sosyal ve kültürel yapılarına önemli katkılar sağlamaktadırlar. Son yıllarda, özellikle de illerin sosyal ve ekonomik anlamda kalkınmalarını sağlamak amacıyla birçok az gelişmiş bölgede üniversiteler veya yüksekokullar kurulmuş ve böylece bir devlet politikası olarak sürekli üstünde durulan “Her ile bir üniversite...” hedefi gerçekleştirilmiştir. Bingöl Üniversitesi de 2007 yılında bu amaçla kurulan üniversitelerden biridir. Bu çalışmada, yeni kurulan üniversitelerin buldukları illerin sosyoekonomik yapılarına olan etkileri Bingöl Üniversitesi özelinde incelenmiştir. İlin 2007’de Bingöl Üniversitesine sahip olmasından sonra meslek gruplarındaki aktif üye sayısında artış söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, çalışmaya tabii olan 850 öğrencinin Bingöl’de geçirdikleri zaman zarfında gerçekleştirdikleri aylık ortalama harcamaları 6000 TL ve 9 aylık eğitim döneminde il ekonomisine katkıları ise 88 milyon TL olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Üniversiteler, Bingöl

**THE ROLE OF NEWLY ESTABLISHED UNIVERSITIES IN
REGIONAL DEVELOPMENT: THE CASE OF BİNGÖL****Abstract**

The Universities which one of the driving forces of regional development provide significant contributions to demographic structures, production and employment levels, transmission and cultural structures as well as adding value to human capital. In recent years, in order to develop cities socially and economically many universities or colleges have been established in many underdeveloped areas. By time as a government politics “One university for every city...” aim has been achieved. University of Bingöl established in 2007 is one of them. In this study, the effects of the newly established universities on the socio-economic structures were examined for Bingöl University. After having the University of Bingöl in 2007, the number of active members in professional groups increased. Meanwhile, the monthly average expenditures of 850 students who were subject to study during the time they spent in Bingöl were 6000 TL and the contributions to the provincial economy were found to be 88 million TL during 9 months training period.

Keywords: Regional Development, Universities, Bingöl

¹ Çalışma, 1605E255 numaralı Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi’nden türetilmiştir.

² Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, melteme@anadolu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-7201-6242

³ Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, vkaragol@anadolu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-9939-0173

1. Giriş

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli problemi hem kurumsal hem de yapısal anlamda iktisadi gelişme ve kalkınmanın nasıl sağlanacağı sorusudur. İktisadi kalkınmanın nüfus, sanayi, tarım, ticaret, eğitim, sağlık gibi farklı unsurları bulunmakta ve her birindeki ilerleme iktisadi kalkınmaya önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak kişilerin bilgi ve becerilerinin üretime yansımaları ifade eden beşeri sermaye, son dönemlerde yoğun bir şekilde gündeme gelmekte ve uzun dönemli gelişme ve kalkınma politikalarının en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Beşeri sermaye kavramının iktisadi kalkınmadaki önemine ilk dikkat çekenler klasik iktisatçılar olmuştur. Adam Smith 1776 yılında yayınladığı “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde ekonomide üretim artışının sağlanması için iş bölümü ve uzmanlaşmanın gerekliliğinden, dolayısıyla beşeri sermayenin öneminden bahsetmiştir (Taban ve Kar, 2008, s.325). Genel olarak sermaye malları kavramı maddi öğelerle sınırlandırılmış ve beşeri sermaye yatırımları bu kavramın dışında tutulmuş olsa da insan yetenekleri üretime ciddi ölçüde katkıda bulunmaktadır. Bilgi ve becerilerin edinilmesiyle insan sermayesine harcanan kaynaklar, bir tüketim maliyetinden ziyade geleceğe yönelik bir yatırım olarak görülmektedir (Nafziger, 2006: 335; Perkins vd., 2006: 275).

Türkiye'nin modern bir toplum olma yolundaki uygulamaların temelini eğitimin oluşturduğu aşikârdır. Beşeri sermayenin bilgi ve deneyim kazanması ve yeteneklerinin gelişmesi aldığı eğitim ile yakından ilişkilidir. Eğitim, ekonominin ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştirmekte, mikro ve makro düzeyde gelir yaratılmasını sağlamakta ve verimliliği arttırmaktadır. Bir ülkenin gelişmesi ve kalkınması o ülke vatandaşlarının aldıkları eğitime ve bu eğitimle birlikte kazandıkları bilgi ve becerilerle ülkelerine sağladıkları katkıya bağlıdır. Öyle ki günümüzde toplumların kalkınmasının en önemli belirleyicileri, eğitimin çıktıları olan, teknolojik ve bilimsel ilerlemelerdir. Dolayısıyla sosyoekonomik gelişmenin ve verimlilik artışının en önemli unsuru bireylerin eğitim düzeyleridir (Çakmak, 2008). Sosyoekonomik gelişmişliğin bölgesel anlamda farklılık gösterdiği bilinmektedir. Tüm dünyada eğitime ve beşeri sermayeye verilen önem ve değer ile birlikte Türkiye'de de bölgelerarası farklılıkların asgariye indirilebilmesi adına eğitime önem verilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de bölgelerarası gelişmişlik düzeyi farklılıkları bir takım sosyal, kültürel, ekonomik ve politik nedenlerden dolayı daha derin hissedilmekte ve son dönemlerde söz konusu farklılıkları azaltmaya yönelik bir takım programlar ve politikalarla, önlemler ve teşvikler uygulandığı görülmektedir. İllerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerine katkı yapacağı düşünülen ve iktisadi kalkınmada önemli rol oynayan beşeri sermaye yatırımlarını da içerisinde barındıran üniversiteler, bu anlamda önemli bir politika aracı olmuştur. YÖK istatistiklerine göre, Türkiye'de 2006 yılından itibaren yeni açılan üniversite sayısı 100'e yaklaşmaktadır ki bu üniversitelerin çoğunun daha önce üniversitesi bulunmayan, az gelişmiş illerde kurulduğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla üniversitelerin, bölgesel kalkınmada elzem bir yeri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Wolfe (2005), sanayileşmiş ekonomilerin hızla daha fazla bilgiye dayalı hale geldiğinde, üniversitelerin bölgesel ekonomik kalkınmada kilit bir role sahip olduğunu vurgulamakta ve bilgi temelli ekonomide üniversitelerin

merkezde yer aldığı görüşünü savunmaktadır. Üniversiteler bölgenin sosyal sermayesini oluşturmada, yerel ekonomik topluluğun hayati bir parçasını temsil etmekte ve gücü ve canlılığı ile ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.

Yeni kurulan üniversitelerin, kuruldukları illerin sosyoekonomik yapılarına etkilerini araştırmak amacıyla hazırlanan bu çalışmada 2007 yılında Bingöl ilinde kurulan “Bingöl Üniversitesi” örneği incelenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde Bingöl ilinin mevcut sosyoekonomik yapısına, ardından yeni kurulan üniversitelere ve genel anlamda kurulma sebeplerine ve sosyoekonomik katkılarına değinilmektedir. Çalışmanın literatür bölümünde çeşitli üniversitelerin illere katkılarına ilişkin olarak yapılan çalışmalara yer verilmektedir. Çalışmanın yöntem ve bulgular kısmında ise Bingöl Üniversitesi öğrencilerine uygulanan anket sonuçları ile üniversite personeline yapılan harcamalar değerlendirilmekte, bulgular yorumlanmakta ve Bingöl Üniversitesi'nin il ekonomisine ve sosyo-kültürel yapısına katkıları tartışılmaktadır.

2. Bingöl İlinin Sosyo-ekonomik Yapısı

İllerin sosyo-ekonomik yapısını belirleyen başlıca faktörler: Demografik yapı, üretim düzeyi, gelir düzeyi, işgücü talebi, istihdamın sektörler arası dağılımı, eğitim ve sağlık hizmetleri, fiziki ve sosyal altyapı olanakları gibi değişkenlerdir (Erkan vd., 2012: 112). Kalkınma Bakanlığı illerin sosyoekonomik gelişmişliğini sıralarken söz konusu değişkenlerin yanında rekabetçi ve yenilikçi kapasite göstergeleri, erişe birlik göstergeleri ve yaşam kalitesi göstergeleri gibi; içlerinde birçok değişken barındıran göstergeleri de kullanmaktadır. Sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi hesaplanırken ilin ülke içerisindeki ekonomik ağırlığı, sosyal gelişmişlik seviyesi, bireysel zenginlik ve refah düzeyi, il bazında ekonomik ve sosyal gelişmişlik ile bireysel refah arasındaki denge, veri teminine ilişkin süreklilik gibi bir takım hususlar dikkate alınmaktadır. Toplamda altı kademe incelenen illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinde Bingöl ili ekonomisi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi illerinin yer aldığı altıncı kademe gelişmiş iller grubunda, TRB13 il koduyla, -1,1920 endeks değerine sahip durumda ve 72. sırada yer almaktadır. Endeks değerine ilişkin olarak örneğin, İstanbul 4,5154 endeks değeri ile ilk sırada yer alırken, endeks değeri 39. sıradaki Elazığ ile birlikte -0,0103 ile negatifleşmekte ve sıralamanın sonunda 81. sırada -1,7329 değeri ile yine bir Doğu Anadolu ili olan Muş gelmektedir (SEGE, 2011).

Bingöl ilinin negatif endeks değeri ile sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi en düşük olan grupta yer almasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. 31 Aralık 2016 tarihli, adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre toplam 269,560 kişi nüfusa sahip olan Bingöl ilinin ekonomisinin daha çok tarıma ve hayvancılığa dayalı olması bunun en temel sebeplerindendir. Kalkınmada Birinci Derecede Öncelikli yöreler kapsamında yer alan Bingöl ilinde sanayi yatırımı yapanlara devlet tarafından verilen teşviklere ve sağlanan kolaylıklara rağmen ilin sanayisi arzu edilen düzeye ulaşmamıştır. İlde sanayi tesisi çok az bulunmakla birlikte bunlardan bazıları; Yem-Süt Fabrikası, Bin-Kent Yem fabrikası, Genç Tuğla Fabrikası, et kombinasyonu, kum kırma ve hazır beton tesisi, Beton santrali, Süper Bin-Kok Briket Kömür fabrikası, Öz-Tek Un Fabrikası'dır (Baydaş vd., 2011).

Bingöl iline ilişkin bir takım istatistikler incelendiğinde 2014 yılı itibari ile il bazlı kişi başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'sının 5,858 ABD Doları olduğu gözlemlenmektedir. GSYH içindeki sektörel paya bakıldığında ise hizmetler sektörünün payının yaklaşık %60, sanayi sektörünün payı %26 ve tarım sektörünün payı %14 olarak ölçülmektedir. Yine 3,404,742 TL ile Bingöl ilinin 2014 yılı itibari ile yaratmış olduğu GSYH, toplam GSYH'nin %0,16'sına tekabül etmektedir (biruni.tuik.gov.tr, Erişim: 27/03/2017). Bingöl ilinin 2013 yılı için istihdam oranı %50,8, işsizlik oranı %7 ve işgücüne katılma oranı ise %54,6'dır. Dış ticaret göstergeleri incelendiğinde ise Bingöl ili 81 il içerisinde 1,015 ABD Doları ithalat ile 79. sırada, 10,657 ABD Doları ihracat ile 72. sırada yer aldığı gözlenmektedir. Eğitime ilişkin istatistikler ise %98,88 ilkokulda net okullaşma oranı (Türkiye geneli: %99,57) ve ortaöğretimde %64,55 net okullaşma oranı (Türkiye geneli: %76,65) ile Türkiye ortalamasının aşağısında kaldığını işaret etmektedir (TÜİK, 2013). Sağlık, eğitim ve gelir bileşeni dikkate alınarak hesaplanan önemli bir gösterge de İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE)'dir. Bingöl ili bu göstergeye göre 81 il içerisinde 0,599 endeks değeri ile 75. sırada yer almaktadır (Özpinar ve Koyuncu, 2016: 6).

Bu bölümde yer verilen bir takım istatistiki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Bingöl ili, diğer illerle karşılaştırıldığında sosyal ve ekonomik anlamda az gelişmiş bir il olarak karşımıza çıkmaktadır. Az gelişmiş birçok ilin kalkınması için farklı bir takım uygulamalar ve politikalar var olduğu gibi, illerdeki üniversiteler de bu işlevi taşıyan unsurlardan birisidir. Nitekim Bingöl Üniversitesi'nin Bingöl ili ekonomisine ve istihdamına önemli derecede katkı sağladığı görüşü araştırmalar ile desteklenmektedir (Patır vd., 2012: 39).

Bingöl Üniversitesi 29 Mayıs 2007 tarih ve 26536 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5662 Sayılı Kanunla kurulmuştur. Çekirdeğini Bingöl Meslek Yüksekokulu oluşturmaktadır. Bingöl Meslek Yüksek Okulu ise, 1983 yılında Fırat Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulmuştur. Eğitim ve öğretimin ilk yıllarında Elazığ'da mühendislik fakültesi kampüsünde başlayan yüksekokul 1987 yılından itibaren Bingöl'de eğitim öğretimini sürdürmeye başlamıştır. Günümüzde Bingöl Üniversitesi 8 Fakülte, 2 Yüksekokul, 5 Meslek Yüksekokulu ve 4 Enstitü ile eğitim-öğretime devam etmektedir.

Tablo 1'de Bingöl Üniversitesi'nde yer alan fakülte, meslek yüksekokulları ve enstitülerde birinci öğretim, ikinci öğretim ve uzaktan öğretimde eğitim-öğretim gören öğrenci sayıları mevcuttur. 15.000'e yaklaşan öğrenci sayısı ile Bingöl Üniversitesi eğitim-öğretim verdiği aylar içerisinde Bingöl iline yaptığı sosyal ve ekonomik katkıların yadsınamaz boyutta olduğu düşünülmektedir.

Tablo 1: Bingöl Üniversitesi Toplam Öğrenci Sayıları (2017 Yılı)

BİRİM ADI	I.ÖĞRETİM			II. ÖĞRETİM			U. ÖĞRETİM			TOPLAM		GENEL TOPLAM
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	
Bingöl Sosyal Bilimler MYO	502	378	880	378	184	562	31	8	39	911	570	1481
Bingöl Teknik Bilimler MYO	1220	439	1659	615	117	732	0	0	0	1835	556	2391
Fen Bilimleri Enstitüsü	228	84	312	0	0	0	0	0	0	228	84	312
Fen -Edebiyat Fakültesi	1037	1408	2445	788	884	1672	0	0	0	1825	2292	4117
Genç Meslek Yüksekokulu	128	143	271	9	41	50	0	0	0	137	184	321
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	254	263	517	140	98	238	0	0	0	394	361	755
İlahiyat Fakültesi	185	307	492	155	203	358	0	0	0	340	510	850
Mühendislik-Mimarlık Fakültesi	574	104	678	179	17	196	0	0	0	753	121	874
Sağlık Bilimleri Fakültesi	73	94	167	12	2	14	0	0	0	85	96	181
Sağlık Hizmetleri MYO	302	501	803	238	339	577	0	0	0	540	840	1380
Sağlık Yüksekokulu	241	155	396	198	103	301	0	0	0	439	258	697
Solhan Sağlık Hizmetleri MYO	42	96	138	0	0	0	0	0	0	42	96	138
Sosyal Bilimler Enstitüsü	326	62	388	72	6	78	0	0	0	398	68	466
Veteriner Fakültesi	125	67	192	0	0	0	0	0	0	125	67	192
Yaşayan Diller Enstitüsü	109	24	133	0	0	0	0	0	0	109	24	133
Ziraat Fakültesi	181	76	257	0	0	0	0	0	0	181	76	257
Toplam	5527	4201	9728	2784	1994	4778	31	8	39	8342	6203	14545

Kaynak: Bingöl Üniversitesi Rektörlüğü, www.bingol.edu.tr, 2017.

Tablo 2 ise Bingöl Üniversitesi'nde çalışan personel sayısını göstermektedir. Toplam da 815 çalışanı bulunan üniversitenin aylık bazda net maaş tutarı 3,250,101.40TL'dir. Bu rakam dahi çalışanlar aracılığı ile her ay Bingöl ekonomisine aktarılan parayı göz önüne sermekte ve bu vesile ile gerçekleşen ekonomik katkıyı göz önüne sermektedir.

Tablo 2. Bingöl Üniversitesi Aktif Çalışan Personel Sayısı

Unvan	Personel Sayısı
Profesör	30
Doçent	27
Yardımcı Doçent	130
Öğretim Görevlisi	104
Araştırma Görevlisi	211
Okutman	21
Uzman	2
İdari	290
Toplam	815

Kaynak: Bingöl Üniversitesi, www.bingol.edu.tr, 2017

3. Üniversitelerin Sosyo-ekonomik Katkıları ve Yeni Kurulan Üniversiteler

Üniversiteler, yerel ekonomilerin sosyal kurumları olarak yerel ve ulusal kalkınmada önemli bir görev üstlenmektedirler (Çatalbaş, 2007: 91). Yıldız (2016) üniversiteleri, kamu yararına yükseköğretim hizmeti sunan işletmeler olarak tanımlamaktadır. Yeni üniversiteler kavramı ise 2002 yılından itibaren hükümetin her ile üniversite politikası ile yola çıkarak son yıllarda özellikle Anadolu'da kurulan üniversiteleri nitelemektedir. Birer işletme olarak düşünüldüklerinde üniversitelerin iki önemli yönü ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri, üniversitenin harcamaları yani talebi; diğeri ise hizmet arzıdır. Bir yükseköğretim işletmesi olarak üniversite hem kendi kaynaklarıyla yaptığı yatırım, tüketim ve personel harcamaları hem de üniversitede eğitim gören öğrencilerin harcamaları itibari ile il ekonomisinin talep cephesine önemli katkılar sağlamaktadır. Yine üniversiteler eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma hizmetleri ile toplumsal hizmetler sunarak hizmet arz eden olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldız, 2016: 73).

Türkiye'de toplam üniversite sayısı 31 iken yeni üniversitelerin kurulmasına ilişkin 1992 yılında çıkarılan 3837 Sayılı Kanunun gerekçeleri olarak (Ceylan, 1992: 12):

- Yükseköğretime yönelik olarak artan talep,
- Yükseköğretimde okullaşma oranının düşüklüğü,
- Bazı alanlarda nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulması ve bu ihtiyacın karşılanamaz hale gelmiş olması gösterilmiştir.

Günümüzde ise yukarıda sıralanan gerekçelere daha farklı nedenler eklenmiştir. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi üniversitelerin, illerin sosyal ve ekonomik anlamda kalkınmasında bir katalizör görevi göreceğidir. Türkiye'de yaşanan yerel/bölgesel kalkınma ihtiyacı ve yeni üniversitelerin gerçekçi olmayan misyon tanımları dolayısıyla, üniversiteler misyon tanımlarına değiştirmek ve/veya tanımlarına bir yenisini eklemek durumunda kalmışlardır: Yerel/bölgesel kalkınmaya öncelik verilmesi. Bu yeni misyon tanımına, stratejik plana ve kurumsal yapılanmaya bağlı olarak Türkiye'de yeni kurulan üniversitelerin yerel/bölgesel kalkınmadaki etkinliği sistematik olarak arttırılabilecektir (Yıldız, 2016: 66).

Kavili Arap (2009), yeni üniversitelerin kurulmalarını başlıca iki ölçüte dayandırmaktadır: Ekonomik ve politik etki. Buna göre ekonomik etki, ekonomik gelişme işlevi ve bölgesel farklılıkları azaltmaya yönelik katkıları kapsarken; politik etki ise dönemin siyasal iktidarının üniversitelerin işleyişini biçimlendirishi ve üniversitelerin kuruluş kararlarına ilişkin politik etkileri ele almaktadır. Altınsoy (2011) ise yeni devlet üniversitelerinin kurulma politikalarını

- Halkın politikacılara teveccühünü arttırması,
- Okullaşma oranının artışı,
- Üniversiteler arası rekabet artışı,
- Yükseköğretime erişimin kolaylaşması,
- Bölgesel kalkınmada itici güç olması,

- Kurulan yörede sosyoekonomik ve kültürel anlamda olumlu değişiklikler yaratması,
- Bölge halkının eğitim maliyetlerini düşürmesi,
- Büyük şehirlerdeki aşırı nüfusun önüne geçilmesi gibi etkenlere dayandırmaktadır.

Flores (1992) üniversitelerin bölgesel etkilerini politik, demografik, ekonomik, altyapısal, kültürel, çekicilik, eğitim ve sosyal yönler olmak üzere sekiz farklı kategoride incelemiş ve bu başlıkları Tablo 3'teki gibi örneklendirmiştir:

Tablo 3. Üniversitelerin Bölgesel Etkileri

Politik Etki	Politik yapıdaki değişiklikler, seçmen sayısında artış, siyasi organizasyonlarının iyileştirilmesi
Demografik Etki	Doğum ve ölüm oranlarındaki değişimler
Ekonomik Etki	Bölgesel gelir etkisi, sanayi yapısı, iş gücü piyasası ve işgücü hareketliliği
Altyapı Etkisi	Konut, trafik, sağlık hizmetleri ve perakende sektörünün etkisi
Kültürel Etki	Artan kültür malları arzı, kültürel çevrenin etkisi
Çekicilik Etkisi	Bölge imajının etkisi, bölgesel kimlik
Eğitim Etkisi	Katılımcıların etkisi, kalite değişimi
Sosyal Etki	Yaşam standardındaki değişim, öğrencilerin etkisi

Pellenbarg (2005) ise üniversitelerin ekonomik etkilerini sınıflandırmış ve Tablo 4'teki gibi örneklendirmiştir:

Tablo 4. Üniversitelerin Ekonomik Etkileri

Üniversite Çalışanları	Üniversitede ve ilişkili kurumlarda çalışanların sayısı
Üniversitenin Geliri	Devlet katkıları, öğrenim ücretleri, mali kaynaklar, kitap satışı gibi ticari faaliyetlerden elde edilen diğer gelirler
Üniversitenin Harcamaları	Üniversite tarafından satın alınan mal ve hizmetler
Üniversite Çalışanlarının Gelir Ve Harcamaları	Ücretler, maaşlar ve sosyal güvenlik maliyetleri. Toplu taşıma, eğlence, kültür harcamaları ve diğer harcamalar
İşgücü Piyasası Etkisi	Eğitilmiş işgücünün temini ve artan verimlilik etkisi
İkincil Etki	Akademik bilgi ve teknolojiyi kullanın veya kullanmasın, öğrenciler ve çalışanlar tarafından kurulan şirketler
Bilginin Pazarlanması	Bilginin çeşitli şekillerde satılması. Patent ve dersler gibi.

Çalışkan ve Meçik (2013:3) çalışmalarında üniversitelerin kurumsal cari ve yatırım harcamaları, personel ve personel yakınlarının harcamaları, öğrenci ve öğrenci yakınlarının harcamaları ve akademik ve sosyal etkinlik harcamaları aracılığıyla gerçekleştirebilecek ekonomik etkilerine yer vermişlerdir. Söz konusu harcamaların ekonomik hareketlilik, piyasa genişlemesi, istihdam artışı ve bölgesel refah artışı sağlayacağı gibi ölçek ekonomilerine de yol açacağına altını çizmişlerdir.

Türkiye'de özellikle 2006 yılı ve sonrasında küreselleşen dünya şartlarına ayak uydurabilmek adına değişim, dönüşüm ve gelişim amacıyla çok sayıda üniversite kurulmasının en önemli sebepleri politik ve ekonomik sebeplerdir. Politik açıdan bakıldığında üniversite kurmanın amaçları politik rant sağlamak, mevcut üniversiteleri kontrol edebilmek, bölge insanı üzerinde siyasi nüfusu

güçlendirmek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik anlamda ise üniversiteler buldukları illere eğitim, bilgi ve kültür götürmek, bölgelerarası eşitsizlikleri gidermek, yaşam standardını arttırmak, bireylere iş fırsatı sağlamak ve bölge ekonomisini canlandırarak bölgeyi kalkındırmak gibi amaçlar taşımaktadır (Doğan, 2013: 109-110).

Yeni üniversitelerin, kuruldukları illere temelde sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere çeşitli katkılar sağladığı aşikâr olmakla birlikte; bölgesel kalkınma için elzem olan bir takım gereksinimlerin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Anadolu'da kurulan üniversitelerin sosyoekonomik etkilerini araştıran Öztürk vd. (2011) üniversitelerin sosyoekonomik katkılarının gerçekleşmesinde ekonomik, sosyal ve kültürel ve fiziki altyapının uygun olması gerekliliğini vurgularken; üniversitelerin il ekonomisine olan katkılarının etkin bir biçimde artmasının ancak altyapı gereksinimini tamamlamış olan iller için geçerli olabileceğine değinmişlerdir. Çatalbaş (2007) ise üniversitenin yerel kalkınmaya katkıda bulunabilmesi için öncelikle bölgenin rekabetçi ve yenilikçi olması gerekliliğinden söz etmiş ve üniversitelerin kamu kurum ve kuruluşlarının yanında sivil toplum kuruluşlarıyla da işbirliği halinde olması gerektiğinden bahsetmiştir.

Doğan (2013), yeni kurulan üniversitelerin sorunlarını ve bunlar için çözüm önerilerini tartıştığı çalışmasında elde edilen bulguları aşağıdaki şekilde gruplandırmıştır:

• **Kurumsallaşma sorunu:** Kurumsallaşma, kurumdaki işleyişin bireylere değil kurumun bütününe bağlı olduğu durumu ifade etmektedir. Yeni kurulan üniversiteler henüz bu sorunu aşamamışlardır.

• **Fiziksel yetersizlikler:** Burada derslik, laboratuvar, kütüphane gibi ortamların yetersizliğinin yanında devletin üniversite için ayırdığı kaynakların da yetersizliğinden bahsedilmektedir.

• **Nitelikli öğretim elemanı sorunu:** Yetişmiş öğretim elemanlarının sayılarının azlığı önemli bir sorundur. Resmi işler için mevcut memur sayısının az olması ve mevcuttaki memurların bilgi teknolojilerine vakıf olma konusundaki eksiklikleri ise diğer bir etkidir.

Üniversitelere ve hatta Türk yükseköğretimine ilişkin önemli bir diğer eleştiri ise başarılı olan bazı eğitim sistemlerinden yararlanılırken, söz konusu sistemlerin olduğu gibi transfer edilmeyip özgünleştirildiği durumlarda işe yarayabileceğine ilişkindir. Yükseköğretimdeki okullaşma bütün ülkelerde artmaktadır ancak önemli olan sistemin mevcut sorunlarını ve yükseköğretimdeki yeni eğilimleri göz önüne alarak sisteme bu şekilde müdahale edilmesinin daha etkin sonuçlar yaratabileceğinin farkına varmaktır (Günay, 2011: 121).

Türkiye'de son yıllarda birçok yeni üniversite, fakülte ve yüksekokul kurulmuştur. Üniversitelerin çoğu il merkezlerinde kurulurken, ilçelerin gelişmesini ve kalkınmasını teşvik etmek üzere bu üniversitelere bağlı farklı birimler de kurulmuştur. 2000 yılından itibaren toplamda 105 adet yeni üniversite kurulurken, bunlardan 100 tanesi 2006 yılı ve sonrasına aittir (YÖK İstatistikleri).

4. Literatür Taraması

Üniversitelerin buldukları illere sosyal ve ekonomik katkılarını araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmaların tamamında öğrencilere (veya hem öğrencilere hem de çalışanlara) anketler uygulanmıştır. Çalışmaların kapsamına bakıldığında; bazı çalışmaların üniversite bazlı, bazı çalışmaların ise üniversitenin bünyesinde barındırdığı herhangi bir birimi konu aldığı görülmektedir. Ancak araştırmanın kapsamı her ne olursa olsun, söz konusu yapının (üniversitenin tamamının ya da herhangi bir biriminin), illerin veya ilçelerin kalkınmasına, sosyal ve ekonomik anlamda gelişmesine, kültürel anlamda bir takım değişikliklere uğramasına ilişkin olarak ortak bir paydada buluşmaktadırlar.

Konuyla ilgili literatür incelenmiş ve çalışmalar özelliklerine göre sınıflara ayrılarak Tablo 5'te gösterilmiştir. Bu sınıflandırma 2000'li yıllardan itibaren kurulan üniversitelere, üniversitelerin spesifik fakülte veya yüksekokullarına ve diğer üniversitelere yönelik çalışma gruplarına ilişkindir. Yeni kurulan üniversitelere ilişkin olarak yapılan çalışmalardan üniversitenin geleceğe dönük yatırım etkisini hesaplayan Ceyhun ve Güney (2011) ile Vektör Hata Düzeltme Modeli kullanarak analiz yapan Çayın ve Yapraklı (2014) dolaylı ve dolaysız etkilerini araştırmışlardır. Üniversitelerin spesifik birimlerine yönelik çalışmalardan Dağlar vd. (2009) ile Görkemli (2009) üniversitenin yarattığı gelirin yanında istihdam etkilerini de hesaplarken; Kızıldere (2014) Erciş MYO'nun hızlandırıcı mekanizmasının da etkisiyle ilçeyi ekonomik anlamda canlandıracağını ortaya koymuştur. Mavruk (2014) ise istihdama katkısı Keynesyen Çarpım Yöntemi, Ryan Kısayol Yöntemi ve Anket Yöntemi ile hesaplamıştır. Bu çalışmanın örneklemini oluşturan Bingöl Üniversitesi, daha önce Tatlı (2014) tarafından incelenmiştir. Ancak söz konusu dönemde Bingöl Üniversitesi'nin öğrenci sayısı 8553 kişi iken, bu çalışmanın araştırma döneminde ise bu sayı 14646 kişiye çıkmıştır. Ayrıca Bingöl ili son birkaç yılda sosyal ve kültürel anlamda gelişme göstermiştir. İlde birçok konut yapılmış; üniversite yakınlarında birçok eğlence ve yeme-içme mekânı açılmış ve bunların her biri öğrencilere iş imkanları yaratmıştır.

Tablo 5'te özetlenen çalışmaların hepsi üniversitelerin ekonomik etkilerini farklı düzeylerde tespit etmiş olsalar da, üniversitelerin yerel ekonomileri canlandırdıkları ve genel olarak pozitif etki yarattıkları sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında Bingöl Üniversitesinin çeşitli fakülte, yüksekokul, meslek yüksekokulu ve enstitülerinde eğitim alan 850 öğrenciye Bingöl Üniversitesinin Bingöl ili sosyoekonomik gelişimine etkisini ortaya koymak amacıyla uygulanan anket sonuçlarının yorumlanması ile devam edilecektir.

Tablo 5. Literatür Özeti

Çalışmanın İçeriği	Yazarlar	Üniversite/Birim	Dönem
Yeni Kurulan Üniversitelere İlişkin Çalışmalar	Çalışkan (2010)	Uşak Üniversitesi	2008-2009
	Ceyhan ve Güney (2011)	Bartın Üniversitesi	2009-2030
	Çayın ve Yapraklı (2014)	Batman Üniversitesi	1987-2012
	Tatlı (2014)	Bingöl Üniversitesi	2013-2014
	Korkmaz (2015)	Bayburt Üniversitesi	2012-2013
	Binici ve Koyuncu (2015)	Bitlis Eren Üniversitesi	2012-2013
	Büyükdoğan vd. (2015)	Konya Karatay Üniversitesi	2013
	Çayın ve Özer (2015)	Muş Alparslan Üniversitesi	2010-2011
İçlerde Kurulan Fakülteler ve Meslek Yüksekokullarına İlişkin Çalışmalar	Kaşı ve Serel (2008)	Balıkesir Üniversitesi Gönen MYO	2006-2007
	Dalğar vd. (2009)	Mehmet Akif Ersoy Ün. Bucak MYO	2008-2009
	Yıldız (2010)	Kırklareli Üniversitesi Babaeski MYO	2008-2009
	Çalışkan ve Demir (2013)	Celal Bayar Ün. Köprübaşı MYO	2010-2011
	Kızıldere (2014)	Yüzüncü Yıl Üniversitesi Erciş MYO	2010
	Aydın vd. (2015)	Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF	2014-2015
	Çütcü (2016)	Adıyaman Üniversitesi Besni MYO	2014-2015
	Aydın vd. (2016)	Balıkesir Üniversitesi Manyas MYO	2015
Diğer Üniversitelere İlişkin Çalışmalar	Görkemli (2009)	Selçuk Üniversitesi	2002-2003
	Akçakanat vd. (2010)	Süleyman Demirel Üniversitesi	2003-2009
	Sen (2011)	İzmir Ekonomi Üniversitesi	2004
	Selçuk ve Başar (2012)	Kafkas Üniversitesi	2012
	Demirerli ve Taşkın (2013)	Dumlupınar Üniversitesi	2010
	Yayar ve Demir (2013)	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	2012
	Mavruk vd. (2014)	Niğde Üniversitesi	2012-2013
	Altuntaş ve Erilli (2015)	Cumhuriyet Üniversitesi	2013-2014

5. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Bulgular

Çalışmanın bu kısmında Bingöl Üniversitesinin Bingöl iline olan sosyoekonomik etkileri, yapılan uygulama ve elde edilen bulgular doğrultusunda açıklanmaya çalışılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Bingöl ilinin sosyoekonomik gelişimine Bingöl Üniversitesi'nin etkilerini, öğrencilerin harcamaları ve çalışanların gelirleri baz alınarak ortaya koymaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bingöl Üniversitesinin Bingöl iline olan sosyoekonomik katkılarını ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmada literatürden türetilen anket formu

oluşturulmuştur. Uygulamada anketin tercih edilmesinin sebebi büyük kitlelere ulaşmada kullanılacak en etkin yöntem olmasından kaynaklanmaktadır⁴. Bu amaçla, Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Veterinerlik Fakültesi, Ziraat Fakültesi ile Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu ile Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu olmak üzere toplam 10 ayrı birimde okuyan ve rastgele seçilen farklı öğrenci gruplarına sınıf ortamında anket uygulanmıştır. Anket sonucunda öğrencilerden elde edilen cevaplar sayesinde cevap verenlerin demografik özelliklerine, Bingöl'de ikamet şekillerine, gelirlerini nasıl elde ettiklerine, bu gelirin ne kadarını Bingöl içinde harcadıklarına ve ne tür harcama kalemlerine sahip olduklarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Özellikleri

Anketler, uygulanan kesimden sorular sorulmak kaydıyla bilgi toplamayı hedeflerler. Bunun yanında, hazırlanması ve geliştirilmesi bakımından hem bilimsel bilgi gerektiren hem de deneyim öngören bir uygulamadır (Tull ve Hawkins, 1993). Bagozzi (1994) bir anketin oluşturulmasını sanat ve bilimin sentezi olarak yorumlamıştır. Ankette sorulan soruların hedef kitleye hitap etmesi ve araştırmanın amacını ortaya koyacak soru ve konuları içermesi gerekir. Dillman'a (1978) göre bir araştırmacının anket sorularını hazırlarken dikkat etmesi gereken noktalar şu şekilde sıralanabilir:

- Anket sorularında kullanılan kelimelerin anlaşılır olması
- Kısaltmaların yer almaması
- Belirsiz ifadelerin olmaması
- Soruların objektif olması
- İtiraz edilebilecek soruların yer almaması
- Soruların aşırı talepkar olmaması
- Çift soru sormamak
- Çift negatif kelime taşıyan cümleler kurmamak
- Çok fazla bilgi beklememek
- Kelimeleri teknik olarak doğru yerlerde kullanmak.

Bu çalışma için hazırlanan ankette de sorular hazırlanırken mümkün olduğu ölçüde yukarıda belirtilen uyarılara dikkat edilmiştir. Bu bağlamda, soruların cevaplarından ayırt edilebilmelerini sağlamak amacıyla sorular koyu renkle, açık bir ifade ile yazılmıştır. Ayrıca, soruların aralarında boşluklar bırakılarak her bir sorunun diğerinden ayrı olduğu belirtilmeye çalışılmış, sorular kendi içlerinde gruplandırılmışlardır. Bununla birlikte, soruların ve ifade gruplarının okunaklı olmasını sağlayacak bir büyüklükte ve belirli aralıklarla hazırlanmasına dikkat edilmiştir. Anketi cevaplayanlar için kolaylık olması açısından, her bir soru ve cevabının aynı sayfada yer almasına dikkat edilmiş, soruların bir sayfada cevaplarının arka sayfada yer almamasına önem verilmiştir. Başın (2005) da üzerinde önemle durduğu gibi soru formunun çok uzun

⁴ http://www.cc.gatech.edu/classes/cs6751_97_winter/Topics/quest-design

olmamasına dikkat edilmiş, soru sayısı az tutularak bizi sadece gerçekten gerekli bilgiye ulaştıracak soruların ankette olmasına özen gösterilmiştir.

Geçerlilik ve Güvenirlik

Ankete dayalı bir araştırma yaparken araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği açısından en önemli konulardan biride sorulan soruların içeriği kadar, amaca ne ölçüde hizmet edip etmediğidir. Bu önem akılda tutularak; anketin hazırlanması sırasında makro ve özellikle kalkınma alanlarında çalışan, bununla beraber bu ve başka konularda anket ile veri toplama yöntemi üzerine eğitim almış tecrübeli akademisyenlerin görüşlerine başvurulmuştur.

5.1. Analizler ve Bulgular

SPSS 24.0 paket programı kullanılarak analiz edilen anketlerden elde edilen bulgular çalışmanın bu aşamasından sonra demografik özellikler, değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ortaya konularak devam edilmektedir.

Tablo 6. Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	Frekans %
Erkek	433	50,9
Kız	417	49,1
Toplam	850	100

Anket uygulanan 850 katılımcının 433'ü (%50,9) erkek ve 417'si (%49,1) kız öğrencilerden oluşmaktadır. Ankete katılan öğrenciler arasındaki erkek ve kadın dağılımının bu kadar yakın olması çalışmanın sonuçlarının cinsiyete göre karşılaştırmasının yapılmasında sağlıklı sonuçlar vermesine yol açmakta olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Yaş Dağılımı

Yaş	Frekans %
18 ve altı	5,9
19-22	69,6
23-25	19,2
26 ve üstü	5,3
Toplam	100

Tablo 7'de görüldüğü gibi ankete katılan öğrencilerin yaklaşık %6 kadarı 18 yaş ve altı, neredeyse %70'i 19-22 yaş grubunda, %19'u 23-25 yaş aralığında ve %5,3'ü 26 yaş ve üstü şeklinde bir dağılıma sahiptir. 26 yaş ve üstünde yer alan öğrencilerin ikinci üniversiteyi okuyor olmaları veya üniversiteyi uzattıkları muhtemeldir.

Tablo 8. Fakülte ve Yüksekokullara Göre Dağılım

Fakülteler	Öğrenci sayıları	%
Fen Edebiyat Fakültesi	339	39,9
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	107	12,6
Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi	73	8,6
İlahiyat Fakültesi	28	3,3
Sağlık Bilimleri Fakültesi	111	13,1
Veterinerlik Fakültesi	61	7,2
Ziraat Fakültesi	14	1,6
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu	46	5,4
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu	15	1,8
Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu	56	6,6
Toplam	850	100

Tablo 8 incelendiğinde Fen Edebiyat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Veterinerlik Fakültesi, Ziraat Fakültesi ile Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu ile Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu olmak üzere toplam 10 ayrı birimde farklı grup öğrencilere anket uygulandığı görülmektedir. Ankete katılım yoğunluğunun 339 öğrenci ile Fen Edebiyat Fakültesinden olduğu, 111 öğrenci ile Sağlık Bilimleri Fakültesi ve 107 öğrenci ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin hemen ardından geldiği açıktır. Ziraat Fakültesi ise 14 öğrenci ile en düşük katılım oranına sahiptir. Hemen her üniversite de olduğu gibi Bingöl Üniversitesinde de Fen Edebiyat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri ve Sağlık Bilimleri Fakülteleri en yüksek öğrenci kapasitesine sahiptir.

Tablo 9. Bölümlere Göre Dağılım

Bölümler	Frekans	%
Sosyal Hizmet	124	14,6
İşletme	45	5,3
İktisat	62	7,3
İnşaat Mühendisliği	29	3,4
Makine Mühendisliği	44	5,2
İlahiyat	28	3,3
Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	24	2,8
Tıbbi Laboratuar Teknikerliği	19	2,2
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	2	0,2
Yaşlı Bakımı	2	0,2
Muhasebe	3	0,4
Elektrik	5	0,6
Büro Yönetimi	5	0,6
İnşaat Teknolojisi	17	2,0
Medya ve İletişim	4	0,5
Bilgisayar Teknolojileri	8	0,9
Laborantlık ve Veterinerlik	27	3,2
Patoloji Laboratuar Teknikleri	1	0,1
Sosyoloji	61	7,2
İş Sağlığı ve Güvenliği	111	13,1
İngiliz Dili ve Edebiyatı	72	8,5
Tarih	82	9,6
Veterinerlik	61	7,2
Bitki Koruma	14	1,6
Toplam	850	100,0

Tablo 9 ankete katılan öğrencilerin Sosyal Hizmet, İşletme, İktisat, İnşaat Mühendisliği, Makine Mühendisliği, İlahiyat, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, Tıbbi Laboratuvar Teknikerliği, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Yaşlı Bakımı, Muhasebe, Elektrik, Büro Yönetimi, İnşaat Teknolojisi, Medya ve İletişim, Bilgisayar Teknolojileri, Laborantlık ve Veterinerlik, Patoloji Laboratuvar Teknikleri, Sosyoloji, İş Sağlığı ve Güvenliği, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Tarih, Veterinerlik ile Bitki Koruma bölümlerinde eğitim gördüklerini göstermektedir. En çok katılımın ise Sosyal Hizmetler, İş Sağlığı ve Güvenliği ile Tarih bölümlerinden olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10. Öğrenim Durumu

Öğrenim Türü	Frekans	%
Normal Öğretim	538	63,3
İkinci Öğretim	312	36,7
Toplam	850	100

Tablo 10 katılımcıların normal öğretim ve ikinci öğretim dağılımlarını göstermektedir. Normal öğretimden ankete katılanların oranı %63'ten biraz fazla iken ikinci öğretimden ankete katılanların sayısı 312 ile % 37'ye denk gelmektedir.

Tablo 11. Sınıflar

Sınıf	Frekans	%
1	249	29,3
2	219	25,8
3	192	22,6
4	190	22,4
Toplam	850	100

Tablo 11 katılımcıların hangi sınıf olduklarını göstermektedir. Tabloya göre 249 öğrenci birinci sınıf, 219 öğrenci ikinci sınıf, 192 öğrenci üçüncü sınıf ve 190 öğrenci de dördüncü sınıfa gitmektedir. Ankete katılan öğrenci dağılımlarının birbirinden çok uzak olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 12. İkamet Şekli

İkamet Şekli	Frekans	%
Ailemin yanında	144	16,9
Devlet yurdunda	207	24,4
Kiralık Evde	362	42,6
Özel yurttan/Apartta	111	13,1
Öğretmen evi/Polis evi	6	0,7
Diğer	20	2,4
Toplam	850	100

Tablo 12 katılımcıların % 42,6'sının Bingöl'de kiralık evde kalmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Tablo aynı zamanda kiralık ev ve devlet yurdunun en çok tercih edilen ikamet şekli olduğunu göstermekle birlikte öğrencilerin %16,9'unun da ailesinin yanında kaldığını belirtmektedir. Öğrencilerin %13'ü ise özel yurt veya son zamanların popüler ikamet şekli olan aparttı tercih etmektedir.

Tablo 13. Ailelerinin Yaşadıkları Bölge

Ailenizin Yaşadığı Bölge	Frekans	%
Akdeniz Bölgesi	92	10,8
Doğu Anadolu Bölgesi	362	42,6
Ege Bölgesi	19	2,2
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	296	34,8
İç Anadolu Bölgesi	36	4,2
Karadeniz Bölgesi	17	2,0
Marmara Bölgesi	27	3,2
Yurtdışı	1	0,1
Toplam	850	100,0

Ankete katılan öğrencilerin hangi bölgelerden Bingöl'e okumaya geldiklerini gösteren Tablo 13 değerleri incelendiğinde %42'den fazlasının Doğu Anadolu bölgesinden olduğu ve ardından neredeyse %35'lik bir payla Güneydoğu Anadolu ile % 11'inin Akdeniz bölgesinden geldiği görülmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere Bingöl Üniversitesi özellikle içinde bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi ve yakınlığı açısından Güneydoğu Anadolu ile Akdeniz bölgelerinde ikamet eden öğrencilere birçok yönden daha uygun gelmektedir.

Tablo 14. Bingöl'de Geçirdikleri Süre

Aylar	Frekans	Geçerli %
2	1	0,1
3	10	1,2
4	6	0,7
5	5	0,6
6	33	3,9
7	41	4,9
8	257	30,7
9	274	32,7
10	73	8,7
11	23	2,7
12	114	13,6
Toplam	837	100,0
Cevap Vermeyen	13	
Toplam	850	

Tablo 14 ankete katılan öğrencilerin yaklaşık kaç aylarını Bingöl'de geçirdiklerini ortaya koymaktadır. 13 kişi anket esnasında bu soruya cevap vermemişken, 631 öğrenci ortalama 8 ila 9 ayı, 114 öğrenci de tüm yılı Bingöl'de geçirdiklerini ifade etmiştir. Buradan öğrencilerin öğrenim dönemleri boyunca Bingöl'de kaldıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca yapılan tek örneklem t testi sonucu da Bingöl ilinde öğrencilerin yaklaşık 9 ay kaldıklarını ($m=8,9$; $std.sp=1,7$, $p<0.001$) ispatlanmaktadır.

Tablo 15. Bingöl'de Çalışıp Çalışmadıkları

Çalışıyor Durumu	Frekans	%
Çalışmıyor	764	89,9
Çalışıyor	86	10,1
Toplam	850	100,0

Tablo 15 ise öğrencilerin Bingöl'de kaldıkları zaman zarfında bir yerde çalışıp çalışmadıklarını ortaya koymaktadır. Tablodan da anlaşılacağı gibi öğrencilerin %90'ı herhangi bir yerde çalışmazken sadece %10 bir işe sahiptir. Buradan öğrencilerin genelde çalışmadığını çalışan kesimin ise oldukça az olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 16. Aylık Kazançları

Gelirleri	Frekans	%
Çalışmayanlar	762	89,6
500TL ve altı	26	3,1
501-1000TL	21	2,5
1001-1500TL	17	2,0
1500TL üstü	22	2,6
Cevap vermeyenler	2	0,2
Toplam	850	100

Tablo 16 koşullu bir soru olan öğrencilerin çalışıyor oldukları takdirde aylık kazançlarını belirtmeleri istenen bir sorunun verilerini göstermektedir. Öğrencilerin %90'ı çalışmazken 2 kişi soruya cevap vermemeyi tercih etmiştir. Çalışan ve kazancı 500TL ve altı olan öğrenci sayısı 26 iken 1500 TL ve üstü kazanca sahip öğrenci sayısı 22'dir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu Bingöl ilinde çalışan öğrencilerin ortalama aylık kazançları yaklaşık 1400 TL ($m=1396$; $std.sp=1224$, $p<0.001$)'dir. Bu da asgari ücretle çalıştıkları sonucuna varmamıza yardımcı olmuştur.

Tablo 17. Aylık Ortalama Gelirleri

Ortalama Gelirleri	Frekans	%
500TL ve altı	513	62,4
501-1000TL	242	29,4
1001-1500TL	27	3,3
1500TL üstü	40	4,9
Toplam	822	100

Katılımcıların aylık ortalama gelirlerini gösteren Tablo 17'deki veriler öğrencilerin burs, kredi, harçlık ve maaşlarının tümünü göstermektedir. Öğrencilerin yaklaşık %63'ü 500TL ve altı ortalama gelire sahip olduklarını ifade ederken %30'u 5001-1000TL ile geçinmektedir. 28 katılımcı soruya cevap vermemiştir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin ortalama gelirleri tutarı yaklaşık 650 TL ($m=645$; $std.sp=584$, $p<0.001$)'dir.

Tablo 18. Aylık Gelirlerini Elde Ediş Şekilleri

Nasıl Elde Ettikleri	Frekans	%
Burs	420	49,4
Harçlık	354	41,6
Maaş	80	9,4
Devlet Kredisi	273	32,1
Özel Kredi	19	2,2

Katılımcıların aylık gelirlerini nasıl elde ettiklerini gösteren Tablo 18'ye göre öğrencilerin neredeyse %50'sinin burs aldığı, %42'sinin ailesinden aldığı harçlığında büyük bir paya sahip olduğu ve devlet kredisi alanların paylarının da %32 ile azımsanmayacak ölçüde olduğu görülmektedir. Tablodan anlaşılan odur ki öğrenciler çoğunlukla aldıkları burs ile geçimlerini sağlamaktadır. Özel kredi ve maaş karşılığı çalışanların sayısı ise oldukça azdır.

Tablo 19. Aylık Gelirlerinin Ne kadarını Bingöl Dışında Harcadıkları

Bingöl Dışında Harcama	Frekans	%
100TL ve altı	620	83,9
101-150TL	13	1,8
151-200TL	52	7
200TL üstü	54	7,3
Toplam	739	100

Aylık gelirlerinin ne kadarını Bingöl dışında harcadıkları sorulan öğrencilerden %84'ü 100TL ve altı olarak cevap verirken %7,3 200TL ve üstü şeklinde cevap vermiştir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu Bingöl ili dışındaki ortalama harcama tutarı yaklaşık 75 TL ($m=73.57$; $std.sp=178$, $p<0.001$)'dir. Buradan öğrencilerin aylık gelirlerinin büyük bir kısmını Bingöl'de harcadıkları sonucuna varılmıştır.

Tablo 20. Bingöl'de Buldukları Zaman Zarfında Gerçekleştirdikleri Konaklama Harcamaları

Konaklama Harcamaları	Frekans	%
100TL ve altı	188	22,5
101-200TL	342	41
201-300TL	151	18
301-400	80	9,6
400TL üstü	74	8,9
Toplam	835	100

Tablo 20 öğrencilerin Bingöl'de geçirdikleri zaman zarfında aylık olarak kira, yakıt, yurt ücreti olarak grupladığımız konaklamaya 100TL ve altında harcayanların oranının %22'lerde, 400TL ve üstünde harcayanların oranının ise %9'larda olduğunu göstermektedir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl'de konaklama için aylık ortalama gerçekleştirdikleri harcama tutarı yaklaşık 247TL ($m=246.40$ TL; $std.sp=133.591$, $p<0.001$)'dir.

Tablo 21. Bingöl'de Buldukları Zaman Zarfında Gerçekleştirdikleri Gıda Harcaması

Gıda Harcamaları	Frekans	%
100TL ve altı	634	76,4
101-200TL	140	16,9
201-300TL	39	4,7
300 TL üstü	17	2,0
Toplam	830	100

Öğrencilerin aylık gıda harcamalarını gösteren Tablo 21'e göre 634 öğrenci gıda için 100TL ve altı harcarken %16,9 ile 140 öğrenci 101-200TL ve sadece 15 öğrenci 400TL ve üstü harcamaktadır. Veriler ışığında öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun yurttan veya yemekhanede yediği sonucuna ulaşılabilir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl'de gıda için aylık ortalama

gerçekleştirdikleri harcama tutarı yaklaşık 114TL ($m=113.44TL$; $std.sp=100.932$, $p<0.001$)'dir.

Tablo 22. Bingöl'de Buldukları Zaman Zarfında Gerçekleştirdikleri İletişim Harcamaları

İletişim Harcamaları	Frekans	%
Yapmayan	50	6
25TL ve altı	246	29,7
26-50TL	421	50,9
51-75TL	33	4
75TL üstü	78	9,4
Toplam	828	100

Öğrencilerin telefon ve internet gibi iletişim harcamalarının aylık maliyetini gösteren Tablo 22 %6'sının hiç iletişim maliyetinin olmadığını göstermektedir. Buradan çıkarılan sonuç ailelerinin yanında yaşayan öğrencilerin bu tür maliyetlerinin aileleri tarafından karşılandığı şeklindedir. %51'inin ise bu tür harcamalarının 26-50TL arasında olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl'de iletişim için aylık ortalama gerçekleştirdikleri harcama tutarı yaklaşık 43TL ($m=42.50TL$; $std.sp=35.276$, $p<0.001$)'dir.

Tablo 23. Aylık Kırtasiye Harcamaları

Kırtasiye Harcamaları	Frekans	%
Yapmayan	195	23,6
50 TL ve altı	576	69,7
51-100TL	47	5,7
100TL üstü	8	1
Toplam	826	100

Öğrencilerin 195'inin hiç kırtasiye harcaması yok iken 50TL ve altında kırtasiye harcaması yapan öğrenci sayısı 576 şeklindedir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl'de kırtasiye için aylık ortalama gerçekleştirdikleri harcama tutarı yaklaşık 32TL ($m=31.08$; $std.sp=27,736$, $p<0.001$)'dir.

Tablo 24. Bingöl'de Buldukları Zaman Zarfında Gerçekleştirdikleri Tekel Ürünleri Harcamaları

Tekel Ürünleri Harcamaları	Frekans	%
Kullanmayan	619	74,9
25TL ve altı	19	2,3
26-50 TL	25	3
51-100TL	41	5
100TL üstü	122	14,8
Toplam	826	100

Tablo 24 öğrencilerin aylık harcamalarının ne kadarını tekel ürünlerine ayırdıklarını ortaya koymak içindir. Tekel ürünü kullanmayanların oranı %75 olmakla birlikte 100TL üstü harcayanların oranı ise %14,8 şeklindedir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl'de tekel ürünleri için aylık ortalama gerçekleştirdikleri harcama tutarı yaklaşık 162TL ($m=161,24TL$; $std.sp=132,657$, $p<0.001$)'dir.

Tablo 25. Bingöl’de Buldukları Zaman Zarfında Gerçekleştirdikleri Sportif Aktivite Harcamaları

Sportif Aktivite Harcamaları	Frekans	%
Yapmayan	565	68,4
50TL ve altı	195	23,6
50TL üstü	66	8
Toplam	826	100

Öğrencilerin sportif aktivite için gerçekleştirdikleri harcamaları gösteren Tablo 25 harcama yapmayanların oranını %68,4 ile oldukça yüksek gösterirken, 50TL ve altı harcama yapanların oranını %24, 51TL ve üstü harcayanların oranını %8 olarak belirtmektedir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl’de sportif aktivite için aylık ortalama gerçekleştirdikleri harcama tutarı yaklaşık 55TL ($m=53,77TL$; $std.sp=46,779$, $p<0.001$)’dir.

Tablo 26. Bingöl’de Buldukları Zaman Zarfında Gerçekleştirdikleri Eğlence ve Kültür Harcamaları

Eğlence ve Kültür	Frekans	%
Yapmayan	228	27,6
25TL ve altı	152	18,4
26-50 TL	254	30,8
51-100TL	125	15,1
100TL üstü	67	8,1
Toplam	826	100

Öğrencilerden eğlence ve kültür harcaması yapmayanların oranı %28 iken yine bu tür harcamalara aylık ortalama 26-50TL arasında harcayanların oranı %31 civarında 100TL harcayanların oranı ise %8,1 şeklindedir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl’de eğlence ve kültür için aylık ortalama gerçekleştirdikleri harcama tutarı yaklaşık 66TL ($m=65.83$; $std.sp=63.099$, $p<0.001$)’dir.

Tablo 27. Bingöl’de Buldukları Zaman Zarfında Gerçekleştirdikleri Giyim Harcamaları

Giyim Harcamaları	Frekans	%
Yapmayan	214	25,9
50TL ve altı	207	25,1
51-100TL	249	30,1
101-150TL	41	5
151-200TL	62	7,5
200TL ve üstü	53	6,4
Toplam	826	100

Tablo 27 öğrencilerin aylık giyim harcamalarını göstermektedir. Hiç harcama yapmayan 214 öğrenci mevcutken 207’si 50TL ve altında harcama gerçekleştirmekte ve 249’u 51-100TL arasında harcama yapmaktadır. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl’de giyim için aylık ortalama gerçekleştirdikleri harcama tutarı yaklaşık 120TL ($m=116.19TL$; $std.sp=110.964$, $p<0.001$)’dir.

Tablo 28. Bingöl'de Buldukları Zaman Zarfında Gerçekleştirdikleri Şehir İçi Ulaşım Harcamaları

Şehir İçi Ulaşım	Frekans	%
Yapmayan	154	18,6
25TL ve altı	275	33,3
26-50TL	275	33,3
51-75TL	40	4,8
76-100	67	8,2
100TL ve üstü	15	1,8
Toplam	826	100

Öğrencilerin %19'u şehir içi ulaşımı kullanmazken %67'si 50TL ve altında şehir içi ulaşımına para harcamaktadır. 100TL ve üstünde harcayan sayısı ise %1,8 ile 15 kişidir. Buradan çıkarılan sonuç: Bingöl'de ikamet eden öğrencilerin büyük bir kısmının üniversite ve yaşadıkları yer arasında bir adet de olsa ulaşım aracı kullandıkları şeklindedir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl'de şehir içi ulaşım için aylık ortalama gerçekleştirdikleri harcama tutarı yaklaşık 45TL (m=41,54TL; std.sp=32.288,, p<0.001)'dir.

Tablo 29. Bingöl'de Buldukları Zaman Zarfında Gerçekleştirdikleri Şehirlerarası Ulaşım Harcamaları

Şehirlerarası Ulaşım	Frekans	%
Yapmayan	411	49,8
50TL ve altı	191	23,1
51-100TL	155	18,7
100TL ve üstü	69	8,4
Toplam	826	100

Öğrencilerden neredeyse %50'si şehirlerarası ulaşımına aylık olarak harcama yapmazken %23'ü 50TL ve altında %8'den fazlası 100TL ve üstünde harcamaktadır. 100TL ve üstünde harcayanlar için Bingöl çevresindeki yakın il ve ilçelerden gel-git yapıyor oldukları sonucu çıkarılırken hiç yapmayan 411 öğrencinin bir kısmının Bingöl il içinde oturduğu ve bir kısmının da uzak şehirlerden geldiği için dönemde bir veya iki kez gidebildiği düşünülmüştür. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl'de şehirlerarası ulaşım için aylık ortalama gerçekleştirdikleri harcama tutarı yaklaşık 80TL (m=78,20TL; std.sp=68.211, p<0.001)'dir.

Tablo 30. Bingöl'de Buldukları Zaman Zarfında Gerçekleştirdikleri Sağlık Harcamaları

Sağlık Harcamaları	Frekans	%
Yapmayan	605	73,2
25TL ve altı	110	13,3
26-50TL	86	10,5
51TL ve üstü	25	3
Toplam	826	100

Ankete katılan öğrencilerin aylık gerçekleştirdikleri sağlık harcamalarını gösteren Tablo 30 öğrencilerin %73'ünün sağlık harcaması gerçekleştirmediğini 25TL ve altında gerçekleştiren öğrenci sayısının da 110 olduğunu belirtmektedir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl'de sağlık için aylık

ortalama gerçekleştirdikleri harcama tutarı yaklaşık 40TL (m=37,16TL; std.sp=36.056, p<0.001)'dir.

Tablo 31. Yakıt Harcamaları

Yakıt Harcamaları	Frekans	%
Yapmayan	762	92,3
25TL ve altı	7	0,9
26-50TL	17	3,1
51TL ve üstü	40	4,7
Toplam	826	100

Öğrencilerin aylık yakıt (otomobil) harcamalarını gösteren Tablo 31'den de anlaşılacağı gibi %93 oranında öğrencinin böyle bir harcaması yoktur. 51TL ve üzerinde harcaması olduğunu belirtenlerin oranı da %5 civarındadır. Bu da büyük ihtimalle Bingöl'de hem çalışıp hem de okuyan kesimi içermektedir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl'de yakıt için aylık ortalama gerçekleştirdikleri harcama tutarı yaklaşık 149TL (m=148,41TL; std.sp=129.683, p<0.001)'dir.

Buraya kadarki bölümde katılımcıların demografik, aylık ortalama gelirleri, gelirlerini nasıl elde ettikleri, nerelerde kaldıkları, bir işe sahip olup olmadıkları ve harcama özellikleri verilmiştir. Bundan sonraki bölümde ise Bingöl ili Bingöl Üniversitesi'nin farklı bölümlerinde okuyan 850 öğrenciye ait demografik özelliklere göre harcama analizleri yer alacaktır. Bu analiz sonuçları, öğrencilerin harcamalarının ne kadarını Bingöl'de gerçekleştirdiklerinin ve buna bağlı olarak Bingöl ili ekonomisine katkılarının ne düzeyde olduğunu ortaya konulmasında yardımcı olacaktır.

5.2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Harcamalarının Analizi

Çalışmanın bu aşamasında Bingöl Üniversitesi'nin farklı bölümlerinde okuyan öğrencilerden 850'sine uygulanan ve öğrencilerin aralarındaki harcama farklılıklarını cinsiyet açısından sorgulayan T-testi sonuçları incelenecektir. Bununla birlikte, öğrencilerin ait oldukları sınıfları farklılaştıkça harcamalarında da farklılık olup olmadığını ortaya koymak için Anova testi sonuçları ortaya konulacak ve sınıflar arasındaki harcama farkının varlığı Benferroni PostHoc ile karşılaştırması yapılacaktır.

Tablo 32. Katılımcıların Cinsiyete Göre Aylık Harcama Farklarının T-testi ile Sorgulanması

Cinsiyet	N	m	Std. Spm	t-değeri	p değeri
Erkek	415	740	457	5,24	0.001
Kız	401	591	349		

Ankete katılan öğrencilerden gerçekleştirdikleri aylık harcamaların farklılaşıp farklılaşmadığını anlayabilmek için uygulanan t testi sonuçları bize erkeklerin bayarlardan daha fazla harcadığını göstermiştir. Harcama kalemleri incelendiğinde p=0,001 değeri ile paralel sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 33. Sınıflar Arasındaki Harcama Farkının Anova Testi ile Sorgulanması

Sınıf	N	m	Std. Spm.	F değeri	p değeri
1	242	603,93	377,48	4,83	0,002
2	205	650,98	381,19		
3	183	679,93	373,70		
4	186	753,94	508,82		

Öğrencilerin gerçekleştirdikleri harcamalar arasında öğrencilerin ait oldukları sınıflar açısından farklılık olup olmadığını anlamak için yapılan Anova testi sonucu daha ileri sınıflardaki öğrencilerin daha yüksek harcamalara sahip olduklarını göstermiştir.

Tablo 34. Sınıflar Arasındaki Harcama Farkının Benferroni PostHoc ile Karşılaştırılması

Sınıf		Ortama Farkı (I-J)	Std. Hata	p
1	2	-47,0	39,0	1,000
	3	-76,0	40,3	,357
	4	-150,0	40,1	,001

Anova testi sonucu yapılan Benferroni PostHoc testi sonucunda, sınıflar arasındaki istatistiki harcama farkının 1. Sınıflar ile 4. Sınıflar arasındaki harcama farklılığından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ancak Tablo 36'dan da anlaşıldığı üzere 2. 3. ve 4. sınıflar arasındaki harcama tutarları her ne kadar farklı olsa da istatistiki olarak anlamlı değildir.

5.3. Öğrencilerin Bingöl Ekonomisine Katkılarının Hesaplanması

Üniversitelerin buldukları bölgelere sadece kültürel ve sosyal bakımdan değil, ekonomik anlamda da çeşitli katkılarda bulunacağı kesindir. Pellenbarg'ın (2005) da çalışmasında değindiği gibi üniversitelerin buldukları bölgelere ekonomik katkıları çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilikler çalışanların gelir ve harcamaları, üniversite tarafından satın alınan mallar ve hizmetler, işgücü piyasasına etkisi, üniversitenin geliri vd şeklinde sıralanabilirken bu çalışmada özellikle öğrencilerin gerçekleştirdikleri harcamalar ve çalışanların elde ettikleri gelir üzerinde durulmuştur.

Çalışmada öğrencilerin kira, yakıt, yurt gibi konaklama, gıda, iletişim, kırtasiye, tekeli, sportif aktiviteler, eğlence ve kültür, giyim, şehir içi ve şehirlerarası ulaşım, sağlık, yakıt ve diğer başlıkları altında sorguladığımız harcamaların toplamı alınmıştır. Bu sayede harcama kalemleri arasında karşılaştırma yapma olanağı elde edilmiştir.

Tablo 35. Öğrencilerin Harcama Tutarları

Harcama Tutarı	Frekans	%
500TL ve altı	321	39,3
501-750TL	272	33,3
751-1000TL	123	15,1
1000TL üstü	100	12,3
Toplam	816	100

Katılımcıların toplam harcamalarını veren tabloya göz atıldığında %40'ının aylık 500TL ve altında harcama yaptıklarını ve %34'ünde 501 ila 750TL arasında harcamalarının olduğu görülmektedir. Yapılan tek örneklem t testi sonucu öğrencilerin Bingöl ilinde geçirdikleri zaman zarfında aylık ortalama harcamalarının tutarının yaklaşık 670 TL ($m=667$; $std.sp=414$, $p<0.001$) olduğunu ortaya koymaktadır. Yukarı da öğrencilerin bir yıl içerisinde Bingöl ilinde ne kadar süre ikamet ettiklerine ilişkin yapılan t-testi sonucu ortalama 9 ay olarak bulunmuştur. Buradan hareketle bir öğrencinin 9 aylık bir öğrenim yılı içerisinde ortalama 6.000 TL harcadığı sonucuna ulaşılabilir ($667 \times 9 = 6003$). Bingöl Üniversitesi Öğrenci sayısı ile 9 aylık toplam ortalama harcamanın çarpılması yoluyla ($6003 \times 14545 = 87.313.635$ TL), 2016-2017 öğrenim yılı içerisinde öğrencilerin yaklaşık 88 milyon TL Bingöl İline ekonomik katkı sağladığı söylenebilir. Bu rakama ek olarak çalışmada yer verilmeyen ancak büyük etkisi olduğu düşünülen öğrenci ailelerinin ziyareti, kongreler, mezuniyet törenleri, mezuniyet baloları vd. gibi değişkenler dikkate alındığında bu etkinin daha da artacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte Bingöl Üniversitesinin 2017 verileri ile toplam 815 çalışanı mevcuttur. Üniversitenin aylık bazda net maaş tutarı 3,250,101.40TL'dir. Bu rakam da sadece 9 ay üzerinden hesaplandığında ($9 \times 3,250,101.40 = 29,250,912.6$) yaklaşık 30 milyon TL katkıları söz konusudur.

Herhangi bir ilde açılan üniversitenin bölgesel kalkınmaya etkileri yadsınamaz. Öğrenci doğal olarak her türlü ihtiyacını karşılamak için harcama gerçekleştirecek yani talepte bulunacak bu durum talebi karşılamak için arzın oluşumuna yol açacaktır. Arzın oluşumu yeni iş imkânı, yeni gelir kapısı olarak il ekonomisine geri dönüş yapacaktır. Bu bağlamda, Bingöl iline ait çeşitli meslek gruplarına ilişkin Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası'ndan elde edilen veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 36. Bingöl İline 2007-2016 Yıllarına Ait Meslek Grupları Verileri

Yıl / Sektör	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bilgi İletişim Kozmetik	9	13	6	8	7	9	11	9	13	192
Otomotiv Ulaştırma	14	132	11	12	15	19	21	25	20	20
Tekstil ve Mobilya	6	4	2	4	5	6	5	9	5	6
Beyaz Eşya ve Kuyumculuk	6	2	3	5	3	2	3	7	5	-
İnşaatı Tamamlayıcı İşler	9	2	3	11	12	12	14	14	16	12
Tarım Hayvancılık	2	1	2	1	2	-	3	2	3	1
İnşaat	16	16	23	21	39	38	30	84	103	76
Gıda	3	6	11	9	11	2	13	15	28	15
Madencilik	6	8	5	15	14	3	8	4	5	8
Hizmet	5	3	6	7	6	6	12	12	13	14

Kaynak: Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası, Ekim 2016.

Tablo 36, Bingöl ilinde hâlihazırda işler durumda olan Bilgi İletişim Kozmetik, Otomotiv Ulaştırma, Tekstil ve Mobilya, Beyaz Eşya ve Kuyumculuk,

İnşaatı Tamamlayıcı İşler, Tarım Hayvancılık, İnşaat, Gıda, Madencilik İnşaat, Hizmet Sektörü gibi çeşitli meslek gruplarına ait 2007 ve sonrası faal üye sayılarını vermektedir. Tablodaki her sektör, hem üniversite çalışanları hem de öğrenciler göz önüne alındığında talebin var olduğu sektörlerdir. Hangi meslek grubu alınrsa alınsın her birinde 2007 sonrasında yani Bingöl Üniversitesi açıldıktan sonra faal üye sayılarındaki artış gözle görülür şekildedir. Özellikle bilgi-iletişim-kozmetik, inşaat ve gıda sektörlerindeki üye sayılarındaki artış dikkat çekicidir. Bunların dışında perakendecilik sektöründe faaliyet gösteren BİM(11), ŞOK(7) ve A101(9) gibi ulusal firmaların sayısında 2011 yılı sonrasında belirgin artış görülmüştür. Bütün bu veriler öğrenci ve çalışanların il ekonomisine olan pozitif katkılarını ortaya koyar şekildedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bölgesel kalkınmanın önemi özellikle gelişmekte olan ülkeler için çok daha fazladır. Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sıkıntılarında biri de bölgelerin kalkınma hızlarının birbiriyle paralel gitmemesidir. Bölgesel eşitsizlikler, ülkelerin gelişmemiş bölgelerinden daha gelişmiş bölgelerine olan iş gücü göçü ile başlayan ve ardından hem terk edilen hem de yeni gidilen bölgelerde problemlerin büyümesine yol açan sorunlar dizininin başlangıcıdır. Devletlerin görevi ülke içerisinde eşit bölgesel kalkınmaların oluşumunu sağlamaktır. Ancak bölgesel kalkınma uzun ve meşakkatli bir süreçtir. Bu bağlamda bu tür bölgelere açılan üniversiteler önemli roller üstlenmektedir. Üniversitelerin buldukları illere eğitim, bilgi ve kültür götürmek ve yaşam standardını arttırmanın yanında, bireylere iş fırsatı sağlamak ve bölge ekonomisini canlandırarak bölgeyi kalkındırmak gibi ekonomik amaçlar taşıdığı da bir gerçektir. Buldukları bölgelerde üniversiteler hem kendi kaynaklarıyla yaptığı yatırım, tüketim ve personel harcamaları hem de üniversitede eğitim gören öğrencilerin harcamaları itibari ile il ekonomisinin talep cephesine önemli katkılar sağlanmasında öncü olurlar. Söz konusu harcamaların ekonomiye canlılık getireceği, piyasanın genişlemesine yol açacağı, istihdam artışına ve bölgesel refah artışına katkıda bulunacağı kesindir.

Bu çalışmada, Bingöl Üniversitesi'nin özellikle Bingöl ili sosyo-ekonomik yapısına katkısını Bingöl Üniversitesi'nde çeşitli fakülte, meslek yüksekokulu ve enstitüde eğitim alan 850 öğrencinin demografik özellikleri, öğrenim şekilleri, Bingöl'de geçirdikleri zaman zarfında ikamet durumları, yılın kaç ayını Bingöl'de geçirdikleri, çalışıp çalışmadıkları, aylık gelirlerini nasıl elde ettikleri, gelirlerinin ne kadarını Bingöl dışında harcamak kaydıyla Bingöl'de gerçekleştirdikleri harcama kalemlerine ve harcama büyüklüklerine ulaşmaya çalışılması amaçlanmıştır.

Uygulanan anket sonucunda elde edilen bulgular, öğrencilerin yaklaşık 9 ay yani iki eğitim-öğretim dönemi boyunca Bingöl'de kaldıklarını göstermektedir. Öğrencilerin %90'ı herhangi bir işe sahip değilken, çalışanların aylık ortalama kazançları yaklaşık 1400TL şeklindedir. Bu bulgu çalışanların asgari ücretle çalıştıkları sonucunu elde etmemize yol açmıştır. Çalışmayanlar gelirlerini burs, harçlık veya devlet kredisinden elde etmektedir ve bir öğrencinin aylık ortalama

geliri yaklaşık 650TL şeklindedir. Öğrenciler yaklaşık aylık ortalama 75TL'yi Bingöl ili dışında harcarken, 247TL aylık konaklama giderlerine, 114TL gıdaya, 43TL iletişime, 32TL kırtasiyeye, 162TL tek el ürünlerine, 55TL sportif aktivitelere, eğlence ve kültür harcamalarına 66TL, giyim harcamalarına 120TL, şehir içi ulaşımına 45TL ve şehirlerarası ulaşımına 80TL, sağlığa 40TL ve yakıta 149TL ayırmaktadır. Ankete katılan öğrencilerden gerçekleştirdikleri aylık harcamaların farklılaşp farklılaşmadığını anlayabilmek için gerçekleştirdiğimiz t testi sonuçları bize erkeklerin bayanlardan daha fazla harcadığını göstermiştir. Harcama kalemleri incelendiğinde $p=0,001$ değeri ile paralel sonuçlara ulaşılmıştır. Bununla birlikte, harcamaları incelenen öğrencilerin ait oldukları sınıflar açısından farklılık olup olmadığını anlamak için yapılan Anova testi sonucu daha ileri sınıflardaki öğrencilerin daha yüksek harcamalara sahip olduklarını göstermiştir. Anova testi sonucu yapılan Benferroni PostHoc testi sonucunda, sınıflar arasındaki istatistikî harcama farkının 1. Sınıflar ile 4. Sınıflar arasındaki harcama farklılığından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Öğrencilerin bir yıl içerisinde Bingöl İlinde ne kadar süre ikamet ettiklerine ilişkin yapılan t-testi sonucu ortalama 9 ay olarak bulunmuştur. Buradan hareketle bir öğrencinin 9 aylık bir öğrenim yılı içerisinde ortalama 6.000 TL harcadığı sonucuna ulaşılmıştır ($667 \times 9 = 6003$). Bu rakam çalışmaya katılan 850 öğrenci için hesaplandığında 2016-2017 öğrenim yılı içerisinde öğrencilerin Bingöl iline yaklaşık 88 milyon TL ekonomik katkı sağladığı söylenebilir. Bu rakama ek olarak çalışmada yer verilmeyen ancak büyük etkisi olduğu düşünülen öğrenci ailelerinin ziyareti, kongreler, mezuniyet törenleri, mezuniyet baloları vd. gibi değişkenler dikkate alındığında bu etkinin daha da artacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte Bingöl Üniversitesinin 2016 verileri ile toplam 815 çalışını mevcuttur. Üniversitenin aylık bazda net maaş tutarı 3,250,101.40 TL'dir. Bu rakam da sadece 9 ay üzerinden hesaplandığında ($9 \times 3,250,101.40 = 29,250,912.6$) yaklaşık 30 milyon TL de çalışanların katkıları söz konusudur. Çalışma göstermektedir ki yeni açılan üniversitelerin il ekonomilerine katkıları yadsınamayacak boyuttadır.

Çalışmanın kısıtı, Bingöl üniversitesinde eğitim alan 850 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu kısıttan kurtulmak amacı ile örneklem sayısı hem katılan öğrenci sayısı artırılarak hem de çalışanların da harcama kalemleri irdelenerek ortadan kaldırılabilir.

Kaynakça

- Akçakanat, T., Çarıkçı, İ. ve Dulupçu, M.A. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Merkezine Ekonomik Katkıları ve Harcama Eğilimleri: Isparta 2003-2009 Yılları Örneği, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 165-178.
- Altınsoy, S. (2011). Yeni Devlet Üniversitelerinin Gelişimi: Sorunlar ve Politika Önerileri, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(2), 98-104.
- Altuntaş, C. ve Erilli, N.A. (2015). Cumhuriyet Üniversitesi'nin Sivas İli Ekonomisine Katkısı, *Sürt Üniversitesi İİBF İktisadi Yenilik Dergisi*, 3(1), 11-21.

- Aydın, A. (Ed.) (2015). *Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin Bandırma Ekonomisine Katkılarının Hesaplanması: 2014 Yılı Örneği*. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Aydın, G., Darıcı, B. ve Aydın, A. (2016). Yükseköğretim Kurumlarının Yerel Ekonomilere Katkıları: Manyas Meslek Yüksekokulu Örneği, *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 19(36), 305-328.
- Bagozzi, R.P. (1994). Measurement in Marketing Research: Basic Principles of Questionnaire Design, *In Principles of Marketing Resrearch*, Bagozzi, R.P. (Ed.), Oxford: Basil Blackwell Ltd., 1-49.
- Baş, T. (2005). *Anket Nasıl Hazırlanır, Uygulanır, Değerlendirilir?* 3. Basım, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Baydaş, A., Yüksel, A ve Günerigök, O. (Ed.) (2011). *Bingöl İli Sanayi Potansiyeli Profilleri*. Bingöl: Digital Copy Center.
- Bingöl Ticaret ve Sanayi Odası. (2017). Erişim adresi: <https://www.bintso.org.tr/>
- Bingöl Üniversitesi. (2017). Erişim adresi: www.bingol.edu.tr
- Binici, F.Ö. ve Koyuncu, B. (2015). Üniversite Öğrencilerinin 2012-2013 Harcamalarının Bitlis İli Ekonomisine Katkısının İncelenmesi. *BEU SBE Dergisi*, 4(1), 113-126.
- Büyükdoğan, B., Afşar, B. ve Gedik, H. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Şehire Ekonomik Katkıları: KTO Karatay Üniversitesi Örneği, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 161-174.
- Ceyhan, M.S. ve Güney, G. (2011). Bartın Üniversitesi'nin Bartın İli'nin Ekonomik Gelişimine 20 Yıllık Projeksiyonda Katkılarının Değerlendirilmesi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 183-207.
- Ceylan, M. (1992). Yeni Kurulan Üniversiteler. *TBMM Tutanak Dergisi*, 15, (93.birleşim, 3.7.1992), 2-7.
- Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi. *D. Ü. Ziya Gökalp Fakültesi Dergisi*, 11, 33-41.
- Çalışkan, Ş. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının Kent Ekonomisine Katkısı (Uşak Üniversitesi Örneği). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 169-179.
- Çalışkan, Ş. ve Demir, F. (2013). Celal Bayar Üniversitesi Köprübaşı Meslek Yüksekokulu Öğrenci Harcamalarının Bileşimi ve İlçe Ekonomisindeki Yeri, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 357-371.
- Çalışkan, Ş. ve Meçik, O. (2013). Üniversitelerin Yerel Ekonomiye Katkıları, *V.Yerel Ekonomiler Kongresi'nde sunulan bildiri*, 9-11 Mayıs 2013.
- Çatalbaş, N. (2007). Üniversite-Yerel Ekonomi İlişkisinde Kutuplaşma Teorisi İyi bir Model Olabilir mi?, *Selçuk Üniversitesi İİBF Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*.
- Çayın, M. ve Özer, H. (2015). Üniversitelerin İl Ekonomisine Katkısı ve Öğrencilerin Tüketim Yapısı: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 131-147.

- Çayın, M. ve Yapraklı, S. (2014). Üniversitelerin Yerel Gelir ve İstihdam Üzerindeki Etkileri: Batman Üniversitesi Üzerine bir Uygulama. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 155-172.
- Çütcü, İ. (2016). Eğitim Ekonomisinin Uluslararası Karşılaştırması Kapsamında Meslek Yüksekokullarının Yerel Ekonomilere Etkisi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 55-74.
- Dağar, H., Tunç, H. ve Kaya, M. (2009). Bölgesel Kalkınmada Yükseköğretim Kurumlarının Rolü ve Bucak Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 39-50.
- Demireli, C. ve Taşkın, E. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Buldukları Şehre Ekonomik Katkıları: Kütahya İl Merkezi Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 321-328.
- Dillman, D.A (1978). *Mail and Telephone Surveys: The Total Design Method*. John New York: Wiley and Sons.
- Doğan, D. (2013). Yeni Kurulan Üniversitelerin Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(2), 108-116.
- Erkan, B., Şentürk, M. ve Akbaş, Y.E. (2012). Bingöl İlinin Türkiye'nin İhracat ve GSYH'sına Katkısının Alt Sektörler İtibarıyla İncelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 107-126.
- Florax, R. (1992). *The University: A Regional Booster?*. AveBury, England.
- Görkemli, H.N. (2009). Selçuk Üniversitesi'nin Konya Kent Ekonomisine Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 169-186.
- Günay, D. (2011). Türk Yükseköğretiminin Yeniden Yapılandırılması Bağlamında Sorunlar, Eğilimler, İlkeler ve Öneriler-I. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(3), 113-121.
- Kaşlı, M. ve Serel, A. (2008). Üniversite Öğrenci Harcamalarının Analizi ve Bölge Ekonomilerine Katkılarını Belirlemeye Yönelik bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 15(2), 99-113.
- Kavili Arap, S. (2009). Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye'de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gerekçeleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(1), 1-29.
- Kızıldere, C. (2014). Meslek Yüksekokullarının Buldukları Yerleşim Yerlerindeki Ekonomik Etkileri: Erciş Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 01-115.
- Korkmaz, Ö. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının İl Ekonomisine Katkısı: Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 233-250.
- Mavruk, C., Tekinarslan, A.İ., Gürün, M., Ayış Akkurt, A. (2014). Local Economic Impact of Nigde University: An Estimation Under True Inflation Effect. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 17-37.
- Nafziger, E. W. (2006). *Economic Development*. (Fourth Edition) Newyork: Cambridge University Press.

- Özpınar, E. ve Koyuncu, E. (2016). Türkiye’de İnsani Gelişmişlik İller Arasında Nasıl Farklaşıyor? 81 İl için İnsani Gelişmişlik Endeksi. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, Erişim adresi: www.tepav.org.tr
- Öztürk, S., Torun, İ. ve Özkök, Y. (2011). Anadolu’da Kurulan Üniversitelerin İllerin Sosyo-Ekonomik Yapılarına Katkıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 145-158.
- Patır, S., Güvem, M., Başar, E.E., Yüksel, S. (2012). *Bingöl Halkının Üniversite Algılamasının Araştırılması*. Erişim adresi: <http://eski.bingol.edu.tr/media/52185/bingol-halkinin-universite-algilamasi.pdf>
- Pellenbarg, P.H. (2005). How to Calculate the Impact of a University on the Regional Economy: A Case Study of the University of Groningen, the Netherlands, *Paper presented to Conference on Knowledge and Regional Economic Development, Organized by Regional Quantitative Analysis Research Group, University of Barcelona*, 9-11 June 2005.
- Perkins, D.H., Radelet, S. and Lindauer, D.L. (2006). *Economics of Development* (Sixth Edition). Newyork: W. W. Norton&Company.
- SEGE (2011). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara 2013.
- Selçuk, G.N. ve Başar, S. (2012). Kafkas Üniversitesi Öğrencilerinin Harcamalarının Kars İli Ekonomisine Katkısı, *KAÜ İİBF Dergisi*, 3(4), 89-106.
- Sen, A. (2011). Local Income and Employment Impact of Universities: The Case of Izmir University of Economics, *Journal of Applied Economics and Business Research*, 1:25-42.
- Taban, S. ve Kar, M. (2008). Beşeri Sermaye ve Kalkınma. Taban, S. ve Kar, M. (Ed.), *Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular* içinde (s. 325-351). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Tatlı, H. (2014). Bingöl Üniversitesi Öğrencilerinin Bingöl Ekonomisine Katkısı. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 79-94.
- TÜİK. (2017). Bölgesel İstatistikler. Erişim adresi: biruni.tuik.gov.tr
- Wolfe, D. A. (2005). The role of universities in regional development and cluster formation, *Creating knowledge, strengthening nations: The changing role of higher education*, 167-194.
- Yayar, R. ve Demir, D. (2013). Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Tokat İli Ekonomisine Etkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Sayı:8, 106-122.
- Yıldız, E. (2010). Meslek Yüksekokullarının Yerel Ekonomiye Katkıları: Babaeski Meslek Yüksekokulu Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 87-102.
- Yıldız, R. (2016). Üniversitenin Misyonu, Yeni Kurulan Üniversiteler ve Yerel Kalkınma Önceliği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47, 65-84.
- YÖK. (2017). Yükseköğretim Kurumu İstatistikleri. Erişim adresi: istatistik.yok.gov.tr

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BULUNDUKLARI İL EKONOMİSİNE KATKILARI: CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ¹

Necati Alp ERİLLİ²**Öz**

Üniversiteler; toplumun sosyal ve kültürel altyapısını oluşturan en önemli kurumlardan biridir. Üniversiteye istihdam edilen personeller, kurum için yapılan harcamalar, yerel sektörler anlaşmaları ve öğrenci harcamaları nedeniyle üniversiteler; yerel ekonomilerin kalkınmasında önemli etkilere sahiptirler. Buldukları bölgenin havasının değişmesine sebep olan üniversiteler, bölgenin ekonomik faaliyetlerinde de canlanmaya sebep olmaktadır. Bu çalışmada, Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin 2017 yılı için, Sivas ili ekonomisine katkısı araştırılmıştır. Bunun için Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerine anket çalışması uygulanmıştır. Anket sonucunda, öğrencilerin çeşitli harcama kalemlerine göre harcadıkları miktarları tespit edilmiş ve sosyo-ekonomik özellikleri belirlenmiştir. İstatistikî karşılaştırmalar ile de harcama kalemlerinin farklılıkları belirlenmiştir. Son olarak, Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin Sivas ili ekonomisine katkısı miktar olarak hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Harcama Kalemleri, Üniversite-Şehir İlişkisi, Öğrenci Harcamaları, Yerel Ekonomiler, Tüketim Harcaması Hesaplaması

CONTRIBUTIONS OF UNIVERSITY STUDENTS TO THE PROVINCIAL ECONOMY: CUMHURİYET UNIVERSITY EXAMPLE

Abstract

Universities; is one of the most important institutions that constitute the social and cultural infrastructure of the society. The personnel employed at the universities, the expenditures made for the institution, the agreements of the local sectors and the universities due to student expenses; have significant impacts on the development of local economies. The universities which cause the change of the air of the region they are in are also causing the revitalization of the economic activities of the region. The aim of the study is to determine the contribution of the students of Cumhuriyet University to Sivas province economy for 2017 year. For researching this, a survey study was applied to the students of Cumhuriyet University. As a result of the questionnaire, the amount of students spend according to various expenditure items was determined and their socio-economic characteristics were determined. Statistical comparisons have also identified differences in expenditure items. Finally, the contribution of the students of Cumhuriyet University to Sivas province economy is calculated as the amount.

Keywords: Expenditure Items, University-City Relations, Student Expenditures, Local Economies, Calculation of Consumption Expenditure

¹ Bu çalışma; Cumhuriyet Üniversitesi Proje Ofisi tarafından, İKT-106 numaralı "Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerinin Sivas İli Ekonomisine Katkısı" adlı A-tipi proje olarak desteklenmiştir.

² Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, aeriilli@cumhuriyet.edu.tr, orcid.org/0000-0001-6948-0880

1. Giriş

Her şehre bir üniversite politikası çerçevesinde, ülkemizde üniversite sayısı 200'ü geçmiştir. Özel üniversite açmanın kolaylaştırılması, nitelikli öğretim elemanı sayılarının artması ve devlet desteği gibi konular sayesinde küçük illere, hatta ilçelere bile yeni üniversiteler açılmıştır. Her açılan üniversite veya fakülte, buldukları bölgelere ekonomik canlılık getirmektedir. Sadece personel istihdamı değil öğrenci harcamalarının, bölge ekonomilerine katkıları önemli boyutlara ulaşmaktadır. Son yıllarda yapılan Üniversite - Şehir ilişkileri hakkındaki çalışmalar da bu ekonomik boyutları daha rahat anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Üniversite-Şehir ilişkileri aynı zamanda bölgesel ekonomik büyüme kavramını da beraberinde getirmektedir. Yeterince yatırım alamayan bölgeler için iyi birer ekonomik kaynak niteliğinde olan üniversiteler sayesinde, bölgesel kalkınma ve ekonomik canlanma söz konusu olabilmektedir.

Ekonomik büyüme kavramı gerek yerel ekonomilerde gerekse makro düzeyde gelişimi gösteren en önemli kavramlardan biridir. Bir ülkede üretim kapasitesinin, üretimin ve bunun sonucu milli gelirin artması ekonomik büyümeyi ifade eder. Ekonomik gelişme ise bir ülkede fert başına düşen milli gelirdeki artış miktarı yanında, aynı zamanda söz konusu ekonominin iktisadi ve sosyo-kültürel yapısının da iyileşmesini içeren daha geniş bir tanımdır. Böylece büyüme; ülke ekonomisindeki nicel değişmeyi ifade ederken, gelişme de ekonomideki nicel değişmelerin yanında nitel değişmeleri de kapsamaktadır (Dinler, 2013:616-617). Bir ülkede ekonomik büyüme ve ekonomik gelişme unsurlarından en önemlilerinden birisi eğitim-öğretim kurumlarıdır. Eğitim-öğretim kurumları, ülke ekonomilerini yalnızca ekonomik anlamda geliştiren kuruluşlar olarak değil aynı zamanda ekonomik gelişmenin sürdürülebilir olmasını sağlayan ve bunu sosyo-kültürel gelişmeyle destekleyerek entelektüel, bilimsel ve modern birikimin oluşmasını sağlayan fonksiyonlara da sahiptirler (Altuntaş ve Erilli, 2015).

Başta üniversiteler olmak üzere eğitim kurumlarının, ülkelerin bilimsel, kültürel, sosyal ve ekonomik gelişmesinde önemli rol oynadığı bilinen bir gerçekliktir. Eğitim kurumlarının toplumun sosyoekonomik yapıyı değiştirmedeki rolü dışında mekânsal organizasyonda da önemli rol oynadığı bilinmektedir (Ergun, 2014).

Üniversiteler; eğitim kurumlarının en üst seviyesi olarak kabul edilmektedir. Buldukları bölgeler için birçok alanda önemli katkıları olan kurumlardır. Bu alanların en önemlileri nitelikli insan yetiştirme, bilgi paylaşımı, hemen her alanda eğitim, iş imkanları sağlama ve diğer sosyal hizmetler olarak sayılabilir. Üniversitelerin genel etkileri, ekonomik ve sosyokültürel boyutlarda ele alınabilir. Bu konu ise başlı başına geniş bir araştırma konusu olmaktadır. Bu yüzden ekonomik işlev ve etkiler ile sosyokültürel işlev ve etkileri birbirinden bağımsız olarak ele almak zordur. Tek başına ekonomik olarak değerlendirilebilecek bir fonksiyonun, sosyokültürel etkileri olabileceği gibi, sosyokültürel olarak değerlendirilebilecek bir fonksiyonun da ekonomik etkiler yaratması doğaldır.

Üniversitelerin buldukları bölgeye olan katkılarını inceleyen çalışmalarda da bu bağlantı görülmektedir (Taşcı vd., 2008).

Üniversiteler; birçok önemli işlevlerinin yanı sıra, buldukları yerel yönetimlerin ekonomilerini de direkt etkileyen kurumlardır. Bu sayede toplam talep ve toplam istihdam düzeylerinin de artmasına etken olmaktadır. Eğitime yapılan harcamaları hem tüketim hem de yatırım harcaması olarak ikiye ayırabiliriz. Eğitim harcamalarının kısa dönemde bir getirisi yoktur. Tam olarak tüketim harcaması niteliğinde olduğu söylenebilir. Uzun dönemde ise bu harcamalar, milli gelirden artışa yol açmaktadır. Eğitim yatırımı azalan verimler kanununa tabi olmayan yatırım türüdür. Aynı zamanda eğitim diğer yatırımların verimliliğini artırır ve tamamlayıcı yatırım niteliğindedir (Savaş, 1996:257).

Üniversitelerin; insan sermayesini eğitmenin yanı sıra, istihdam ve harcamaları ile bölge ekonomisine yaptığı katkılar önemli boyuta ulaşabilmektedir. Buldukları bölgelerin istihdam ve gelirini önemli ölçüde artırabilen üniversiteler; ekonomik bir canlılık getirmekte ve para akışını artırmaktadırlar. Böylece yeni istihdam alanları ile de bölgesel kalkınmalara yardımcı olabilmektedir.

Bu çalışmada, bölgede önemli bir eğitim kurumu olarak Cumhuriyet Üniversitesi'nin bulunduğu il ve çevresine olan ekonomik katkısı incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Üniversite-Şehir ilişkisini inceleyen literatür derlenmesine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Üniversiteler ve Yerel Ekonomiler ilişkisi ele alınmış, dördüncü bölümde ise Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerinin Sivas Ekonomisine Etkileri araştırmasının sonuçlarına yer verilmiştir. Yapılan anket çalışması ile elde edilen bilgiler yardımıyla, üniversite öğrencilerinin Sivas ekonomisine olan katkısı miktar olarak hesaplanmış ve yorumlanmıştır.

2. Literatür Taraması

Üniversite ve şehir ilişkisi, literatürde son yıllarda artan bir şekilde incelenmektedir. Yüksek eğitim kurumlarının artan nüfusları, ekonomik güçlerini de beraberinde getirmektedir. Bu yüzden de bu konu hakkında farklı şehir ve üniversite örneklerinin incelendiği çalışmalar artmaktadır. Tablo.1'de üniversitelerin yerel ekonomilere katkısını araştıran çalışmalar özetlenmiştir.

Literatür çalışmalarına genel olarak baktığımızda, üniversitelerin buldukları illere sağladıkları ekonomik katkıların anket yoluyla araştırılması ön plana çıkmaktadır. Üniversite personeli ve öğrencilerinin katkılarının, aylık ve yıllık bazda hesaplamaları yapılarak dolaylı ve doğrudan katkılara ulaşılmıştır.

Tablo 1: Üniversite-Şehir İlişkisi Literatür Taraması

Yazarlar	Kapsam
Temel ve Seker, 2017	Bu çalışmada, Bozok Üniversitesi'nin 10 yıllık gelişim sürecinde Yozgat'ın sosyal ve ekonomik gelişimine etkileri araştırılmıştır. Bu amaçla çalışmada araştırma yöntemi olarak "derinlemesine mülakat tekniği" kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre Bozok Üniversitesi Yozgat'ın gelişimine önemli sosyo-ekonomik katkılar sağlamaktadır. Ayrıca üniversitenin gelişmesiyle beklentilerin büyük ölçüde karşılanacağı öngörülmektedir.
Gümüş ve Ekiz, 2017	Kastamonu Üniversitesi'nin şehir ekonomisine yaptığı katkının araştırıldığı çalışmada, öğrencilerin toplam tüketim harcamalarının Kastamonu'ya 1 aylık katkısı yaklaşık 19.5 milyon TL, 1 yıllık katkılarının ise yaklaşık 173 Milyon TL olduğu belirlenmiştir.
Şahbudak ve Öztürk, 2017	Çalışmada cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve gelir değişkenleri çerçevesinde halkın üniversite algısının ölçülmesi amaçlanmıştır. Elde edilen veriler katılımcıların üniversiteye yönelik algılarının olumlu olduğunu ortaya koymaktadır.
Berberoğlu ve Ardıç, 2017	Üniversite kaynaklı harcamaların küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin gelirleri üzerine etkilerini incelemek amacıyla hazırlanan çalışmada üniversite öğrencilerinin, çalışanlarının ve kurumun doğrudan yaptığı harcamaların KOBİ gelirleri üzerine etkisini incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre üniversitenin KOBİ gelirleri üzerine pozitif yönde katkıda buldukları tespit edilmiştir. Bu etki sırasıyla en çok Artvin Merkez, Borçka ve Hopa ilçelerinde gerçekleşmiştir.
Yayar vd., 2017	Amasya Üniversitesi'nin şehir ekonomisine katkısının araştırıldığı çalışmada sadece öğrenci harcamaları değil, harcama davranışlarını etkileyen faktörler de analiz edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin gelir elastikiyetini Engel formülü yardımıyla değerlendirmişlerdir.
Arslan, 2016	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin Sivas şehri ile olan sosyo-ekonomik ilişkilerinin memnuniyet analizi yapılmıştır. Çalışmada 630 öğrenciye anket uygulanarak öğrencilerin memnuniyet seviyesi ölçülmüştür. Çalışmanın bulguları, öğrencilerin Sivas şehri ile geliştirdikleri sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkilerden genel anlamda memnuniyetsiz olduklarını göstermektedir.
Altuntaş ve Erilli, 2015	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi öğrenci ve personelinin, Sivas iline 2014 yılında 549 Milyon TL katkı yaptıkları hesaplanmıştır. Çalışmada ayrıca, mezuniyet ve kayıt için gelen öğrencilerin ailelerinin de harcamaları hesaplamalara dahil edilmiştir.
Korkmaz, 2015	Bayburt Üniversitesi öğrencilerinin il ekonomisine katkısını araştırmak amacıyla, anket yöntemi yoluyla öğrenci harcamalarının dağılımını incelenmiştir. Öğrencilerin aylık ortalama 432,66 TL harcama yaptıklarını belirlemiştir. Sonuç olarak öğrencilerin harcamalarının Bayburt ekonomisi için göz ardı edilemeyecek büyüklükte olduğu gösterilmiştir.
Arslan, 2014	Karatekin Üniversitesinin şehir ekonomisine etkisi araştırılmış ve 2013 yılı için aylık öğrenci başı 565 TL ve yıllık toplam 35,5 milyon TL olduğu belirlenmiştir. Üniversitenin şehir ekonomisine olumlu katkısı bulunduğu belirtilmiş ve genç nüfus artışının da şehir ekonomisine dinamizm kazandırdığı tespit edilmiştir.
Çayın ve Yapraklı, 2014	Çalışmada; Batman Üniversitesi'nin gelir ve istihdam üzerindeki doğrudan, dolaylı ve uyarılmış ekonomik etkilerini belirlemek amacıyla 2012-2013 akademik yılına ait istatistiksel verileri ve anket yöntemi kullanmıştır. Analiz bulgularına göre, Batman Üniversitesi'nin yerel gelir ve istihdam üzerindeki etkileri pozitif nitelikte bulunmuş ve Üniversitenin toplam uyarılmış etkisi, toplam doğrudan ve dolaylı etkisinden yüksek bulunmuştur.
Yayar ve Demir, 2013	Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Tokat ili ekonomisine olan katkısının araştırıldığı çalışmada, öğrencilerin katkılarının 2012 yılında aylık 572 TL ve yıllık toplam 112 milyon TL olduğu belirlenmiştir. Toplam personel katkısının 52 milyon TL ve yatırım katkısı ise 87 milyon TL olarak belirlenmiştir. Üniversitenin Tokat iline katkısının yıllık 252 milyon TL olduğu tespit edilmiştir.
Özbay, 2013	Çalışmanın amacı, göreceli olarak "yeni kurulan üniversitelerdeki" personel ve öğrencilerin üniversitelerin kuruldukları yerlerdeki sosyal çevreyle yani kent (ve ilçe) insanları ile olan ilişkilerini ele almaktır. Araştırma sonucuna göre Niğde halkı üniversiteden memnun olsa da yeterince bağlı yapmadıkları belirlenmiştir.
Tösten vd., 2013	Diyarbakır Dicle Üniversitesi'nde ön lisans ve lisans programlarında öğrenim gören 829 öğrenciye anket uygulanana çalışmada, 2012 yılında üniversitedeki öğrencilerin ortalama olarak 550 TL ve 2013'te aylık 650 TL harcama yaptıkları belirlenmiştir.
Demireli ve Taşkın, 2013	Dumlupınar Üniversitesi'nin Kütahya iline katkısı araştırılmış ve 2010 yılında toplam katkının 15 milyon TL olduğu belirlenmiştir. Öğrenci giderlerinin önemli bir kısmının konaklama ve yiyecek alanlarında olduğu tespit edilmiştir
Çalışkan ve Demir, 2013	Çalışmada, Manisa İli Köprübaşı İlçesinde eğitim faaliyetini sürdüren meslek yüksekokulunda eğitim gören öğrencilerin harcamalarının ilçe ekonomisine katkısı araştırılmıştır. Araştırmada öğrencilerin harcama bütçesi içinde yer alan harcama gruplarının toplam içindeki payları da belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin harcama tutarı kızlardan daha yüksek bulunmuştur. Harcama gruplarının payında cinsiyete göre en önemli farklılaşma kişisel bakım, barınma ve beslenme harcama gruplarında ortaya çıkmıştır.

Tablo 1: Üniversite-Şehir İlişkisi Literatür Taraması (Devam)

Yazarlar	Kapsam
Adıgüzel ve Sönmez, 2013	Isparta şehri ve Süleyman Demirel Üniversitesi'nin, Üniversite-Sanayi ve Kent etkileşiminin araştırıldığı çalışmada, Isparta bölgesinin rekabet avantajı elde etmesinde ve marka şehir olmasında ne gibi katkılar sağladığının belirlenmiş ve marka şehir stratejisi olarak bilim kent uygulamalarının ortaya konulmuştur.
Selçuk, 2012	Atatürk üniversitesinin lisans ve lisansüstü örgün öğretim öğrencilerinin harcama analizleri ile Erzurum'a olan ekonomik katkılarının tespit edildiği çalışmada, öğrencilerin bir ayda ortalama 744,66 TL harcama yaptıkları; en çok barınmaya harcama yaparken en az sportif faaliyetlere harcama yaptıkları tespit edilmiş ve yılda yaklaşık 186,3 milyon TL şehre katkıda buldukları ortaya konulmuştur.
Sevüktekin vd., 2012	Uludağ Üniversitesi öğrencilerinin sosyo-ekonomik profillerini belirlemek amaçlanan çalışmada, Betimsel istatistiklerin yanında, lojistik regresyon analizi yardımıyla öğrencilerin üniversitemizden memnuniyetini ortaya koyan faktörler belirlenmiştir. Buna göre öğrenciler için en önemli faktörler; bölüm, kampüs olanaklar, otomasyon sistemi ve öğretim üyelerinin danışmanlık hizmetinden memnun olmaktır.
Öztürk vd., 2011	Üniversitelerin bir kente olan katkısını arttırmak ve topluma öncülük edebilmesini sağlamak için, altyapısını mümkün olduğunca tamamlamış illere kurulması gerekmektedir savından yola çıkılan çalışmada, üniversitelerin tüm ülkeye yaygınlaştırılması ve toplumun bütün kesimlerine eşit şekilde açık olması vurgulanmış ve literatür örnekleri ile durum değerlendirmesi yapılmıştır.
Ceyhan ve Güney, 2011	Çalışmada; yeni kurulan ve Bartın şehrindeki tek üniversite olan Bartın Üniversitesinin şehrin ekonomisinde yaratacağı dolaysız, dolaylı ve uyarılmış etkiler 20 yıllık projeksiyonda incelenmiştir. Sonuç olarak üniversitenin 2014 yılında toplam 249.567.822TL gelir etkisi, toplam 5.865 kişi istihdam etkisi, toplam 165.561.164 TL yatırım etkisi yaratacağı bulunmuştur.
Kelly ve Iain, 2011	İngiltere'nin güney doğusunda yer alan Kent Üniversitesi'nin yerel ekonomiye katkıları araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre 2010/11 Üniversite etkinlikleri yaklaşık 572 milyon pound olarak hesaplanmış ve 6785 kişi için bölgesel ekonomide iş sağlanmıştır.
Akçakanat vd., 2010	Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin Isparta iline katkıları, 2009 yılında aylık 474 TL ve yıllık 80 milyon TL olduğu belirlenmiştir. Harcamaların %59'nun yemek ve barınma alanında olduğu da ayrıca belirtilmiştir.
Öztürk vd., 2009	Kafkas Üniversitesi'nin şehir ekonomisine katkısının araştırıldığı çalışmada, üniversitenin Kars'ın tarımsal, sanayi ve ticaretin gelişmesi için etkin bir araştırma, eğitim ve danışmanlık hizmeti vermesi gerektiği sonucu en önemli detay olarak belirtilmiştir.
Sudmant, 2009	British Kolombiyası'nın ekonomik etkinliğinin araştırıldığı çalışmada, yıllık 10 Milyon Dolar olan üniversite ekonomisinin, British Kolombiyası ekonomisinin %5'i kadar olduğu vurgulanmıştır.
Işık, 2008	Çalışmada, 1992'de kurulan 24 üniversitenin, kuruldukları kentin nüfus artışına ve göç özelliklerine olan etkileri araştırılmıştır. 24 üniversiteden 9'u çeşitli nedenlerle araştırma dışında tutulmuştur. İncelenen 15 kentin verilerine göre, üniversite kurulan kentlerin büyük kısmında, 1975-1990 arasında gerileyen yıllık ortalama nüfus artış hızının, 1990 sonrasında önemli artışlar kaydettiği belirlenmiştir.
Kaşlı ve Serel, 2008	Balıkesir ili Gönen ilçesinden MYO'nun ilçe ekonomisine etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, öğrencilerin 2006-07 döneminde ilçede 2,3 Milyon TL harcama yaptıkları hesaplanmıştır. Bu bağlamda, film kiralama ve internet kafelerdeki artışların öğrenciler sayesinde olduğu düşünülmektedir.
Bramwell ve Wolfe, 2008	Kanada Waterloo Üniversitesinin yerel ve bölgesel ekonomiye katkısının araştırılmıştır. Üniversitenin yerel ve bölgesel ekonomiye doğrudan katkısı olduğu gibi, işgücü ve istihdam yaratması, nitelikli personel ihtiyacını gidermesi gibi katkıları tespit edilmiştir.
Çatalbaş, 2007	Çalışmada Yerel ekonomi-üniversite ilişkileri ele alınmış, yerel kalkınma ve kalkınmada kutuplaşmış bölge yaklaşımını ele almış ve üniversitelerin yerel ekonomik katkısı ve kuruluş yeri ilişkisini incelemiştir.
Görkemli, 2003	Çalışma, Türkiye'nin öğrenci sayısı açısından en büyük üniversitelerinden biri olan ve araştırma tarihi itibarı ile kentteki tek üniversite olma özelliğini koruyan Selçuk Üniversitesi'nin Konya ekonomisine olan etkilerini irdelemeyi amaçlamıştır.
Ergün, 2003	Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bolvadin MYO öğrenci ve personelinin ilçeye yaptıkları ekonomik katkıların araştırıldığı bu çalışmada, MYO'nun 2003 yılında toplam katkısı 300.000 olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde, Bolvadin ilçesinde yaşayanların kişi başına 70,2 TL gelir artışı olduğu hesaplanmıştır.
Blackwell vd., 2003	Bu çalışmada eğitim Enstitülerinin ekonomik etkileri incelenmiştir. Eğitim kurumları nedeniyle oluşan harcamaların doğrudan ve dolaylı olarak ekonomiye katkı sağladığı tespit edilmiştir. Nitelikli insan gücünün artmasının da yerel ekonomi verimliliğini arttırdığı belirlenmiştir.
Stokes ve Coomes, 1998	Yükseköğretimin yerel ekonomi üzerine etkilerinin derinlemesine araştırıldığı çalışmada; üniversite harcamalarının kısa dönemde bölgesel gelire, işgücüne ve vergilere, uzun dönemde ise yatırımlara pozitif etkisi olduğu belirlenmiştir. Bölgedeki eğitim seviyesinin artmasının ise kısa vadede iş piyasasındaki nitelikli işgücünün, uzun vadede ise işgücü verimliliğinin artmasını sağladığı tespit edilmiştir.

3. Üniversiteler ve Yerel Ekonomiler

Yerel ekonomi kavramı; küçük bir bölgenin sahip olduğu ekonomiyi ifade eder. Yerel ekonomi mikro düzeyde olmakla beraber, zaman zaman bölgesel ekonomiler için kullanılmaktadır. Üniversitelerin bölgesel kalkınma üzerindeki etkileri, harcama istihdam temelli ve bilgi temelli ekonomik etkiler olarak sınıflandırılabilir (Glasson, 2003: 21-37). Üniversitelerin belirli bir yerde faaliyet göstermeleri, öncelikle o bölgede bir yatırımın yapılmasını gerektirmektedir. İkinci olarak üniversiteler, bölgede “işveren” rolünü üstlenerek çevresinde yaşayanlara iş imkânı sağlar. Üniversiteler ayrıca, ihtiyacı olan mal ve hizmetleri çevresinden sağlayarak buldukları yerde arz ve talep gücü oluşturur (Sürmeli vd., 2008:8-20).

Eğitim kavramını ekonomi kavramı ile eşleştiren birçok teori bulunmaktadır. Bu teorilerden biri de “Beşerî Sermaye Teorisi” olarak bilinir. En önemli beşerî sermaye bileşeni eğitim durumu olarak görülmektedir. Beşerî sermaye teorisi; eğitim ve işgücü verimliliğinin artırılarak ekonomik büyümeye yol açması üzerine kurulmuş bir teoridir. Eğitimin verimlilik üzerindeki bu olumlu etkileri kuşaklar boyu sürdüğü bilinmektedir (Altuntaş ve Erilli, 2015). Eğitimli anne ve babaların daha sağlıklı ve daha iyi beslenmiş çocuklar yetiştirme eğilimleri; çocuklarının, yaşamları boyunca daha verimli olmalarına yardımcı olmaktadır. Beşerî sermaye artışı, dolaylı ve dolaysız olarak verimliliği arttırarak ekonomik büyümeye önemli katkıda bulunur. Ekonomik büyüme teorisi beşerî sermayenin gelişmesinin ve kullanımının, ekonomik büyümenin ve özellikle kişi başına ekonomik büyümenin belirleyicisi olduğunu belirtmektedirler (Baş, 2001).

Bölgesel sosyo-ekonomik gelişmenin gerçekleşmesinde ise üniversiteler, maddi alt yapı yatırımları, kurumsal alt yapı yatırımları, personel alt yapı yatırımları, sosyal ve ekonomik alt yapı yatırımları başta olmak üzere birçok unsurun oluşumunda etkili rol oynar. Bu sayede üniversiteler; buldukları yörenin sosyo-ekonomik gelişmesine, eğitim düzeyinin gelişmesine, yer altı ve yer üstü kaynakların değerlendirilmesine doğrudan katkı sağlamaktadır. (Karataş, 2002:58-105).

Üniversiteleri yerel ekonomiye katkısı genel olarak üç başlık altında incelenebilir: Direkt katkılar, dolaylı katkılar ve toplam katkılar (Lewis, 1998). Direkt katkılar; direkt gelir katkısı ve direkt istihdam katkısı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Direkt gelir katkısı; personele ödenen maaşları, direkt istihdam katkısı ise üniversitelerde çalışan idari ve akademik personelin katkısını göstermektedir. Dolaylı Katkılar; emek dışında kalan faktör sahiplerinin üniversiteye yaptıkları satışlar sonunda ortaya çıkan gelir ve istihdam artışını ifade eden katkılardır. Dolaylı katkılar; dolaylı gelir etkisi ve dolaylı istihdam katkısı olmak üzere iki kategoride incelenebilir. Dolaylı gelir katkısı; üniversite öğrencilerinin buldukları bölgeye olan katkıları, dolaylı istihdam katkısı ise üniversite öğrencilerinin toplam gelir katkısının, bir kişinin hizmet üretimine bölünmesi ile elde edilir. Toplam katkı ise direkt ve dolaylı katkılara bağlı olarak ortaya çıkmakta ve gelir ile istihdamdaki artışı ifade etmektedir (Erkekoğlu, 2000; Atik, 1999).

Bu ekonomik katkıların yanında, yapılan çevre düzenlemesi, yeni ve farklı kültürel, sportif ve eğlence mekânlarının açılması, farklı şehirlerden ve farklı kültürlerden gelen personel ve öğrencilerin yöre halkıyla ilişkileri sonucunda, yörenin sosyo-kültürel olarak da gelişmesine büyük katkıları olmaktadır. Bu doğrultuda ülkemizdeki üniversite sayısı sürekli artmış ve her ile bir üniversite kurulmuştur.

4. Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerinin Sivas Ekonomisine Etkileri

Bu çalışmada; Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin Sivas iline yaptıkları Dolaylı katkıları araştırılmıştır. Araştırma için yapılan ankete 2050 öğrenci katılmıştır. Öğrencilere yapılan anket değerlendirmeleri üç başlık altında toplanmıştır. Bazı önemli sorulara ait demografik sonuçlar verildikten sonra, istatistiki karşılaştırmalara yapılmış ve son olarak da Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin Sivas ekonomisine katkısı parasal miktar olarak hesaplanmıştır.

Analizler SPSS.23 paket programı ile yapılmıştır. Çalışmada sorulan 14 temel soru için Cronbach Alpha katsayısı 0,711 olarak hesaplanmıştır ki bu değer; sayısal aralıkları ölçmek için kullanılan bir anket için yüksek bir skordur. Karşılaştırmalarda kullanılan hata payı ise 0,05 olarak belirlenmiştir.

4.1 Demografik Sonuçlar

Ankete katılan öğrencilerin %71,6'sı Merkez kampüste öğrenim görmekte iken %28,4'ü Sivas'ın çeşitli ilçelerinde öğrenim görmektedirler. Öğrencilerin %29,3'ü Sivashlı, %70,7'si Sivashlı olmayan öğrencilerdir ve 2050 öğrencinin %64'ü kız, %36'sı ise erkek öğrencidir. Öğrencilerinin fakülte ve yüksekokullarına göre dağılımı incelendiğinde; 2050 öğrencinin %51,2'si merkez kampüste bulunan fakültelerde, %17,4'ü merkez kampüste yer alan meslek yüksekokullarında, %28,4'ü ilçelerde bulunan yüksekokullarında ve %2,8'si ise enstitülerde okumaktadır.

Ankete katılan ve kirada kalan 1628 öğrencinin aylık kira ortalaması 366,13 TL olarak hesaplanmıştır. En ucuz kira 100 TL, en yüksek kira ise 1400 TL olarak belirtilmiştir. Ayrıca öğrencilere Sivas'ta geçirdikleri ortalama zaman sorulmuş ve 1 yılda ortalama 9,5 ay Sivas'ta kaldıkları belirlenmiştir. Sivashlı öğrencilerin ortalama 11,01 ay, Sivashlı olmayan öğrencilerin ise 8,87 ay Sivas'ta kaldıkları belirlenmiştir.

Tablo 2'de öğrencilerin aylık beslenme, barınma, giyim, ulaşım, sosyal etkinlik, haberleşme ve diğer harcamalara yaptıkları harcama aralıkları ve yüzdeleri verilmiştir.

Tablo 2'den elde edilen sonuçlara göre Beslenme için ayrılan aylık ortalama harcama miktarı 149,26 TL, Barınma için ayrılan aylık ortalama harcama miktarı 239,93 TL, Giyim için ayrılan aylık ortalama harcama miktarı 125,56 TL, Ulaşım için ayrılan aylık ortalama harcama miktarı 89,36 TL, Sosyal Etkinlikler için ayrılan aylık ortalama harcama miktarı 92,39 TL, Haberleşme için ayrılan aylık ortalama harcama miktarı 73,51 TL ve Diğer Harcamaları için ayrılan aylık ortalama harcama miktarı 108,29 TL olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2: Öğrencilerin Aylık Ortalama Harcama Kalemleri

TL	Beslenme		Barınma		Giyim		Ulaşım		Sosyal Etkinlik		Haberleşme		Diğer	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
0-100	843	41,12	414	21,48	1121	54,68	1518	74,05	1524	74,34	1761	85,9	1418	69,17
101-200	731	35,65	531	27,56	560	27,32	374	18,24	341	16,63	193	9,41	319	15,56
201-300	271	13,21	431	22,37	219	10,68	101	4,93	97	4,73	49	2,39	162	7,9
301-400	105	5,12	152	7,89	86	4,2	21	1,02	44	2,15	21	1,02	90	4,39
401-500	53	2,58	184	9,55	27	1,32	12	0,59	18	0,88	2	0,1	23	1,12
501-Üzeri	47	2,29	215	11,16	37	1,8	24	1,17	26	1,27	24	1,17	38	1,85
Toplam	2050	100	1927	100	2050	100	2050	100	2050	100	2050	100	2050	100

Tablo 2'deki sonuçlara baktığımızda, en çok ortalama harcama miktarı beklendiği gibi Barınma için olmaktadır. Beslenme, giyim ve diğer harcamalar (sigara, hobi vs.) da aylık 100 TL ortalamasının üzerinde bulunmuştur. Rekabet halindeki GSM operatörlerinin öğrenci uygulamaları sayesinde, en az harcama miktarı Haberleşme kalemi için hesaplanmıştır.

Yukarıda aylık ortalama harcamaları verilen harcama kalemleri, öğrencilerin Sivaslı olup olmamasına göre Tablo 3'da özetlenmiştir. Tablo.3'de verilen sonuçlara göre, Sivaslı olmayan öğrencilerin Sivaslı olan öğrencilere göre beslenme için daha fazla harcama yaptıkları buna karşılık Sivaslı öğrencilerin ise daha fazla giyim, ulaşım, haberleşme, sosyal aktivite ve diğer harcamalarının olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Temel Harcama Kalemlerinin Öğrencilerin Sivaslı Olup Olmamasına Göre Ortalamalarının Karşılaştırılması

	Sivaslı Öğrenciler	Sivaslı Olmayan Öğrenciler
Beslenme	146,06 TL	153,22 TL
Barınma	149,31 TL	262,78 TL
Giyim	146,92 TL	116,99 TL
Ulaşım	101,79 TL	83,11 TL
Sosyal Aktivite	97,6 TL	86,4 TL
Haberleşme	74,01 TL	69,97 TL
Diğer	108,97 TL	104,06 TL

Tablo 3'e benzer şekilde, Tablo.4'de temel harcama kalemlerinin kız ve erkek öğrencilere göre ortalamaları hesaplanmıştır.

Tablo 4: Temel Harcama Kalemlerinin Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Ortalamalarının Karşılaştırılması

	Kız Öğrenciler	Erkek Öğrenciler
Beslenme	136,63 TL	176,89 TL
Barınma	243,97 TL	232,86 TL
Giyim	126,82 TL	133,05 TL
Ulaşım	88,47 TL	96,59 TL
Sosyal Aktivite	87,80 TL	111,74 TL
Haberleşme	72,37 TL	80,67 TL
Diğer	91,21 TL	155,36 TL

Harcama kalemlerine bakıldığında sadece barınma harcamalarında kız öğrencilerin erkeklere göre aylık daha fazla harcama yaptıkları görülmektedir. Diğer kalemlerde erkek öğrencilerin harcamaları, kız öğrencilerin harcamalarından daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle diğer harcamalar kaleminde erkek öğrencilerin %70,33 daha fazla harcadıkları dikkat çekmektedir. Bu kalemde online oyunlar, sigara harcamaları, halı saha gibi sportif faaliyetler için yapılan harcamaların erkek öğrenciler tarafından daha fazla yapıldığı sonucu çıkarılabilir.

Tablo 5’de ise Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin Sivaslı olup-olmama, cinsiyet ve merkez kampüs-ilçelerdeki okullar değişkenleri baz alınarak, belirlenen harcama kalemlerine göre ortalamaları verilmiştir.

Tablo 5: Temel Harcama Kalemlerinin Cinsiyet-Kampüs-Memleket durumlarına Göre Ortalamalarının Karşılaştırılması

		Merkez Kampüs		İlçelerdeki Okullar	
		Sivaslı	Sivaslı Olmayan	Sivaslı	Sivaslı Olmayan
Kız	Beslenme	136,16 TL	149,66 TL	117,35 TL	117,16 TL
	Barınma	167,75 TL	312,63 TL	134,78 TL	202,29 TL
	Giyim	141,79 TL	121,65 TL	117,35 TL	122,76 TL
	Ulaşım	99,52 TL	80,54 TL	79,55 TL	93,17 TL
	Sosyal Aktivite	95,51 TL	87,61 TL	58,51 TL	85,31 TL
	Haberleşme	73,38 TL	67,67 TL	61,11 TL	81,51 TL
	Diğer	91,12 TL	88,29 TL	60,86 TL	101,33 TL
Erkek	Beslenme	164,77 TL	192,26 TL	176,19 TL	153,45 TL
	Barınma	177,16 TL	268,11 TL	157,69 TL	227,86 TL
	Giyim	164,53 TL	118,71 TL	176,82 TL	118,79 TL
	Ulaşım	114,37 TL	81,83 TL	125 TL	104,07 TL
	Sosyal Aktivite	130,95 TL	106,8 TL	119,23 TL	97,72 TL
	Haberleşme	90,12 TL	71,22 TL	93,9 TL	88,97 TL
	Diğer	173,03 TL	145,78 TL	160,26 TL	155,92 TL

Tablo 5'deki sonuçlara bakıldığında, bazı kalemlerdeki ortalama sonuçların cinsiyet, öğrencilerin Sivaslı olup olmama ve merkez kampüs veya ilçedeki okullara göre değişiklikler gösterdiği görülmektedir.

İlçede okuyan Sivaslı olmayan kız öğrencilerin, ilçede okuyan Sivaslı kız öğrencilerden; Giyim, Ulaşım, Sosyal Aktivite, Haberleşme ve Diğer Harcamalar için daha fazla harcama yaptıkları görülmektedir. Bu kalemlerde, merkez veya ilçelerde okuyan erkek öğrenciler ile merkez kampüste okuyan kız öğrencilerin Sivaslı olanların ortalamaları Sivaslı olmayan öğrencilerden daha fazla çıkmıştır. Burada, ilçelerde okuyan Sivaslı olmayan kız öğrencilerin diğer öğrenci gruplarına göre daha aktif oldukları sonucu çıkarılabilir. Barınma kaleminde beklediği gibi Sivaslı olmayan öğrenciler, tüm gruplarda Sivaslı öğrencilere göre daha fazla harcama yaparlarken, Beslenme bakımından ilçelerde okuyan Sivaslı öğrenciler daha fazla harcama yaptıkları görülmektedir.

Öğrencilerin Sivaslı olup olmadıklarına göre Barınma harcamalarındaki farklar en fazla farkların olduğu kalemdir. Bu farklar beklenen farklardır. Bunların haricinde en büyük fark ise ilçelerde okuyan kız öğrencilerin Sivaslı olup olmadıklarına göre yaptıkları diğer harcamalardır ki iki grup arasındaki fark yaklaşık %40 civarındadır.

3.2 İstatistiksel Karşılaştırmalar

Bazı değişkenlere göre, öğrencilerin harcama kalemleri arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığı Ki-kare analizi ile araştırılmıştır.

Buna göre; Beslenme, Barınma, Giyim, Sosyal Etkinlikler, Haberleşme ve Diğer harcamalar değişkenlerine göre cinsiyete göre anlamlı fark bulunurken ($p<0,05$), Ulaşım değişkenine ($p=0,052$) göre anlamlı fark bulunmamıştır.

Merkez kampüs ve ilçelerde okuma duruma göre ilgili değişkenler arasındaki farklara bakıldığında sadece diğer harcamalar değişkenine göre istatistiki fark bulunmamış ($p=0,734$), diğer tüm harcama kalemleri bakımında ise istatistiki bir fark bulunmuştur ($p<0,05$).

Öğrencilerin Sivaslı olup-olmama durumuna göre harcama kalemleri incelendiğinde, Sosyal etkinlikler ($p=0,088$) ve diğer harcamalar ($p=0,392$) bakımından fark bulunmamış iken, diğer tüm harcamalar bakımından istatistiki bir fark bulunmuştur ($p<0,05$).

Bu çalışmada kullanılan veriler 2017 yılında yapılan anket çalışmasının değerlendirilmesi ile oluşturulmuştur. Benzer şekilde 2014 yılında Altuntaş ve Erilli (2015) çalışması da Sivas Cumhuriyet Üniversitesi öğrencileri ve personelinin Sivas iline katkısını araştırmıştır. Her iki çalışmadan elde edilen öğrenci harcamalarının temel harcama kalemlerine göre aylık ortalamaları Tablo 6'da verilmiş ve karşılaştırılmıştır. Böylece geçen 3 yıllık süre zarfında ortalamalar arası değişimlerin ne kadar olduğu gözlenmiştir. Fakat, 2014 ve 2017 yılları arasında enflasyon farkından dolayı alım gücü farkları olduğu bilinmektedir. Bu farkların ortadan kaldırılması için 2017 yılı sonuçlarının enflasyona göre reel hale getirilmiş hali de Tablo 6'ya eklenmiştir. Tabloda yer alan realize değerler, Türkiye

Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın internet sitesinde yer alan enflasyon hesaplayıcısı modülü ile hesaplanmıştır (TCMB, 2018).

Tablo 6: Temel Harcama Kalemlerinin 2014 ve 2017 Yıllarına Göre Aylık Ortalamaları

	2014*	2017	2017 Reel
Beslenme	117,606	149,268	113,082
Barınma	212,156	226,318	171,453
Giyim	98,097	118,866	90,05
Ulaşım	75,815	86,688	65,673
Sosyal Etkinlik	87,932	89,295	67,648
Haberleşme	67,457	71,976	54,527
Diğer Harcama	100,681	102,761	77,849

*Kaynak: Altuntaş ve Erilli (2015)

Tablo 6'ye bakıldığında, 2017 yılında yapılan aylık harcamalarının hepsinde artış görülmektedir ki enflasyon hesabını da işin içine kattığımızda bu normal bir sonuçtur. Bu yüzden 2017 yılı için enflasyona göre realize edilmiş sonuçlar ile 2014 yılı sonuçlarını birlikte incelediğimizde her kalemdede azalma olduğu görülmektedir. Azalma oranlarına bakıldığında; beslenme harcamalarında %3,8 ile en az azalma, sosyal etkinliklerde %23 ile en fazla azalma meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra diğer harcamalarda (sigara, kozmetik vs.) %22,7; haberleşmede %21,2; barınmada %19,2; ulaşımında %15,4 ve giyinmede %8,3'lük azalmalar olmuştur (Merkez Bankası'nın web sitesinde yer alana modül sayesinde yapılan bu hesaplamalar, 2014-12 ve 2017-12 dönemleri arasındaki enflasyonun %32,17 olduğunu göstermektedir).

İstatistiki karşılaştırma sonucuna göre ise beslenme harcaması bakımından 2014 ve 2017 yıllarına göre fark bulunmamış iken ($p=0,466$), diğer tüm harcama kalemleri bakımından anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0,05$).

Tablo 7: Temel Harcama Kalemlerinin Yıllara Göre ve Memleket Durumuna Göre Aylık Ortalamaları

	2014*		2017	
	Sivaslı Öğrenciler	Sivaslı Olmayan Öğrenciler	Sivaslı Öğrenciler	Sivaslı Olmayan Öğrenciler
Beslenme	105 TL	128 TL	146,06 TL	153,22 TL
Giyim	116 TL	97,4 TL	146,92 TL	116,99 TL
Ulaşım	91,5 TL	72,2 TL	101,79 TL	83,11 TL
Sosyal Aktivite	91,3 TL	90,6 TL	97,6 TL	86,4 TL
Haberleşme	68,2 TL	68,3 TL	74,01 TL	69,97 TL
Diğer	110,5 TL	103,8 TL	108,97 TL	104,06 TL

*Kaynak: Altuntaş ve Erilli (2015)

Son olarak Tablo 7'de 2014 ve 2017 yılları için öğrencilerin Sivaslı olup-olmama durumlarına göre aylık harcama ortalamaları verilmiştir. Buna göre sosyal aktivite ve haberleşme harcamaları bakımından fark bulunamazken

(p=0,522 ve p=0,481), diğer harcama kalemleri bakımından fark bulunmuştur (p<0,05).

3.3. Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin Sivas ekonomisine katkısı

Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin Sivas ekonomisine katkısı, aşağıda verilen formül yardımıyla hesaplanmıştır. Hazırlanan formülde; merkez kampüste kalan öğrenciler ve ilçelerde kalan öğrenciler için ayrı ayrı hesaplama yapılmıştır. Benzer şekilde, Sivaslı olan ve olmayan öğrencilerin yılda Sivas'ta kaldıkları süreler ayrı ayrı belirlenerek hesaplamalara dahil edilmiştir. Sivaslı olmayan öğrenciler için Yurt ve Kira toplamı ayrıca hesaplanmıştır. En sonunda da tüm hesaplamalar birleştirilmiştir.

[Sivaslı Öğrencilerin Oranı x Toplam Öğrenci Sayısı x Sivaslı Öğrencinin Aylık Ortalama Harcaması (Kira-Yurt Hariç) x Sivas'ta Kalma Süresi] + [Sivaslı Olmayan Öğrencilerin Oranı x Toplam Öğrenci Sayısı x Sivaslı Olmayan Öğrencinin Aylık Ortalama Harcaması (Kira-Yurt Hariç) x Sivas'ta Kalma Süresi] + [Kira - Yurt Toplamı]

Yukarıda verilen formülde kullanılmak üzere Kira-Yurt toplam formülü şu şekilde hesaplanacaktır:

Kira - Yurt Toplamı= [Aylık Kira x 12 ay x Evde kalanların Yüzdesi] + [Devlet Yurdu Kirası x 9 Ay x Devlet Yurdunda Kalanların Yüzdesi] + [Özel Yurt Kirası x 9 ay x Özel Yurtta Kalanların Yüzdesi])

Yukarıda verilen formüle göre Cumhuriyet Üniversitesi Merkez Kampüste öğrenim gören Sivaslı öğrencilerin Sivas ekonomisine katkısı yıllık **133.106.807,4 TL**, Sivas dışından gelen öğrencilerin Sivas ekonomisine katkısı yıllık **184.649.257,5 TL** ve toplam kira-yurt bedeli ise **105.414.854,3 TL** olarak bulunmuştur.

Merkez kampüsteki öğrencilerin toplam katkısı şu şekildedir:

133.106.807,4+184.649.257,5+105.414.854,3= 473.170.919,2 TL

Yine yukarıda verilen formüle göre Cumhuriyet Üniversitesi İlçelerinde öğrenim gören Sivaslı öğrencilerin Sivas ekonomisine katkısı yıllık 8.187.432,901 TL, Sivas dışından gelen öğrencilerin Sivas ekonomisine katkısı yıllık 33.114.531,31 TL ve toplam kira-yurt bedeli ise 12.307.302,67 TL olarak bulunmuştur.

İlçelerde öğrenim gören öğrencilerin toplam katkısı şu şekildedir:

8.187.432,901+33.114.531,31+12.307.302,67= 53.609.266,88 TL

Buna göre öğrenci harcamalarının genel toplamı ise şu şekilde hesaplanmıştır:

473.170.919,2 + 53.609.266,88 = 476.780.186,08 TL

Hesaplanan bu değere, mezuniyet ve kayıt zamanında şehir dışından gelen öğrenci yakınlarının yaptıkları harcamaları da eklemek gerekmektedir. Bunun için 2016-2017 yılında mezun durumunda olan öğrencilere sadece mezuniyet ile ilgili soruların sorulduğu anketler yapılmıştır. 2016-2017 öğretim yılında yaklaşık 7000 öğrenci mezuniyet törenine katılmıştır. Bu öğrencilerden 412'sine anket yapılmıştır. Anket sonuçlarına göre Sivaslı olan öğrenciler için ortalama 4,4 kişi şehir dışından gelmiş ve ortalama 1,73 gün kaldıkları belirlenmiştir. Bu kişilerin günlük beslenme harcaması ortalama 30 TL olduğu belirlenmiştir. Buna göre Sivaslı olmayan öğrencilerin yakınlarının Sivas'a yaptıkları toplam harcama şu şekilde bulunmuştur:

$$7000 \times 0,293 \times 1,73 \times 132 = \underline{468.366,36 \text{ TL}}$$

Benzer şekilde Sivaslı olmayan olan öğrenciler için ise ortalama 3,09 kişi şehir dışından gelmiş ve ortalama 1 gün kalmışlardır. Günlük konaklama harcaması ortalama 80 TL ve beslenme harcaması ortalama 40 TL bulunmuştur. Ortalama beslenme ve barınma masrafı 120 TL ve ortalama kişi sayısı 3,09 değerleri çarpılarak, bir öğrencinin yakınlarının 370,8 TL Sivas'a katkı yaptığı belirlenmiştir.

Buna göre Sivaslı öğrencilerin yakınlarının Sivas'a yaptıkları toplam harcama şu şekilde bulunmuştur:

$$7000 \times 0,707 \times 1 \times 370,8 = \underline{1.835.089,2 \text{ TL}}$$

Mezuniyet törenine gelen öğrenci yakınlarının etkisi gibi kayıt zamanı gelen öğrenci yakınlarının Sivas'a yaptıkları katkılar da hesaplanmıştır. 2016-2017 öğretim yılında merkez kampüs ve ilçelerdeki fakülte ve yüksek okullara 9331 öğrenci kayıt yaptırmıştır. 433 birinci sınıf öğrencisine okul dönemi başladıktan sonra konu ile ilgili anket yapılmıştır. Her öğrenci için ortalama 2 kişinin geldiği, ortalama 1 gün kaldıkları ve günlük kişi başı ortalama 50 TL harcadıkları belirlenmiştir.

Kayıt için gelen öğrenci yakınlarının toplam harcaması şu şekilde hesaplanmıştır:

$$9331 \times 0,707 \times 50 \times 2 \times 1 = \underline{659.701,7 \text{ TL}}$$

Sonuç olarak Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin 2017 yılında Sivas iline yaptıkları toplam katkı, yukarıda hesaplanan değerlerin toplamı olarak şu şekilde bulunmuştur:

$$476.780.186,08 \text{ TL} + 468.366,36 \text{ TL} + 1.835.089,2 \text{ TL} + 659.701,7 \text{ TL} \\ = \\ \underline{479.743.343,3 \text{ TL}}$$

5. Sonuç ve Öneriler

Birçok şehirde olduğu gibi, 1974 yılında kurulan Cumhuriyet Üniversitesi de Sivas ilinin en önemli gelişim unsurlarından biridir. 2017 yılı itibarıyla 56.317 öğrenciye sahip üniversite; Sivas'ın kalkınmasında, gelişmesinde ve saygınlığında, öncü; ekonomik ve siyasal yaşamında etkin rol oynayan kültürel bir iletişim merkezidir.

Bu çalışmada, Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin 2017 yılında Sivas iline yaptıkları ekonomik katkı araştırılmıştır. Bunun için 2050 öğrenciye yüz yüze anket çalışması yapılmış ve sorulara verilen cevaplar derlenerek, öğrencilerin harcama kalemlerine göre çeşitli değişkenler için ortalamaları bulunmuştur.

Çalışmada ilk önce bu konu ile ilgili literatür çalışmalarına yer verilmiştir. Analiz kısmında ise yapılan anketler demografik ve istatistiki olarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Yapılan hesaplama göre Cumhuriyet Üniversitesi Merkez Kampüste öğrenim gören Sivaslı öğrencilerin Sivas ekonomisine katkısı yıllık 133.106.807,4 TL, Sivas dışından gelen öğrencilerin Sivas ekonomisine katkısı yıllık 184.649.257,5 TL ve toplam kira-yurt bedeli ise 105.414.854,3 TL olarak bulunmuştur. Benzer şekilde Cumhuriyet Üniversitesi İlçelerinde öğrenim gören Sivaslı öğrencilerin Sivas ekonomisine katkısı yıllık 8.187.432,901 TL, Sivas dışından gelen öğrencilerin Sivas ekonomisine katkısı yıllık 33.114.531,31 TL ve toplam kira-yurt bedeli ise 12.307.302,67 TL olarak bulunmuştur.

Çalışmada ayrıca son sınıf öğrenişlerinin mezuniyet törenleri için ve 1. sınıf öğrencilerinin kayıt için gelen yakınlarının konaklama ve beslenme harcamaları da hesaplanmıştır. Sonuç olarak Cumhuriyet Üniversitesi'nde okuyan 56.317 öğrencinin Sivas ekonomisine 2017 yılındaki katkısı 479.743.343,3 TL olarak bulunmuştur.

Altuntaş ve Erilli (2015) çalışmasında 348.703.109 TL olarak hesaplanan bu değer, yaklaşık %37,5 artarak 480 Milyon TL civarlarına çıkmıştır. Oldukça yüksek olan bu değer ile öğrenci katkılarının Sivas için ne kadar önemli olduğu bir kez daha görülmektedir. Son yıllarda yapılan benzer üniversite-şehir çalışmalarına baktığımızda, üniversite ve yerel ekonomi ilişkilerinin oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır. Üniversitelerin, özellikle küçük il ve ilçelerdeki varlıkları, yerel ekonomilerinin temel dayanaklarıdır. Bu yüzden de üniversite-şehir ilişkileri her zaman sağlam tutulmalı, ortak projeler ile ilişkiler süreklilik arz etmelidir. Bu tarz çalışmaların birkaç yıl aralıklar ile tekrarlanmaları da gelinen mevcut durumları analiz etmek için de oldukça önemlidir.

Anket çalışmasında Sivas ili, esnafı ve yaşam şartları hakkında da sorular mevcuttur. Bu çalışmada değinilmeyen bu sorulara verilen cevaplar, ilgili kurumlar ile paylaşılarak, üniversite-şehir ilişkisi derinlemesine analiz edilecektir. Böylece sadece il ekonomisi için değil, kültürel ve sosyal alanda her türlü değişim ve paylaşım için de çalışmalar yapılacaktır.

Kaynakça

- Adıgüzel, O. ve Sönmez, Ö. (2013). Üniversite-Sanayi-Kent Etkileşimi Ve Bir Markalaşma Stratejisi Olarak: Bilim Kent Uygulamaları ve Isparta Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (18), 279-307.
- Akçakanat, T., İ. Çarıkçı ve Dulupçu M. A. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Merkezine Ekonomik Katkıları ve Harcama Eğilimleri: Isparta 2003-2009 Yılları Örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 165-178.
- Altuntaş, C. ve Erilli, N.A. (2015). Cumhuriyet Üniversitesi'nin Sivas İli Ekonomisine Katkısı. *Sirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi*, 3 (1), 11-21.
- Arslan, F. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Şehirle Kurduğu Ekonomik ve Sosyal İlişkilerden Memnuniyet Analizi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (4), 1103-1120.
- Arslan, H. (2014). Çankırı Karatekin Üniversitesinin Kente Ekonomik Katkısı ve Öğrenci Harcamalarının Farklı Değişkenler Açısından Analizi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 114- 127.
- Atik, H. (1999). Üniversitelerin Yerel Ekonomiye Katkıları: Teori ve Erciyes Üniversitesi Üzerine Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15, 99-109.
- Baş, K. (2001). Ekonomik Büyüme, Gelir Dağılımı, Eğitim ve Nüfus Artışı İlişkileri: Türkiye Örneği. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19 (1), 47-60,
- Berberoğlu M. ve Ardıç M. (2017). Üniversite Kaynaklı Harcamaların Kobi Gelirleri Üzerine Etkileri: Artvin Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(20).
- Blackwell, M., Cobb S. ve Weinberg D. (2002). The Economic Impact of Educational Institutions: Issues and Methodology. *Economic Development Quarterly*, 16(1), 88-95.
- Bramwell, A. ve Wolfe D. A. (2008). Universities And Regional Economic Development: The Entrepreneurial University Of Waterloo. *Research Policy*, 37, 1175-1187.
- Ceyhan, M. S. ve Güney G. (2011). Bartın Üniversitesi'nin Bartın İl'inin Ekonomik Gelişimine 20 Yıllık Projeksiyonda Katkılarının Değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 183-207.
- Çalışkan, Ş. ve Demir F. (2013). Celal Bayar Üniversitesi Köprübaşı Meslek Yüksekokulu Öğrenci Harcamalarının Bileşimi ve İlçe Ekonomisindeki Yeri. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (3), 357-371.
- Çatalbaş, N. (2007). Üniversite-Yerel Ekonomi İlişkisinde Kutuplaşma Teorisi İyi Bir Model Olabilir Mi?. *Selçuk Üniversitesi. İ.İ.B.F. Dergisi*, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı, 90-101.
- Çayın, M. ve Yapraklı, S. (2014). Üniversitelerin Yerel Gelir ve İstihdam Üzerindeki Etkileri: Batman Üniversitesi Üzerine Bir Uygulama. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (29), 155-172.

- Demireli, C. ve Taşkın E. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Buldukları Şehre Ekonomik Katkıları: Kütahya İl Merkezi Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 312-328.
- Dinler, Z. (2013). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Ergun C. (2014). Üniversite ve Kent İlişkisi Üzerine Görüşler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 216 – 237.
- Ergün, E. (2003). A. K. Ü. Bolvadin Meslek Yüksekokulunun Bolvadin'in Sosyo - Kültürel Yapısına ve Ekonomisine Katkıları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi U.B.F. Dergisi*, 5 (1), 63-78.
- Erkekoğlu, H. (2000). Bölge Üniversitelerinin Yerel Ekonomiye Katkıları: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16, 211-229.
- Glasson, J. (2003). The Widening Local And Regional Impacts Of The Modern Universities - A Tale Of Two Cities. *Local Economy Journal*, 18, 21-37.
- Görkemli, H. N. (2003). Selçuk Üniversitesi'nin Konya Kent Ekonomisine Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 169-186.
- Gümüş N. ve Ekiz N. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Tüketim Harcamalarının Şehir Ekonomisine Katkısının Belirlenmesi: Kastamonu İlinde Bir Araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 99-116.
- Işık, Ş. (2008). Türkiye'de Üniversitelerin Kentleşme Üzerine Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 159-18.
- Karataş, M. (2002). Üniversitelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmedeki Rolü ve Önemi (Muğla Üniversitesi Örneği). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Kaşlı, M. ve Serel A. (2008). Üniversite Öğrenci Harcamalarının Analizi ve Bölge Ekonomilerine Katkılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 15 (2), 99-113.
- Kelly, U. ve McNicoll I. (2011). The Economic Impact Of The University Of Kent. *The Kent Institutional Plan 2009-12*, Viewforth Consulting.
- Korkmaz, Ö. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının İl Ekonomisine Katkısı: Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (2), 233-250.
- Lewis, J. A. (1988). Assessing The Effect Of The Polytechnic, Wolverhampton On The Local Community. *Urban Studies*, 25, 53-61.
- Özbay, Ö. (2013). Üniversite ve Sosyal Çevresi: Niğde Üniversitesi ve Niğde. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (1), 1-63.
- Öztürk, S., Torun İ. ve Özkök Y. (2011). Anadolu'da Kurulan Üniversitelerin İllerin Sosyo-Ekonomik Yapılarına Katkıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), 145-158.
- Öztürk, S., Torun İ. ve Sayın S. (2009). Üniversitenin Sosyo-Ekonomik Gelişmeye Etkisi: Kafkas Üniversitesi Örneği. *İktisat Dergisi*, 491, 71-84.

- Savaş, V. (1986). *Kalkınma Ekonomisi*. 4. Baskı, Yayın No: 85, İktisat Dizisi: 8. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Selçuk, G. N. (2012). Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Harcamalarının Analizi ve Erzurum Ekonomisine Katkısı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3), 317-330.
- Sevüktekin, M., Nargileçekenler M. ve Çetin İ. (2012). Uludağ Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Profil Araştırması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, 2, 99-128.
- Stokes, K. ve Coomes P. (1998). The Local Economic Impact of Higher Education: An Overview of Methods and Practice. *The Association for Institutional Research for Management Research, Policy Analysis, and Planning*, Number 67, Spring, 1-16.
- Sudmant, W. (2009). The Economic Impact of the University of British Columbia. *Planning and Institutional Research*, UBC
- Sürmeli, F. (2008). *Anadolu Üniversitesi'nin Eskişehir'e Etkileri ve Şehrin Üniversite Algılayışı*. Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şahbudak E. ve Öztürk M. (2017). Üniversite-Kent Etkileşimi Bağlamında Sivas'ta Cumhuriyet Üniversitesi Algısı. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 41(1), 45-62.
- Taşçı, D., Sürmeli F. ve E. Gökalp (2008). *Anadolu Üniversitesi'nin Eskişehir'e Etkileri ve Şehrin Üniversiteyi Algılayışı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- TCMB, İnternet erişim adresi: <http://www3.tcmb.gov.tr/enflasyoncalc/enflasyonyeni.php>
- Temel R. ve Seker F. (2017). Yozgat ve Sosyo-Ekonomik Kalkınma: Bozok Üniversitesi'nden Beklentiler Üzerine Nitel Bir Araştırma. *İktisadiyat*, 1(1), 249-287.
- Tösten, R., Çenberlitaş İ. ve K. Gökoğlan (2013). Dicle Üniversitesi Öğrencilerinin Harcama Analizi ve Diyarbakır Ekonomisine Katkısı. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (10), 90-114.
- Yayar R., Karanfil N. ve Şeker H. (2017). The Econometric Analysis of Student Expenditures: A Case Study of Amasya University. *Business and Economic Research*, 8(2), 167-181.
- Yayar, R. ve D. Demir (2013). Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Tokat İli Ekonomisine Etkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5 (8), 106-122.

GEÇİŞ EKONOMİLERİ ARASINDA ULUSLARARASI GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİNİN ÖNEMİYalçın YALMAN¹İlkay NOYAN YALMAN²**Öz**

Merkezi planlamadan serbest piyasa sistemine geçen bazı Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliğine bağlı ülkeler dünya ile entegre olma sürecine girmişlerdir. Geçiş ekonomileri olarak isimlendirilen bu ülkeler ya da ülke gruplarında, bu süreçte dışa açık büyüme modelleri ve uluslararası girişimcilik faaliyetleri büyümenin artmasına yol açmıştır. Uluslararası girişimcilik faaliyetlerinin artması genel olarak büyümeyi de olumlu etkilemiştir. Ancak yapısal sorunlar yaşayan ve rekabet gücü henüz düşük olan ülkelerde uluslararası girişimcilik faaliyetleri büyüme de beklenen etkiyi sağlayamamıştır. Geçiş ekonomileri ekonomik büyümenin sağlanması için bu sorunları aşarak ticareti serbestleştirme yönünde politikalar üretmeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmada geçiş ekonomilerinde ticari serbestleşmeye paralel olarak gelişen uluslararası girişimcilik faaliyetlerinin mevcut durumu ortaya konarak, ülkelerin büyüme ve kalkınmasındaki etkileri analiz edilmiştir. Bu amaçla DYY, ihracat, ithalat, tarifeler ve iş kurma maliyetler girişimciliğin dinamikleri olarak kabul edilmiş ve büyüme ile aralarında nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Sonuçlara göre, doğrudan yabancı yatırımlar ve iş kurma maliyetleri ile büyüme arasında karşılık nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Yani uluslararası girişimcilik faaliyetleri büyümeye sebep olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geçiş Ekonomileri, Uluslararası Girişimcilik, Ekonomik Büyüme

THE IMPORTANCE OF INTERNATIONAL ENTREPRENEURSHIP ACTIVITIES BETWEEN THE TRANSITION ECONOMIES**Abstract**

Some Eastern European and Soviet Union countries that switched from a centralized planning system to a free market system entered the process of integrating with the world. In these countries or groups of countries, referred to as transition economies, outward-open growth models and international entrepreneurial activities have led to an increase in growth in this process. The increase in international entrepreneurial activities has also positively impacted overall growth. However, in countries with structural problems and low competitiveness, international entrepreneurial activity has not provided the expected effect of growth. Transitional economies are trying to overcome these problems and create policies to liberalize trade in order to ensure economic growth. In this study, the current situation of international entrepreneurial activities which are developed in parallel with commercial liberalization in transition economies is analyzed and the effects of the growth and development of countries are analyzed. For this purpose, FDI, exports, imports, tariffs and business start-up costs have been considered as the dynamics of entrepreneurship and the causality relationship between them and growth has been analyzed. According to the results, there is a causal relationship between foreign direct investment and business establishment costs and growth. In other words, international entrepreneurship activities are causing growth.

Keywords: Transition Countries, International Entrepreneurship, Economic Growth

¹ Öğr. Gör. Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, yyalman@cumhuriyet.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4340-7068

² Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, iyalman@cumhuriyet.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2999-5374

1. Giriş

Küreselleşmeyle birlikte yaşanan en önemli deneyimlerden biri de, sosyalist ve karma ekonomik modelden piyasa ekonomisine dayalı modele doğru çok hızlı ve kapsamlı bir şekilde yaşanan geçiştir. Geçiş ekonomileri denilen bu kesim, piyasa ekonomisinin alternatifleri olan sosyalist ve karma ekonomilerin, küreselleşme çağında ve açık ekonomi koşullarında, piyasa ekonomisine uyarılma sürecine katılan ekonomilerdir (Akalin, 2003). Sosyalist blok yıkılmadan önce, ülkelerin sorunlarını çözmek yerine, dış dünyaya kapılarını kapatarak sorunların üstünü örtmeyi tercih ettikleri, ancak bu politikaların da başarılı olamadıkları izlenmiştir. Genel olarak geçiş sürecindeki ülkelerin sosyalist sistemi benimsedikleri dönemde makroekonomik dengeler bozulmuş, yüksek bütçe açıkları, kontrol edilemez hale gelen ücretler, para arzının sınırlı artışı yüksek enflasyon gibi ciddi sorunlarla karşılaşmıştır (Tandırcıoğlu, 2002: 202-203). Serbest piyasa düzenine geçerek dış dünya ile buluşan bu ekonomiler yeni sorunlarla yüz yüze gelmişlerdir. Bu ekonomiler birbirinden farklı piyasa ekonomisi deneyimi geçirmekle birlikte, yoksulluk, az gelişmiş altyapı, güçlü ve katı bir komuta sistemi ile sürekli büyüyen ve hantallaşan kamu sektörünün yol açtığı problemler ortak özellikleri olmuştur. Geçiş ekonomileri, bir yandan devletin ekonomideki ağırlığını azaltmaya çalışırken, diğer yandan ekonomik kurumları ve kuralları piyasa sistemiyle uyumlaştırma çabalarında devlete çok önemli görevler yüklemişlerdir. Geçiş ekonomilerinde genel olarak firmaların sayısını, yatırımları ve verimliliği artıracak uygun ortam henüz oluşturulamamış ve mülkiyet yapısı, teşvikler, vergi yapısı ve yolsuzluk gibi konular da sorun olmaya devam etmiştir (Altay, 2002:60).

Geçiş sürecinde olan ülkelerde girişimcilik faaliyetleri de sağlıklı yürütülemedi, uzun yıllar kamunun kontrolünde olan ekonomi özel kesimin eline geçince uyumsuzluklar ve sorunlar ortaya çıkmıştır. Kaçınılmaz olan bu değişim girişimcilik faaliyetlerini, önündeki engellere ve sorunlara rağmen artırmıştır. Ülkeler arası ticarete tercih edilen ülke olma gayretiyle çeşitli düzenlemeler ve çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda KOBİ'lerin ve girişimcilik faaliyetlerinin ülke ekonomisinin gelişiminde önemli destek unsurları olduğu bir gerçektir. Sosyal istikrarın sağlanması ve bölgesel gelişmenin bir amacı olarak da görülen KOBİ'ler uluslararası kurumlarca da oldukça önemsenmektedirler. Çünkü KOBİ'ler geçiş ekonomileri için özel sektörü oluşturan kurumlardır. KOBİ'lerde giderek artan dış ticaret faaliyetleri geçiş ekonomileri arasındaki ilişkileri de yönlendirmektedir. Bu sebeplerle devletin KOBİ'leri desteklemeleri önemli bir konu olmakta ve gerekçeleri ise şu başlıklar altında toplanabilmektedir (Altay, 2002:64).

- Fakirliğin önlenmesi,
- Bölgesel gelişmenin sağlanması,
- Demokratikleşme,
- Kadınların sosyal yaşama katılmalarını sağlamak,
- Etnik çatışmaların giderilmesi,

- Sosyal ve politik istikrar,
- Makroekonomik istikrar.

KOBİ'lerin desteklenmesi girişimciliğin özendirilmesi geçiş ekonomileri için sosyal ve ekonomik gelişme ve istikrar açısından gereklidir. Geçiş ekonomilerinde özel sektörün gelişiminde ortaya çıkan uyumsuzluklar ve yapısal sorunlar devlet düzenlemeleriyle aşılmaya çalışılmaktadır. Geçiş ekonomilerinde dışa açılma süreci çeşitli biçimlerde girişimcilik faaliyetlerine de yansımış, üretimin ve rekabet gücünün desteklenmesi amacıyla hükümetler özel sektörü uluslararası faaliyetlere teşvik etmişlerdir.

2. Geçiş Ekonomileri Süreci

Geçiş ekonomileri olarak isimlendirilen ülke ekonomilerinde yaşanan değişim süreci başlıca dört alanda yoğunlaşmaktadır. Bunlar;

- Liberalizasyon,
- Makro ekonomik stabilizasyon,
- Yeniden yapılanma ve
- Özelleştirme ile yasal ve kurumsal reformlardır.

Geçiş ekonomilerinin büyüme performanslarında başlangıç dönemlerinde şok gerilemeler ortaya çıkmıştır. Bu gerilemelerin birçok sebebi olmakla birlikte en önemli sebebi, SSCB döneminde üye ülkelerin birbirlerine son derece bağımlı bir üretim yapısının merkezi planlama tarafından tesis edilmesi ve bu durumun birliğin dağılmasıyla birlikte üretim zincirlerinin aniden kırılmasına neden olmasıdır. Bu faktörün yanı sıra aşağıdaki sebepler de gerilemenin sebepleri arasındadır (Bal, 2004:155-157);

- Sosyalist dönemdeki misyon üretimi (askeri üretim gibi) olarak ifade edilen gereksiz üretimlerin yeni dönemde durması,
- Ölçek ekonomileri çerçevesinde kurulan sanayi tesislerinin üretimlerine ihtiyacın ve sürdürülebilirlik imkânlarının ortadan kalkması,
- Reel ücretlerdeki şok gerilemeler ve çeşitli sebeplerle oluşan kitlesel göçler,
- Siyasi askeri gerilimler çerçevesinde beşeri sermaye kayıpları,
- Teknolojinin eskimesi ve var olanlarında geçiş sürecinde yağmalanması, çalınması gibi sorunlar,
- Girişimci insan gücünün yokluğu, özel sektör ve özel sermaye gibi yapıların yokluğu,
- Rekabet ve özel mülkiyet gibi kavramlara alışık olmayan bir demografik yapı,
- Piyasa koşulları konusunda tecrübesizlikler,
- Başta devlet alımlarının durması olmak üzere çeşitli sebeplerle gerek iç gerekse dış talep seviyelerinde görülen şok gerilemelerin üretimi vurması,

- Parasal çerçevenin sorunları ve başlangıç dönemlerindeki hiper enflasyon tecrübeleri,
- Bankacılık ve diğer finansal sistem sorunları, döviz problemleri,
- Özelleştirme yöntemlerindeki başarısızlıklar,
- Altyapının eskimişliği ve bakım faaliyetlerinin durması,
- Merkezi otoritenin başarısızlıkları, kurumsal ve hukuksal altyapı problemleri.

Ekonomik sistemdeki bu dönüşüm çabalarına rağmen emeğe dayalı klasik üretim ve arz talep yapısının devam etmesi, geçiş ülkelerinin birbirine olan bağımlılıklarının da devam etmesine neden olmuştur. Örneğin, Rusya'nın yaşamakta olduğu finansal kriz kendisinin olduğu gibi bu ülke ile ekonomik ilişkileri bulunan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin de borçlanma imkanlarını daraltmış ve maliyetlerini de arttırmıştır. Bu gelişme de söz konusu ülkelerin ekonomik bakımdan olumsuz etkilenmelerine sebep olmuştur (Bilgin, 2002: 1).

Geçiş sürecine giren ekonomilerde bağımsızlık ile beraber bir süreç başlamış ve bu sürecin sürdürülmesi, ekonomik örgütlenmenin tamamen devletçi ve merkezi planlamacı bir yapıdan, piyasa ekonomisine geçmesi süreci kolay olmamıştır. Bu süreç başlangıçta mevcut üretim tarzının rakiplerle rekabet edememesi gibi iktisadi bir soruna sebep olmuş ve ardından bir kaos ve çıkış aranması çabaları içerisinde öğrenme sürecine sebep olmuştur (Akalın, 2002; 15). Bu aşamaların her birinde kurumsal yapının değişime uğradığı, teknolojideki gelişmelere bağlı olarak beşeri sermayenin ve girişimciliğin geliştirilmesi çabalarının artırıldığı görülmektedir.

Geçiş ekonomilerinin genel karakteristiğine bakıldığında ise başlıca şu özelliklerden söz edilebilir (Ramazanoğlu ve Acar, 386-387):

- Sanayileşme yetersiz, teknoloji geri,
- Tarımsal nüfus yüksek verim az,
- Sosyal ve Etik Kodlar yerleşmemiş, güven düzeyi düşük,
- Regülasyonlar piyasa için yük,
- Finansman imkânları sınırlı,
- Kurumsal yapıda aksamalar mevcut,
- Çoğunlukçu demokrasi + popülizm + devletçilik ve rant dağıtımını engellenememekte,
- Hukukun üstünlüğü ilkesi uygulanmamakta,
- Karar almaya temel teşkil edecek ve doğru karar aldırarak verilere ulaşmak henüz mümkün değil, kullanılan veriler genellikle eski veya anlamsız.

Bu ve benzeri özellikler geçiş ekonomilerinde kalkınmayı ve büyümeyi engellemekte ve farklı sorunların da ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Geçiş ekonomilerindeki söz konusu engellerin ve sorunların çözümünde, girişimcilik

faaliyetlerinin artması ve uluslararasılaşması önemli unsurlar olmakta ve bu ülkelerin kalkınma ve büyümeleri için lokomotif görevler üstlenmektedir.

3. Uluslararası Girişimcilik

Küreselleşme, girişimciliği de uluslararası bir sürece sokmuştur. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYY) ve KOBİ'lerin dış ticaret faaliyetleri uluslararası girişimcilik faaliyetlerinin en önemli uygulamalarıdır. Uluslararası girişimcilik faaliyetleri ekonomik büyümeye mali kaynak sağlamak, teknoloji ve know-how transferleri gerçekleştirmek, istihdamı arttırmak ve yatırım yapan çokuluslu şirketlerin yerel ülkenin ihracatını arttırmak suretiyle bu ülkelerin küresel ekonomiye entegrasyonunu hızlandırmak gibi faydalar sağlamaktadır. Geçiş ekonomileri için uluslararası girişimcilik faaliyetleri ve DYY, büyümeleri ve dünya ekonomilerine entegrasyonları konusunda destekleyici unsurlardır.

Küreselleşmenin sonuçlarından birisi olarak ortaya çıkan ve özellikle 1990'lardan itibaren hızla kullanılmaya başlayan uluslararası girişimcilik kavramı fırsat, yenilik, risk ve sınırların dışını kapsayan farklı tanımlarla ifade edilmiştir. Uluslararası girişimcilik fırsat ve risk kavramının uluslararası ölçülerde yeniden şekillenmesine sebep olmuştur. Fırsatlar büyük olurken, risklerin şiddeti de artmıştır.

Uluslararası girişimcilik, gelecekte ihtiyaç duyulacak mal veya hizmetlerin yaratılabilmesi amacıyla farklı coğrafyalardaki fırsatların belirlenmesi (Oviatt ve McDougall, 2005: 539) ve bu fırsatlardan istifade etmek suretiyle rekabet üstünlüğü sağlanması (Zahra ve George, 2002: 11) şeklinde tanımlanabilir. Başka bir tanıma göre, "yenilikçi, küçük işletmelerin ulusal sınırlardan bağımsız dünyanın her yerinde işletmecilik fırsatlarını takip etmesidir" (Çavuşgil ve Knight, 2008:69). Uluslararası girişimciliğin en önemli uygulama biçimi olan doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), kalıcı bir menfaat oluşturmak amacı ile bir ülkede yerleşik şirketlerin başka bir ülkede sıfırdan bir şirket kurarak veya hâlihazırda bulunan bir şirketin öz sermayesinden %10'dan fazla bir pay alarak ortak olmak suretiyle yaptığı uzun vadeli yatırımlardır (DEİK, 2013: 7).

Bu girişimcilik biçimi sadece gelişmiş ülkeler ve büyük işletmeler bakımından değil, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ve KOBİ'ler açısından da son derece önemlidir. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki ve ulaşımdaki iyileşmeler KOBİ'lerin de uluslararası faaliyetlerde bulunmalarına, ulusal ve uluslararası pazar ayırımının ortadan kalkmasına neden olmaktadır (Altuntaş, Sözüer ve Semerciöz, 2015: 66).

Uluslararası girişimciliğin bir uygulama biçimi olan yurtdışı yatırımlar eski dönemlerden beri yapılan faaliyetlerdir. Bu yatırım biçiminin tarihsel olarak üç farklı seyir izlediğini ifade etmek mümkündür. 1555 ve 1944 yılları arasındaki birinci dalgada 1930'lu yıllara kadar yükseliş gösteren trend emperyalizmin etkisi ve devletçi anlayışa geri dönüş ile birlikte düşüşe geçmiş ve ticaret 1870 seviyelerine gerilemiştir. 1945 yılında başlayan ve 1980 yılına kadar devam eden ikinci dalgada ise Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi uluslararası kurumların devreye girmesi, bu dönemde yapılan anlaşmalar ve düzenlenen konferans ve forumların da etkisiyle (Gümrük

Tarifeleri Ve Ticareti Genel Anlaşması (GATT), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), Dünya Ekonomik Forumu) ticaret tekrar toparlanmış ve serbestleşmiştir. Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) oluşturulmasını da içine alan ve 1980 yılında başlayıp halen devam etmekte olan üçüncü dalgada ise gelişmekte olan ülkeler de dünya pazarlarına girmiş, üretim ve hizmet sektörleri önemli bir yükseliş göstermiştir (DEİK, 2013:5)

Geçiş ekonomilerinin genel özelliği olan gelirin düşüklüğü tasarruf ve sermaye birikiminin ve buna bağlı olarak yatırımların az olması büyümenin gerçekleştirilememesi sonucunu doğurmaktadır. Yoksulluk kısır döngüsü olarak adlandırılan bu sorun daha çok az gelişmiş ekonomilerde görülmektedir (Samuelson ve Nordhaus, 2001: 252). Tasarrufların eksikliğinden kaynaklanan bu sorunun çözümünde kullanılan yöntemler ise; dış borçlanma ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. İç tasarrufların istenilen seviyede olmaması halinde, ülkeler büyümelerini destekleyecek yatırımları gerçekleştirebilmek için ya dış borçlanmaya ya da daha fazla yabancı sermaye yatırımı çekmeye çalışırlar (Ağayev, 2010: 162). Kısa dönemde ekonomik büyümede sermaye unsuru merkezi noktada yer almakta; tasarruf ve döviz açığı yaşayan ülkelerde yabancı sermaye büyümenin lokomotif gücü olmaktadır. Özellikle yurtiçinde üretim, istihdam ve dış ticareti etkilemesi nedeniyle yabancı sermayenin en sağlamı da şüphesiz doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır (Gerni v.d, 2014).

Doğrudan yabancı yatırımlar geçişin başlangıç yıllarında %1 civarlarında iken, sonraki yıllarda tedrici artışlar göstermiştir. Geçiş ekonomilerinde başlangıçta uygulanan özelleştirme politikaları, yabancı firmaları özellikle özelleştirilen devlet işletmelerine yatırım yapmaya yönlendirme amacını taşıyordu. Özelleştirme kapsamında yabancı sermaye girişi zamanla artmıştır. Batı'da yer alan geçiş ekonomilerinin yabancı yatırım çekmesinin temelinde ise AB üyeliği yatmaktadır. Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovakya ve Slovenya'nın 2004 yılında AB'ye üye olması, 2004 ve sonrasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırmıştır (Emsen, Ersungur, Özdemir, 2011: 107). Doğrudan yabancı yatırımların istihdama ve büyümeye etkileri yatırımı yapan ve yatırım alan ülke ve bu ülkelerin gelişmişlikleri açısından çeşitlilik gösterir. Gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı yatırımlar, o ülkenin yetersiz olan sermaye açığını kapatmak, borç riskini azaltmak, yeni teknolojiler getirerek ihracat olanaklarını geliştirmek, iş idaresi ve yönetim anlayışını değiştirmek gibi etkilerde bulunmaktadır (Noyan Yalman, 2017: 63) Geçiş ekonomileri için bu etkiler ekonomide büyümeyi destekleyici unsurlar olduğundan önemlidirler.

Dünya Bankası tarafından her yıl yayınlanan "İş Yapma Kolaylığı" verileri de uluslararası girişimciliğinde giderek yaygınlaştırdığını ve desteklendiğini göstermektedir. Bu verilere göre, Dünya Bankası Grubu'nun "İş Yapma Kolaylığı 2017: Herkes için Fırsat Eşitliği" başlıklı sayısına göre, dünya genelinde rekor sayıdaki 137 ekonomi küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulmasını ve faaliyetlerini kolaylaştırmaya yönelik kilit reformlar uygulamaya koymuştur. Yeni rapora göre, geçtiğimiz yıl gerçekleştirilen 283 reformun yüzde 75'ten

fazlasını geliştirmekte olan ülkeler gerçekleştirirken, Sahra Altı Afrika bölgesi tüm reformlar içinde dörtte birden fazla paya sahip olmuştur. “İş Yapma Kolaylığı 2017” raporunda, iş ortamının verimliliğine ilişkin küresel ülke sıralamalarında birinci sırada Yeni Zelanda yer alırken, Singapur ikinci sırada yer almıştır. Bu ülkeleri Danimarka; Hong Kong ÖİB, Çin; Kore Cumhuriyeti; Norveç; Birleşik Krallık; Amerika Birleşik Devletleri; İsveç; ve Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya takip etmiştir. Gerçekleştirilen reformlara dayalı olarak belirlenen, dünyada en fazla iyileşme kaydeden ilk 10 ülke Brunei Darüsselam; Kazakistan; Kenya; Belarus; Endonezya; Sırbistan; Gürcistan; Pakistan; Birleşik Arap Emirlikleri (BAE ve Bahreyn olmuştur. Dünya Bankası Grubu’nun yeni “İş Yapma Kolaylığı raporunun Herkes için Fırsat Eşitliği” sıralamasında Türkiye geçtiğimiz yıl 55. sırada iken bu yıl 69. sırada yer almıştır (www.worldbank.org).

4. Literatür Taraması

Geçiş ekonomilerinde serbest piyasaya geçiş sürecinde ortaya çıkan sorunların çözümü ve büyümenin sağlanması konusunda çözüm önerilerine yönelik çok sayıda çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalarda öne çıkan sonuçlar ticari liberalizasyonun büyümeye destek olduğu yönündedir. 2008 yılında 24 geçiş ekonomisi üzerinde fabrika düzeyinde veriler kullanılarak yapılan bir çalışmada firmaların özelliklerinin yabancı acentelerle ağ kurmasının önemi vurgulanmıştır. Ardından ev sahibi ülkenin kurumsal gelişim derecesi ile geçiş ekonomilerindeki firmaların iş ilişkileri araştırılarak bir dizi lojistik regresyon uygulanmıştır. Sonuçlar firma büyüklüğünün ve ticaret birliğine üyeliğin yabancı ticari ilişkilerin ve ayrıca dış ilişkilerin çeşitliliğinin iyi bir öngörücüsü olduğunu göstermektedir. Ülkenin kurumsal gelişimi firmaların işletme ilişkilerinden önemli ölçüde etkilenmektedir (Ferreria, Li, Serra, 2008:4). Ayrıca araştırmanın başka bir aşamasında elde edilen sonuçlara göre, küçük firmaların aksine, büyük firmalar ulusal ve yabancı finansal kurumlarla olan resmi ticari ilişkilere ve hükümet ve yabancı firmalar ile olan ilişkilerine daha fazla sahiptirler.

Fisher ve Sahay (2000) istikrarlı politikaların ve yapısal reformların ve özellikle özelleştirmenin büyümeye katkı yaptığını ifade etmişlerdir. Reformlar açısından ilk etabı fiyat ve ticari liberalizasyon ile küçük ölçekli özelleştirme oluştururken; ikinci etap ise kurumsal yönetim, rekabet politikası ve finansal kurumlar gibi daha ileri kurumsal reformlar olmuştur. Bu açıdan Havrylyshyn ve van Rooden (2003) ekonomik serbestleşmenin kurumsal kaliteyi iyileştirerek büyüme performansına olumlu etkide bulunduğunu ifade etmiştir. Stiglitz (2001) kurumsal yapıdaki iyileşmeye bağlı olarak özelleştirmenin önemine vurgu yapmıştır.

Chubrik, (2003) yaptığı çalışmada, geçiş ekonomilerinde iktisadi büyüme üzerine kamu harcamaları, girişimcilik, bankacılık sektörü reformları ile ticaret ve kur liberalizasyonu anlamlı etkilerde bulunurken; küçük ölçekli özelleştirme ile büyük ölçekli özelleştirme uygulamalarının etkisini olmadığını tespit etmiştir.

Girişimcilere gerekli temel unsur olan yasal ve hukuksal ortamın yeterince sağlanamaması geçiş ekonomilerinde “kayıt dışı” sektörün gelişmesine ortam

hazırlamaktadır. Oysa piyasa ekonomisinin gelişebilmesi için özel sektörü geliştirecek sağlıklı ortamın hazırlanması ve işletilmesi devletin önemli görevlerinden biridir. Bunun için rekabet politikasına işlerlik kazandırılması, tekellerin engellenmesi, gereksiz izinlerin kaldırılması ve şeffaf bir mali sistem ile anlaşılabilir bir vergi sisteminin kurulması gerekmektedir (Altay, 2002: 22).

Johnson, McMillan ve Woodruff (1999) tarafından yapılan bir çalışmada Polonya, Romanya, Rusya, Slovak Cumhuriyeti ve Ukrayna'da firmalara anket yapılmıştır. İş büyümesi, mülkiyetin korunması ve pazar gelişimi ölçülerine göre ülkeler iki gruba ayrılmışlardır. Polonya, Romanya ve Slovak Cumhuriyeti gelişmiş, Rusya ve Ukrayna'da ise makroekonomik istikrar ve özel sektörün büyümesi için yeterli ölçüler bulunamamıştır. Özel sektörün gelişmesinde güvensiz mülkiyet hakları banka finansmanının eksikliğinden daha engelleyici olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucuna göre, yeni firmaların ortaya çıkması yeni iş olanakları ve yeni yatırımlar sağlamaktadır. Bu da Ukrayna ve Rusya'da yavaş, Polonya ve Slovak Cumhuriyetinde ılımlı, Romanya'da ise hızlı geliştiği tespit edilmiştir.

Smallbone v.d. (1998) tarafından yapılan çalışmada geçiş ekonomilerinde KOBİ'ler yeri ve yabancı piyasalarda farklı sektörlerde (gıda, tekstil gibi) rekabet edebilir. Bunun için hükümetlerin ihracatı teşvik etmesi ve yerli vergileri azaltması gereklidir.

5. Ekonometrik Analiz

Çalışmanın bu kısmında geçiş ekonomileri arasında uluslararası girişimciliğin önemini ortaya koyabilmek için, doğrudan yabancı yatırımlar (FDI), ihracat (EX), ithalat (IM), tarifeler (TAR) ve iş kurma maliyetlerinin (BUS) birbirleri ile nedensellikleri ve tüm bu değişkenlerin de büyüme (GDP) ile nedensellikleri analiz edilmiştir.

$GDP = f(FDI, EX, IM, TAR, BUS)$

Analizde 2005-2016 yıllarına ait sağlıklı verilerin bulunabildiği 19 adet geçiş ülkesi³ ve 6 değişken ele alınmıştır. Ükelere ait veriler World Bank veri tabanından alınmıştır.

Analizlerde panel veri yöntemi kullanılmıştır. Zaman serileri analizinde olduğu gibi, panel veri analizinde de değişkenlerin birim kökler içerip içermediğine bakılmalıdır. Bunun nedeni birim kök ile ilgili serilerdeki regresyon tahminleri güvenilmezdir ve sahte ya da yanıltıcı tahminler sağlayabilir (Sandalcılar, Dilek, 2017: 204). Öncelikle, 2005-2016 dönemine ait yıllık verilerden oluşan veri setleri LLC panel birim kök testine, IPS panel birim kök testine ve Hadri panel birim kök testine tabi tutularak; serilerin birim kök içerip içermedikleri test edilmiştir.

³ Arnavutluk, Bulgaristan, Çekya, Hırvatistan, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Ukrayna, Makedonya, Romanya, Ermenistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Slovakya, Polonya, Rusya Federasyonu, Moldova.

Birim kök testi sonuçlar Tablo 1'den izlenmektedir. Levin, Lin, Chu birim kök testi, Im, Pesaron, Shin birim kök testi ve Hadri Panel birim kök testlerine göre, bütün değişkenler seviye değerinde birim kök içermediği, sadece GDP değişkeni IPS testinde seviye değerinde birim kök içerdiği tespit edilmiştir.

Tablo 1: Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	LLC	IPS	Hadri
GDP	-4,920 (0,00)	0,226 (0,59)	5,996 (0,00)
EX	-2,263 (0,00)	-3,169 (0,00)	46,378 (0,00)
IM	-2,277 (0,01)	-4,282 (0,00)	9,073 (0,00)
FDI	-7,946 (0,00)	-3,777 (0,00)	4,806 (0,00)
TAR	-12,596 (0,00)	-5,278 (0,00)	37,641 (0,00)
BUS	-39,486 (0,00)	-20,607 (0,00)	5,628 (0,00)

Not: Parantez içerisinde olasılık değerleri verilmektedir.

Seriler arasındaki nedensellik ilişki ise Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi yöntemiyle tespit edilmiştir. Gecikme uzunluğunun 2 olarak alındığı testte sonuçlar Tablo 2'den izlenmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre,

- İhracatla iş kurma maliyetleri arasında çift taraflı bir nedenselliğin varlığından söz edilebilmektedir.

- Doğrudan Yabancı yatırımlar ile iş kurma maliyetleri arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

- Ekonomik büyüme ile iş kurma maliyetleri arasında çift taraflı nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

- İthalat ile iş kurma maliyetleri arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

- Doğrudan yabancı yatırım ile ihracat arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

- Ekonomik büyüme ihracatın nedeni değilken; ihracat ekonomik büyümenin nedeni olduğu tespit edilmiştir.

- Ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırım arasında çift taraflı nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Tablo 2: Pairwise Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi

Hipotezler Gecikme Uzunluğu = 2	W-Stat.	Zbar-Sta.	Olasılık
EX, BUS'ın Nedeni Değildir	7.61102	2.56661	0.0103
BUS, EX'in Nedeni Değildir	0.26260	-1.84244	0.0654
FDI, BUS'ın Nedeni Değildir	1.30724	-1.21565	0.2241
BUS, FDI'nın Nedeni Değildir	11.0268	4.61607	3.9106
GDP, BUS'ın Nedeni Değildir	8.00353	2.80212	0.0051
BUS, GDP'nın Nedeni Değildir	19.5272	9.71633	0.0000
IM, BUS'ın Nedeni Değildir	2.58148	-0.45111	0.6519
BUS, IM'ın Nedeni Değildir	1.04224	-1.37466	0.1692
TAR, BUS'ın Nedeni Değildir	14.3187	6.59120	4.3628
BUS, TAR'ın Nedeni Değildir	6.20061	1.72037	0.0854
FDI, EX'in Nedeni Değildir	0.93593	-1.43844	0.1503
EX, FDI'nın Nedeni Değildir	5.37085	1.22251	0.2215
GDP, EX'in Nedeni Değildir	4.27959	0.56776	0.5702
EX, GDP'nın Nedeni Değildir	0.02970	-1.98218	0.0475
IM, EX'in Nedeni Değildir	0.82137	-1.50718	0.1318
EX, IM'ın Nedeni Değildir	1.65802	-1.00519	0.3148
TAR, EX'in Nedeni Değildir	8.68626	3.21176	0.0013
EX, TAR'ın Nedeni Değildir	9.37303	3.62382	0.0003
GDP, FDI'nın Nedeni Değildir	8.75143	3.25086	0.0012
FDI, GDP'nın Nedeni Değildir	7.38276	2.42965	0.0151
IM, FDI'nın Nedeni Değildir	5.25301	1.15181	0.2494
FDI, IM'ın Nedeni Değildir	8.59052	3.15431	0.0016
TAR, FDI'ın Nedeni Değildir	2.48695	-0.50783	0.6116
FDI, TAR'ın Nedeni Değildir	14.0845	6.45071	1.1133
IM, GDP'nın Nedeni Değildir	1.97131	-0.81722	0.4138
GDP, IM'ın Nedeni Değildir	0.18506	-1.88896	0.0589
TAR, GDP'nın Nedeni Değildir	3.22426	-0.06545	0.9478
GDP, TAR'ın Nedeni Değildir	14.7235	6.83409	8.2529
TAR, IM'ın Nedeni Değildir	2.08714	-0.74772	0.4546
IM, TAR'ın Nedeni Değildir	8.88278	3.32967	0.0009

6.Sonuç

Yapılan analiz sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırımlar ve iş kurma maliyetleri ile büyüme arasında karşılıklı nedensellikler tespit edilmiştir. İhracat ise büyümenin nedeni iken büyüme ihracatın nedeni değildir. Ayrıca ithalat ve tarifeler ile büyüme arasında bir nedensellik tespit edilmemiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ve iş kurma maliyetleri uluslararası girişimciliğin en önemli dinamikleridir ve büyümeyi doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla büyüme çabasında olan geçiş ekonomileri kurumsallaşma politikaları yardımıyla iş kurma maliyetlerini düşürerek ve doğrudan yabancı yatırımları teşvik ederek

büyümeyi destekleyebileceklerdir. Aynı zamanda büyüme de uluslararası girişimciliği destekleyecektir.

Serbest piyasa sistemine geçen ve büyüme çabasında olan geçiş ekonomilerinin bu konuda başarı sağlayabilmelerinde uluslararası girişimciliğin önemi yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi açıktır. Bu ülkelerin sahip olduğu kaynaklar, teknoloji ve kalifiye işgücü eksikliklerinin giderilmesi ile birlikte ulusal ve uluslararası girişimciler açısından önemli fırsatlar sağlamaktadır. Karşılıklı refah artışı, küreselleşme akımı karşısında zayıf kalan ülke ekonomilerine yerel anlamda güç verecek, gelişmiş ülkeler karşısında pazarlık güçlerini artıracaktır. Uluslararası girişimcilik faaliyetleri ekonomilerin rekabet gücünü artırırken, pazar gücünü de artıracaktır ve ekonomik büyümeyi sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ağayev, S. (2001). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eştümleme Ve Panel Nedensellik Analizleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 159-184.
- Akalın, G. (2003). Piyasa Ekonomisinin Neresindeyiz?. *İşveren*, 14(9), 20-28.
- Altay, A. (2002). Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri Ve KOBİ'lerin Durumu. *İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 41.
- Altuntaş, G., Sözüer, A. ve Semerciöz, F. (2015). Uluslararası Girişimcilik İle İhracat Pazar Performansı Arasındaki İlişki: Türkiye'deki İhracatçı İşletmeler Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 16(1), 65-78.
- Bal, H. (2004). Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme ve Dış Finansman. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12.
- Bilgin, G. (2002). Rusya Krizinin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne Etkisi. Erişim adresi: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel/2002.rusya.htm>
- Chubrik, A. (2003). Market Reforms and Economic Growth in PostCommunist Economies: A Panel Data Approach. Policy Documentation Center. Erişim adresi: <http://Pdc.Ceu.Hu/Archive/00002188/01/Reformsandgrowth.Pdf>
- Çavuşgil, S. T., Knight, G.A. ve Riesenberger, J.R. (2008). *International Business - Strategy, Management, And The New Realities*. New Jersey: Pearson Prentice Hall).
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). (2013). Dünya'da ve Türkiye'de Yurtdışı Doğrudan Yatırımlar, İstanbul.
- Emsen, Ö.S., Ersungur, Ş.M. ve Özdemir, D. (2011). Ekonomik Sistemler ve Geçiş Ekonomileri: Orta Asya ve Kafkas Ekonomilerine Bir Bakış. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.

- Felzensztein, C. (2016). International Entrepreneurship in and From Emerging Economies. *Journal of International Entrepreneurship*, 14, 5-7.
- Ferreria, L., S. (2008). Firm Characteristics And Country, Institutional Development: Business Relationships With Foreign Firms In Transition Economies. *Working Paper*, No: 20/2008
- Fisher, S. ve Sahay, R. (2000). The Transition Economies After Ten Years. *IMF Working Paper*.
- Gerni, C., Sarı, S., Emsen, Ö. S. ve Kabadayı, B. (2014). Geçiş Ekonomilerine Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: İhracata Yönelik mi, Yoksa İthal İkameci mi?. *International Conference On Eurasian Economies*.
- Havrylyshyn, O. ve Ron van R. (2003). Institutions Matter in Transition, But so do Policies. *Comparative Economic Studies*, 45, 2-24.
- Johnson, S., McMillan, J., ve Woodruff, C. (1999). Entrepreneurs And The Ordering Of Institutional Reform: Poland, Romania, Russia, The Slovak Republic And Ukraine Compared. *European Bank*, Working Paper No:44.
- Noyan Yalman, İ. (2017). *Uluslararasılaşma ve Büyüme*. İstanbul:Kriter Yayınlar.
- Oviatt, B. M. ve Mcdougall, P. P. (2005). Defining International Entrepreneurship And Modeling Speed Of Internationalization. *Entrepreneurship Theory and Practice*, September, 537-553.
- Ramazanoğlu G. ve Acar İ. (2007). Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Olarak Kırgızistan: Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Yanışimler. *Review of Social, Economic & Business Studies*, 7/8, 385-402.
- Samuelson, P. A. ve Nordhaus, W.D. (2001). *Macroeconomics*, Seventeenth Edition, New York: Mc Graw Hill.
- Sandalcılar, A. ve Dilek, Ö. (2017). Foreign Direct Investments, Export and Economic Growth: Evidences from Selected Developing Countries. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 19, 197-210.
- Smallbone, D. ve vd. (1998). Internationalisation and SME Development in Transition Economies: An International Comparasion. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 5(4), 363-375.
- Stiglitz, J., E. (2001). *Whither reform? Ten years of the Transition*. Pleskovic, Boris, Stiglitz, Joseph E. (Ed.), Annual World Bank Conference on Development Economics, (s.27-56) içinde. Washington DC:World Bank.
- Tandircioğlu, H. (2002). Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme. Erişim adresi: <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/2002sayi3PDF/tandircioglu.pdf>
- World Bank (2016). Erişim adresi: <http://www.worldbank.org/tr/news/press-release/2016/10/25/record-number-of-economies-carried-out-business-reforms-in-past-year-doing-business -in-turkey>

Zahra, S. A. ve George, G. (2002). International Entrepreneurship: The Current Status Of The Field And Future Research Agenda. M.A. HITT, R.D. IRELAND, S.M. CAMP, D.L. SEXTON (eds.) Strategic Entrepreneurship, Oxford: Blackwell.

**GIDA REJİMİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN TARIMSAL DIŞ
TİCARETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

M. Mustafa AYDIN¹**Bahadır AYDIN²****Öz**

Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan gıda krizleri ve gıda ayaklanmaları, gıdanın değişen mahiyetinin öneminin vurgulamaktadır. Neoliberalizm ile paralellik arz eden tarımın değişen yapısını açıklamak üzere çeşitli yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımlar arasında gıda rejimi analizi, sadece gıda ile ilgili kavramları açıklamakla kalmaz, bu tarihsel dönüşümü de detaylıca ortaya koymaktadır. Gıda üretim ve tüketimini belirli tarihsel dönemler itibarıyla ele alan gıda rejimi, kapitalist sermaye birikimi çerçevesindeki uluslararası işbölümünü anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu çalışmada Philip McMichael’in üçlü gıda rejimi yaklaşımı temel alınmıştır. Gıda rejimi analizi göz önüne alındığında, Türkiye’nin tarımsal ürün ticaretinde yaşadığı dönüşümün dünya ticaretindeki değişim ya da işbölümü çerçevesinde yaşanan dönemsel değişimle de paralel olduğu gözlemlenebilmektedir. 2000’den önce dünyanın en büyük ihracatçısı ülkesinden biri olan Türkiye, bu konumunu kaybetmiş ve ithalatçı konumuna düşmüştür. İhracat boyutunu sadece gıda ile sınırlandırmak tarımsal dış ticaret bilançosunu değerlendirmek için yeterli değildir. Analizi tarımsal hammaddeleri de dikkate alarak yeniden değerlendirmek gerekmektedir. Tarımsal ticarete ikili bir yapı oluşmuş durumdadır. Gıda ve işlenmiş tarım ürünleri ticaretinde fazla verilmektedir. Ancak 1980’lerin ortalarından itibaren, tarımsal hammadde dış ticaretinde açık vermeye başlanmış ve bu açık günümüze kadar artarak devam etmiştir. Gıda ve işlenmiş ürünlere verilen fazla tarımsal hammadde de verilen açıkları artık karşılamamakta ve genel bir açık ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Gıda Rejimi, Dış Ticaret, Türkiye

**AN EVALUATION ON TURKISH AGRICULTURAL FOREIGN
TRADE WITHIN THE FRAMEWORK OF FOOD REGIME**

Abstract

Food crises and food riots in various parts of the World emphasize the changing nature of food. Several approaches have been put forward to explain the changing nature of agriculture which is in parallel with neoliberalism. Among these approaches, food regime analysis does not only explain food-related concepts, but also reveals this historical transformation in detail. The food regime, which deals with food production and consumption on certain historical periods, helps to understand the international division of labor within the context of capitalist accumulation. The study is based on Philip McMichael’s triple food regime approach. Considering the food regime analysis, the transformation of the agricultural products trade in Turkey is parallel to the changes in world trade or the periodic change in the framework of the division of labor. The country is one of the largest exporters in the world before 2000, Turkey lost its position and dropped to the importer. Delimiting export extent to food only is not enough to evaluate the balance of agricultural foreign trade. It is necessary to re-evaluate the analysis taking into account the agricultural raw materials. In agricultural trade, a bilateral structure is formed. There is surplus in food and processed agricultural products

1 Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, mmustafaaydin@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-7176-9461

2 Prof.Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, baha.1961@gmail.com, orcid.org/0000-0003-1572-3925

trade. However, since the mid-1980s, unfavorable balance of trade occurred in agricultural raw materials trade and this deficit has continued to date. The surplus given in food and processed products no longer meets the deficit given in agricultural raw materials and a running deficit emerges.

Keywords: Agriculture, Food Regime, Foreign Trade, Turkey

1. Giriş

Gıda, insan medeniyetlerinin gelişiminde ve evrimleşmesinde her türlü maddi, kültürel ve kurumsal yapıların merkezinde yer almaktadır. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte gıdayla ilgili faaliyetlerin mahiyetleri değişmeye başlamıştır. Bir meta olmanın ötesinde gıda, önemli bir sermaye birikim yolu haline gelmiş ve de sermaye birikimi için önemli bir kaldıraç olmuştur (Sodano, 2012: 375). İnsanların yaşamlarını devam ettirmeleri gerekli olan gıda ve tarımın, ulusal gelire katkısı büyük önem arz etmektedir. Hem yerli üretimi arttırarak dışa bağımlılıktan kurtulma hem de üretim fazlası tarım ürünlerini ihraç ederek gelir elde etmek, ülkeler için stratejik önemi haiz konular arasındadır (Sandalcılar, 2012a: 73). Her dönem silah fonksiyonu ifa eden gıdanın önem ve fonksiyonları sürekli giderek artmaktadır.

Moore'a göre, 1970'lerin başından itibaren Pax Americana'nın güçlü bir aygıtı olan neoliberalizm, her bölge ve ölçekte "yenilmez" kapitalizmin rehberi mahiyetindedir (Moore, 2010: 390). Neoliberal ideolojinin güçlenerek süreklilik arz etmesi, çok taraflılığın kurumsallaşması, küresel ekonominin tekil bir varlık olarak koordine edilmesi ve ulusal egemenliğin azalması ile dünya ekonomisinin küreselleşmesinden gıda ve tarım sektörü de payını almış bulunmaktadır. Küresel gıda üretimi ve dağıtımı, kurumsal olarak piyasa paradigmaları altında koordine edilerek standartlaştırılmaktadır. Gıdada kendine yeterlilik/gıda güvenliği ikilemi, gıda sektörünün küresel dönüşümünün hem sonucu ve hem de tezahürü mahiyetindedir. Gıdanın küreselleşmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası senaryosunun benimsendiği uluslararası gıda düzeninin temellerinin sağlamlaştırılması ve emek üzerinde hâkimiyetin pekiştirilmesi için önemli bir araçtır. Üçüncü dünya tarımı ve yerel ekonomileri, kendi pazarları yanı sıra uluslararası gıda pazarına hitap etmeye yönelmişlerdir. Gerçekten de kendi kendine yeterlilik, bir anakronizm haline gelmiştir (Guerrero, 2010: 9). Yaşanan gıda krizleri, gıda sorununun daha da görünür olmasına neden olmuştur. Bu krizler neticesinde dünya çapında yüz milyonlarca insanı etkilenmiş ve birçok ülkede sosyopolitik huzursuzluğa neden olmuştur. Krize yol açan krize yol açan etmenleri; iklimsel faktörler, artan yakıt ve gübre fiyatları, biyoyakıtlar, artan gıda talebi, tarımsal araştırmadaki düşüş, ticaret politikaları ve finansal piyasalar olarak kabaca sıralayabiliriz (Stewart vd., 2008: 31-33). Ne yazık ki gıda krizleri ile ilgili ulusal ve uluslararası tablo yakın gelecekte olumlu bir gelişim gösterebilecek bir eğilim sergilememektedir. Gıda krizlerinin fasit bir sarmal halinde birbirini tetikler neden ve sonuçları, dünya üzerindeki yoksulluğu arttırmaktadır.

Küreselleşme ile yeniden yapılandırılan tarımı şematize etmekte kurumsal uluslararası ticaret, kurumsal yönetim, tüketim ve sermayenin rolünü

vurgulamaktadır. Bu yapısal değişimi açıklamak için meta-sistem zincir analizi, regülasyon teorisi, aktör-ağ teorisi, süpermarketler ve kültür ekonomisi, ekolojiktüketim sosyolojisi, gıda etiği ve ekolojik işletme yönetimi gibi yaklaşımlar ortaya konmuştur (Smith vd., 2010: 141). Harriet Friedman tarafından kavramsallaştırılan ve geliştirilen gıda rejimi analizi ise bu çalışmada tarımsal dönüşümü açıklamakta kullanılacak temel analizi oluşturmaktadır. Gıda rejimi kavramı, kapitalist birikim süreçleri doğrultusunda uluslararası tarımsal işbölümü ve uluslararası gıda politikalarını anlamaya yardımcı olmaktadır.

2. Gıda Rejimi Analizi

"Gıda rejimi" kavramı, 1987 yılında Harriet Friedman tarafından formüle edilmiştir. Bu ilk formülasyonu Friedmann (1982), Soğuk Savaş'ta jeopolitik bir silah olarak ABD gıda yardım programının yükselişini ve çöküşünü incelediği çalışmasına dayandırmaktadır. 1989 yılında ise Philip McMichael ve Harriet Friedmann formülasyonu daha sistematik bir hale sokmuşlardır. Gıda rejimi kavramı, kapitalist gıda ilişkilerinin tarihinde sadece bir bütün olarak dönemleri ve dönemsel geçişleri değil, aynı zamanda kapitalizmin tarihini de açıklamanın anahtarıdır. Gıda rejimi kavramı sadece gıda ile ilgili kavramsal çerçeveyi açıklamakla da kalmaz, gıdaların üretildiği ilişkiyel çerçeveyi ve de kapitalizmin gelişmesi ve yeniden üretilmesini anlamaya yardımcı olmaktadır. Gıda rejimi, dünya çapında gıda üretimi ve dolaşımında istikrarlı periyodik tarihsel düzenlemeleri belirleyen bir kavramdır. Bu dönemler belirlenirken dünya ekonomisinde çeşitli hegemonya biçimleriyle ilişkilendirilmiştir (McMichael, 2009a: 281). Tarım için küresel kurallar üzerindeki mevcut çıkmaz, devletlerarası çatışmalardan daha derin bir görünüm arz etmektedir. Gıda üretim ve tüketiminde ve de bu faaliyetler ile ilgili toplumsal ilişkilerde tarih boyunca tüm dünya çapında büyük değişimler yaşanmıştır (Friedmann, 2004: 125). Friedmann'a göre şu ana kadar iki gıda rejimi mevcut bulunmaktadır. Ancak biz bu çalışmada McMichael'in üçlü ayrımını kullanacağız.

Dünya çapında tarım sektöründe neoliberal politikaların yanı sıra biyoteknolojinin kullanımının yaygınlaştırılması kolaylaştıran ve hızlandıran neoliberal kurumsal düzenlemeler de hayata geçirilmiştir. Tarımsal üretimde biyoteknolojinin giderek daha fazla kabul görmesine zemin hazırlayan bu dayatılmış düzenleyici kurallar ve genetik mühendisliği arasındaki karşılıklı ilişki yeni bir gıda rejiminin de temelini oluşturmaktadır (Pechlaner ve Otero, 2008: 351). Gıda rejimleri, dünya ekonomisinde hegemonya biçimleri ile ilişkilendirilmiştir. Sırasıyla gıda rejiminin hegemon güçleri İngiltere, Amerika ve neoliberal kurum ve kuruluşlardır.

Friedmann'a göre kolonyal-diasporik gıda rejimi olarak adlandırılan birinci gıda rejimi, serbest ticaretin genel bir retoriği ve altın standardın gerçek işleyişi çerçevesinde çerçevelenmiştir (Friedmann, 2005: 231). Kolonyal gıda rejimi, ana ithalatçı İngiltere'nin çıkarlarına ve gücüne dayanan, bölgesel bir uzmanlaşma modelini yaratmıştır. İngiliz sermayesinin demiryollarına ve uluslararası ulaşımaya yaptığı yatırımlar, Avrupalı sömürgeci devletlerin sömürgelerini genişletmesi ve sömürgelerdeki yerli halkların yoğun bir biçimde mülksüzleştirilmeleri sonucu uzmanlaşmış ihracat bölgeleri oluşturulmuştur. Modern aile çiftlikleri kurulması

ile birlikte, tarımın sanayileşmesinin temeli atılmıştır. Avrupa'da ve yeni yerleşilen topraklardaki yerleşimciler, köylü tarımından farklı olarak, devletler ve sanayi için tarımsal üretime başlamışlardır (Friedmann, 2004: 126). Sömürgeler ve de başta Amerika, Avusturalya ve Yeni Zelanda olmak üzere yeni yerleşim yerlerinden tahıl ve hayvan ithalatının yanı sıra tropik ürün ithalatı birinci gıda rejiminin temel yönelimidir.

Soğuk Savaş'ın stratejik parametreleri üzerinde yükselen ikinci gıda rejimi, Amerika Birleşik Devletleri'nden kendi enformel post-kolonyal devletlerine olan gıda akışlarını yeniden yönlendirmiştir. Marshall Planı doğrultusunda Amerikan gıda yardımları, selektif Üçüncü Dünya sanayileşmesini teşvik etmek ve komünizme karşı emperyal pazarları güvence altına almayı ve bu doğrultuda bağları daha da sıkılaştırmayı öngörmekteydi. Dönemin kalkınmış devletleri, tarımı sanayileşme modelleri için önemli bir unsur haline getirmiş, Yeşil Devrim teknolojilerini benimsemiş ve de sosyal huzursuzluğunu azaltmak ve pazar ilişkilerini kırsal alana yaymak için toprak reformu başlatmışlardır. Bu arada bir dizi özel tarımsal ürüne bölünmüş olan ulusal tarım sektörleri (örneğin, tahıl/karbonhidrat, soya/protein ve lot-beslemeyi birbirine bağlayan ulus ötesi hayvansal protein kompleksi), küresel tedarik zincirleri arasındaki ulus ötesi bağlar çeşitlenmekte ve güçlenmekteydi (McMichael, 2009b: 141). Patel ve McMichael'a göre sömürgecilik sonrası mülksüzleştirme, devletler tarafından koloni mekanizmalarının derinleşmesiyle ilkel birikimin yoğunlaşmasını sağlamıştır. Modernite adı altında postkolonyal devletler bu kalkınma modelini, kamu mallarını (toprak, orman, su, genetik kaynaklar, yerli bilgiler) ticarileştirmek ve de lüks tüketim malları ve artan teknoloji ithalatını arttırmak için bu sistemi genişletmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede, yeni bir uluslararası işbölümü oluşmaya başlamıştır (Patel ve McMichael, 2009: 16).

Formülasyonu McMichael tarafından yapılan kurumsal/ekolojik gıda rejimi olarak adlandırabileceğimiz üçüncü gıda rejimi; üretici gücünde ve perakende seviyesinde yüksek bir konsolidasyon; küresel meta zincirlerinin örgütsel özelliklerine dayanan uluslararası bir işbölümü, küresel güneydeki ihracat bölgelerinin yükselmesi ve bağımsız üreticilerin ve küçük ölçekli tarımın yerinden edilmesi; köylülüğün tasfiyesi; yüksek teknoloji ürünleri ve yüksek kaliteli pahalı ürünlerle birlikte düşük kaliteli ürünleri ile artan pazar farklılaşması; biyo-nano teknolojiler ve kâr maksimizasyonunu için yeni fikri mülkiyet hakları; doğal kaynakların hızlı bir şekilde tükenmesi, giderek artan şekilde biyoyakıtlara bağımlılık ve iklim değişikliğine büyük ölçüde katkıda bulunan küresel bir gıda sistemini içermektedir (Sodano, 2012: 337). Üçüncü gıda rejimi, yapısal ekonomik dönüşümleri kullanarak gıda ve toplum arasındaki ilişkiyi tarım ve finans sektörünün finansal çıkarlarına dayalı olarak yeniden düzenleyerek, ulus ötesi tarımsal ticaret ve ulus ötesi finans olarak ortaya çıkmıştır. Yeni hegemonik çıkarlar artık politik varlıklar değil, çok uluslu şirketlerdir ve hegemonun hedefi artık belirli ulusal çıkarlara hizmet etmek değil, iş ve finansın çıkarları yani ticarete yeniden yapılanma ve toplumsal ilişkilerde sermayenin etkisine karşı tüm engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Neoliberal ekonomik ve politik teori tarafından harekete geçirilen kurumsal gıda rejiminin finansal aktörleri, devletleri

DTÖ, NAFTA, CAFTA vb. aracılığıyla baskı altına almaya başlamışlardır (Pouncy, 2011: 99). Üçüncü gıda rejiminin kurumsal gıda rejimi olarak adlandırılmasının temel nedeni, bu dönemdeki kurumların ulusal ve uluslararası arenadaki hâkim güçlerinde yatmaktadır.

Üçüncü gıda rejiminin bir diğer hegemon gücü çok uluslu şirketlerdir. Gıdalla ilgili çok uluslu şirketlerin, şirket tabanlarını genişletmek ve güçlendirmek için kullandıkları temel yöntemler arasında uluslararası anlaşmalar yer almaktadır. Küresel neoliberal yönetim çerçevesindeki uluslararası anlaşmalar, aygıtları incelendiğinde kendisini esasen devletlerarası uzlaşma üzerinde ortaya koymaktadır. Ancak gıda güvenliği meselesini ulus devletinin kontrolünden çıkararak bu anlaşmalar, ulusal tarımın küresel piyasa ekonomisine nasıl eklemeneceğiyle ilgili ticari kaygılar, çok taraflı yükümlülükler ve finansal boyut gibi konuları ilgilendirmektedir (Guerrero, 2010: 10).

Burch ve Lawrence'ın belirttiği üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrası Keynesyen mutabakattan neoliberal bir birikim rejimine geçiş, yatırım modellerinde bir değişimden daha fazlasını içermektedir. Bu değişimle birlikte, kurumsal yönetim modellerinde de radikal değişiklikler yaşanmıştır. Finans sektörü, genel olarak imalat ve diğer sektörler üzerinde kontrol sağlamaya çalışmaktaydı. Ancak günümüzde, büyük fon yöneticileri, emeklilik ve sigorta şirketleri, hedge fonları ve diğer kurumsal yatırımcılardan oluşan hissedarların çıkarları ve diğer paydaşların menfaatlerine giderek daha fazla öncelik verilmeye başlanmıştır (Burch ve Lawrence, 2009: 270). 2007-2008'deki gıda krizinden önce, tarımsal süreçlere hâkim olan çok uluslu şirketler ve finansal firmalar arasındaki ilişki günümüz koşullarına göre zayıf bir konumda bulunmaktaydı. Ancak, 2007-2008 gıda krizini hızlandıran yapısal müdahaleler ile birlikte dünyanın kurumsal gıda rejimine geçişini daha da kolaylaştırmıştır. Finans kapital, artık sadece arazi ve kaynakların kurumsal kontrolünün altını çizmekle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda gıda üretimi, dağıtım ve tüketimi süreçlerinde bağımsız bir oyuncu olarak ortaya çıkmıştır. Finans kapital; tarım arazilerine ve çiftlik yönetim işletmelerine; tahıl ambarları, gübre dağıtım merkezleri, mavnalar ve gemiler gibi tarımsal girdilere ve lojistiğe hedge fonları vb. finansal araçlar ile yatırım yapmaktadır. Küresel gıda krizleri de göstermiştir ki, gıda rejiminin hegemonunun hedefleri, kârın kendi çıkarına yönelik maksimizasyonu olduğundan, sonuç gıda güvensizliği ve de insanlar ve toplumlar için açıktır (Pouncy, 2011: 100).

Serbestleştirilerek istikrarsız hale getirilen pazarlar ve muazzam sermaye yoğunlaşmasıyla karakterize edilen kurumsal gıda rejimi, yıkıcı patlamalara ve sosyal ayaklanmalara neden olmaktadır. Liberal piyasalar toplumu ve çevreyi baltalarken toplumsal koşullar kötüleşmekte, hükümetleri piyasaları ve kurumları reforme etmeye zorlayan güçlü karşı eylem ve hareketlere yol açmaktadır (Holt-Giménez ve Altieri, 2013: 96). Bretton Woods kurumlarının ekonomik doktrininde yer alan politikaların bir sonucu olan günümüz gıda ayaklanmaları, özellikle gıda rezervleri dâhil olmak üzere kamu kapasitesini ortadan kaldırdıkları ve gıda maddelerindeki ticaretin serbestleştirilmesi yoluyla gıda bağımlılığını derinleştirdikleri bir sonuca yol açmaktadır. Tarımda kendi

kendine yeterlilik kavramı bu bağlamda dünyanın büyük bir kısmı için ekonomik yanılığın ötesine geçememektedir. Bretton Woods kurumları “gıda güvenliği” kavramı ile politikalarını haklılaştırmaya çalışmaktadırlar. Ancak gıda güvenliği kavramı, bir toplumun satın alınacak gıdalar için nasıl para kazanacağı ya da bir ülkenin kendi sınırları içinde üretim yapmasına izin verilip verilmeyeceği ile ilgili soruları içeren bir iktidar ve kontrol kavramından başka bir şey değildir. Gıda ayaklanmaları, gıda güvenliğinin sözde erdemleri tarafından ortaya atılan politikaların sonucudur. (Patel ve McMichael, 2009: 10). Ayrıca neoliberal saldırının değişik bir tezahürü olan ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan iç çatışmalar ve savaşlarda açlık, gıda krizleri ve gıda ayaklanmalarına da sebep olmaktadır.

Smith vd. tarafından şematize edilen gıda rejimlerinin temel öğeleri ayrıntılı bir biçimde çözümlenmiştir. McMichael tarafından oluşturulan formülasyon temelinde şekillenen bu analiz, gıda rejimleri çerçevesini ortaya koymaktadır.

Tablo 1: Gıda Rejimlerinin Temel Öğeleri

Gıda Rejimlerinin Temel Öğeleri			
	1. Gıda Rejimi	2. Gıda Rejimi	3. Gıda Rejimi
Tarihsel Dönem	1870–1945	1950ler–1970ler	1980ler–Günümüz
Rejimin Adı	Kolonyal-Diyasporik	Merkantalist-Sanayi	Kurumsal-Ekolojik
Hegemon Güç	İngiltere başta olmak üzere Avrupa	Amerika	Bretton Woods kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve ÇUŞ'ler
İlke Eğilimleri	Sömürgecilik; ulus devlet sisteminin yükselişi.	Devlet sisteminin eski sömürgelere yayılması; tarımın tarım-gıda sermayeleri tarafından ulus ötesi yeniden yapılandırılması; üretken tarım	Üretici güçler ve tüketim eğilimleri arasındaki çelişkiler; ulusal tarımsal gıda sermayelerinin parçalanması; tarım işletmesinin gücünü arttırmak ve gıda sisteminin finansallaşmasını sağlamak.
Gıda Ürünlerinin Çeşitleri	Aile için temel gıda maddeleri; mevsimsel, markasız ve/veya farklılaşmamış ürünler.	Aile için temel ve işlenmiş gıda maddeleri; markalı ve standartlaştırılmış ürünler	Taze gıda ve işlenmiş gıdaların sürekli genişlemesi; fiyat, çeşitlilik, yenilik, perakende sadakati ile pazarlanan farklılaştırılmış ürünlerin esnek seri üretimi; işlevsel gıdalar; markalı ürünler ve süpermarket markalı ürünler; etiketleme.
Çevre	Az ilgi	Karı maksimize etmek için kullanılmaktadır.	Sürdürülebilir bir tarım; organik üretim; üretken tarımın ve çevresel etkilerinin eleştirilmesi; iklim krizi; tarımsal sanayi ve tarımsal ekolojik üretim tarzı arasındaki gerilim.
Devlet ve Düzenleme	Aile çiftçiliğinin teşvik edilmesi; korumacılık; arazi yerleşimi için yardım ve altyapı tesisi.	Üretken tarım, gıda üretimi için destek; gıda yardımı ve ucuz gıda politikaları.	Küresel ticareti teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda firmaların kendi kendini denetlemelerini de teşvik eder; daha fazla koruma ve tarım sektörünün kuralsızlaştırılması eğilimleri; özel düzenlemelerinin yükselişi; çiftlik ödemelerinin üretimden ayrıştırılması.
Global Trendler	Ulusal düzeyde organize olmuş tarım sektörleri sömürge ihracatına yönelik kitle emtiaları üretmektedir; Teknoloji transferi; Koloniler için ihracat ürünleri (çay, şeker)	1945'ten sonra Amerikan hegemonyası altında dünya gıda ekonomisinin örgütlenmesi.	Risk toplumu; gücün çok kutuplu olması; yönetimden yönetişime geçiş.

Kaynak: Smith vd., 2010: 146

3. Tarımsal Dış Ticaretin Gıda Rejimi Çerçevesinde Analizi

Türkiye’de tarımsal dış ticaretin analizinin yapılabilmesi için öncelikle tarımsal dış ticaretin yeri ve tarımsal dış ticaret analizinde kullanılan yöntemlerin incelenmesi gerekmektedir.

3.1. Tarımsal Dış Ticaret

Gıda rejimi analizi göz önüne alındığında, Türkiye’nin tarımsal ürün ticaretinde yaşadığı dönüşümün dünya ticaretindeki değişim ya da işbölümü çerçevesinde yaşanan dönemsel değişimle de paralel olduğu gözlemlenebilmektedir.

Tartışma konusu haline getirilen “kendine yeterlilik” ve “korumacılık” kavramları dış ticaret bilançoları üzerinden ve doğrudan da tarımsal dış ticaret üzerine oturtulmaktadır. 1981 yılına kadar Türkiye’nin toplam ihracatı içerisindeki en büyük payı tarımsal ihracat almaktaydı. Ancak 24 Ocak Kararları ile birlikte toplam ihracat içerisinde tarım dışı ihracatın payı artmaya başlamıştır (Sandalcılar, 2012b: 69-70). Türkiye net ihracatçı bir ülke olarak hala kendi kendine yeterli grupta sayılmaktadır. OECD, 2000’li yılların başlarında açıkladığı raporlarda Türkiye’yi dünyanın en büyük 10 gıda ihracatçısı ülkesinden biri göstermekteydi (Köseynar, 2004: 87). OECD’nin kendi kendine yeter raporu, bir ülkeyi bu konuma sokamayacağı gibi, değildir demesi de yetersiz hale getirmemektedir. Kaldı ki ihracat boyutunu sadece gıda ile sınırlandırmak tarımsal dış ticaret bilançosunu değerlendirmek için yeterli değildir. Analizi tarımsal hammaddeleri de dikkate alarak yeniden değerlendirmek gerekmektedir.

İktisadi gelişmişlik düzeyine paralel olarak tarımın milli hasıla içindeki payının düşmesi olağan bir süreçtir. Ancak bu süreç toplam ihracat ve ithalatta da paralellik göstermelidir. Eğer ihracat içinde pay düşüp ithalat içindeki pay artıyor ya da aynı kalıyorsa rahatlıkla ülkenin dış ticaret politikasında ciddi bir sorun olduğu sonucuna varılabilir.

Tablo 2’ye bakıldığında tarımsal dış ticaretin büyüklüğü toplam dış ticaret içinde, yaklaşık 40 yıllık sürede %60 düzeyinden %3-4 düzeyine düştüğü görülmektedir. GSMH içindeki payının düşüşüne paralel şekilde, dış ticaretteki payı da önemli ölçüde gerileyen tarımın dış ticaretteki payının düşüşünün, açıklayıcısı ihracattaki azalmadır. Tarımın ihracat içindeki payı %57’den %3-4 düzeyine gerilerken, ithalatın toplamdaki payı %1’den %3-4 düzeyine yükselmiştir. Bu da sonuçların sadece iktisadi gelişmişlik düzeyi ile açıklanamayacağını göstermektedir.

Tablo 2: Toplam Dış Ticaret ve Tarım (ISIC Rev.3, Milyon ABD Doları)

Yıllar	Toplam Dış ticaret			Tarım Dış ticaret		
	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
1979	2.261,2	5.069,4	-2.808,2	1.301,7	49,4	1.252,2
1980	2.910,1	7.909,4	-4.999,2	1.622,6	71,2	1.551,4
1985	7.958,0	11.343,4	-3.385,4	1.644,4	269,8	1.374,6
1990	12.959,3	22.302,1	-9.342,8	2.013,9	1.020,3	993,6
1995	21.637,0	35.709,0	-14.072,0	1.835,0	1.797,2	37,8
2000	27.774,9	54.502,8	-26.727,9	1.651,9	1.973,8	-321,9
2001	31.334,2	41.399,1	-10.064,9	1.967,6	1.321,3	646,3
2002	36.059,1	51.553,8	-15.494,7	1.743,9	1.590,8	153,1
2003	47.252,8	69.339,7	-22.086,9	2.104,7	2.383,7	-279,1
2004	63.167,2	97.539,8	-34.372,6	2.525,8	2.527,7	-1,9
2005	73.476,4	116.774,2	-43.297,7	3.314,0	2.541,8	772,2
2006	85.534,7	139.576,2	-54.041,5	3.466,6	2.634,3	832,3
2007	107.271,7	170.062,7	-62.791,0	3.709,4	4.352,8	-643,3
2008	132.027,2	201.963,6	-69.936,4	3.923,4	6.151,3	-2.228,0
2009	102.142,6	140.928,4	-38.785,8	4.347,4	4.593,8	-246,40
2010	113.883,2	185.544,3	-71.661,1	4.934,7	8.895,1	-3.960,40
2011	134.906,9	240.841,7	-105.934,8	5.166,6	8.869,3	-3.702,70
2012	152.461,7	236.545,1	-84.083,4	5.188,6	7.446,6	-2.258,00
2013	151.802,6	251.661,3	-99.858,6	5.653,3	7.718,0	-2.064,70
2014	157.610,2	242.177,1	-84.567,0	6.029,7	8.588,5	-2.558,80
2015	143.838,9	207.234,4	-63.395,5	5.756,6	7.176,3	-1.419,70
2016	142.529,6	198.618,2	-56.088,7	5.397,2	7.041,3	-1.644,10
2017	157.019,8	233.799,6	-76.779,9	5.287,6	8.990,7	-3.703,10

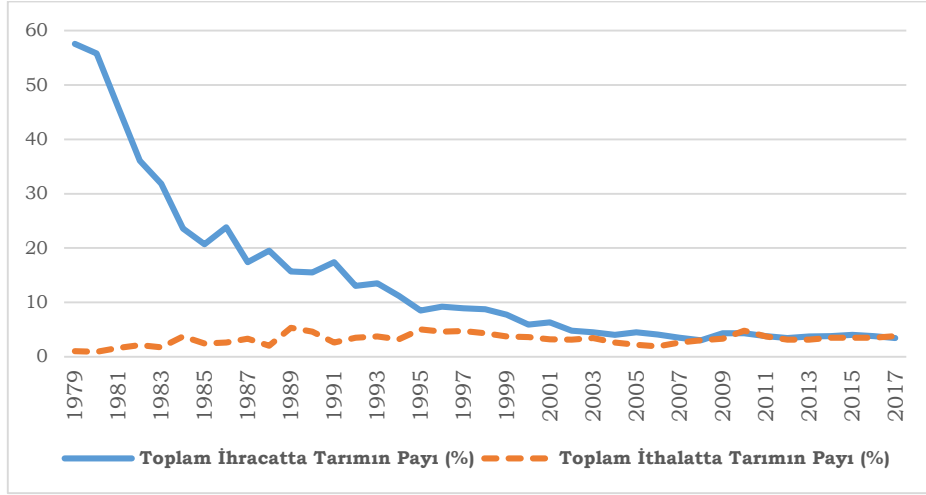
Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018.

Tablo 3: Tarımsal Dış Ticaretin Oransal Payları (ISIC Rev.3)

Yıllar	Toplam İhracatta Tarımın Payı (%)	Toplam İthalatta Tarımın Payı (%)	Yıllar	Toplam İhracatta Tarımın Payı (%)	Toplam İthalatta Tarımın Payı (%)
1979	57,6	1,0	2007	3,5	2,6
1980	55,8	0,9	2008	3,0	3,0
1985	20,7	2,4	2009	4,3	3,3
1990	15,5	4,6	2010	4,3	4,8
1995	8,5	5,0	2011	3,8	3,7
2000	5,9	3,6	2012	3,4	3,1
2001	6,3	3,2	2013	3,7	3,1
2002	4,8	3,1	2014	3,8	3,5
2003	4,5	3,4	2015	4,0	3,5
2004	4,0	2,6	2016	3,8	3,5
2005	4,5	2,2	2017	3,4	3,8
2006	4,1	1,9			
1999	7,7	3,7			

Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018

Grafik 1: Dış Ticarete Tarımın Payı



Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018

3.2. Tarımsal Dış Ticaret Analizinde Kullanılan Yöntemler

Dış ticarete açık verildiğinde olumsuz, fazla verildiğinde ise olumlu bir görüntü olduğu varsayımı ile yorum yapılmaktadır. Oysa tek başına ne açık ne de fazla verilmesi çok fazla anlam taşımamaktadır. Verilen açığın hangi tarımsal alt gruplardan kaynaklandığı en az açık kadar önemli olduğu gibi, fazlanın hangi fedakârlık ya da ne karşılığı elde edildiği de en az o kadar önem taşımaktadır. Tarımsal dış ticaret bilançosu içinde ana gruplar itibarıyla tarımsal hammadde ve işlenmiş tarım ürünlerinin ya da birebir karşılama da gıda maddelerinin dağılımındaki değişim açık ve fazlanın niteliği hakkında analiz yapma fırsatı verebilmektedir. Tarımın GSMH ve dış ticaret içindeki payının düşüşü ile beraber tarımsal ürünlerin dağılımında da önemli bir dönüşüm söz konusudur. Bu dönüşüm dış ticarete kullanılan mal sınıflama biçimlerine bağlı olarak incelenerek fark ortaya konulabilir.

Dış ticaret verilerinin analizinde kullanılan yöntemlerden biri, ISIC Rev.3 (International Standart Industrial Classification of all Economics Activities, Revision.3 - Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Endüstri Sınıflaması Uluslararası Standardı), ikincisi ise SITC Rev.3'tür (Standart International Trade Classification, Revisions.3 - Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması). İki sınıflandırma yönteminde temel farklılık, SITC Rev.3'teki tarımda toplam dış ticaret içinde tarımsal hammadde ve işlenmiş ürün-gıda maddelerinin ayrı ayrı incelenme olanağının ISIC Rev.3'te bulunmamasıdır (Günaydın, 2008: 2009). Tarımsal hammadde ve işlenmiş ürün-gıda maddelerinin ayrı ayrı incelenme olanağının bulunmaması, tarımsal dış ticarete olası yapısal dönüşümlerin incelenme şansını ortadan kaldırmaktadır (Aydın, 2009: 10).

Genellikle politika yapıcılar tarımsal dış ticareti değerlendirmelerini Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan ISIC Rev.3'e göre yapmaktadır. Bu sınıflama yönteminde bazı ürünlerin hammadde kısmı tarım başlığı içinde görünürken, işlenmiş hali tarım dışı bir başlıkta yer alabilmektedir. Böyle bakıldığında ISIC Rev.3'ten hareketle tarımsal dış ticaretin analizinin sağlıklı olmayacağı ortaya çıkmaktadır. Bu eksikliği giderebilmenin yöntemi SITC Rev.3'ün dikkate alınmasıdır. Bunun iki avantajı söz konusudur. İlki ISIC'ta tarım içinde yer almayan tarım ürünlerinin tarım içine alınmasına olanak sağlamasıdır. İkincisi, tarımsal dış ticareti, tarımsal hammadde ve gıda maddeleri-işlenmiş ürünler olmak üzere iki ana alt grupta görme şansı vermesidir.

3.3. Türkiye'nin Tarımsal Dış Ticaretinin Analizi

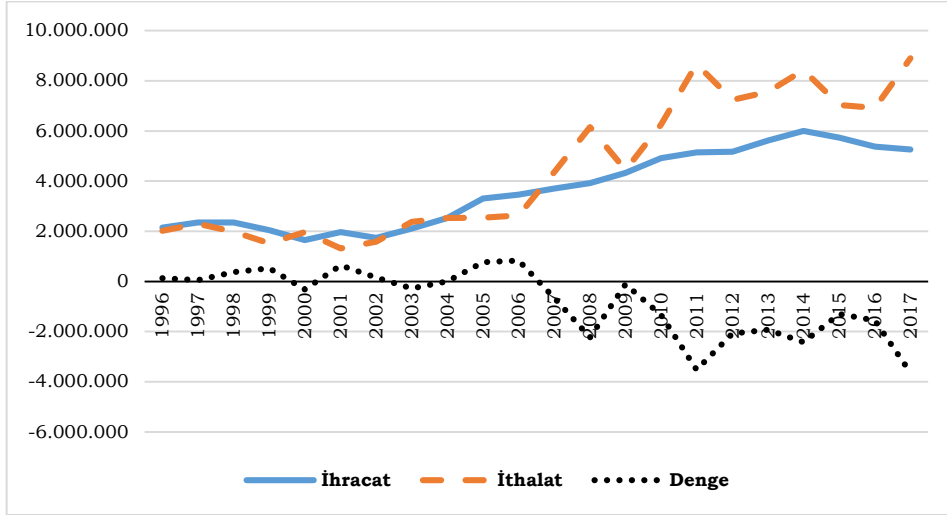
Tarımsal dış ticarete iki ana alt grubun genel incelenmesi yanında, bu grupların altında yer alan ürünlerin dış ticarete durumunun belirlenmesi Türkiye'nin tarımsal yapısı ile ilgili önemli sonuçları ortaya koyabilmesi açısından da önem taşımaktadır. Yine bu yöntemle yapılan analiz, aşağıda örneği verilmeye çalışılan tarımsal dış ticarete ilişkin düşüncelerin de cevaplanmasına yardımcı olacaktır.

Tersten okunduğunda ise, iki farklı yöntem birbiri ile ilişkilendirildiğinde daha kapsamlı bir analize fırsat vermektedir.

Bu açıklamalar doğrultusunda çalışmada, iki farklı sınıflama yönteminden hareket edilerek, ISIC Rev.3'te yer alan tarım ve hayvancılık, ormancılık ve tomrukçuluk, balıkçılık, gıda ürünleri ve içecekler ile tütün ürünleri alt başlıkları, SITC Rev.3 alt başlıkları ile eşleştirilerek, tarımsal hammadde ve gıda ürünleri şeklinde iki alt başlıkta toplam tarımsal dış ticaret veri seti oluşturulmuştur. Bu dönüşümün yapılmasındaki amaç, toplam tarımsal dış ticarete hammadde ve gıda maddeleri arasında dağılımın nasıl olduğu ve dönemsel olarak bu iki alt başlıkta nasıl bir değişimin olduğunu ortaya koymaktır (Aydın, 2009: 10).

ISIC Rev.3'e göre tarım ve hayvancılık, ormancılık, balıkçılık, gıda ürünleri ve içecekler ile tütün ürünleri olmak üzere alt başlıklara dağılan tarımsal dış ticaretin analizlerinde genellikle dikkate alınan başlık, tarım ve hayvancılık olmaktadır. ISIC Rev.3 tasnifi dikkate alındığında; tarım ve hayvancılık dış ticaretinde 2000'li yıllara kadar fazla verilmiştir. 2000'li yıllar, özellikle ithalattaki hızlı artışla beraber açıkların normalleşmesine yol açmıştır. Bu durum Grafik 2'de görülebilmektedir.

Grafik 2: ISIC Rev.3 Tarım ve Hayvancılık Dış Ticareti (ABD Doları)



Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018

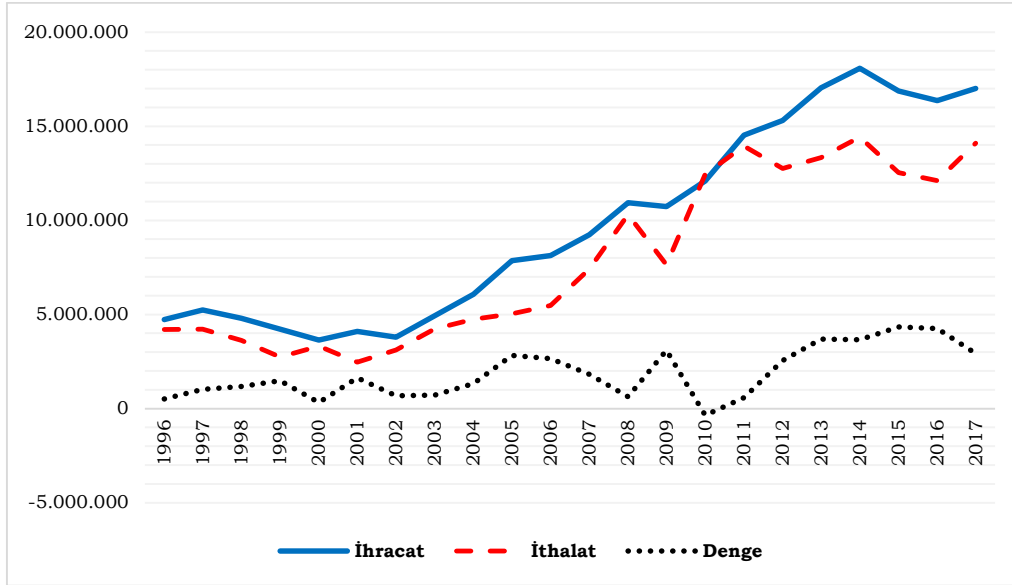
ISIC'ta yer alan tarımla ilgili diğer 5 başlık toplamı dikkate alındığında dış ticarete yapı değişmektedir.

Tablo 4: ISIC Rev.3'e Göre Tarımsal Dış Ticaret (5 Alt Başlığın Toplamı, ABD Doları)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Denge	Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Denge
1996	4.729.289	4.210.002	519.287	2007	9.242.680	7.414.650	1.828.030
1997	5.239.425	4.221.815	1.017.610	2008	10.929.680	10.300.154	629.526
1998	4.799.628	3.631.321	1.168.307	2009	10.734.015	7.643.069	3.090.946
1999	4.218.668	2.745.518	1.473.150	2010	12.089.323	12.450.723	-361.400
2000	3.642.158	3.323.367	318.791	2011	14.534.228	13.951.291	582.937
2001	4.103.441	2.464.091	1.639.350	2012	15.308.732	12.752.841	2.555.891
2002	3.786.158	3.111.610	674.548	2013	17.041.386	13.344.110	3.697.276
2003	4.940.827	4.229.794	711.033	2014	18.088.726	14.427.308	3.661.418
2004	6.072.364	4.742.606	1.329.758	2015	16.879.549	12.544.615	4.334.934
2005	7.861.761	5.033.236	2.828.525	2016	16.370.484	12.111.197	4.259.287
2006	8.132.045	5.472.181	2.659.864	2017	17.014.327	14.093.726	2.920.601

Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018.

Grafik 3: ISIC Rev.3'e Göre Tarımsal Dış Ticaret (5 Alt Başlığın Toplamı, ABD Doları)



Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018

Tablo 3 ve Grafik 3 incelendiğinde tarımsal dış ticarete nasıl bir dönüşüm olduğu yolundaki soruya ISIC (Endüstri Sınıflaması Uluslararası Standardı) Rev.3 verilerinden cevap bulmak güçleşmekte olduğu görülmektedir.. SITC (Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması) Rev.3 verilerinden dış ticarete ayırımın incelenmesi ile bu soruya daha net cevaplar bulmak mümkündür. SITC Rev.3'ün avantajı toplam tarımsal dış ticaret değerlerinin alt gruplar içinde dağılımının ve değerinin rahatça analizine fırsat vermesidir. Bu sınıflamada dış ticarete tarımsal üretim değeri içinde görünen bazı alt başlık ya da gruplar, ISIC içinde farklı sektörler altına kaydırılmakta ve iki sınıflama arasında değer farklılıkları ortaya çıkmaktadır. SITC içinde toplam tarımsal dış ticarete konu olan başlıklar ve gruplar Tablo.4'de verilmiştir. SITC Rev.3'de toplam tarımsal dış ticaret, tarımsal hammadde ve işlenmiş gıda maddeleri olmak üzere iki alt grupta toplanabilmekte ve bu ayırım, dış ticarete ağırlıklı yapının belirlenmesi, tarımsal dış ticarete yapısal dönüşümün analizinin yapılabilmesini kolaylaştırmaktadır (Aydın, 2009: 14).

Tablo 5: SITC Rev.3'e Göre Tarımsal Dış Ticarete Yer Alan Başlık ve Gruplar

SITC -3 Basamak 2 Kodu	SITC Adı
I	Gıda Maddeleri-İşlenmiş Ürünler
00	Canlı hayvanlar
01	Et ve et ürünleri
02	Süt, süt ürünleri ve yumurtalar
03	Balıklar ve diğer deniz ürünleri
04	Hububat, hububat ürünleri
05	Meyve ve sebzeler
06	Şeker, şeker ürünleri ve bal
07	Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri
08	Hayvanlar için gıda maddeleri
09	Çeşitli yenilebilir ürünler (yağ, homojenize ürünler, sos, maya vb.)
11	İçkiler
12	Tütün ve tütün mamulleri
41	Hayvansal sıvı ve katı yağlar
42	Bitkisel sıvı yağ ve fraksiyonları (rafine edilmiş olsun olmasın, kimyasal işl. görmemiş)
43	Kimyasal işlem görmüş bitkisel ve hayvansal katı/sıvı yağlar, mumlar
22	Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler
II	Tarımsal Hammaddeler
21	İşlenmemiş kösele, deri ve kürk
23	Ham kauçuk (tabii ve sentetik)
24	Mantar, odun ve kereste
25	Kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt
26	Dokuma elyafi ve bunların artıkları
29	Başka yerde belirtilmeyen hayvansal ve bitkisel menşeli hammaddeler

Kaynak: TÜİK'den aktaran Aydın, 2009: 14

Gıda sanayi, tarımsal hammaddeyi, çeşitli hazırlama, işleme, muhafaza ve ambalajlama teknikleri ile daha dayanıklı ve tüketime hazır duruma getiren bir sanayi kolu (Eker, 108:2005) ya da tarımdan sağladığı bitkisel ve hayvansal hammaddeyi, uyguladığı bir veya daha fazla işleme raf ömrü uzun ve tüketime hazır ürünlere dönüştüren bir imalat sanayi kolu olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası gıda sanayi sınıflandırması (ISIC Rev.3) sistemine göre gıda sanayi; et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, su ürünleri mamulleri, meyve ve sebze işleme, bitkisel yağ ve mamulleri, şeker ve şekerli mamuller, yem sanayi olmak üzere sekiz alt sektörden oluşmaktadır (Ekşi, vd, 2005:1001). İşlenmiş tarım ürünlerinin bir kısmı ise bu bölümde yer almamaktadır. STIC'te yer alan işlenmiş tarım ürünlerini de bu kategoriye dâhil ettiğimizde hammadde dışındaki tarımsal ticaret ortaya çıkmaktadır. Bu ayrımın önemi tarımsal üretimde işleme oranının hammadde ve gıda benzeri alanlardaki farklılığıdır. Bu oran buğdayda, yağlı tohumda, şeker pancarında daha yüksek; et, süt, sebze ve meyvede daha düşüktür (Ekşi, vd, 2005:1002). Diğer bir değişle işlenen oranın yüksekliği, yaratılabilecek katma değer de yüksek olmasını sağlayıcı bir özelliktir.

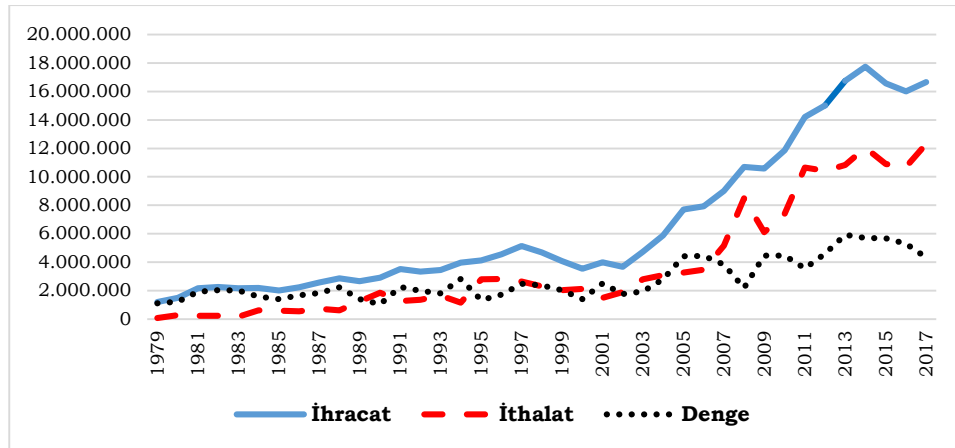
Dolayısıyla bu dağılımın dış ticarete nasıl yansıdığı da son derece önemlidir (Aydın, 2009: 22).

Tablo 6: Gıda Maddeleri Dış Ticareti (Bin ABD Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Denge	Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Denge
1979	1.192.291	89.931	1.102.360	2007	9.007.165	5.167.474	3.839.691
1980	1.486.017	270.867	1.215.150	2008	10.705.181	8.502.704	2.202.477
1985	2.005.967	595.551	1.410.415	2009	10.581.837	6.107.516	4.474.321
1990	2.905.840	1.860.941	1.044.899	2010	11.868.544	7.412.723	4.455.821
1995	4.123.116	2.791.088	1.332.028	2011	14.207.482	10.652.831	3.554.651
2000	3.542.714	2.133.290	1.409.424	2012	15.025.825	10.419.841	4.605.984
2001	3.997.215	1.486.768	2.510.448	2013	16.749.085	10.832.015	5.917.070
2002	3.668.207	1.911.832	1.756.376	2014	17.746.937	12.048.697	5.698.240
2003	4.735.146	2.791.392	1.943.753	2015	16.561.384	10.889.457	5.671.927
2004	5.891.602	3.089.696	2.801.906	2016	16.004.459	10.699.392	5.305.067
2005	7.713.679	3.284.265	4.429.414	2017	16.652.625	12.318.520	
2006	7.931.559	3.486.191	4.445.368				

Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018.

Grafik 4: Gıda Maddeleri-İşlenmiş Ürünler



Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018

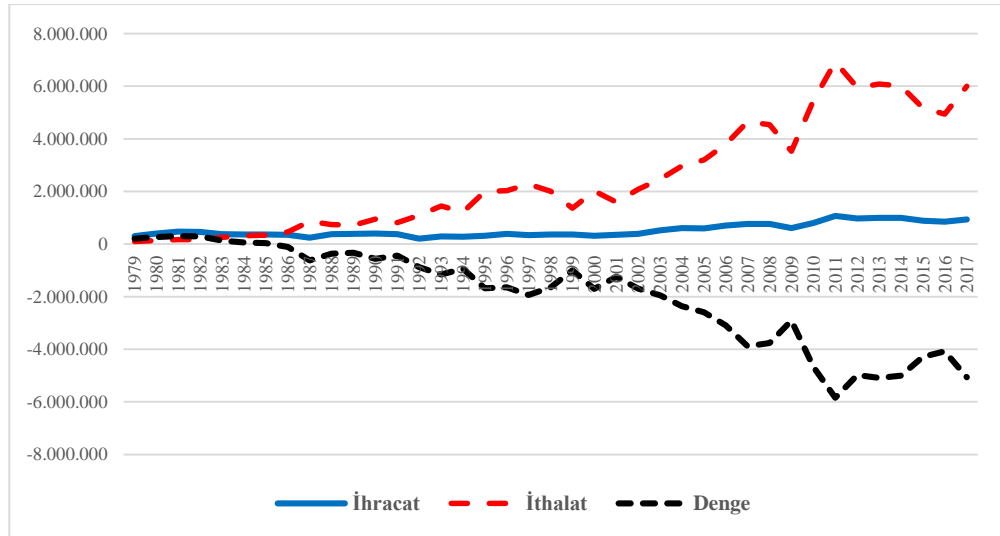
Grafik 4'ten de görüleceği gibi gıda ve işlenmiş tarım ürünleri dış ticaretinde bir açık söz konusu değil ve fazla verilmeye devam edilmektedir. 1991, 1994, 1998 ve 2001 kriz dönemlerinde küçük sapmalara rağmen trend fazla yönündedir.

Tablo 7: Tarımsal Hammadde Dış Ticareti (ABD Doları)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Denge	Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Denge
1979	302.615	101.020	201.595	2007	761.859	4.645.279	-3.883.420
1980	395.539	132.703	262.836	2008	768.486	4.534.790	-3.766.304
1985	367.450	339.245	28.205	2009	607.673	3.523.072	-2.915.399
1990	394.282	951.708	-557.426	2010	795.406	5.466.923	-4.671.517
1995	315.779	1.995.044	-1.679.265	2011	1.071.655	6.921.621	-5.849.966
2000	312.569	2.022.714	-1.710.145	2012	967.825	5.950.007	-4.982.181
2001	351.568	1.592.379	-1.240.811	2013	990.189	6.083.933	-5.093.744
2002	383.971	2.083.087	-1.699.116	2014	999.962	6.011.068	-5.011.107
2003	521.926	2.473.333	-1.951.406	2015	882.806	5.169.757	-4.286.951
2004	609.609	2.968.914	-2.359.306	2016	852.114	4.938.240	-4.086.126
2005	594.859	3.196.024	-2.601.166	2017	937.972	6.003.050	-5.065.078
2006	701.694	3.799.969	-3.098.275				

Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018.

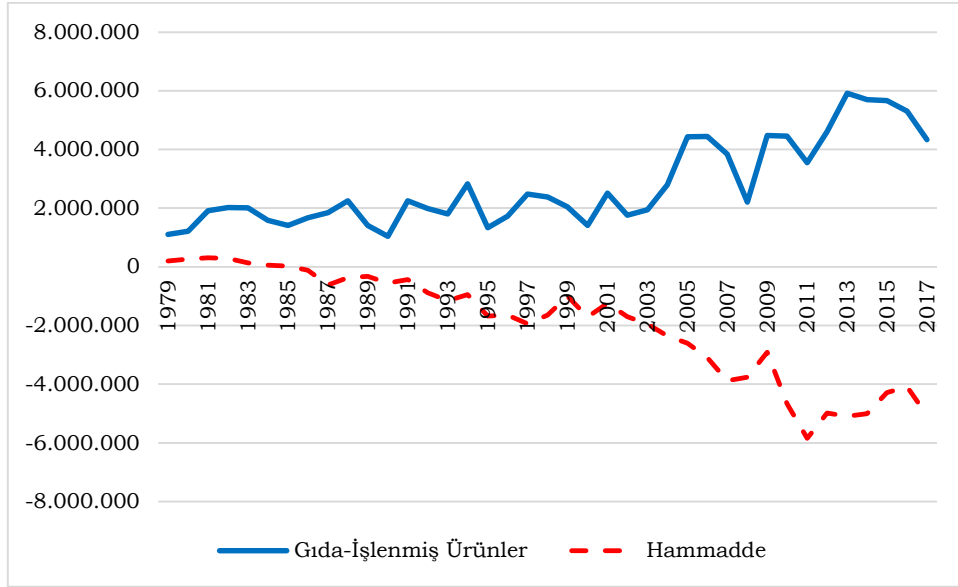
Grafik 5: Tarımsal Hammaddeler (ABD Doları)



Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018

Grafik 5'ten izleneceği gibi tarımsal hammadde dış ticaretinde 1980'lerin ortalarında başlayan açık verme süreci kesintisiz devam etmekte ve giderek artmaktadır. Sonucun ihracatta azalma ile değil, ithalatta büyük sıçrama ile ortaya çıktığı görülmektedir. Kriz dönemlerinde küçük sapmalar görülmekle beraber açık verme trendi doğrusaldır.

Grafik 6: Gıda-İşlenmiş Ürün ve Hammadde Ticareti Denge Durumları



Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018.

Tablo 8: Tarımsal Dış Ticarete Genel Denge (ABD Doları)

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi	Yıllar	Dış Ticaret Dengesi
1979	1.303.955	1999	1.043.170
1980	1.477.986	2000	-300.721
1981	2.223.479	2001	1.269.637
1982	2.312.500	2002	57.260
1983	2.139.322	2003	-7.653
1984	1.634.270	2004	442.600
1985	1.438.620	2005	1.828.248
1986	1.563.016	2006	1.347.093
1987	1.220.156	2007	-43.729
1988	1.875.077	2008	-1.563.827
1989	1.079.747	2009	1.558.922
1990	487.473	2010	-215.696
1991	1.817.705	2011	-2.295.315
1992	1.103.277	2012	-376.197
1993	648.523	2013	823.326
1994	1.883.804	2014	687.133
1995	-347.237	2015	1.384.976
1996	82.392	2016	1.218.941
1997	544.005	2017	-730.973
1998	730.636		

Kaynak: TÜİK Veritabanı, 2018.

Görüldüğü gibi tarımsal dış ticarete ikili bir yapı oluşmuş durumdadır. Gıda ve işlenmiş ürünlerde verilen fazla tarımsal hammadde de verilen açıkları artık karşılamamakta ve genel bir açık ortaya çıkmaktadır. Açıkların 1990'ların ikinci yarısında başlaması da 1980'lerde başlayıp 1994 ve izleyen krizler ile geliştirilen ve halen devam eden neoliberal politikalara denk düşmektedir. Çaşkurlu'ya göre başlangıcı 1980'lere dayansa da tarımda gerçekleşen yapısal dönüşüm, özellikle 1999'da IMF'ye verilen niyet mektubu ile IMF ve DB gözetim ve denetimi altına girmiştir. Böylece Türkiye, üçüncü gıda rejiminin getirdiği tarımsal işbölümüne eklenmiştir (Çaşkurlu, 2012: 94).

4. Sonuç ve Değerlendirme

Tarihsel ve metodolojik bir kavram olan gıda rejimi kavramı, kapitalist tarihi ve küresel gıda ilişkileri tanımlamanın ve anlamlandırmanın önemli bir aracıdır. Politik, sosyal, ekonomik ve ekolojik boyutları ile ele alınabilen gıda rejimi, tarımda yaşanan dönüşümü dönemler halinde göz önüne sermektedir. Gıda rejimlerini; kolonyal-diyasporik, merkantalist-sanayi ve kurumsal-ekolojik olmak üzere üç ana dönem olarak ele alınmaktadır. 1980'lerin başından günümüze değin süregelen üçüncü gıda rejiminin hegemon gücü, Bretton Woods kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketlerdir. Neoliberal bir birikim çerçevesinde şekillenen üçüncü gıda rejimi, küresel meta zincirlerinin örgütsel özelliklerine dayanan uluslararası bir işbölümüne dayanmaktadır. Bu işbölümünde, gelişmiş ülkeler tarımsal hammadde ihracatçısı olurken gelişmekte olan ve/veya az gelişmiş ülkeler kendi kendine yeterli ülke kategorisinden çıkıp tarımsal gıda ithalatına bağımlı hale gelmektedirler.

Türkiye'nin tarımsal ürün ticaretinde yaşadığı dönüşüm, yeni uluslararası işbölümü çerçevesinde yaşanan dönüşüm ile paralellik arz etmektedir. Yıllar içerisinde tarımın GSMH ve dış ticaret içindeki payı düşmüş ve tarımsal ürünlerin dağılımında önemli bir değişim yaşanmıştır. Üçüncü Gıda rejimi olarak ifade edilen ve küresel meta zincirleri çerçevesinde çok uluslu şirketlerin yönlendirmesi ile yaşanan bu dönüşümün sonucu olan yeni işbölümü Türkiye'nin tarımsal ürün dış ticaretinde hammadde ve işlenmiş ürün şeklinde kendini göstermektedir. Bu yeni işbölümü Türkiye'de tarımsal üretimde gelişimi hızlandırmış gibi bir algı oluşturmakta ise de tarımsal üretimde giderek hammadde bağımlısı bir konum yaratmaktadır. Dolayısıyla tarımsal ürün ihracatını artırmak için giderek artan oranda hammadde ithal etmek zorunda kalmaktadır. Bu bir yandan yaratılan katma değer az olmasına ve aynı zamanda, toplam dış ticarete yaptığı olumlu katkının giderek ortadan kalkmasına yol açmaktadır.

Kaynakça

AB Komisyonu (2008). *Türkiye İlerleme Raporu* (COM(2008)674). Erişim adresi: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf

Akder, H. ve Çakmak E. (2008). *Türkiye'de Tarım ve Gıda: Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler*. İstanbul: TÜSİAD Yayın No: T/2008-05/459.

- Aydın, B. (2009). *Tarımsal Dış Ticarete Değişim*. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını. Ankara: Özdoğan Matbaa.
- Burch, D., Lawrence, G. (2009). Towards A Third Food Regime: Behind The Transformation. *Agriculture and Human Values*, 26, Dordrecht: Springer Science+Business Media B.V., 267-279.
- Çaşkurlu, S. (2012). Türk Tarımının Üçüncü Gıda Rejimine Eklemlenme Süreci. *Mülkiye Dergisi*, 36 (3), Ankara, 61-100.
- Eker, B. (2005). Tarım-Sanayi Etkileşimleri. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi*, 1. Cilt, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını.
- Ekşi, A., Yurdakul, O., Emroğlu, M., vd. (2005). Gıda Sanayinde Yapısal Değişmeler. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi*, 2. Cilt, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını.
- Erdoğan, İ. H. ve İlkdoğan U. (2004). Türkiye Karma Yem Sanayi. *Dünya Gıda Günü "Tarladan Sofraya Gıda Güvenliği Sempozyumu"*. TMMOB ZMO-GMO, 15-16 Ekim 2004, Ankara.
- Friedmann, H. (2004). *Feeding the Empire: Pathologies of Globalized Agriculture*. L. Panitch ve C. Leys (Eds.), *Socialist Register: The Empire Reloaded* (s. 124-143) İçinde. London: Merlin
- Friedmann, H. (2005). *From Colonialism to Green Capitalism: Social Movements and Emergence of Food Regimes*. Frederick H. Buttel ve Philip McMichael(Eds.), *New Directions in the Sociology of Global Development: Research in Rural Sociology and Development* (s.227-264) İçinde. Bingley: Emerald Group Publishing Limited
- Gençtan, T. (2007). Bitkisel Üretim. *Dünya Gıda Günü "Gıda Hakkı Sempozyumu"*. TMMOB ZMO-GMO-KMO, 19-20 Ekim, Ankara.
- Guerrero, B. J. E. (2010). Politics, Globalization, and Food Crisis Discourse. *Economics*. Discussion Paper, No: 2010-22, Erişim adresi: <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2010-22>
- Günaydın, G. (2008). *Türkiye Ekonomisi*. Yayın No:1853. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Günaydın, G. (2009). Türkiye Tarım Politikalarında Yapısal Uyum: 2000'li Yıllar. *Mülkiye Dergisi*, XXXIII (262), 175-221.
- Holt-Giménez, E., Altieri M. A. (2013). Agroecology, Food Sovereignty, and the New Green Revolution. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 37 (1), 90-102.
- Kaymakçı, M. (2007). Gıda Egemenliği Açısından Türkiye Hayvancılığı. *Dünya Gıda Günü "Gıda Hakkı Sempozyumu"*. TMMOB ZMO-GMO-KMO, 19-20 Ekim, Ankara.

- Kıymaz, T. (2005). Gıda Sektöründe Yabancılaşma Eğilimi. *Dünya Gıda Günü Sempozyumu*. TMMOB Gıda-Kimya-Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.
- Kıymaz, T. (2007). Gıda Sanayi. *Dünya Gıda Günü "Gıda Hakkı Sempozyumu"*. TMMOB ZMO-GMO-KMO, 19-20 Ekim, Ankara.
- Kolsarıcı, Ö., vd. (2005). Yağlı Tohumlu Bitkiler Üretimi. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi*. 1. Cilt, 3-7 Ocak, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını.
- Köseynner, Ç. (2004). Türkiye'nin Tarım ve Gıda Dış Ticaret Yapısında Değişim Eğilimleri. *Dünya Gıda Günü "Tarladan Sofraya Gıda Güvenliği Sempozyumu"*. TMMOB ZMO-GMO, 15-16 Ekim, Ankara.
- McMichael, P. (2009). A Food Regime Analysis of the 'World Food Crisis'. *Agriculture and Human Values*, 26, 281-295.
- McMichael, P. (2009). A Food Regime Genealog. *The Journal of Peasant Studies*, 36 (1), 139-169.
- Moore, J. W. (2010). The End of the Road? Agricultural Revolutions in the Capitalist World-Ecology, 1450–2010. *Journal of Agrarian Change*, 10 (3), 389–413.
- Oral, N. (2006). *Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar*. Ankara:TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Politikaları Yayın Dizisi No.6.
- Oyan, O. (2005). *AB Tam Üyelik Süreci Doğrultusunda Tarım ve Gıda Sanayinin Etkileşimi*. Ankara: Dünya Gıda Günü, TMMOB Kimya-Gıda-Ziraat Mühendisleri Odası Yayını.
- Patel, R., McMichael, P. (2009). A Political Economy of the Food Riot. *Review*, 32 (1), 9-35.
- Pechlaner, G., Otero G. (2008). The Third Food Regime: Neoliberal Globalism and Agricultural Biotechnology in North America. *Sociologia Ruralis*, 48 (4), European Society for Rural Sociology, Oxford: Blackwell Publishing, 351-371.
- Pouncy, C. R. P. (2011). Food, Globalism and Theory: Marxian and Institutional Insights into the Global Food System. *University of Miami Inter-American Law Review*, 89, 89-114.
- Sandalcılar, A. R. (2012a). Karadeniz Havzası Tarım Ürünü Ticareti Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı. *Avrasya Etüdleri*, 41 (1), 71-94.
- Sandalcılar, A. R. (2012b). Türkiye'de Tarımsal İhracat, Tarım Dışı İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, (49) 570, 65-76.
- Smith, K., Lawrence, G., Richards, C. (2010). Supermarkets' Governance of the Agri-food Supply Chain: Is the 'Corporate-Environmental' Food Regime Evident in Australia?. *The International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 17 (2), 140-161.

- Sodano, V. (2012). *Food Policy Beyond Neo-Liberalism*. D. Erasga (Ed.), Sociological Landscape-Theories, Realities and Trends, (s. 375-402) İçinde. Rijeka: InTech.
- Sönmez, M. (1985). *Türkiye Ekonomisinde Bunalım*. Kitap I, İstanbul: Belge Yayınlar.
- Stewart, T. P. vd. (2008). The Global Food Crisis: Urgent Need and Emerging Solutions. *Sustainable Development Law & Policy*, 9 (1), 31-37.
- TUİK. (2018). Dış Ticaret İstatistikleri. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24822>
- Tuncer, Ş. D. (2007). Cumhuriyet Gazetesi. Tarım ve Hayvancılık Eki. 13.02.2007
- Usumi, S. (1999). *Yağma*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Yenal, N. Z. (2001). Türkiye’de Gıda Üretimini Yeniden Yapılanması. *Toplum ve Bilim*, 88, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, A. E. (2008). Yağlı Tohum Üretimi Nasıl Artar?. *Tarım Dünyasından*. Erişim adresi: <http://www.tarimdunyasi.net>

**TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI ALTIN REZERVİNİN
HOLT-WINTERS ÜSTEL DÜZLEME YÖNTEMİ VE YAPAY SİNİR
AĞLARI İLE İNCELENMESİ****İbrahim DEMİR¹ Tuğçe GENÇ² Hasan Aykut KARABOĞA³****Öz**

Merkez Bankaları ülkelerin finansal düzenlemelerinin yapılması ve ülkenin genel ekonomik dengelerinin korunması için çalışmaktadırlar. Bunun için beklenmedik ihtiyaçlar doğduğunda kullanmak üzere rezerv bulundururlar. Ancak belirsizliğin yoğun olduğu finans piyasalarında piyasa hareketlerinin doğru tahmin yöntemleriyle desteklenmemesi beklenmedik sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle merkez bankaları, ülkelerinin finansal yapısını göz önüne alarak rezervleri ile ilgili tahmin çalışmaları yürütmektedirler. Piyasada meydana gelen dalgalanmalar verilerin klasik istatistiksel yöntemlerle modellenmesini zorlaştırmaktadır. Birçok çalışmada yapay zekâya dayalı tekniklerin doğrusal olmayan verilerin modellenmesinde klasik tekniklerle göre üstün performans gösterdiği belirtilmektedir. Bu amaçla çalışmamızda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin aylık altın rezervi Yapay Sinir Ağları (YSA) ve Holt-Winters Üstel Düzleme yöntemleri ile analiz edilmiştir. Çalışmada Aralık 1987– Mayıs 2017 dönemine ait aylık ağırlıklı ortalama rezerv tutarları (\$/milyon) kullanılmıştır. Toplamsal Holt-Winters Üstel Düzleme yöntemiyle elde edilen modelin performans sonuçları YSA modeli ile karşılaştırılmıştır. R², MAPE ve RMSE değerleri bakımından YSA modeli Toplamsal Holt-Winters Üstel Düzleme yönteminden daha başarılı sonuçlar vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Altın Rezervi, Yapay Sinir Ağları, RMSE, Holt-Winters Üstel Düzleme

**INVESTIGATION OF THE REPUBLIC OF TURKEY CENTRAL
BANK'S GOLD RESERVE WITH HOLT-WINTERS EXPONENTIAL
SMOOTHING AND ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS****Abstract**

The Central Banks carry out various studies to make financial arrangements for their countries. In addition, central banks hold reserves for unexpected needs. However, using wrong forecasting methods in a volatile financial market may cause unexpected consequences. From this point, central banks use prediction methods considering the financial structure of their countries. The economic fluctuations make it difficult to model data with classical statistical methods. In recent years, new modeling techniques are generally superior to classical techniques in modeling nonlinear data. We investigated Central Bank of Turkey's monthly gold reserves with Artificial Neural Networks (ANN) and Holt-Winters Exponential Smoothing methods. Monthly weighted average reserve amounts (\$/million) for the period of December 1987 to May 2017 were used in the study. Additive Holt-Winters Exponential Smoothing model's performance compared with the ANN model. ANN method yielded more successful results in terms of R², MAPE and RMSE values.

Keywords: Gold Reserve, Artificial Neural Network, RMSE, Holt-Winters Exponential Smoothing

1 Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, idemir@yildiz.edu.tr, orcid.org/0000-0002-2734-4116

2 Yüksek Lisans, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Anabilim Dalı, ttugce.genc@gmail.com, orcid.org/0000-0002-2960-046X

3 Arş.Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, karaboga@yildiz.edu.tr, orcid.org/0000-0001-8877-3267

1. Giriş

Altın, ışıldayan parlak sarı yapısı, asitlere karşı dayanıklılığı, doğada serbest halde bulunması ve kolay işlenebilir olması nedeniyle tarih boyunca insanların ilgisini çekmiştir. 7000 yıllık bir geçmişe sahip olan altın tarih boyunca gücün, hükümdarlığın ve zenginliğin göstergesi olmuştur. Ayrıca bir parasal varlık olarak da yüzyıllar boyunca servetlerin, değer ve zenginliklerin değişim aracı olarak hizmet eden altın günümüze kadar değerini koruyarak modern ekonomide kendisine önemli bir yer edinmiştir (Goodman, 1956; Tully ve Lucey, 2007). Nadir bulunan bir metal olması nedeniyle bu değerli maden gümüş ve bakır ile birlikte yüzyıllarca para olarak kullanılmıştır (Ciner, 2001).

Sınırlı üretim hacminin olması, elastik olmayan arz yapısı, aynı özelliğe sahip başka bir madenin olmaması ve rezerv aracı olarak merkez bankaları tarafından sık kullanımı altını diğer madenlerden ayıran en temel özelliklerindedir (Kaplan, 2003: 11-12). Ayrıca altının kolay işlenebilir olması, ısı ve elektrik iletkenliğinin olmasının yanında estetik yapısından dolayı endüstriyel ve mücevher sektöründe kullanılmaktadır. Ülke ekonomilerinde ise enflasyona, krizlere ve riske karşı önlem amacıyla da güvenilir bir yatırım aracı olarak tercih edilmektedir (Kaufmann ve Winters, 1989; Ciner, 2001; Draper vd., 2006).

Enflasyon veya deflasyon gibi ekonomik dengeleri bozacak durumların kontrol altında olması istikrarlı ekonomik gelişim ile mümkün olmaktadır. Ülkenin para otoriteleri ise ülke rezervlerinin durumuna göre istikrarlı para politikaları izleyerek ülkenin ekonomik dengelerinin korunmasına yardımcı olmaktadır (Friedman, 1968). İlk çağlardan Modern ekonomiye geçişe kadar altının uluslararası para sisteminde rolü zamanla gelişmiştir. Altın, 19. yüzyılın ortalarından sonra uluslararası para sistemi belli başlı aşamalardan geçmiştir. Merkantilist Dönemde servet, değerli madenlerin bolluğu ile değerlendirilmiştir. Buna göre altın ve gümüş bir devletin servetini oluşturmakla kalmayıp hem ekonomik hem de siyasal gücün göstergesi olmuştur. Altın Standardında, esas para belli ayar ve ağırlıkta basılmış altın para veya altın külçeler olmuştur. Ödemeler nihai olarak bu para ile yapılmıştır (Zarakolu, 1989: 19). 1929 Bunalımı Döneminde, Altın Standardı döneminde alınan kararların dışına çıkmış, oluşan finansal açıklar para basılarak giderilmeye çalışılmıştır (Romer ve Romer, 1989). Bretton Woods Dönemi ve Altın Kambiyo Sisteminde, ABD Doları uluslararası 'rezerv para' statüsüne kavuşturmuş, anahtar para olarak sistemde yerini almıştır. Buna göre altından tasarruf edilerek uluslararası ödemelerde kullanılacak rezerv miktarını artırmak ve ödemelerde rahatlık sağlamak amaçlanmıştır. Altın nihai rezerv varlığı haline gelmiştir (Taylor, 1999; Green, 1999; Eichengreen ve Temin, 2000). Serbest Altın Piyasası Döneminde farklı para birimleri arasında dalgalı kur modeline geçilmeye başlanmıştır. Bu dönemde doların altın konvertibilitesi sürekli olarak kaldırılmıştır. Altın parasal sistemde rezerv aracı olmaktan çıkarılmış ve dövize dayalı rezerv sistemine geçilmiştir. Ancak bu altının dolara karşı dengeleyici bir yatırım aracı olarak gelişmesini sağlamıştır (Taylor, 1999; Eichengreen ve Temin, 2000; Tully ve Lucey, 2007). Özetle, uluslararası para sisteminin gelişimi, ekonomik güçlerin yükselişinden ve

düşüşünden, uluslararası ekonomik ilişkilerin değişmesinden ve çeşitli krizlerden geçerek nihai durumuna ulaşmıştır.

İmparatorlukların hazinelerinin büyüklüğünün sembolü olan altın modern anlamda merkez bankalarının rezerv araçlarından biri haline gelmiştir. Dünyada ekonomik dengeler zamanla değişim göstermekte ve krizlere sebep olabilmektedir. Oluşabilecek döviz krizleri ve döviz dar boğazına karşın merkez bankaları rezervlerinde çeşitliliği arttırmak adına dövizin yanında altını da rezerv aracı olarak görmekteyiz. Altının stratejik bir rezerv aracı olması ve her an nakde çevrilebilme özelliği nedeni ile rezervlerin bir kısmının altın olarak tutulması tercih edilmektedir (Taylor, 1999; Eichengreen ve Temin, 2000; Tully ve Lucey, 2007).

Merkez bankaları çeşitli amaçlarla rezerv bulundurmaktadırlar. Bu amaçla merkez bankaları ülkenin para ve kur politikalarını desteklemek, kriz dönemlerinde veya sınırlı likiditeye sahipken bankalara likidite sağlamak, dış borç ödemelerini gerçekleştirmek ve ülkenin diğer döviz ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak, ödemeler dengesini sağlayarak ülkeye olan güveni arttırmak ve olağan dışı durumlara karşı korunmak için rezervlerini kullanmaktadırlar (Eichengreen ve Temin, 2000; Ciner, 2001; Peters ve Egan, 2001; Draper vd., 2006; Tully ve Lucey, 2007). Altın rezervleri, rezerv yönetim politikası ve uluslararası bankacılık teamüllerine bağlı kalınarak doğrudan alım/satım, vadeli ve vadesiz altın deposu, altın swapları, stand-by imkanları ve location swap işlemleri yapılarak değerlendirilmektedir (TCMB, 2018).

Dünya Altın Konseyi (WGC)'nin 2017 Mayıs ayı istatistiklerine göre en çok altın rezervine sahip ülke 8.133,5 tonluk altın rezervi ile ABD'dir. Bunu sırasıyla Almanya, IMF, İtalya, Fransa ve Çin izlemektedir. Türkiye bu listede 427,8 tonluk altın rezervi ile 13. sırada yer almaktadır. TCMB toplam rezervlerinin %16,2'sini altın olarak tutmaktadır. Görüldüğü gibi altın rezervi aynı zamanda ekonomik gücü ve ekonomik güveni temsil etmektedir.

Bu amaçla çalışmamızda TCMB'nin Aralık 1987 - Mayıs 2017 dönemlerine ait aylık altın rezervi temel alınarak Zaman serileri ve Yapay Sinir Ağları ile analiz edilmiştir. Öncelikle klasik zaman serisi yöntemlerinden Holt-Winters Üstel Düzleme yöntemi ile ardından YSA yöntemlerinden Otoregresif Yapay Sinir Ağları ile veriler modellenmiştir. Ardından her iki yöntemin Ortalama Mutlak Yüzdese Hata (MAPE)(Tayman ve Swanson, 1999), Ortalama Hata Karelerinin Karekökü (RMSE) (Barnston, 1992) ve Açıklayıcılık Katsayısı (R^2) (Makridakis vd., 1997) değerleri bulunarak performansları karşılaştırılmıştır. Ayrıca her iki yöntem ile Haziran 2017 - Mart 2018 dönemi için öngörü değerleri oluşturularak gerçek değerlerle kıyaslanmıştır.

2. Literatür

Yapılan birçok akademik çalışmada araştırmaların genellikle altın fiyatlarının tahmin edilmesi ve altın fiyatlarına etki eden faktörlerin incelenmesi üzerine olduğu görülmüştür (Ciner, 2001; Peters ve Egan, 2001; Draper vd., 2006; Tully ve Lucey, 2007; Matroushi, 2011; Gültekin ve Hayat, 2016; Paksoy, 2017). Literatürde altın rezervleri ile ilgili çalışmalara pek rastlanmamıştır. Yapılan

çalışmalarda ise genellikle altın rezervlerini etkileyen ekonomik değişkenlerle altın rezervleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

YSA ve diğer yöntemlerinin karşılaştırıldığı birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin Budak ve Erpolat (2012) kredi risklerinin tahmin edilmesinde kullanmak amacıyla kredi talep eden bir müşterinin kredisini düzenli ödeyip ödemeyeceğinin tahmini üzerine çalışmışlardır. Yapılan çalışmada lojistik regresyon analizi ve YSA kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda YSA'nın müşterilerin ödeme alışkanlıklarının düzenli olup olmayacağını tahmin edilmesinde lojistik regresyon analizinden daha üstün sonuç verdiği tespit edilmiştir. Çuhadar vd. (2009) üstel düzleştirme ve Box-Jenkins yöntemleri ile YSA'nın tahmin başarılarını karşılaştırmışlardır. En iyi tahmin modeli ile Antalya'nın aylık dış turizm talebi tahmin edilmiştir. Çalışmada 1992:01-2005:12 döneminde Antalya'ya gelen yabancı turist sayısı verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmada orijinal veriler kullanılarak oluşturulan 12 gecikmeli YSA'nın en iyi tahmin modeli olduğu görülmüş ve bu model ile 2009 yılı için Antalya'ya yönelik aylık dış turizm talebi tahmin edilmiştir. Asilkan ve Irmak (2009), YSA yardımıyla ikinci el otomobillerin gelecekteki fiyatlarının tahmini üzerine çalışmışlardır. Veriler Avrupa kökenli ikinci el otomobil web sitelerinden elde edilmiştir. YSA ile bulunan sonuçlar zaman serisi tahmin yöntemleri sonuçları ile karşılaştırıldığında YSA'nın ikinci el otomobil fiyatlarının tahmininde başarıyla kullanılabileceği ortaya çıkarılmıştır. Kaynar ve Taştan (2009) çalışmalarında Box-Jenkins yöntemi ile YSA'nın karşılaştırmasını yapmışlardır. Kullanılan veriler günlük ve aylık döviz (YTL/\$) kuru verileridir. Çalışmada birçok Box-Jenkins ve YSA modelleri karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda finansal verilerin tahmininde YSA'nın başarıyla kullanılabilecek bir yöntem olduğu vurgulanmıştır.

Altın fiyatlarının tahmin edilmesi üzerine literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Benli ve Yıldız (2014) çalışmasında altın fiyatları zaman serisi yöntemleri ve YSA'nın tahmin performansları incelenmiştir. Analizde İstanbul Altın Borsası'ndan alınan 1996:01-2013:12 dönemini kapsayan verilerin, aylık ağırlıklı ortalama altın fiyatları (\$/ons) kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Otoregresif Hareketli Ortalamalar (ARIMA) modelinin YSA'ndan daha başarılı olduğu bulunurken, YSA modelinin Holt'un doğrusal trend yöntemine ve Basit Üstel Düzleştirme yöntemine göre daha başarılı sonuçlar verdiği belirlenmiştir. Moradi vd. (2015) çalışmalarında altın fiyatlarını Veri İşleme Grup Yöntemi (GMDH) sinir ağı ve Çok Katmanlı Algılayıcı (MLP) yöntemini kullanarak tahmin etmeye ve bu iki yöntemin performansını değerlendirmeye çalışmıştır. Bu amaçla 2007-2012 yılları arasındaki haftalık veriler analiz edilmiştir. Karar modellerinin belirlenmesinde GMDH sinir ağının daha yüksek performans göstermesinin yanı sıra hızlı yakınsama yapabilmesi, yüksek doğruluk oranı ve güçlü bir ağ işleyişine sahip olması MLP'ye göre GMDH sinir ağının daha iyi bir performansa sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Mombeini ve Yazdani-Chamzini (2015) tarafından yapılan çalışmada altın fiyatlarının modellenmesinde YSA ve ARIMA modellerinin performansları karşılaştırılmıştır. Geliştirilen farklı modellerin performanslarını değerlendirmek için R², RMSE ve MAE performans ölçütleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda YSA modelinin ARIMA modelinden daha iyi performans sergilediği gösterilmiştir. Kocak ve Un (2014) çalışmasında 2014:02-2014:06

dönemine ait verileri kullanarak altın getirilerinin tahmin edilmesi üzerine bir çalışma yapmıştır. Bu amaçla YSA ve Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans (GARCH) yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda YSA, GJR GARCH yöntemi ile karşılaştırıldığında daha az başarılı sonuç vermiştir. Khalid vd. (2014) çalışmalarında Pakistan'daki altın fiyatlarını tahmin etmeye çalışmıştır. Çalışmada 2005:12-2013:04 yılları arasındaki aylık verilerden yararlanılmıştır. Bu amaçla tahmin için ARIMA Modeli, Basit Dalgacık Metodu ve Dalgacık Sinirsel Metodu kullanılmıştır. Sonuç olarak Dalgacık Sinirsel Dönüşümü yönteminin geri kalan modellere göre daha iyi tahmin kesinliğinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Kia vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada MLP ve Radyal Taban Fonksiyonu (RBF) sinir ağlarını kullanarak, ARIMA yönteminin hatasını azaltmak ve döviz kuru zaman serilerini tahmin etmek için yeni bir hibrid modeli kurulmuştur. Oluşturulan iki seviyeli hata modelleme sürecinde tahmin ve modellemenin nihai sonucunun tek bir ARIMA yöntemi veya tek bir MLP veya RBF sinir ağı tarafından elde edilebilecek sonuçlardan daha iyi olduğu görülmüştür.

Cılız (2010) çalışmasında makroekonomik veriler ile altın rezervleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ekonomik yapının ülkelerin altın rezervlerine olan etkisini ölçmek ve ülkelerin altın rezervleri ile ilgili olarak altın rezerv oranları yönünden hangi ülkelerin birbiri ile benzer olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu amaçla kümeleme ve panel veri analizi üzerine çalışmıştır. Kümeleme analizinin sonucu incelendiğinde dört farklı grubun meydana geldiği görülmüştür. Panel veri analizinin sonucu incelendiğinde altın rezervi üzerinde faiz, dolar ve borç stokunun etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Faiz oranları ile borç stoku değişkenlerinin altın rezerv oranlarını pozitif yönde etkiledikleri, dolar değişkeninin altın rezerv oranlarını negatif yönlü etkilediği görülmüştür. Yaman (2003), çalışmasında Türkiye'de 1988-2002 yılları arasındaki rezerv ve bileşenlerinin gelişimini anlatarak Türkiye'nin uluslararası rezerv yeterliliği irdelenmiştir. Ayrıca 2001 yılı itibariyle Türkiye ve dalgalı döviz kuru sistemi uygulayan 24 ülke rezervleri karşılaştırılmıştır. Yapılan ekonometrik çalışmalar sonucunda rezerv seviyesinin, dış borç ödeyememe olasılığı ve fırsat maliyetleri göz önüne alınarak hesaplanan optimum rezerv seviyesinden farklı olduğu sonucuna varılmıştır. Kurulan modelde optimum rezerv seviyesi hesaplamasında fırsat maliyetinin büyük rol oynadığı ve ülkemiz için dış borç ödeyememe maliyet ve olasılık hesaplamaları düşük çıkmıştır. Sonuç olarak optimum seviye ile gerçekleşen rezerv seviyeleri arasındaki farkın bundan dolayı oluştuğu kanaatine varılmıştır.

3. Yöntem

3.1. Üstel Düzleme

Üstel Düzleme, geçmiş dönem verilerine farklı ağırlıkların verildiği yöntemleri içerir. Üstel kelimesi, analiz edilecek zaman serisi verilerinin son dönemde gerçekleşmiş olan verilere yüksek, geçmiş dönem verilerine doğru geriledikçe düşük ağırlık veren, üstel olarak azalan ağırlıklar anlamına gelmektedir(Makridakis vd., 1997).

3.1.1. Holt-Winters Üstel Düzleme Yöntemi

Holt-Winters tahmin yöntemi, trend ve mevsimsel etki içeren zaman serilerinde tahmin yapmak üzere geliştirilmiş bir düzleştirme tekniğidir. Bu yöntemi serinin eğimine, ortalama düzeyine ve mevsimsel bileşenine uygulamak mümkündür. Zaman serisinin varyans ölçüsüne bağımlı olarak Holt-Winters yönteminin kullanım alanı farklılıklar göstermektedir. Eğer verilerin varyansı zamanla değişmekteyse Çarpımsal Holt-Winters Yöntemi, varyansı değişmemekte ise Toplamsal Holt-Winters Yöntemi kullanılmaktadır (Makridakis vd., 1997).

3.1.1.1. Çarpımsal Holt-Winters Yöntemi

Holt-Winters'in çarpımsal yöntemi için trend, mevsimsel faktörler, seviye ve tahmin için kullanılan denklemler aşağıda verilmiştir (Makridakis vd., 1997: 165).

$$L_t = \frac{Y_t}{S_{t-s}} \alpha + (1 - \alpha)(L_{t-1} + b_{t-1}) \quad (1)$$

$$b_t = \beta(L_t - L_{t-1}) + (1 - \beta)b_{t-1} \quad (2)$$

$$S_t = \gamma \frac{Y_t}{L_t} + (1 - \gamma)S_{t-s} \quad (3)$$

$$F_{t+m} = (L_t + b_t m) S_{t-s+m} \quad (4)$$

α , β , γ her biri $[0, 1]$ aralığında bulunan düzleme parametreleri olmak üzere;

α : ortalama düzeyi

β : eğim parametresi

γ : mevsimsellik parametresi

m : tahminin kaçınıcı ileriki döneme ait olduğunu belirten değer

s : mevsimselliğin uzunluğunu (1 yıldaki ayların ya da çeyrek dönemlerin sayısı)

Y_t : değişkenin t anındaki gözlem değeri

L_t : Serinin t dönemindeki genel seviyesi

b_t : Trend bileşeni

S_t : Mevsimsel bileşen

F_{t+m} : m ileri dönem için tahmin değerini göstermektedir.

3.1.1.2. Toplamsal Holt-Winters Tekniği

Toplamsal Holt-Winters tekniğinde seviye, trend, mevsimsel faktörler ve tahmin amacıyla kullanılan denklemler sırasıyla şunlardır (Makridakis vd., 1997: 169):

$$L_t = \alpha(Y_t - S_{t-s}) + (1 - \alpha)(L_{t-1} + b_{t-1}) \quad (5)$$

$$b_t = \beta(L_t - L_{t-1}) + (1 - \beta)b_{t-1} \quad (6)$$

$$S_t = \gamma(Y_t - L_t) + (1 - \gamma)S_{t-s} \quad (7)$$

$$F_{t-m} = L_t + b_t m + S_{t-s+m} \quad (8)$$

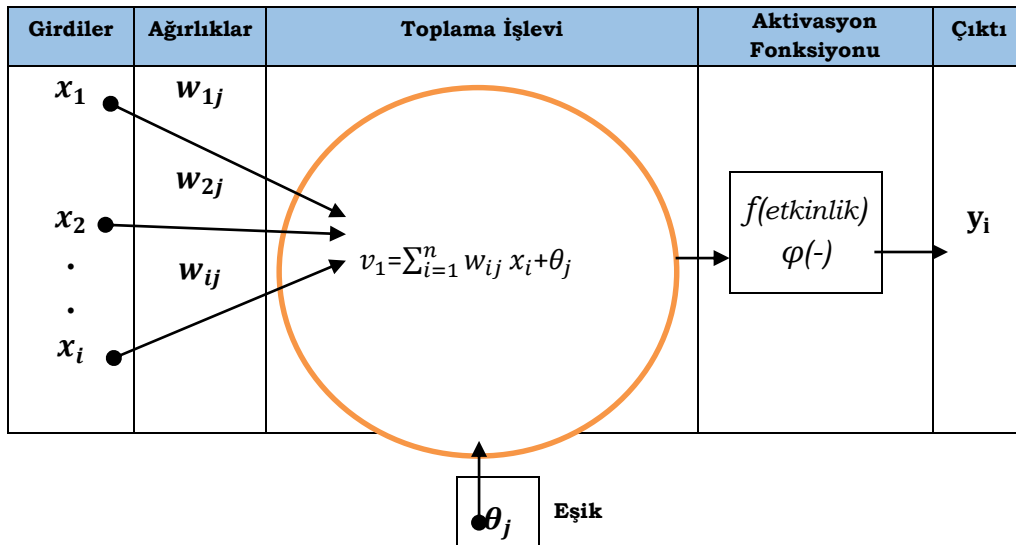
3.2. Yapay Sinir Ağları

Yapay sinir ağları (YSA), insan beyninden esinlenerek geliştirilen, ağırlıklı bağlantılarla birbirine bağlanan, her birimin kendi belleğinin olduğu işlem elemanlarından oluşan, dağıtılmış ve paralel çalışan bilgi işleme yapılarıdır. Yani YSA biyolojik ağları taklit edebilen bilgisayar programcılarıdır. YSA paralel işlem yapıları, sinirsel-işlemciler, makine öğrenme algoritmaları ve doğal zekâ sistemleri gibi değişik isimlerle de anılmaktadırlar (Jain vd., 1996; Elmas, 2016).

YSA'yı kullanan analistler diğer tahmin yöntemlerinden farklı bir terminoloji benimsemişlerdir. Model yerine ağ, parametre yerine ağırlık gibi farklı dil kullanılmıştır. YSA geleneksel analiz yöntemlerinin aksine kendi kendine öğrenebilme, bilgiler arasında ilişki kurabilme ve ezber yapabilme yeteneklerine sahiptir. Yeni nesil bilgi işleme sistemi olan YSA en uygun değeri bulma, model seçimi ve sınıflandırılması, işlev tahmini ve veri sınıflandırılması gibi konularda başarılıdır. En genel haliyle bir YSA modeli Şekil 1'deki gibi görülebilir (Jain vd., 1996; Dreyfus, 2005; Priddy ve Keller, 2005).

YSA, düğüm veya sinir olarak adlandırılan çok sayıda işlem elemanından oluşur. En basit yapay sinir hücresi Şekil 1'de de görüleceği üzere girdiler, ağırlıklar, toplama işlevi, aktivasyon fonksiyonu ve çıktı olmak üzere beş ana bileşenden oluşmaktadır. Yapay bir sinir hücresinde girdiler, o girdiye ait ağırlıklarla ağırlıklandırılarak toplandıktan sonra aktivasyon fonksiyonuna gönderilirler. Aktivasyon fonksiyonuna gelen veriler işlenerek çıktıya dönüştürülür (Jain vd., 1996; Öztemel, 2003; Dreyfus, 2005; Priddy ve Keller, 2005).

Şekil 1: Yapay Sinir Hücresi



En ilkel YSA modelinde tek katman ve tek sinir bulunur. Ancak bu tip sinir ağı modelleri karmaşık hesaplamalar için başarısızdır. Bu sorunu ortadan kaldırmak için geliştirilen YSA modellerinde birbirleriyle bağlantılı olan nöronların bulunduğu girdi katmanı, gizli katman ve çıktı katmanları bulunmaktadır. Girdi ve çıktı katmanları tek olmak üzere gizli katman sayısı birden fazla olabilir. Ağın katman sayısının araştırmacının çalışmasına bağlı olup ağın performansını etkilemektedir (Öztemel, 2003; Du ve Swamy, 2013).

3.2.1. Çok Katmanlı Yapay Sinir Ağı (Multi-Layer Perceptron-MLP)

MLP, girdi katmanı, gizli katman(lar) ve çıktı katmanı olmak üzere birbirine bağlı üç katmandan oluşmaktadır. Doğrusal olmayan bir veya birden fazla girdileri gizli katmana ve sonrasında bu girdi veya girdileri çıktı katmanına bağlayan bir YSA modelidir. MLP'nin gücü gizli katmanlardaki hücreler yardımıyla doğrusal olmayan çok karmaşık fonksiyonları modelleyebilmesinde saklıdır. Bu üç katman nöronlar aracılığıyla birbirine bağlanır ve her bağlantının kuvveti ağırlık değeri ile temsil edilir (Du ve Swamy, 2013; Elmas, 2016).

Danışmanlı öğrenme yöntemlerinden biri olan MLP ağı ile tahmin en düşük hata ile en iyi çıktı ağırlığının sonuçlandığı yerde ağ üzerinde eğitim ve öğrenme süreçlerinin seçildiğini belirtir. Ağırlık değerleri, eğitim verileri seti üzerinde çeşitli optimizasyon algoritmaları kullanılarak tahmin edilmektedir. Tahmini değerler doğrulamadan sonra sabitleştirilmiş olur. Eğitilen YSA'nın tahmin gücünü değerlendirmek için test veri setine karşı test edilir.

YSA da en çok kullanılan yöntemlerden birisi de Rumelhart ve McClelland'ın çok katmanlı algoritmalar için önerdiği geri yayılım ağıdır. Geri yayılım ağı, çıktılar ve girdiler arasındaki doğrusal olmayan ilişkiyi yakalamak için eğitim algoritması olarak kullanılmıştır. Geri yayımlı ağlar, çıktı ve ara katman çıktılarının girdi ünitelerine geriye yayılım gösterdiği bir yapıya sahiptir. Çıktı tabakasındaki nöronların çıkışı sadece mevcut hücrelere değil önceki girdi değerlerine de bağlıdır. Bu özellik, tahmin modellerinde geriye yayılımın tercih edilmesinin sebeplerindedir (Mackay, 1992: 420).

Tipik bir geri yayılım ağında bir girdi, bir çıktı ve en az bir tane gizli katman vardır (Elmas, 2016). Esas olarak geri yayılım ağlarının öğrenme kabiliyeti, ağ eğitim sürecinde iken girdi katmanından gelen sinyallerin özelliklerini gizli katmana aktarmasından kaynaklanmaktadır. Ağın eğitim aşamasında bu katmanda saklanan veriler, daha sonraki basamaklar için uygulama aşamasında otomatik olarak alınabilir. Ağa sunulan girdi değerleri ile çıktı değerleri karşılaştırılır ve aradaki farktan kaynaklanan hata geriye doğru dağıtılarak ağırlıklar değiştirilir (Du ve Swamy, 2013).

3.3. Sonuçların Değerlendirilmesi

Her iki yöntemle elde edilen sonuçlar R^2 , RMSE ve MAPE değerleri bakımından karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma yöntemlerinin formülleri aşağıda verilmiştir.

$$R^2 = \frac{\sum_{t=1}^n (\hat{y}_t - \bar{y})^2}{\sum_{t=1}^n (y_t - \bar{y})^2} \quad (9)$$

$$RMSE = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{t=1}^n (y_t - \hat{y}_t)^2} \quad (10)$$

$$MAPE = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n \left| \frac{y_t - \hat{y}_t}{y_t} \right| * 100 \quad (11)$$

t : 1, 2, 3, ... , n

y_t : gerçek değerler

\hat{y}_t : elde edilen tahmini değerler

\bar{y} : ortalama

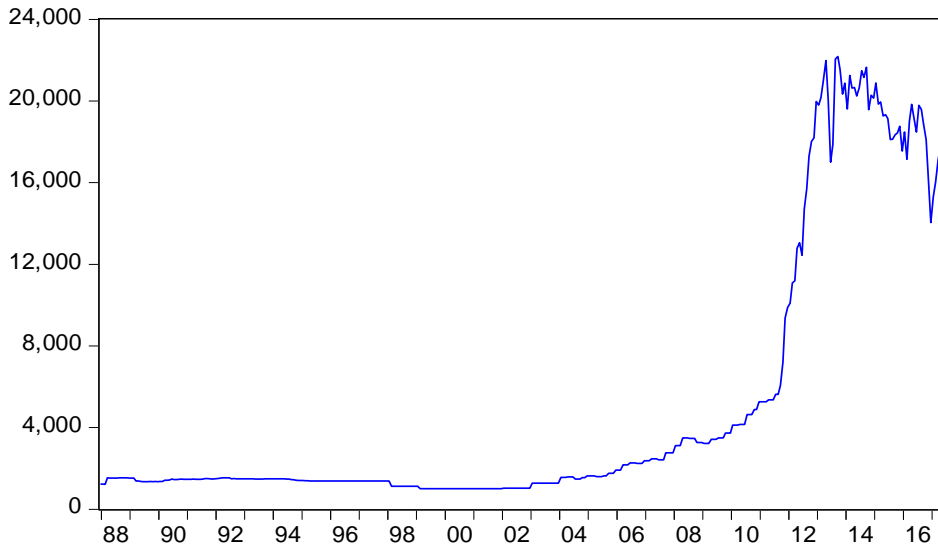
n : veri sayısını göstermektedir.

4. Bulgular

Çalışmanın verileri TCMB'nin Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) üzerinden alınan aylık ağırlıklı ortalama rezerv tutarları(\$/milyon)'dır. Veriler Aralık 1987- Mayıs 2017 dönemini kapsamaktadır. Verinin grafiksel gösterimi Grafik 1' de verilmiştir.

Grafik 1: Altın Rezervi Verilerinin Zaman Serisi Grafiği

REZERV

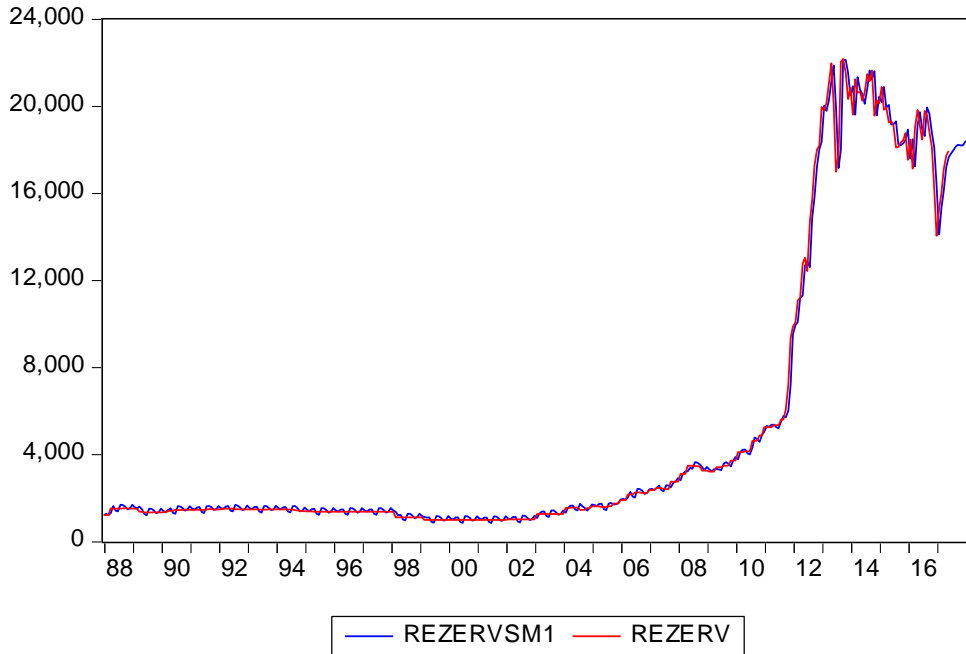


Çalışmada, YSA modeli ve Holt-Winters Üstel Düzleme yöntemlerinden hangisinin veri yapısını anlamada daha başarılı olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için Aralık 1987 ile Mayıs 2017 dönemine ait veriler modellenmiştir. Elde edilen modellerin performansları ise denklem (9), (10) ve (11)'de gösterilen performans değerlendirme formülleri kullanılarak karşılaştırılmıştır. Ayrıca Haziran 2017 - Mart 2018 dönemleri için öngörü değerleri Tablo 3' te gösterilmiştir.

4.1. Holt-Winters Üstel Düzleme Yöntemi Sonuçları

Toplamsal Holt-Winters tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada düzleme parametrelerinin (α , β , γ) optimal değerleri, hata terimlerini en küçükleyecek şekilde hesaplanmıştır. Bu değerlerin Toplamsal Holt-Winters tekniğinde sırasıyla 1, 0 ve 0 olduğu görülmüştür. Değerler incelendiğinde, α parametresinin bir olması tahmin değerlerinin son dönemdeki gözlemlere bağlı olduğunu, β parametresinin sıfır olması trend bileşeninin zaman içinde güncellenmediğini yani başlangıç değerinden farklılaşmadığını, γ değerinin sıfır olması ise verilerin mevsimsellik bir yapıya sahip olmadığını göstermektedir. Zaman serisine ait Haziran 2017 – Mart 2018 dönemleri için öngörü değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

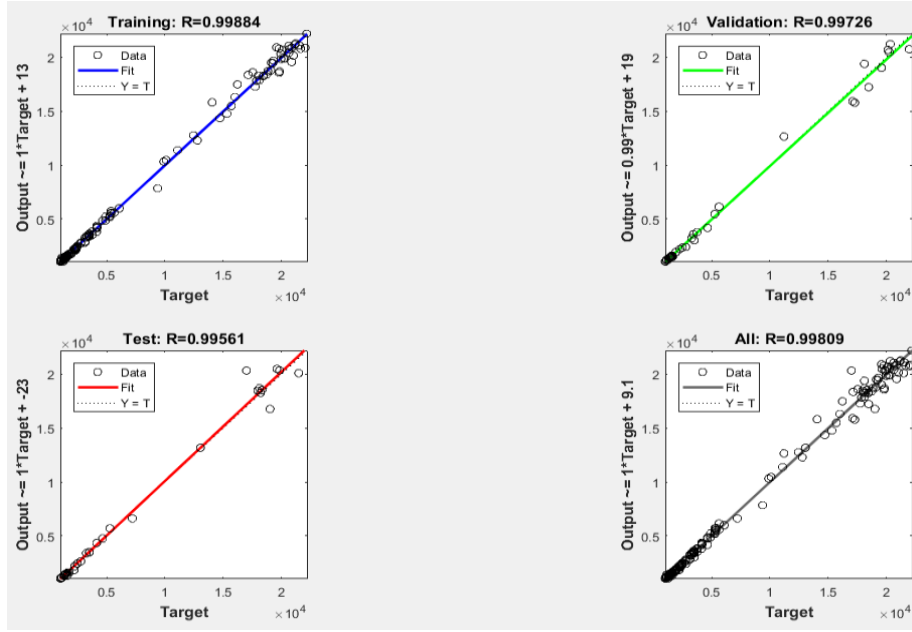
Grafik 2: Altın Rezervinin Toplamsal Holt-Winters Üstel Düzleme Yöntemi ile Elde Edilen Değerlerinin Gerçekleşen Değerlerle Karşılaştırılması



4.2. Yapay Sinir Ağları Sonuçları

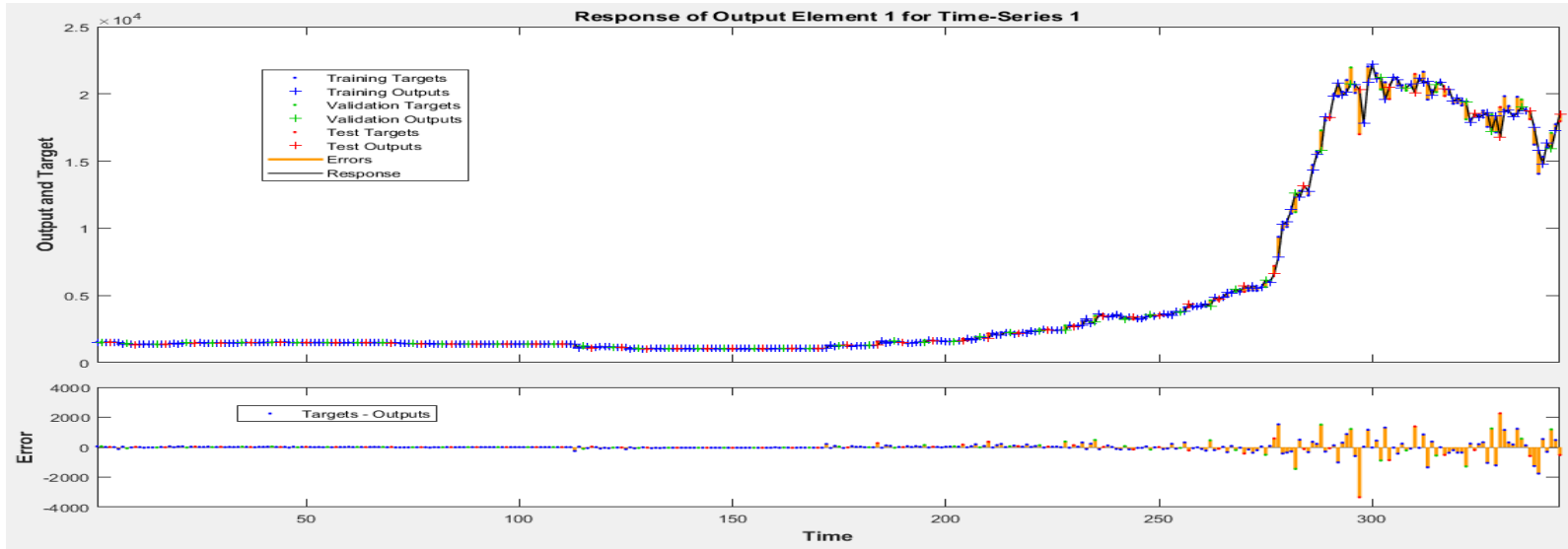
TCMB Aralık 1987 – Mayıs 2017 dönemine ait altın rezervlerine ait değerlerin modellenmesi için çok katmanlı geriye yayımlı bir YSA modeli oluşturulmuştur. Çalışmada çıktı değişkenini etkileyecek herhangi bir bağımlı değişken kullanılmadığından “Lineer Olmayan Otoregresif Sinir Ağı (NARNET)” kullanılmıştır. Verilerin %70’i eğitim, %15’i doğrulama ve %15’i test olarak değerlendirilmiştir. Bu oranlar için en iyi ağı bulmak için farklı gecikme sayıları, nöron sayıları, öğrenme oranı ve momentum değerleri kullanılmıştır. Bu analizler sonucunda elde edilen ağlara ait en iyi performansa sahip ağ 15 hücreli 10 gecikmeli tek katmanlı YSA modelidir.

Şekil 2: Ağın Regresyon Şeması



Analiz sonucunda elde edilen ağın regresyon grafiği Şekil 2’de verilmiştir. Şekil 3’te ise elde edilen ağın çıktılarının gerçek değerler ile görsel olarak karşılaştırılmasını sağlayan zaman serileri grafiği verilmiştir. Ağın alt kısmında ise her bir çıktının hedef değişkeninden farkı gösterilmektedir.

Şekil 3: Altın Rezervinin YSA Yöntemine Göre Tahmin Değerleri ile Gerçekleşen Değerlerin Karşılaştırılması



Tablo 1: Elde Edilen Ağların Hata Toplamları

Gizli Katmandaki Hücre Sayısı							
		6 Hücre	7 Hücre	8 Hücre	10 Hücre	15 Hücre	20 Hücre
Gecikme Sayısı	1	2.237e+05	2.241e+05	2.200e+05	2.261e+05	2.218e+05	2.354e+05
	2	2.210e+05	2.288e+05	2.443e+05	2.258e+05	2.351e+05	2.470e+05
	3	2.247e+05	2.903e+05	1.948e+05	2.247e+05	2.435e+05	1.950e+05
	4	1.811e+05	2.001e+05	1.812e+05	1.893e+05	2.174e+05	2.007e+05
	5	2.328e+05	2.291e+05	2.400e+05	2.175e+05	2.161e+05	2.578e+05
	10	1.801e+05	2.068e+05	2.253e+05	2.363e+05	1.700e+05	2.778e+05

Not: Her bir gecikme sayısı için gizli katmandaki hücre sayılarına göre en küçük hata toplamı değeri koyu işaretlenmiştir.

Tablo 2’de yöntemlerin karşılaştırılması için elde edilen R^2 , RMSE ve MAPE değerleri gösterilmiştir. Holt-Winters Üstel Düzleme yöntemine göre elde edilen açıklayıcılık katsayısı daha düşüktür. Modellerin performansını değerlendirmek için kullanılan ve gerçek değerlerle modelin tahmin değerleri arasındaki hata oranını belirlemek için kullanılan RMSE değerine göre de YSA daha iyi sonuç vermiştir. MAPE değeri bakımından yine YSA daha iyi performans göstermiştir.

Tablo 2: Model Performanslarının Karşılaştırılması

	R^2	RMSE	MAPE
Toplamsal Holt - Winters Üstel Düzleme Yöntemi	0,989	518,027	6,393
Yapay Sinir Ağları	0,996	412,104	2,997

YSA ile elde edilecek olan öngörü değerlerinin Holt-Winters Üstel Düzleme yöntemi ile elde edilen öngörü değerleri Tablo 3’te karşılaştırılmıştır. Değerler incelendiğinde 2017:06 dönemi hariç diğer tüm dönemlerde YSA’nın öngörü değerleri gerçek değerlere Holt-Winters Üstel Düzleme yönteminin öngörü değerlerinden daha yakın sonuçlar vermiştir.

Tablo 3: Holt-Winters Üstel Düzleme ve YSA Yöntemleri için Haziran 2017 – Mart 2018 Dönemleri Aylık Öngörü Değerleri

Dönem	Gerçekleşen	Holt-Winters	YSA
2017-06	18512,000	17821,103	19069,841
2017-07	19295,000	17992,003	20441,483
2017-08	19898,000	18153,162	21094,650
2017-09	20440,000	18241,148	20670,158
2017-10	21420,000	18201,469	20481,916
2017-11	22595,000	18210,531	20321,659
2017-12	23541,000	18379,208	20441,069
2018-01	25341,000	18439,022	20806,411
2018-02	25240,000	18446,877	20825,411
2018-03	25345,000	18549,315	20423,798

5. Sonuç

Merkez Bankaları ülkenin önemli bir güven unsuru olarak altın rezervi tutmaktadırlar. Tutulan rezerv oranları zaman zaman değişmektedir. Ancak kaynakların doğru kullanılamaması ülkenin kalkınmasını engellemektedir. Bu bakımdan eldeki kaynakların doğru modellerle dengede tutulması gerekmektedir. Buradan hareketle merkez bankaları, ülkelerinin finansal yapısını göz önüne alarak rezervleri ile ilgili tahmin çalışmaları yürütmektedirler. Ancak bu çalışmalarda verilerin çeşitli piyasa hareketleri nedeniyle klasik yöntemlerle modellenmesi zorlaşmaktadır. Bilindiği gibi yapay zekâya dayalı yeni teknikler doğrusal olmayan verilerin modellenmesinde klasik tekniklere göre üstün performans göstermektedirler. Bu amaçla bu çalışmada TCMB’nın aylık altın rezervi YSA ve Holt-Winters Üstel Düzleme yöntemleri ile incelenmiştir. Ayrıca Haziran 2017- Mart 2018 dönemi için elde edilen modellerin 10 aylık öngörü değerleri hesaplanmıştır.

Modeller karşılaştırıldığında birimlerin gerçekleşen değerleri ve tahminleri arasındaki farkı yüzdesel olarak yansıtan MAPE değerleri bakımından YSA'nın daha iyi sonuç verdiği görülmektedir. Açıklayıcılık katsayısı ve RMSE değerleri bakımından yine YSA daha başarılı sonuç vermiştir. Sonuçlar incelendiğinde YSA tek veriye bağımlı olarak oluşturulsa da gerçekleşen sonucu ortaya çıkarması yöntemin başarısını kanıtlamaktadır. Tablo 3'te de verildiği gibi YSA, Toplamsal Holt-Winters Üstel Düzleme yöntemine göre gerçekleşen değerlere daha yakın öngörü değerleri üretmiştir. Ancak gerçekleşen değerler öngörü değerlerinden daha hızlı artmıştır. Bu nedenle kullanılan verilerin modellenmesinde daha uzun dönemli tahmin yapıldığında modelin başarısında düşüş gözlenmesi muhtemeldir. Yani farklı verilerin de analize dâhil edilebildiği yeni modeller oluşturularak ve veri seti genişletilerek yöntemler değerlendirilmelidir. Sonuç olarak, bu verinin modellenmesinde YSA'nın klasik yöntemlerden Holt-Winters Üstel Düzleme Yöntemine göre daha başarılı sonuçlar ürettiği ortaya çıkarılmıştır.

Kaynakça

- Asilkan, Ö., ve Irmak, S. (2009). İkinci El Otomobillerin Gelecekteki Fiyatlarının Yapay Sinir Ağları ile Tahmin Edilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 375-391.
- Barnston, A. G. (1992). Correspondence Among The Correlation, RMSE, And Heidke Forecast Verification Measures; Refinement Of The Heidke Score. *Weather and Forecasting*, 7(4), 699-709.
- Benli, Y. K., ve Yıldız, A. (2014). Altın Fiyatının Zaman Serisi Yöntemleri ve Yapay Sinir Ağları ile Öngörüsü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 213-224.
- Budak, H., ve Erpolat, S. (2012). Kredi Riski Tahmininde Yapay Sinir Ağları ve Lojistik Regresyon Analizi Karşılaştırılması. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 3(9), 23-30.
- Cılız, C. (2010). Ülke Altın Rezerv Oranlarını Etkileyen Faktörlerin Kantitatif Olarak Analiz Edilmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ciner, C. (2001). On the Long Run Relationship Between Gold and Silver Prices a Note. *Global Finance Journal*, 12(2), 299-303.
- Çuhadar, M., Güngör, İ., ve Göksu, A. (2009). Turizm Talebinin Yapay Sinir Ağları ile Tahmini ve Zaman Serisi Yöntemleri ile Karşılaştırmalı Analizi: Antalya İline Yönelik Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1).
- Draper, P., Faff, R. ve Hillier, D. (2006). Do Precious Metals Shine? An Investment Perspective. *Financial Analysts Journal*, 62, 98-106.
- Dreyfus, G. (2005). *Neural Networks: Methodology and Applications*. Paris: Springer Science ve Business Media.
- Du, K. L., ve Swamy, M. N. (2013). *Neural Networks and Statistical Learning*. New York: Springer Science ve Business Media.

- Eichengreen, B., ve Temin, P. (2000). The Gold Standard and the Great Depression. *Contemporary European History*, 9(2), 183-207.
- Elmas, Ç. (2011). *Yapay Zeka Uygulamaları:(Yapay Sinir Ağı, Bulanık Mantık, Genetik Algoritma)*. Seçkin Yayıncılık.
- Friedman, M. (1968). The Role of Monetary Policy. *The American Economic Review*, 58(1), 1-17.
- Goodman, B. (1956). The Price of Gold and International Liquidity. *Journal of Finance*, 11, 15-28.
- Green, T. (1999). Central Bank Gold Reserves. Research Study, 23, *World Gold Council*.
- Gültekin, Ö. E., ve Hayat, E. A. (2016). Altın Fiyatını Etkileyen Faktörlerin VAR Modeli ile Analizi:2005-2015 Dönemi. *Ege Akademik Bakış*, 16(4), 611.
- Jain, A. K., Mao, J., ve Mohiuddin, K. M. (1996). Artificial Neural Networks: A Tutorial. *Computer*, 29(3), 31-44.
- Kaplan, K. (2003). *Türkiye'de Kuyumculuk ve Altın*. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2003-43.
- Kaufmann, T. ve Winters, R. (1989). The Price of Gold: A Simple Model. *Resource Policy*, 19, 309 -318.
- Kaynar, O., ve Taştan, S. (2009). Zaman Serisi Analizinde MLP Yapay Sinir Ağları ve ARIMA Modelinin Karşılaştırılması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (33), 161-172.
- Khalid, M., Sultana, M. ve Zaidi, F. (2014). Forecasting Gold Price: Evidence from Pakistan Market. *Research Journal of Finance and Accounting*, 5(3), 70-74.
- Kia, A. N., Fathian, M., ve Gholamian, M. R. (2012). Using MLP and RBF Neural Networks to Improve the Prediction of Exchange Rate Time Series with ARIMA. *International Journal of Information and Electronics Engineering*, 2(4), 543.
- Kocak, H., ve Un, T. (2014). Forecasting the Gold Returns with Artificial Neural Network and Time Series. *International Business Research*, 7(11), 139.
- MacKay, D.J.C. (1992). Bayesian Interpolation. *Neural Computation*, 4(3), 415-447.
- Makridakis S., Wheelwright S.C. ve Hyndman R. J. (1997). *Forecasting: Methods and Applications*. New York: John Wiley and Sons.
- Matroushi, S. (2011). Hybrid Computational Intelligence Systems Based on Statistical and Neural Networks Methods for Time Series Forecasting: The Case of Gold Price. (Yüksek Lisans Tezi). Lincoln Üniversitesi, Yeni Zelanda.

- Mombeini, H., ve Yazdani-Chamzini, A. (2015). Modeling Gold Price Via Artificial Neural Network. *Journal of Economics, Business and Management*, 3(7), 699-703.
- Moradi, H., Jokar, I., ve Forouzantabar, A. (2015). Modelling and Forecasting Gold Price Using GMDH Neural Network. *Indian Journal of Fundamental and Applied Life Sciences*, 5(1), 30-41.
- Öztemel, E. (2003). *Yapay Sinir Ağları*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Paksoy, S. (2017). Hibrit Markov Zinciri Süreci ile Altın Getirisinin Öngörülmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 29-49.
- Peters, C., ve Egan, P. (2001). The Performance of Defensive Investments. *The Journal of Alternative Investments*, 4(2), 49-56.
- Priddy, K. L., ve Keller, P. E. (2005). *Artificial Neural Networks: An Introduction* (Vol. 68). SPIE Press.
- Romer, C. D., ve Romer, D. H. (1989). Does Monetary Policy Matter? A New Test in the Spirit of Friedman and Schwartz. *NBER Macroeconomics Annual*, 4, 121-170.
- Taylor, J. B. (1999), A Historical Analysis of Monetary Policy Rules. In *Monetary Policy Rules*, 319-348, University of Chicago Press.
- Tayman, J., ve Swanson, D. A. (1999). On The Validity Of MAPE As A Measure Of Population Forecast Accuracy. *Population Research And Policy Review*, 18(4), 299-322.
- TCMB, Erişim adresi: www.tcmb.gov.tr
- Tully, E., ve Lucey, B. M. (2007). A Power GARCH Examination of the Gold Market. *Research in International Business and Finance*, 21(2), 316-325.
- WGC. (2017). World Official Gold Holdings, International Financial Statistics, May 2017 Erişim adresi: <https://www.gold.org/data/gold-reserves>
- Yaman, B. (2003). Uluslararası Rezervler, Türkiye için Rezerv Yeterliliği ve Optimum Rezerv Seviyesi Uygulaması. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası / Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Zarakolu, H. A. (1989). *Bankacılar için Para ve Kredi Bilgisi*. Banka ve Ticaret Hukuku Araştırması Enstitüsü Yayınları, Yayın No:232, Ankara

e-ISSN : 2587-2559

Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi
International Journal of Economics, Business and Politics
2018, 2 (1)

KİTAP İNCELEME

KINALIZADE ALİ EFENDİ'NİN AHLAK-I ALAİ (DEVLET VE AİLE AHLAKI) ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

A REVIEW OF KINALIZADE ALİ EFENDİ'S STATE AND FAMILY ETHICS (AHLAK-I ALAİ)

Ali Rıza SAKLI¹

Miladi 1510'da Isparta'da dünyaya gelen Kinalızade Ali Efendi, en önemli eseri olan **Ahlak-ı Alaî**'yi 1563-1565 yıllarında Şam Kadısı iken kaleme almıştır. Eser burada daha çok devlet yönetimi ve adalet açısından incelenecektir.

Eser, birçok kaynaktan yararlanılarak yazıldığı gibi, özgün yanları da bir hayli fazladır. Tusi'nin 'Ahlak-ı Nasırı' ve Devvani'nin 'Ahlak-ı Celali' adlı eserlerinden geniş ölçüde faydalanan yazar, Sokrates, Eflatun, Aristoteles, İbn Sina ve Farabi gibi felsefecilere de birçok yerde atıf yapmıştır.

İlk beş bölümde aile düzeyinde incelemeler yapmış ve çocuk terbiyesi konuları içinde görgü kurallarına da genişçe yer vermiştir. Beşinci bölüm içerisinde muhabbet (sevgi) konusuna özel bir fasıl ayırmıştır. Altıncı ve yedinci bölümlerde ise şehir / devlet yönetimi ve ahlakı ile ilgili konulara yer vermiştir.

Onaltıncı yüzyılda bir eser kaleme almış olan Kinalızade'nin görüşleri içinde, günümüzde geçerliliğini kaybetmiş olanların bulunması pek tabiidir. Bununla birlikte, eserin zamanının en geniş ahlak kitabı olduğu, kendisinden yaklaşık 400 yıl kadar sonrasına kadar okullarda ahlak eğitiminde temel kaynak olarak kullanıldığı ve halen geçerli önemli görüşlere de yer vermiş olduğu bir gerçektir.

Günümüzde revaçta olan bir görüş olarak; Mal ve Para başlıklı dördüncü bölümde, "Ben fakir derim ki: bir sanatla meşgul olan kimse, o sanatı **müşteriyi memnun edecek şekilde**, tam ve sağlam yapmalıdır" ifadesi zikredilebilir. Japon yönetim sisteminden dünyaya yayılan Toplam Kalite Yönetimi'nin önemli bileşenlerinden birisi "müşteri memnuniyeti" olarak ifade edilmekte, çağımızın temel pazarlama yaklaşımı da bu esasa istinat ettirilmektedir. Kinalızade zamanında, günümüzdeki içerikte bir müşteri memnuniyetinden bahsedilemeyecek olsa da, kendi ölçeğinde doğru bir satış ilkesini ifade edebilmiş olması önemlidir.

Kinalızade'nin önemli bir görüşü de tek eşlilikle ilgilidir. Ona göre, birden çok evlenenlerin evlerinde "mücadele, husumet, kötü yaşayış ve bozuk nizam" bulunur. Nitekim "erkek evde tendeki can gibidir, iki bedene bir can olmadığı gibi,

¹ Doç. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aliriza.sakli@erdogan.edu.tr, orcid.org/0000-0002-7681-9253

iki eve de bir erkek yakışmaz” demek suretiyle tek eşliliği savunmuştur. Filozoflara atfen; “çok evlilik cihan hükümdarlarından başkasına caiz değildir” demiştir.

Çocukların eğitimi ile ilgili olarak; “anne ve babadan taklit yoluyla öğrenilen itikatların, delil ve akıl yürütme ile verilmeye çalışılması”, yine “çocuğun hangi ilim ve fenne kabiliyeti varsa onunla meşgul edilmesi” gerektiği görüşünü ifade etmektedir. Buradaki temel gerekçesi; “insan istidadı (yeteneği) olan sanatla meşgul olunca, az zamanda ve fazla gayret göstermeden netice elde eder” şeklinde belirtilmiştir. Yazar, ilimle ilgili genel kanaatini de şöyle ifade eder; “ilimlerin sonu ilahi bilgidir”.

Çocuk terbiyesi ile ilgili; konuşma adabı, oturma ve yürüme adabı, yeme ve içme adabı, ana-babaya karşı vazifeler vb. başlıklar altında, günümüzde “görgü kuralları” adı altında bilinen konuların büyük çoğunluğuna yer verilmiştir.

İnsanların bir arada yaşaması ve kaynaşması, birbirine üstün gelme mücadelesini de beraberinde getirmektedir. Kınalızade’ye göre, bu mücadelenin zararlarında korunmanın iki yolu vardır. Birincisi adalet ve devlet dairesinde tatbik edilen hükümlerin yerine getirilmesidir. İkincisi ise sevgi (muhabbet) yoludur. Bu ikinci yol; okumuşlara ve ileri gelenlere mahsus bir yoldur, zira bütün halkın birbirini sevmesi pek mümkün olmayabilir. Ancak, “sevgi olunca adalet yoluna ihtiyaç kalmaz”.

Kınalızade, “sevgi adaletten üstündür” demektedir. Buna gerekçe olarak da; “sevginin normal olan doğal birliğe, adaletin ise zorlama olan yapma birliğe sebep olacağını” öne sürer. Sevgi birliği gerekli kılıp ikiliği ortadan kaldırırken, adalet ikilikten sonra gerçekleşir. “Bütün mevcudatın ayakta durması ve bekası sevgi ilemdir”.

Aşk bir kişiye karşı duyulduğu için, sevgiye göre özel (hususî) dir. Bir gönüle iki kişinin aşkı giremez, ama sevgisi pekâlâ girebilir.

Yazar, “sevgi sebepleri” başlığı altında beş madde saymaktadır. Bunlardan ilki “kişinin kendi varlığını ve varlığının devamını sevmesidir”. Günümüzde de psikologlar, mutlu olmak için öncelikle kendisiyle barışık, kendisini seven bir insan olması gerektiğini söylerler. İkincisi iyilik eden ve yardımda bulunanları sevmek, üçüncüsü kemal (olgunluk) sahibini sevmek, dördüncüsü cemel (güzellik) sevgisi, beşincisi; ruhani anlaşmaya götürecek sevgidir.

Şehirlerin İdaresi başlıklı altıncı bölümde, şehirleri “erdemli şehir (medine-i fazıla) ve erdemli olmayan şehir şeklinde ikiye ayırır. Burada Farabi’nin görüşlerini naklettiği anlaşılmaktadır. Bozuk şehir, fasık şehir ve canavarlık şehri gibi tanımlamalar ve örnekler verdikten sonra; “bizim şehirlerimiz adaletli, dirayetli ve din yönü tam... iyilik ve fazilet şehirleri olmuştur” derken, Sultan Süleyman Han’a ve diğer yöneticilere atıfta bulunmaktadır.

Ahlak ve fazilet üzerine kurulmuş olan şehrin, iki şeyde aynı fikirde müşterek olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Bunlardan ilki “görüş ve düşünce birliği, ikincisi ise “hareket ve tavır birliği” olarak beyan edilmektedir.

Kınalızade, düşünce anlayışa da önemli bir yer vermektedir. Bütün şahısların ilim ve hikmette, anlayış ve kavrayışta aynı derecede olmaları imkânsızdır. Temel farklılık düşünme ve araştırmada ortaya çıkmaktadır. Nitekim “derin üstünlüklerde ve ince meselelerin ayrıntılarında araştırmacılar taklitçilerden ayrılırlar. Düşünceyi yücelten şu ifade ilginçtir; “Düşüncenin (tefekürün) en yüksek olanı, ilahi kuvvete yakındır.”

Bir şehir halkından beş grup zararlı, beş grup da faziletli kimseler diye tasnifte bulunur. Önde gelen faziletli kimseler, hatip ve mürşitler, planlayıcı ve kontrolcüler (zabıta), gaziler ve mücahitler diye sıraladıktan sonra, mal sahipleri sınıfı diye esnaf ve tüccarı da beşinci sırada faziletli kimseler arasında saymaktadır. Şehrin yiyecek, giyecek ve zaruri ihtiyaçlarını karşılayan, sanatı para kazanmak olan tüccar ve fenni faaliyetler olan meslek erbabını faziletli kimseler arasında zikretmesi ticaretin teşviki bakımından önemlidir.

Faziletli şehrin (Medine-i Fazıla) yöneticisinin “imam ve halife” idare tarzının da “imamet ve hilafet” olduğunu söylemektedir. Kınalızade’ye göre siyaset (idare) iki kısımdır. Birincisi fazilete dayalı siyaset olup, tam ve olgun idare anlamına gelmektedir. İkincisi ise fazilete dayalı olmayan; eksik ve üstün gelme zihniyetine sahip olan anlayıştır. Birinci idareci adalete sarılıp, halkını ve tebaasını dostları ve ahbabları sayarken, ikincisi zulme başvurur; halkını kul ve köle kabul eder.

Devlet başkanında yedi haslet bulunması gerektiğini beyan etmektedir. Bunlardan ilki himmet (gayret) yüceliği, ikincisi görüş ve düşüncede isabetli olmaktır. Görüşlerde isabet; doğuştan gelen zekâ ve akıl duruluğu ile tecrübe sayesinde olur. Üçüncüsü karar vermek ve kararında devamlılık (sebat) göstermektir. Dördüncüsü büyük hadiseler tahammül göstermek, büyük sıkıntılara sabretmektir. Beşincisi zenginliktir ve bu şekilde halkın malına göz dikmemesi beklenmektedir. Altıncı haslet bağlılık; halkı ve orduyu kendisine bağlayabilmesidir. Yedinci haslet ise nesep yani soydur. Eskiden beri devam eden saltanata mensup yöneticiyi iyi olarak nitelemekte, Mısır ve Şam’da iktidarın köle askerlere geçmesini iyi görmemektedir.

Devlet Ahlakı başlıklı fasılda, ülkenin itidal ve düzen içerisinde olmasını bir beden sağlığına benzeten Kınalızade, düzensizliklerin baş göstermesi ve kargaşa ortamının ortaya çıkmasını hastalığa benzetmekte ve devlet başkanının hastalıklı bu bedeni iyileştirecek doktor olduğunu belirtmektedir.

Medeni bir toplumun, birbirine karşı zıtlıkları olan farklı milletlerin bir araya gelmesi, anlaşması ve bir düzen kurmasıyla ortaya çıktığını belirtmektedir. Ülkeyi meydana getiren her bir unsurun, kendisine uygun ve layık olduğu düzeyde bir işle meşgul olması, zenginlik ve makam itibarıyla hak ettiği seviyeye çıkması halinde ülkede düzensizlik ve hastalıklı haller ortadan kalkacaktır.

Devleti meydana getiren fertler arasında anlaşma ve kaynaşma olursa, devletin üstünlüğü ve yüceliği ebedileşir. Bir devletin kurulması, bir grubun anlaşarak; yardımlaşma ve dayanışmada bir beden organları gibi birlikte hareket etmeleri ile mümkün görünmektedir. Daha sonraki dönemlerde “organik devlet” anlayışı olarak ifade edilen bu yaklaşım, Farabi’den itibaren hemen tüm

İslâm düşünürlerinde mevcut olduğu gibi, Hegel’de ve Alman Tarih Ekolü’ne mensup düşünürlerde de var olan bir yaklaşımdır.

Toplumda anlaşma ve dayanışmanın önemine değinen Kınalızade, kendi arasında anlaşma ve dayanışma olan küçük bir topluluğun, aralarında anlaşmazlık olan daha büyük bir toplumu her zaman alt etmiş olduğunu belirtmektedir. Müslümanlarda ortaya çıkan bütün kötülüklerin, devlet erkânı arasında meydana gelen anlaşmazlıklar olduğunu ifade etmektedir. Devletin muhafazası; devlet adamları arasındaki anlaşma ve düşmanlar arasındaki anlaşmazlıklarla mümkün olmaktadır.

Ahirette hükümdar ile uşak arasında herhangi bir fark bulunmadığını belirten yazar, orduları dünyaya hükmeden hükümdarlar Allah’ın huzuruna tek başına çıkarlar demektir. Akıllı hükümdarın saltanatına ve kudretine mağlup olmaması gerektiğini, bir gün yukarıdan aşağıya ineceğini bilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Eflatun’dan beri adaletin ne olduğu konusunda filozofların tartışmaları sürmekte ve herkesin kabul ettiği oydaşma (consensus) sağlanamamaktadır. Bu konuda Kınalızade **adaleti** sağlayacak üç şart ileri sürmekte ve bunları ayrıntılı açıklamaktadır.

1-Adalet herkese eşit muamele etmektir. Âlemdeki dört unsura (su, hava, ateş, toprak) nispetle insanları da dört gruba ayırmakta, bu unsurlar arasında eşitlik olmazsa toplum nizamının tam olmayacağını söylemektedir. Anasır-ı erbaa (veya erkân-ı erbaa) denilen bu dört unsur; ilim ehli (su), savaşçılar (ateş), tüccar-esnaf (hava) ve çiftçiler (toprak)’den meydana gelir. Aynı şekilde fertler de eşit tutulmazsa cemiyet nizamı tam olmaz demektir.

2-Halkın “istidat ve kabiliyetlerine” göre korunmasıdır. Her ikisi de “yetenek” olarak günümüz Türkçesine çevrilen bu iki kelime arasında küçük bir fark vardır. İstidat doğuştan gelen, kabiliyet ise sonradan kazanılan hüner ve beceridir. Devletin halka yönelik muamele ve işlemlerinde, herkese layık olduğu muamelenin yapılmasını anlatmaktadır. Bu muamele ödül de, ceza da olabilir.

3-Devletçe kaynakların dağıtılmasının (iyilik ve yardım); eşit muamele ve “liyakat” esaslarına göre yapılmasıdır. Devlet adamlarının, zenginlik ve makam verirken herkese hakkı kadarını vermesi gerekir; bir kişiye eksik vermek ona haksızlık, fazla vermek ise başkalarına haksızlıktır. “Emanetlerin ehline verilmesini” ve “insanlar arasında hükmedildiğinde adaletle hükmedilmesini” ifade eden Nisa suresinin 58.ayetini zikreden yazar, makam ve mevki dağıtımında, bunun “ehline verilmesi gereken bir emanet” olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Yüksek mevki ve makamların ehil olmayan kimselere verilmesi; dine, devlete ve millete telafisi mümkün olmayan büyük zararlar verir diyen yazar, toplumdaki bozuklukların ve insanların seviyelerindeki düşüklüğün bunun sonucu olduğunu ifade etmektedir. Hak etmeyenlere iltimas (şefaaf) edilmesi, hak edenlere karşı bir kabalık, cahillere yardım ve âlimlere ihanettir.

Günümüzde de tartışılan ve etik ilkelerle sınırları belirlenmeye çalışılan devlet görevlilerinin hediye alması meselesine Kınalızade şöyle yaklaşmaktadır: “Hükümet edenlerle adalet dağıtanların aldığı hediye tam olarak rüşvettir. Devlet adamlarının hediye kabul etmeleri hıyanettir.”

Nizamülmülk’ün Siyasetname adlı eserinde şiddetle tavsiye ettiği “Divan-i Mezalim” uygulamasını Kınalızade de savunmaktadır. Ona göre, devlet reisi her gün halkı bizzat huzuruna kabul edip isteklerini dinleyerek haksızlıkları ortadan kaldırmalıdır. Buna imkân bulamazsa haftada bir gün olmazsa en azından ayda bir gün bunu yapmalıdır.

Bir devletin fetih ya da savunma durumunda olabileceğini, fetih durumunda tek gayenin toprak, zenginlik ve esir elde etmek olmaması gerektiğini, Allah’ın adının bu topraklarda duyurulması ve yüceltilmesinin önemli olduğunu ifade etmektedir. Fethedilen yerlere düzen getirilmesi ve insanların iyiliğinin dünya menfaatlerine tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Hile (siyaset) ve tedbirle düşman bertaraf edilebiliyorsa, savaşın düşünülmemesi gerektiği, harbin son çare olduğu görüşüne de yer vermektedir.

Kitabın sonuna doğru Eflatun’un ve ilk muallim diye nitelendirdiği Aristo’nun (ikinci muallim Farabi’dir) nasihatlerine yer veren yazar kitabını ünlü adalet dairesi ile bitirmektedir.

Devlet başkanının adalet sahibi olmasını zaruri gören Kınalızade, adalet hazineyi dolduran bir uygulamadır, hazine memleketin mamur olmasıyla oluşur, halkın ziraatla meşgul olması sağlanmalıdır demektedir. Buradaki görüşler, Yusuf Has Hacıp’in Kutat-gu Bilig adlı eserinden beri Türk düşünürlerinin eserlerinde yer alan “adalet dairesi” ile ilgilidir.

Kutadgu Bilig’den beri, devlet yönetimini konu alan hemen bütün Türk-İslam eserlerinde dört ögeli adalet dairesine yer verilmiştir. Bunlar; “asker – hazine – halk (reaya) – adalet” olarak belirtilmiştir. Adalet dairesi ile anlatılmak istenen; devletin güçlü olması için çok ve eğitilmiş askere, asker yetiştirmek için güçlü hazineye, güçlü hazine için halkın refah içinde bulunmasına ve halkın refahı için adaletli yönetime ihtiyaç olduğudur. Devletin varlığı ve başarısı bu döngünün başarılı biçimde çalışması ve bunun da en önemli halkası ülkede adaletin bulunmasıdır.

Kınalızade, kitabının sonunda, kendisinden önce bize ulaşan hiçbir eserde rastlanmayan sekiz ögeli bir adalet dairesi vermiştir. Bu dairenin, Hoca Abdülhalik Gücduvani’nin nasihatini olduğunu ve kendisinin bunu Hüseyin Vaiz El-Herevi’nin eserinden aldığını beyan etmektedir:

- 1.Dünyanın kurtuluşunu sağlayan **adalettir** (Adldir mücib-i salâh-ı cihan).
- 2.Dünya bir bahçedir duvarı **devlettir** (Cihan bir bağdır dîvarı devlet).
- 3.Devletin düzeni **hukuktur** (Devletin nâzımı şeriattır).
- 4.Hukuku ancak **saltanat** korur (Şeriata olamaz hiç hâris illâ mülk).
- 5.Fetih ancak **askerle** yapılır (Mülk zapt eyleyemez illâ leşker).

6.Asker ancak zenginlik (güçlü **hazine**) ile toplanır (Leşkeri cem edemez illâ mal).

7.Zenginliği kaynağı **halk**tır (Malı cem eyleyen râiyettir).

8.Halkı otorite altına alan **adalet**tir (Râiyeti kul eder pâdişah-ı âleme adl).

Yukarıdaki sekiz maddeden son dördü, Yusuf Has Hacıp'ten beri zikredilen klasik adalet dairesinin öğeleridir. Baştan itibaren bu sekiz maddedeki akıl yürütme ve düşünce tarzı şöyle ifade edilebilir:

Birinci sırada genel bir ilke olarak; dünyanın kurtuluşunu adaletin sağlayacağı beyan edilmiştir. İkinci maddede dünyanın bir bahçe olduğu, ama bahçe nasıl “bahçe duvarı” ile korunursa dünyanın da devlet tarafından korunacağı anlatılmaktadır. Devletin düzeni ise hukuk yani Allah kanunudur. Bu hukuku koruyan siyasi otorite yani saltanattır. Saltanatla hukuku korumak ve fetihler için asker lazımdır. Asker zenginlikle (hazine) toplanır ve beslenir. Devletin zengin olması için vergi veren halkın müreffeh olması şarttır. Halkın müreffeh olması için ise düzeni sağlayan adaletli bir yönetim gereklidir.

Ahlak-i Alai'de, adalet dairesi gibi Türk-İslam devlet geleneğinin önemli unsurlarına rastlamaktayız. Kendisinden önce kaleme alınmış olan eserlerden de yararlanan Kınalızade, “ahlak” konusunu en geniş şekilde ele almaya çalıştığı gibi, devlet yönetiminde adaletin önemine de vurgu yapmıştır. Metin içinde adaletle ilişkin açıklamaların yanında kitabın adalet dairesi ile bitirilmesi, adaletle özel bir önem verildiğini ayrıca göstermektedir. Adaletle yer veren diğer eserlerden farklı olarak, devlet için adaletin ne olduğunu anlamaya ve anlatmaya çalışması da önemli bir farklılık olmuştur.

Kaynak

Kınalızade Ali Efendi. (2013). *Devlet ve Aile Ahlakı (Ahlak-ı Alai)*. Ankara: Tutku Yayınları.

